

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

2010 YILINA GİRERKEN TÜRKİYE EKONOMİSİ

Aralık 2009

(Yayın No. TÜSİAD-T/2009-12/497)

Meşrutiyet Caddesi, No: 46 34420 Tepebaşı/İstanbul

Telefon: (0212) 249 07 23 • Telefax: (0212) 249 13 50

© 2009, TÜSİAD

*Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı ya da bir bölümü,
4110 sayılı Yasa ile değişik 5846 sayılı FSEK. uyarınca,
kullanılmazdan önce hak sahibinden 52. Maddeye uygun
yazılı izin alınmadıkça, hiğbir Őekil ve yöntemle işlenmek,
çoğaltılmak, çoğaltılmış nüshaları yayılmak, satılmak,
kiralananmak, ödünç verilmek, temsil edilmek, sunulmak,
telli/telsiz ya da başka teknik, sayısal ve/veya elektronik
yöntemlerle iletilmek suretiyle kullanılamaz*

ISSN : 1300-3879

Graphis Matbaa

Yüzyıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi 1. Cadde No: 139 Bağcılar / İSTANBUL
Tel: 0212 629 06 07 Pbx Faks: 0212 629 03 85
www.graphis.com.tr

ÖNSÖZ

TÜSİAD, özel sektörü temsil eden sanayici ve işadamları tarafından 1971 yılında, Anayasamızın ve Dernekler Kanunu'nun ilgili hükümlerine uygun olarak kurulmuş, kamu yararına çalışan bir dernek olup gönüllü bir sivil toplum örgütüdür. TÜSİAD, demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce özgürlüklerine saygılı, yalnızca asli görevlerine odaklanmış etkin bir devletin var olduğu Türkiye'de, Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefine ve ilkelerine sadık toplumsal yapının gelişmesine ve demokratik sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışının yerleşmesine yardımcı olur. TÜSİAD, piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısının yerleşmesine ve iş dünyasının evrensel iş ahlaki ilkelerine uygun bir biçimde faaliyette bulunmasına çalışır.

TÜSİAD, uluslararası entegrasyon hedefi doğrultusunda Türk sanayi ve hizmet kesiminin rekabet gücünün artırılarak, uluslararası ekonomik sistemde belirgin ve kalıcı bir yer edinmesi gerektiğine inanır ve bu yönde çalışır. TÜSİAD, Türkiye'de liberal ekonomi kurallarının yerleşmesinin yanı sıra, ülkenin insan ve doğal kaynaklarının teknolojik yeniliklerle desteklenerek en etkin biçimde kullanımını; verimlilik ve kalite yükselişini sürekli kılacak ortamın yaratılması yoluyla rekabet gücünün artırılmasını hedef alan politikaları destekler.

TÜSİAD, misyonu doğrultusunda ve faaliyetleri çerçevesinde, ülke gündeminde bulunan konularla ilgili görüşlerini bilimsel çalışmalarla destekleyerek kamuoyuna duyurur ve bu görüşlerden hareketle kamuoyunda tartışma platformlarının oluşmasını sağlar.

"2010 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi" adlı bu çalışma, 2009 Aralık ayı itibarıyla bilinen son rakamlara ve 2009 yıl sonu tahminlerine dayanılarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada 2009 ve 2010 yılları için verilen tahminler, metin içinde aksi belirtilmedikçe, TÜSİAD tahminleridir.

Bu çalışma, TÜSİAD Baş Ekonomisti Dr. Ümit İzmen yönetiminde Ekonomik Araştırmalar Bölümünden Alim Hasanov, Utku Üstünkaya, Evrim Taşkın'ın katkılarıyla hazırlanmıştır.

Aralık 2009

İÇİNDEKİLER

GENEL DEĞERLENDİRME	13
Türkiye Ekonomisinde Krizler:	
<i>KUTU: 2001 ve 2009 Krizlerinin Karşılaştırması</i>	15
1. EKONOMİNİN GENEL DENGESİ	29
1.1 Harcama Yönünden Milli Gelir	31
1.2 Üretim Yönünden Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	36
1.3 Sanayi Üretimi	40
<i>KUTU: İmalat Sanayiinde Teknoloji Gruplarına Göre Gelişmeler</i>	43
1.4 Yatırım Tasarruf Dengesi	46
1.5 İstihdam, Verimlilik ve Ücretler	48
2. KAMU MALİYESİ	63
<i>KUTU: Kamu Maliyesine Küresel Bir Bakış</i>	64
2.1 Bütçe Dengesi	69
<i>KUTU: Türkiye’de Krize Karşı Alınan Tedbirler</i>	72
2.2 Bütçe Giderleri	75
2.3 Bütçe Gelirleri	76
2.4 Borç Stoku Gelişmeleri	78
2.5 Orta Vadeli Program	82
3. PARA POLİTİKASI	89
3.1 Merkez Bankası ve Para Politikası	89
<i>KUTU: Küresel Krizden Çıkışta Ülkeler Arası İşbirliği: G20’nin Artan Önemi</i>	91
3.2 Parasal Büyüklükler	99
3.3 Bankacılık Sektörü Genel Görünümü	100
3.4 Döviz Kurları	105
3.5 Hisse Senetleri Piyasası	107

4. FİYAT DÜZEYİ	113
4.1 TÜFE’ deki Gelişmeler	113
4.2 ÜFE’ deki Gelişmeler	116
5. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER	121
5.1 Uluslararası Ekonomik Gelişmeler	121
5.2 Cari İşlemler Dengesindeki Gelişmeler	126
5.3 Sermaye Hareketlerindeki Gelişmeler	137
<i>KUTU: Döviz Türlerine Göre Dış Ticaret</i>	138
5.4 Dış Borçlar	142
2010 YILI TAHMİN VE BEKLENTİLER	147
EK TABLOLAR	157
Tablo 1: Ekonominin Genel Dengesi	163
Tablo 2: Ekonominin Genel Dengesi	163
Tablo 3: GSYH Sektörel Büyüme Hızı	164
Tablo 4: Sektörlerin GSYH İçindeki Payları	164
Tablo 5: Harcamalar Yöntemiyle GSYH’nin Büyüme Hızı	165
Tablo 6: Harcamalar Yöntemiyle GSYH’nin Sektörel Payları	165
Tablo 7: Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (%)	166
Tablo 8: Sanayi Üretim Endeksi	167
Tablo 9: Kapasite Kullanım Oranı	167
Tablo 10: Enerji Üretim ve Tüketiminde Gelişmeler	168
Tablo 11: Elektrik Enerjisi Tüketiminin Kullanıcı Gruplarına Göre Dağılımı	168
Tablo 12: Üretici Fiyatları Endeksi	169
Tablo 13: Tüketici Fiyatları Endeksi	169

Tablo 14: Üretici Fiyatları Endeksi.....	170
Tablo 15: Tüketici Fiyatları Endeksi.....	170
Tablo 16: Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları.....	171
Tablo 17: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) ve Finansmanı.....	171
Tablo 18: Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi ve Finansmanı.....	172
Tablo 19: İç Borç Stoğu.....	173
Tablo 20: İç Borçlanmanın Vade ve Faiz Yapısı.....	173
Tablo 21: Parasal Büyüklükler.....	174
Tablo 22: Toplam Mevduat (Türlerine Göre).....	174
Tablo 23: Mevduat Bankalarındaki Toplam Mevduat (Vade Gruplarına Göre)....	174
Tablo 24: Toplam Yurtiçi Kredi Stoku.....	174
Tablo 25: Faizler ve Döviz Kurları.....	175
Tablo 26: Interbank	175
Tablo 27: Hazine Bonosu.....	175
Tablo 28: Döviz Kurları.....	175
Tablo 29: İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı.....	176
Tablo 30: İhracatın Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı.....	176
Tablo 31: İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı.....	176
Tablo 32: İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı.....	177
Tablo 33: İthalatın Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı.....	177
Tablo 34: İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı.....	177
Tablo 35: Cari İşlemler Dengesi.....	178
Tablo 36: Ödemeler Dengesi.....	178
Tablo 37: Ödemeler Dengesi (Ayrıntılı).....	179
Tablo 38: Ödemeler Dengesi.....	180
Tablo 39: Dış Borç Stoku.....	181
Tablo 40: İşgücü Piyasası.....	182
KAYNAKÇA	183

TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER
VE
GENEL DEĞERLENDİRME

TABLO 1 - A**Temel Ekonomik Göstergeler**

	Birim	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*	2010**
GSYH (1998=100)	% Değişim	5.3	9.4	8.4	6.9	4.7	0.9	-6.0	3.5
Tarım		-2.0	2.8	7.2	1.4	-6.7	3.5	2.7	3.0
Sanayi		7.8	11.3	8.6	8.3	5.8	1.1	-8.5	4.4
Hizmetler		5.7	9.8	8.5	7.2	6.0	0.4	-6.2	3.3
Nüfus	Bin kişi	67,123	68,000	68,867	69,732	70,256	71,079	71,897	72,698
Kişi Başı GSYH	Dolar	4,531	5,779	7,027	7,609	9,221	10,285	8,456	8,821
Sabit Sermaye Yatırımları	% Değişim	14.2	28.4	17.4	13.3	5.5	-3.7	-17.2	7.7
Kamu		-15.1	-6.6	25.0	2.6	7.3	7.6	0.4	10.3
Özel		23.7	36.1	16.2	15.0	5.2	-5.9	-21.0	7.0
Toplam Tüketim	% Değişim	8.3	10.3	7.2	5.1	4.4	-0.2	-2.3	2.5
Kamu		-2.6	6.0	2.5	8.4	6.5	3.2	4.4	2.4
Özel		10.2	11.0	7.9	4.6	4.1	-0.5	-3.1	2.5
GSYH Defaltörü	%	23.3	12.4	7.1	9.3	6.2	11.7	6.0	5.0
İşsizlik	%								
Genel		10.5	10.3	10.3	9.9	9.9	10.3	14.8	14.6
Kent		13.8	13.6	12.7	12.1	11.9	12.8
Kır		6.5	5.9	6.8	6.5	6.9	7.2
Enflasyon	%								
TÜFE (2003 =100)		18.4	9.4	7.7	9.7	8.4	10.1	6.5	5.3
ÜFE (2003 = 100)		13.9	15.4	2.7	11.6	5.9	8.1	5.9	..
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	GSYH'ye Oran, %								
Merkezi Yönetim ¹		8.8	5.4	1.3	0.5	1.6	1.8	6.6	4.9
KİT		-0.6	-0.4	-0.1	-0.5	-0.1	-0.0	-0.2	-0.5
Merkezi Yönetim¹	milyar TL								
Bütçe Gelirleri		101.0	122.9	152.8	173.5	190.4	208.9	203.9	236.8
Bütçe Harcamaları		141.2	152.1	159.7	178.1	204.1	226.0	266.8	286.9
Bütçe Açığı		-40.2	-29.2	-6.9	-4.6	-13.7	-17.1	-62.8	-50.1
İç Borç Stoku²	milyar TL								
Tahvil		169.0	194.2	227.0	241.9	249.2	260.8	299.657	..
Hazine Bonosu		25.4	30.3	17.8	9.6	6.1	14.0	15.77	..
Toplam		194.4	224.5	244.8	251.5	255.3	274.8	315.4	..

* Gerçekleşme tahmini, 2010 Yılı Programı, DPT

** Program, DPT

¹ 2006 yılı öncesinde konsolide bütçe tanımı kullanılmaktadır.² Ağustos 2009 itibarıyla

Kaynak: DPT, TÜİK, Hazine Müsteşarlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü

TABLO 1 - B**Temel Ekonomik Göstergeler**

	Birim	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*	2010**
Bileşik Faiz Oranı	%								
Yıllık Ağırlıklı Ortalama		45.0	25.7	16.9	18.2	18.8	19.3
Döviz Kurları	% Değişim								
Dolar		-0.7	-4.9	-5.7	6.7	-9.2	0.0	19.0	
Euro		17.9	4.7	-5.7	7.9	-1.2	6.9	13.3	
Parasal Gelişmeler (Yıl sonu)	% Değişim								
Dolaşımdaki Para		40.5	22.9	46.8	35.1	6.0	16.9	16.2	..
M1		51.2	36.7	41.7	16.5	7.6	7.3	22.4	..
M2		32.2	35.1	40.1	25.0	16.0	25.8	11.6	..
M3		22.7	15.7	23.9	11.8	..
Toplam TL Mevduat		34.4	36.4	40.6	18.9	25.7	29.1	12.5	..
Mevduat Bankaları Yurtiçi Kredileri		49.4	55.7	53.7	40.7	28.1	23.1	4.9	..
Dış Ticaret	milyar dolar								
İhracat (fob)		47.3	63.2	73.5	85.5	107.3	132.0	98.5	107.5
İthalat (cif)		69.3	97.5	116.8	139.6	170.1	202.0	134.0	153.0
Dış Açık		-22.0	-34.3	-43.3	-54.1	-62.8	-69.9	-35.5	-45.5
Ödemeler Dengesi	milyar dolar								
Cari İşlemler Dengesi		-8.0	-15.6	-22.8	-31.9	-38.2	-41.7	-11.0	-18.0
Görünmeyenler Dengesi		6.0	8.3	10.7	9.0	8.5	11.4	10.4	13.0
Dış Ticaret Dengesi		-14.0	-23.9	-33.5	-40.9	-46.677	-53.043	-21.4	-31
Cari İşlemler Dengesi¹	GSYH'ye Oran, %	-2.5	-3.7	-4.6	-6.1	-5.9	-5.6	-1.8	-2.8
Sermaye Hareketleri	milyar dolar								
Doğrudan Yatırımlar		1.3	2.8	10.0	20.2	22.0	18.3	10.1	..
Portföy Yatırımları		2.5	8.0	13.4	7.4	0.7	-5.0	-0.1	..
Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri		0.7	7.1	16.1	28.1	32.9	23.5	-12.9	..
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri		4.3	7.5	5.9	-3.3	2.1	4.3	-10.0	..
Uluslararası Rezervler¹	milyar dolar								
Merkez Bankası		33.6	36.0	50.5	63.3	76.4	74.2	75.3	..
Ticari Bankalar		9.8	16.1	16.4	27.5	31.8	40.4	35.5	..
Altın		1.6	1.6	1.9	2.4	3.1	3.2	3.7	..
Toplam		45.0	53.8	68.8	90.8	108.2	114.6	110.8	..
Dış Borç Stoku²	milyar dolar								
Orta ve Uzun Vadeli		121.1	128.8	131.4	165.0	206.3	227.8	220.8	..
Kısa Vadeli		23.0	32.2	38.3	42.6	43.1	50.5	47.8	..
Total		144.1	161.0	169.7	207.6	249.4	278.3	268.6	..
Dış Borç Stoku²	GSYH'ye Oran, %								
Orta ve Uzun Vadeli		39.7	33.0	27.3	31.3	31.8	30.7	31.8	..
Kısa Vadeli		7.5	8.2	8.0	8.1	6.7	6.8	6.9	..
Toplam		47.1	41.2	35.2	39.4	38.4	37.5	38.7	..

* Gerçekleşme tahmini, 2010 Yılı Programı, DPT

** Program, DPT

¹ 2009 yılı Ekim ayı itibarıyla² İkinci çeyrek itibarıyla

Kaynak: TCMB, TÜİK, Hazine Müsteşarlığı, İMKB

GENEL DEĞERLENDİRME

Ağustos 2007 tarihinde ABD’de subprime mortgage kağıtlarında başlayan kriz 2008 yılında tüm dünyayı etkileyen bir finansal krize dönüşmüştür. Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerdeki büyüme sürecini olumsuz etkileyen bu krizi dünya ekonomisinin de 2009 yılında %1.1 daralmasına yol açtığı tahmin edilmektedir.

2007’de başlayan küresel kriz...

Türkiye dahil birçok ülkede 2. çeyrek rakamları açıklanmaya başladıkça, bu krizin 1929’dakine benzer bir başka büyük buhrana dönüşme ihtimalinin ortadan kalktığı görülmüştür. Dünya ticaretindeki kan kaybının da sona erdiği dikkati çekmektedir. Bu gelişmeler üzerine IMF ve OECD gibi kurumlar dünya ekonomisi büyüme tahminlerini iyileştirmeye başlamışlardır.

...2009’un ikinci yarısında yavaşlamıştır.

Kriz sonrasında büyümenin motorunun da değişmesi gerekecektir. Küresel ekonominin, resesyondan çıkmaya başlamasıyla, enflasyon ve iç borçların çevrilmesi risklerine yol açmamak için artırılan kamu harcamalarının yeniden olağan seviyelere çekilmesi gerekecektir. Yani büyümenin sürdürülebilirliğinin sağlanması için, özel sektör talebi yeniden kamu sektörü talebinin yerini almalıdır.

Krizden çıkış politikaları 2010 yılını belirleyecektir.

Krize karşı uygulanan mali ve parasal önlemlerin hangi vadede ve nasıl bir patika içinde azaltılacağı ekonomi politikasının temel sorununun oluşturmaktadır. Uygulanmakta olan politikaların zamanından önce geri çekilmesi durumunda yeniden canlanmaya başlayan ekonomilerin yeniden durgunluğa sürüklenmesi riski vardır. Teşvik politikalarına gereğinden fazla devam edilmesi ise enflasyonda yükselme ve kamu borçlarının sürdürülebilirliği sorunları yaratabilecektir.

Krize karşı yürütülen uluslararası işbirliğinin kriz politikalarından çıkışta da sürdürülmesi gerekecektir.

2009 yılı Kasım ayında yapılan G20 Maliye Bakanları ve Merkez Başkanları toplantısında da, ekonomilerin yeniden resesyona girmesinin daha ciddi sonuçlara yol açacağı görüşü hakim olmuştur. Toplantıda, krize karşı yürütülen ortak çabanın ekonomik ve mali koşullarda iyileşme sağladığı ancak bu iyileşmenin devam etmesinin hala politika desteklerine bağlı olduğu vurgulanmıştır.

Desteklere devam edileceğinin açıklanmış olmasına rağmen, uygulanmakta olan olağanüstü politika önlemlerini terk etme stratejileri için de koordinasyon içinde olunması gerekecektir. Buna rağmen, kriz önlemleri azaltılıyorken, artırıldığı dönemden farklı olarak ülkeler arasındaki eşgüdüm daha zayıf olacaktır.

Bugün gelinen noktada, dünyada, ekonomilerin yeniden resesyona girmesinin daha ciddi sonuçlara yol açacağı görüşü hakimdir. Bununla birlikte, birçok ülkede para politikalarındaki gevşeme sürecinin durduğu dikkati çekmektedir. Bazı ülkeler, enflasyon riski karşısında faiz oranlarında artışa gitmişken, bu yola gitmeyen ülkelerde de parasal genişlemenin terk edilmekte olduğu görülmektedir.

Türkiye için de genişlemeci politikalara devam etmenin riskleri kadar, bu politikaları erken terk etmenin büyüme hızı ve işsizlik üzerinde yaratacağı olumsuz sonuçlar da endişe yaratmaktadır. Enflasyonun ve faiz oranlarının ancak krizle birlikte bu seviyelere çekebilmiş olan Türkiye için, kamu maliyesi ve borç dinamikleri, enflasyon ve faiz oranlarının seyrini hassaslaştırmaktadır.

Türkiye 2001 krizinden sonra uygulamış olduğu yapısal reformların ve makro ekonomik istikrarın olumlu sonuçlarını 2009 krizinde görmüştür. 2001 ile yapılan bir karşılaştırma, 2009 yılına özellikle kamu maliyesinde ve bankacılık sektöründe çok daha güçlü bir ekonomik altyapı ile girilmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

Ekonominin güçlü yapısına ve makro ekonomik istikrarın gücüne rağmen, geleceğe ilişkin aşırı karamsarlık neticesinde üretimdeki daralma çok daha derin olmuştur. Resesyonun daha büyük olmasının başlıca nedeni dış talebin çökmesiye de, reel sektörde daralan rekabet marjları da üretimin ve istihdamın kesilmesine yol açmıştır. Yapılan analizlerde, krizden çıkışın da 2001'e oranla daha fazla vakit alacağı sonucuna varılmaktadır. Krizden çıkışın gücü ve hızı küresel ekonominin toparlanmasına bağlı olduğu kadar yurtiçinde siyasi istikrarın gözetilmesine ve geleceğe ilişkin endişelerin azalarak belirsizliğin giderilmesine bağlı olacaktır.

Genişlemeci politikalarından vazgeçilirken yeni bir resesyon riski dikkate alınmalıdır.

Türkiye bu krize 2001 krizinden daha güçlü girmiş fakat...

... daha olumsuz etkilenmiştir.

Türkiye Ekonomisinde Krizler: 2001 ve 2009 Krizlerinin Karşılaştırması

2001 krizinden sonra 2008 yılına kadar uzun ve istikrarlı bir büyüme dönemi yaşanmış olmasına rağmen, 1990'lar boyunca Türkiye ekonomisinin krizlerle çalkalanmış olması, ekonomik aktörlerin davranışlarını etkilemektedir. Bu nedenle 2008'in ikinci yarısında başlayan kriz Türkiye'de kriz anılarının canlanmasına ve daha önceki krizlerle karşılaştırmalar yapılmasına yol açmıştır. Son görülen kriz olan 2001 ile bu krizin karşılaştırması, ekonomi politikası açısından önemli sonuçlar yaratmaktadır.

Uzun süredir devam eden makroekonomik dengesizlikler sonucunda ortaya çıkan 2001 krizi, tarihte Türkiye'nin en derin krizi olarak geçmiştir. 2008 yılının sonuna doğru dış piyasalarda başlayan 2009 krizi ise, Türkiye'de ekonomik aktiviteyi ciddi ölçüde daraltmış olmasına rağmen, finansal piyasalarda 2001 krizindeki gibi çalkantılara yol açmamıştır.

İki krizin karşılaştırması, takvim ve mevsim etkisinden arındırılmış sabit fiyatlarla GSYH rakamlarına dayanılarak yapılmaktadır. Diğer değişkenlerde de takvim ve mevsim etkisini gidermek amacıyla veriler bir yıllık kayan ortalamalar olarak kullanılmıştır. Karşılaştırma için her iki krizin dip noktalarını oluşturan 2001 yılı son çeyreği ve 2009 yılı ilk çeyreğini alınmıştır. Grafikler her iki krizin temel farklılıklarını ortaya koymaktadır.

2001 krizinde daralmanın da, ardından gelen toparlanmanın da 2009 yılına göre sınırlı olduğunu görmekteyiz. 2009 yılında ise, ilk çeyrekte keskin bir küçülme yaşandıktan sonra, müteakip çeyrekte keskin bir büyüme olmuştur. Küçülmenin 2009 yılında çok daha şiddetli olmasından dolayı, kriz öncesi düzeylere çıkmak için ekonominin önceki krize göre daha hızlı toparlanması gerekmektedir.

Buna karşılık, yurtiçi ve yurtdışı talep artışını sınırlayacak faktörlerin varlığı, toparlanmanın yavaş olacağını ve kriz öncesi düzeylere ulaşmanın uzun zaman alacağını düşündürmektedir. 2001 yılında ise, kırılma noktasından 4 çeyrek sonra ekonomi kriz öncesindeki yüksek düzeyini geçmiştir.

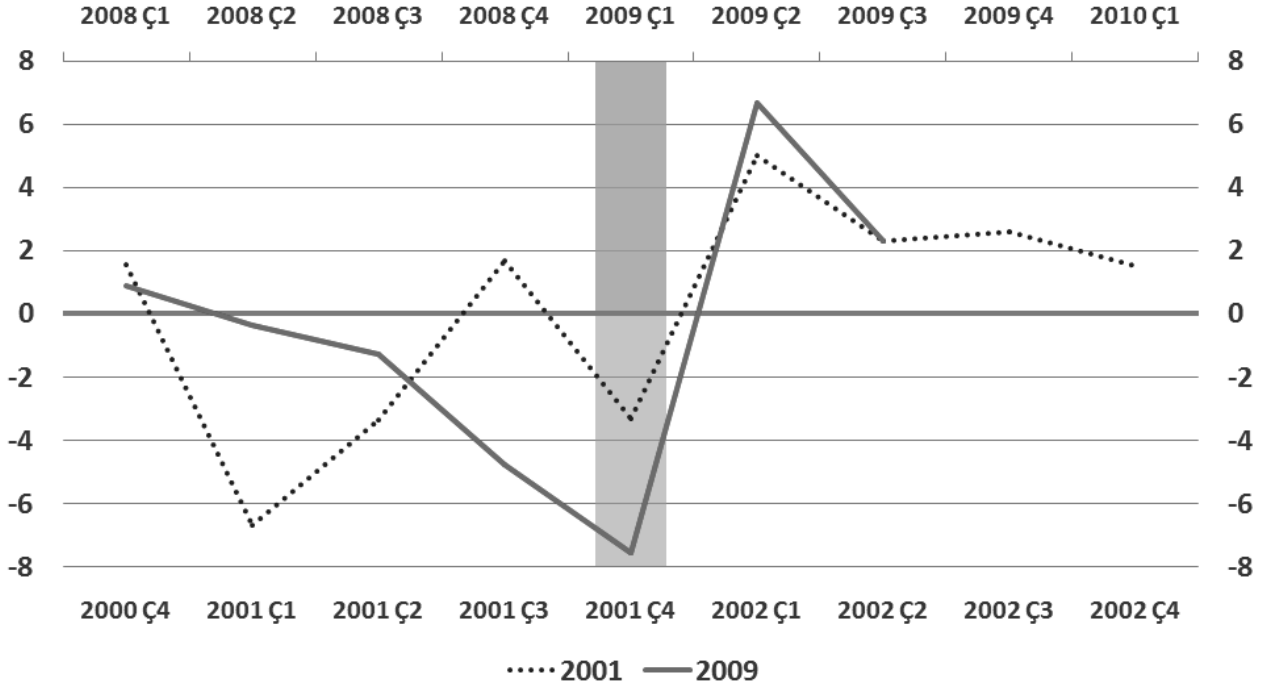
2009 krizinde daralmanın 2001'e oranla daha şiddetli olmasının nedenlerine bakıldığında verimlilik-ücret makası ve ihracat performansı başlıca faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

Dış talebin kuvvetli olması, 2001 yılında dış pazarlara yönelen sanayi üretiminin kısa süre içinde toparlanmasını kolaylaştırmıştır. 2009 yılında ise, hem zayıf iç hem de zayıf dış talepten dolayı sanayi üretimindeki toparlanma uzun süre almaktadır. Sanayi üretimiyle birlikte sanayide çalışan sayısı da 2001 yılında kısa sürede toparlanmışken, 2009 yılında azalmaya devam etmektedir.

Krizden önceki çıkış noktaları farklı olsa da, işsizlik verileri her iki krizde de aynı eğilimi göstermektedir. 2001 kriziyle keskin şekilde artan işsizlik krizden sonraki dönemlerde de yüksek düzeyde kalmıştır. 2009 yılında da aynı senaryo tekrar yaşanmaktadır: 2009 yılı ilk çeyrekte %16'yı

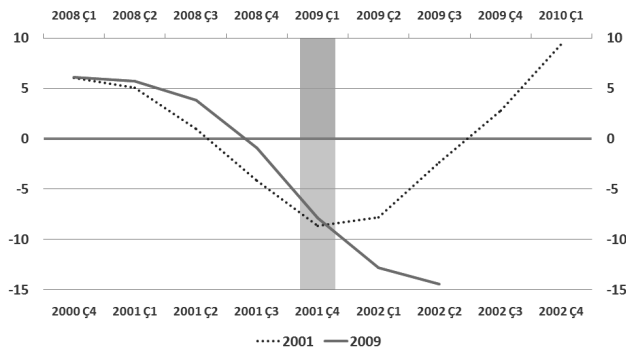
GSYH: 2001 ve 2009

(Çoç % değişim, takvim ve mevsimsellikten arındırılmış GSYH)

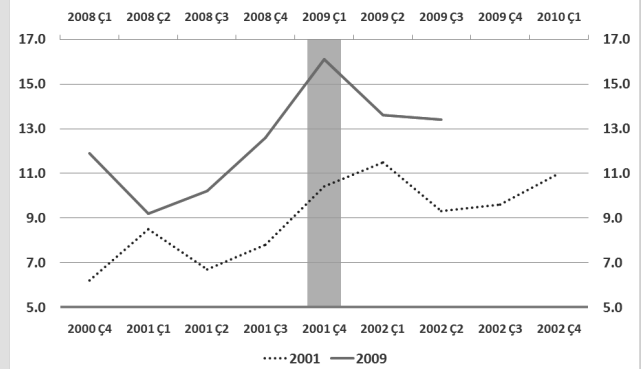

Sanayi Üretimi: 2001 ve 2009

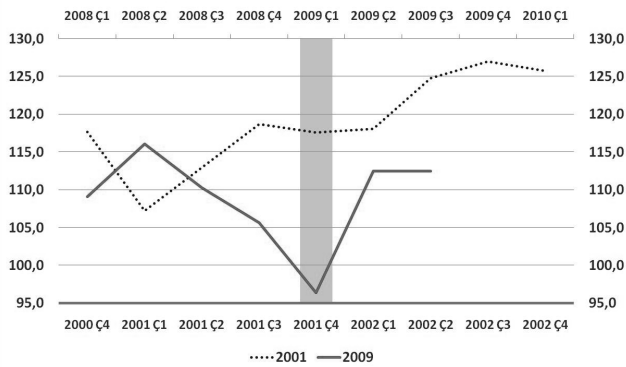
(Yıllık % değişim, kümülatif)

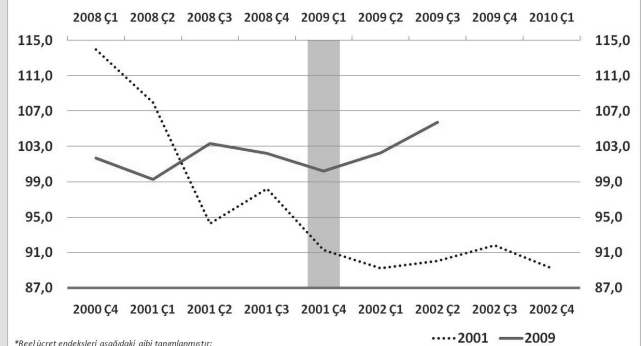
İşsizlik Oranı: 2001 ve 2009

Saat Başı Verimlilik Endeksleri: 2001 ve 2009*

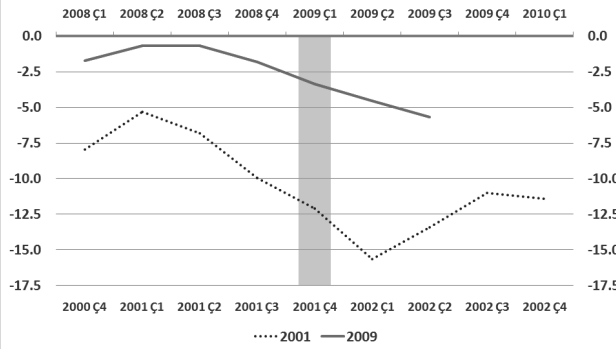
Reel Ücret Endeksleri: 2001 ve 2009*

*Reel ücret endeksleri aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:
1998 serisi için İstatistik Sanayinde Çalışan Kişi Başına Kazanç Endeksi (1997=100)/TÜFE
2008 serisi Üç Aylık Sanayide Brüt Ücret-Maaş Endeksi (2005=100)/Üç Aylık Sanayide İstihdam Endeksi (2005=100) / TÜFE

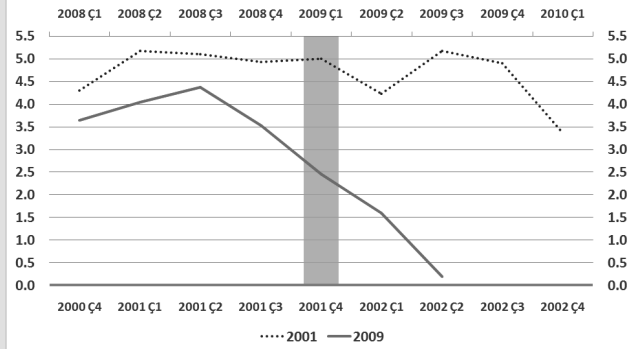
Bütçe Dengesi: 2001 ve 2009

(4 çeyreklik kümülatif, GSYH'ye oranı %)

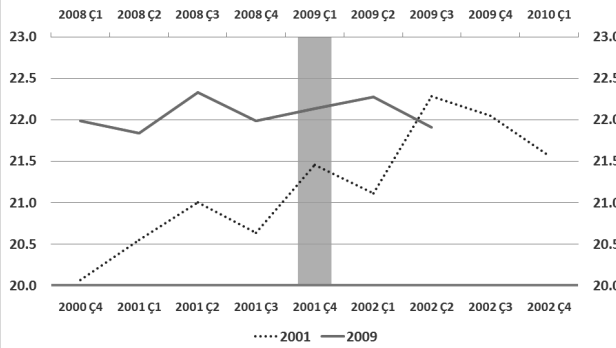
Faiz Dışı Fazla: 2001 ve 2009

(4 çeyreklik kümülatif, GSYH'ye oranı %)

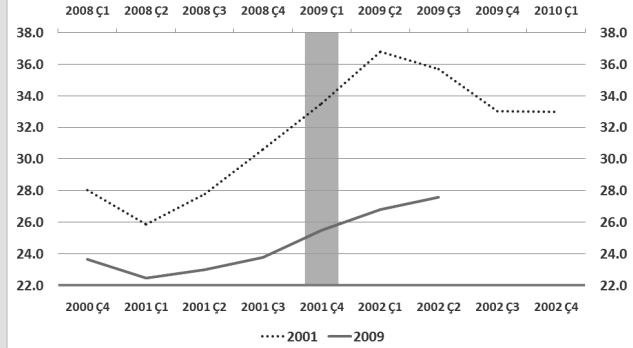
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri: 2001 ve 2009

(4 çeyreklik kümülatif, GSYH'ye oranı %)

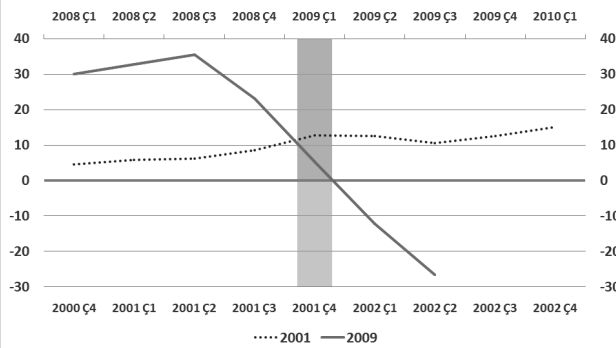
Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları: 2001 ve 2009

(4 çeyreklik kümülatif, GSYH'ye oranı %)

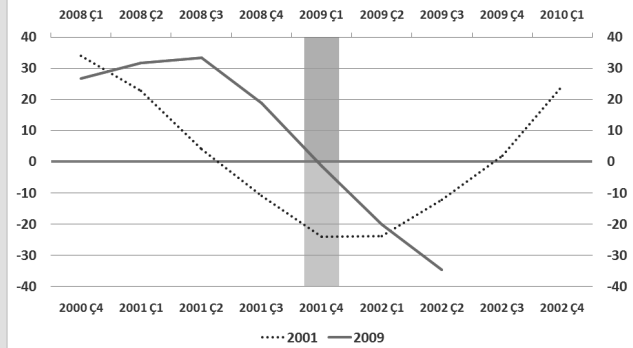
İhracat: 2001 ve 2009

(Yıllık % değişim, kümülatif)

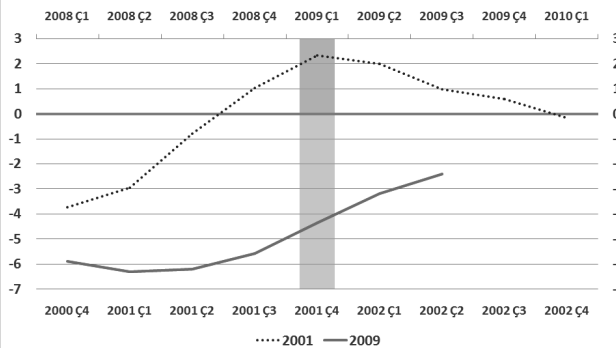
İthalat: 2001 ve 2009

(Yıllık % değişim, kümülatif)

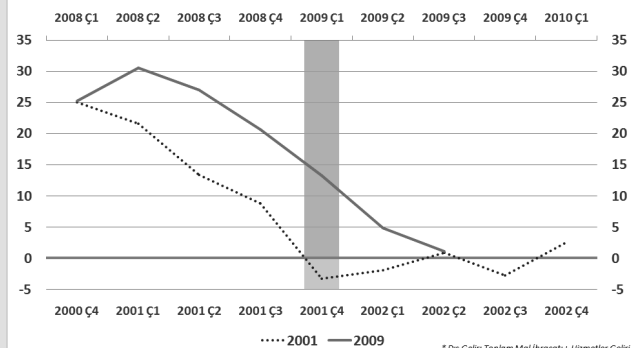
Cari İşlemler Hesabı: 2001 ve 2009

(4 çeyreklik kümülatif, GSYH'ye oranı %)

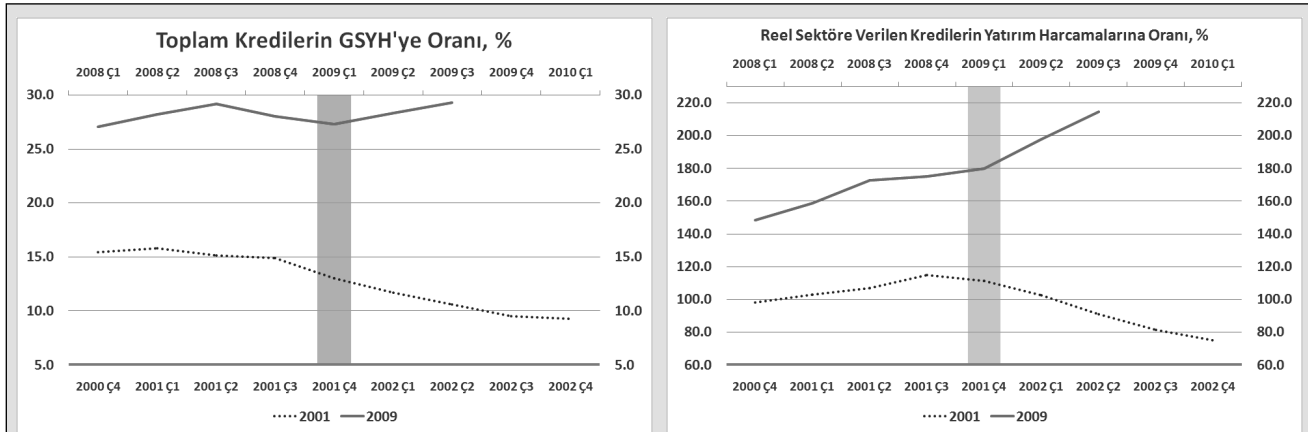

Dış Finansmanın Dış Gelire Oranı*

(4 çeyreklik kümülatif, %)

* Dış Gelir: Toplam Mal İhracatı + Hizmetler Geliri

Kaynak: TCMB, TÜİK, BDDK, TÜSİAD Ekonomik Araştırmalar Bölümü

aşan işsizlik oranı sonraki çeyreklerde azalsa da, kriz öncesinden çok daha yüksek düzeyde seyretmektedir. 2009 krizi sonrasındaki büyüme döneminin 2001'de olduğu gibi yine istihdam yaratmayan büyüme olması ve işsizlik oranının yüksek kalması muhtemeldir.

2001 ve 2009 krizleri arasındaki en önemli fark verimlilik ve reel ücret serilerindeki eğilimlerin farklı olmasıdır. 2001 krizinde hızlanan enflasyon, reel ücretlerde keskin bir gerilemeye yol açmışken, 2009 yılında enflasyondaki düşüşün hızlanması, reel ücretlerin gerilemesini engellemiştir. Buna karşılık, üretimdeki keskin düşüşe karşılık 2009 yılında istihdam seviyesi başlangıçta korunmaya çalışılmış ve bu nedenle verimlilikte ciddi bir düşüş gerçekleşmiştir. 2001 krizinde ise istihdam kayıplarının krizin hemen başında ortaya çıkmış olması, verimlilik seviyesinin gerilemesini önlemiştir. Birim ücret başına verimlilik seviyesinin 2009 krizinde baş aşağı gitmiş olması, krizden çıkış sürecine de ışık tutmaktadır. Ekonomide verimlilik seviyesini yükseltecek adımlar atılmadığı takdirde, talepteki yavaş büyümenin üretim artışlarını yavaşlatması ve sonuçta istihdam artışlarının gecikmesi muhtemeldir.

2001 yılından farklı olarak, 2009 krizine kamu sektörü daha düşük bir açık seviyesinde girmiştir. Böylece, 2001 yılı kriziyle birlikte bütçe açığının GSYH'ye oranı %15'in üzerine çıkmışken, 2009 yılında açık %6'nın altında kalmıştır. Bütçe açığındaki bozulmanın başlıca nedeni 2001 yılında finansal sektördeki yeniden yapılanma iken 2009 yılında resesyonla mücadele politikaları olmuştur. Fakat 2001 yılında açık dip noktasından sonraki ikinci çeyrekte azalmaya başlamışken, 2009 krizinde 2010 yılında da artmaya devam etmesi beklenmektedir. 2001 yılında finansal sektördeki yeniden yapılanma nedeniyle kamu harcamaları keskin şekilde artmıştır. Fakat ekonominin kısa sürede toparlanmasıyla, gelirler artarak dengenin toparlanmasına katkıda bulunmuştur. 2009 yılında ise harcamalar daha düşük düzeyde artsa da, gelirler kalemindeki azalma dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Fakat krizden önce kamu dengesinin sıfıra yakın olmasından ve şirket kurtarmalarının yaşanmamasından dolayı açılmaya devam eden bütçe açığının yine de %6'nın altında kalması beklenmektedir.

İki kriz arasındaki başlıca farklılardan birisi de dış dengeye ilişkindir. 2001 yılındaki krizde dış talep artarak devam ederken, 2009 yılında ihracat önemli ölçüde azalmıştır. Yavaşlamanın uzun

sürmesinden dolayı ithalat 2009 yılında dip noktasından sonra da devam ederken, 2001 yılında güçlü dış talep sayesinde dip noktasında sonra hızlı bir şekilde toparlanmıştır.

Cari işlemlerde ise krizler arasında önemli farklılıklar yaşanmaktadır. 2001 yılında uygulanan devalüasyon ve güçlü dış talep sayesinde ithalat keskin bir şekilde azalmışken, ihracat artmıştır ve cari işlemler hesabında fazla verilmiştir. 2009 krizinde ise, cari açık azalsa da, eksi düzeylerde kalmaya devam etmektedir.

2001 krizinden sonra özel sektörün yurtdışından kredi kullanımının çok fazla artmış olması, 2009 krizinin başlıca risklerinden birisini oluşturmuştur. Küresel likidite bolluğu sayesinde yıllıklandırılmış tutar olarak küresel krizin alevlendiği Eylül 2008 tarihinde 30 milyar dolar civarında olan özel sektörün uzun vadeli kredi kullanımı tersine dönmüş ve 2010 yılının Kasım ayında 8,4 milyar geri ödeme yapılmıştır. Uluslar arası likidite imkanlarının 2009 yılında hızla kurumuş olmasına karşılık, toplam dış finansman, toplam mal ve hizmet ihracat gelirlerine oranla değerlendirildiğinde, 2009 yılının 2001 yılından daha kötü olmadığı görülmektedir. Her ne kadar kaynağına ilişkin net bilgilerin olmadığı net hata ve noksan kaleminin Eylül ayında yıllık 13 milyar dolara ulaşmış olması dış finansmanı rahatlatan bir kalem olmuşsa da, sonuçta korkulan olmamış ve Türkiye 2009 krizinde dış yükümlülüklerini eyrine getirmede önemli bir sorun yaşamamıştır.

2001 ve 2009 krizlerinin karşılaştırmasından çıkna bir başka sonuç da, bankacılık sektörünün geçirmiş olduğu yeniden yapılanmanın, reel sektörün krediye erişim imkanları üzerindeki olumlu etkisidir. Kredi hacminin şiddetli daralıyor olması 2009 yılında reel sektörde ciddi endişelere yol açmış olmasına rağmen, 2001 ve 2009 krizlerinin karşılaştırması, toplam kredilerin GSYH'ya oran olarak bu krizde geçen sefere oranla çok daha yüksek seyrettiğini ve daralmanın sınırlı kalmış olduğunu ortaya koymaktadır. Reel sektöre verilen kredilerin yatırım harcamalarına oranının da artmaya devam etmekte olması, 2009 krizinde kredilerdeki sıkıntının kredi arzından çok kredi talebinde olduğunu göstermektedir.

Türkiye kaynaklı olan 2001 krizinde mali sektör çökmüş ve kamu sektöründe açık tehlikeli düzeylere ulaşmıştır. Fakat küresel piyasalardaki bol likidite krizi kısa sürede atlatmak için gerekli finansmanı sağlamış ve dış talep reel sektörün kısa sürede toparlanmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca, uygulan reformlar Türkiye ekonomisinde yeni bir büyüme döneminin başlamasını mümkün kılmıştır. 2009 yılında ise, küresel piyasalarda likidite sıkıntısı yaşanmaktadır. Ayrıca, ister iç ister dış talebin düşük olması reel sektörde üretiminin azalmasına neden olmaktadır. Krize karşı uygulanan politikalarda geleceğe ilişkin belirsizliklerin azaltılarak piyasalarda güvenin yeniden ve kuvvetli biçimde tesis edilemsinde sorunlar olduğu görülmektedir. Özellikle, AB üyelik sürecinin yavaşlaması, IMF ile aypılması düşünülen anlaşmanın 1.5 yıldan uzunca bir süredir hala hbelirsizliğini koruması, 2006 yılından sonra yavaşlatılmış olan ekonomik reformların hızlandırılmaması, 2009 krizinin uzun süreceğini ve ardından gelen toparlanmanın yavaş olacağını düşündürmektedir.

"2009 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi" raporunda, küresel kriz karşısında uygulanacak ekonomik politikaların bir değerlendirilmesi yapılmış ve aralarında maliye politikasının esnetilmesi, faiz indirim sürecinin önden yüklemeli olarak sürdürülmesi, IMF ile stand-by anlaşması imzalanması, sanayideki dönüşümü sağlayacak yeni bir teşvik politikasının uygulanması, finansal sektörün aracılık maliyetlerinin düşürülmesi, Kredi Garanti Fonu'nun etkin hale getirilmesi gibi önerilere yer verilmişti. 2009 yılında bu önerilerin büyük çoğunluğu hayata geçirilirken, konjonktür yönetimine ağırlık verilmiş ve kriz ortamında yurtiçi talebin canlı tutulmasına çalışılmıştır.

Krize karşı konjonktür yönetimiyle yetinilmiştir.

Ancak, Kredi Garanti Fonu gecikmeli olarak uygulamaya geçmiş, sektörel teşvik politikalarında hedeflenenin çok gerisine düşülmüş, finansal sektörün aracılık maliyetleri yıl genelinde yüksek kalmış, IMF anlaşması imzalanmamıştır. Bu tür eksik kalan ve gecikmeli olarak devreye giren önlemler daralmayı arttırmıştır.

2001 krizinden sonra süratle uygulanan yapısal reformlar ve istikrar programı, ekonominin kısa sürede yeniden büyüme sürecine girmesini mümkün kılmıştır. 2001 krizinin ardından finansal sektörün tabi olduğu yeniden yapılanma, izleyen dönemde elde edilen ekonomik performansın kuvvetli olmasını sağlamıştır.

2001 krizinden çıkışı sağlamış olan güçlü bir ekonomik program,

2009 krizinde sadece talep yönetimi politikaları ile yetinilmesi mümkün değildir. Bu krizin özellikle dünya ekonomik sistemi üzerinde yaratacağı dönüşümler dikkate alındığında, bugünden kapsamlı ve iyi detaylandırılmış bir ekonomik programla reel sektörde dönüşümü hızlandıracak politikaların uygulanması gerektiği görülmektedir.

2009 krizinden çıkışı da kolaylaştıracaktır.

Raporun birinci bölümünde de dikkat çekildiği üzere, Türkiye 2001 krizinden sonra sanayide başlamış olduğu teknolojik dönüşümü devam ettirmekte zorlanmıştır. Küresel kriz sonrasında ise,

sanayide düşük teknolojiли ürünlerden yüksek teknolojiли ürünlere geçiş sürecinin hızlandırılması kadar, geleneksel üretim ve yönetim biçimlerinin modernleştirilerek kurumsallaştırılması da gerekmektedir. Ürün ve işgücü piyasalarında çok boyutlu reformları gerektiren bu dönüşüm olmaksızın, finans sisteminde beklenen değişimlere uyum sağlamak ve küresel talebe uygun bir ürün gamına sahip olmak kolay olmayacaktır.

Türkiye'nin 2001 krizinden çıkışını hızlandıran bir başka faktör de IMF anlaşmasının ve AB üyelik sürecinin oynadığı çıpa rolü olmuştur. IMF ve AB ile ilişkilerin 2009 yılında gerilemiş olması, Türkiye ekonomisindeki reform dinamizmini azaltan ve ekonomik performansı gerileyen bir faktör olmuştur. Yerli ve yabancı yatırımcıların özellikle IMF anlaşmasına verdikleri önem, Türkiye'de beklentilerin belirlenme sürecini yakından etkilemekte ve finansal piyasaların performansı üzerinde etkili olmaktadır. Bu alanlarda 2010 senesinde atılacak olumlu adımlar, iyimser senaryonun gerçekleşme ihtimalini güçlendirecektir.

Küresel kriz sonrasında 2008'in son çeyreğinde %6.5 daralan ekonomi, 2009'un ilk çeyreğinde de %14.7 gibi olağanüstü bir boyutta daralmıştır. Geçen senenin ilk çeyreğinde %14.7 daralmış olan ekonominin yılın son çeyreğinde yeniden büyümeye geçmesi beklenmektedir. Büyüme hızının 2010 yılının ilk çeyreğinde %5.8 olacağı, yılın geri kalanında ise tedricen azalacağı tahmin edilmektedir. TÜSİAD Makroekonomik baz Senaryosuna göre¹ 2009'da %6 civarında gerileyecek olan ekonomi, 2010 yılında da %3,9 büyüyecektir.

Gerileyen uluslararası fiyatlar ve düşen talep sonucunda TÜFE, 2009 yılında ilk üç çeyrek itibariyle, yıllık bazda sırasıyla %7,9, %5,7, %5,3 oranlarında gerçekleşmiştir. Yıl sonuna doğru artan gıda fiyatlarının yanı sıra baz etkisinin de devreden çıkmasıyla, TÜFE endeksinin 2010 yılında önce hızlanması sonra yeniden yavaşlaması beklenmektedir. Küresel ekonomideki toparlanmanın

**IMF ve AB
çıpaları, uzun
vadeli büyüme
sürecini
güçlendirir.**

**2009 yılında
ekonomi %6
civarında
daralacaktır.**

**2009'da azalan
enflasyonist
baskının
2010'da yeniden
güçlenmesi
beklenmektedir.**

¹ TÜSİAD Makroekonomik Senaryosu 13 Ocak 2010 tarihi itibariyle güncellenmiştir

da hızlı olmayacağı göz önünde alındığında TÜSİAD Makroekonomik senaryosunda 2010 yılında enflasyonun ortalama %8.5, sene sonunda ise %7.2 olacağı hesaplanmaktadır.

Krizle birlikte Merkez Bankası'nın 1025 puanlık faiz indirimine gitmesi, Türkiye'nin uzun yıllardan beri en temel sorunlarından birisi olan faizlerdeki yüksekliği gidermiştir. Ekonomik aktivitenin durduğu bir dönemde, faiz oranlarının aşağı çekilmesi, beklentileri olumlu etkilemiş ve reel faiz oranlarının süratle inmesine olanak sağlamıştır. 2010 senesinde ise, enflasyon beklentilerinin artması ve iç talebin toparlanması, nominal faiz oranlarındaki indirim sürecini önce durduracak sonra geri çevirecektir.

Krizle birlikte Türkiye'nin yapısal bir sorunu olan cari açığın da 2009 yılında hızla azalmış ve Ekim ayında 12 aylık kümülatif olarak 11,4 milyar dolara gerilemiştir. TÜSİAD Makroekonomik Senaryosuna göre yavaşlayan iç talep, enerji ve emtia fiyatlarındaki düşüşe ilave olarak TL'nin değer kaybetmesi gibi faktörlerin etkisiyle cari işlemler açığının 2009 yılında 11 milyar dolara inmesi, 2010 yılında da bu eğilimlerin tersine dönmesiyle 23 milyar dolara yükselmesi öngörülmektedir.

Kriz karşısında alınan önlemler ve düşen gelirler neticesinde hızla bozulmuş olan bütçe açığının yavaş ve kademeli olarak düzeleceği düşünülmektedir öngörülmektedir. TÜSİAD 2010 yılı senaryosuna göre, 2009 yılı sonunda bütçe açığının 57 milyar civarına yükseldikten sonra 2010 yılında 50 milyar doların altına ineceği tahmin edilmektedir. 2008 yılında %1.8 olan bütçe açığının GSYH'ya oranının da 2009'da %5.9'da yükseldikten sonra, 2010 yılında %5.4'e düşmesi beklenmektedir.

Kriz sonrasında finansal akımların yeniden gelişmekte olan ülkelere yönelmesiyle birçok ülke para biriminin değerlenmeye başladığı, TL'nin de değerlendirildiği gözlenmektedir. Bu sürecin 2010 yılında da devam edeceği tahmin edilmektedir. 2010 yılı yıllık ortalama kurun Euro için 2,3 TL, dolar için de 1,5 TL olması öngörülmektedir.

Enflasyondaki artış ve kamu finansman ihtiyacı faizleri artıracaktır.

Krizin düşürdüğü cari işlemler açığı 2010 yılında yeniden yükselecektir.

Bütçe dengesindeki bozulmanın önüne geçileceği beklenmektedir.

TL'nin 2010 yılında değerlendirilmesi beklenmektedir.

Küresel resesyondan çıkışın kademeli ve yavaş olacağı tahmin edilmektedir. Krizden çıkış, dünya ekonomisinde olduğu gibi Türkiye’de de vakit alacaktır. Dış talebin büyümeye katkısı sınırlı olurken, yüksek işsizlik iç talep artışını kısıtlayacaktır.

**Krizden çıkış
kademeli ve
yavaş olacaktır.**

Krizle birlikte çok yüksek seviyelere ulaşmış olan işsizlik muhtemelen bir süre daha yüksek kalacaktır. Bu da tüketim harcamalarını frenleyecektir. Kapasite kullanım oranlarındaki düşüklük yeni yatırım ihtiyacını kısıtlayacaktır.

Ekonominin büyümesini sınırlayan bir başka faktör de, geleceğe ilişkin belirsizliklerdir. 2011 yılında mali kural ile desteklenecek olan Orta Vadeli Program, ekonomideki belirsizliklerin azalmasına katkıda bulunmuştur. Buna karşılık, bozulan bütçe dengesinin gerektireceği finansman ihtiyacının faizler üzerinde baskı oluşturması riski, geleceğin öngörülebilirliğini sınırlamaya devam etmektedir. Bir başka ifadeyle Türkiye izlenmekte olan genişlemeci politikalarından hangi zaman sürecinde ve nasıl vaz geçileceğini ortaya koyarak geleceğe ilişkin güveni sağlamak zorundadır.

Küresel kriz makroekonomik politikaları olduğu kadar şirket stratejilerini de etkileyecektir. 2000’li yılların küresel likidite bolluğundan dünyadaki diğer firmalar gibi Türkiye’deki firmalar da yararlanma olanağı bulmuştu. Çokuluslu şirketler, ucuz ve bol kredi imkanları sayesinde muazzam karlar elde ederken, bu sayede kurdukları uzun üretim zincirlerini rahatlıkla finanse edebilmişlerdi. Üreticilerin tüketicilere açtıkları kredi imkanları sayesinde, reel sektörün satış ve karlılığında ciddi artış görülmüştü. Geçen seneki krizle birlikte küresel ekonomideki bu modelin de çöktüğü görülmektedir. Ekonomi yeniden büyüme başladığında da eski modele geri dönülmesi söz konusu olmayacaktır. Bu modelin yerine nasıl bir modelin geçeceği ise krizden çıkış stratejisi ile yakından ilişkili olacaktır.

**Kriz sonrası
küresel
ekonomide
önemli
değişiklikler
olacak,**

Ülkeler arası rekabette şirketlerimizi bekleyen bir başka değişim de finansman imkanları olacaktır. Küresel finansal piyasalarda gelecek dönemde muhtemelen regülasyonlar daha sıkılaştırılacaktır. Regülasyonların sıkılaştırılmasının yanı sıra, finansal akımların da kontrol altına alınması tartışmaları devam etmektedir. Sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi konusunda bazı ülkelerde görülen uygulamalar, küresel finansal akımlarda önemli değişiklikler olabileceğine işaret etmektedir.

finansal piyasalarda regülasyonlar değişecektir.

Bu küresel perspektifle Türkiye'ye baktığımızda, kendimizi bir an önce yeni bir dünyaya hazırlamamız gerektiği ortaya çıkmaktadır. Şirketlerimiz kredi imkanlarının eskisi gibi bol olmayacağı yeni bir küresel sistemde ayakta kalabilmek ve çetin rekabete ayak uydurmak için gerekli önlemleri vakit geçirmeden almak durumundadır.

Türkiye yoğunlaşacak olan küresel rekabete hazır olmalıdır.

Küresel kriz sonrası dünyasına uyum açısından Türkiye için iki konu öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi son yıllarda Türkiye'nin izlemiş olduğu aktif dış politikadır. Dünya ekonomisinin geleceğinde büyüme ekseninin batıdan doğuya kayacağı görülmektedir. Zaten krizden çıkış sürecinde ülkelerin gösterdikleri büyüme performansı da bunu kanıtlamaktadır. 2010 ve sonrasında dünya ekonomisini Türkiye'nin doğusundaki ve güneyindeki ülkelerin büyüme hızı sürükleyecektir. Türkiye'nin bu bölge ülkeleri ile güçlendirdiği ilişkileri gelecek dönem için bir şans olarak görülmektedir.

Türkiye dış politika açılımlarını...

İkinci konu ise, küresel ekonomideki zayıflık nedeniyle düşecek olan dış talep yerine Türkiye'nin ikame edebileceği güçlü bir iç talep imkanının olmasıdır. 1990'lı yılların küreselleşme süreci, küresel ekonomiyle sıkı sıkıya entegre olabilen küçük ülkelerin avantajına olmuştu. İstikrarlı bir uluslararası düzende, dış ticaretteki ve yabancı sermaye yatırımlarının önündeki kısıtlarının kaldırılmış olmasından yararlanan bu ülkeler, vergi oranlarını aşağı çekerek ve yabancı sermaye yatırımlarını özendirerek düzenlemeler yaparak hızla büyüyebilmişlerdi. Şimdi bu ülkeler, küresel finansal akımların bir anda kesilmesiyle ciddi yara almış durumdadır. Kü-

...ve güçlü iç pazarını avantaja çevirebilmelidir.

resel finansal piyasalardaki düzenlemelerin güçlendirilmesiyle, büyümenin motorunun da bu küçük ülkelerden iç piyasası güçlü ülkelere doğru kayması muhtemeldir. Genç nüfusu ve hala doymamış pazarlarıyla Türkiye, güçlü bir iç piyasaya sahiptir.

Bunların yanı sıra, Türkiye'nin makro dengelerinde meydana gelmiş olan bazı düzeltilmeler de kriz sonrası dönem açısından önem taşımaktadır. Faiz oranlarının ve enflasyonun tarihsel olarak en düşük seviyelerine inmiş, kurlarda kriz öncesine göre reel değeri azalmış, cari işlemler açığının daralmış olması makroekonomik dengelerdeki olumlu gelişmeler olarak ortaya çıkmaktadır.

Enflasyon, faiz oranları, cari açık gibi değişkenlerde 2009'da görülen iyileşmeler, ekonomideki yapısal düzelmeden değil, dünya ekonomisindeki arazi gelişmelerden kaynaklanmıştır. Elde edilen bu iyileşmeler, atılacak yapısal adımlarla desteklenmediği durumda, kısa süre içinde yok olacaktır.

Makroekonomik çerçevenin sağladığı avantajları yüksek büyüme amacı doğrultusunda harekete geçirebilmek ve değişen küresel ekonomiye uyum sağlayabilmek bugünden alınacak bazı önlemlere bağlı olacaktır.

2009'un yaralarını hızla sarmak ve büyüme hızını artırmak için uygulanacak olan politikaların makro dengelerde yol açabileceği hasarlar sonraki yılların büyüme sürecini yavaşlatma riskini taşımaktadır. Bu nedenle, kısa vadede talebi güçlü tutacak ekonomi politikalarının uzun vadeli sürdürülebilir yüksek büyüme hedefi ile çelişmemesi gerekir.

Ekonomi yönetiminde hem para hem de maliye politikasının birbiriyle uyum içinde uygulanması ve dış gelişmelere karşı gerekli esneklik ve süratle cevap verilebilir olması önemli taşımaktadır.

Makro dengelerde elde edilen kazanımlar kalıcılaştırılmalıdır.

İç talebi canlandırma politikaları uzun vadeli yüksek büyümenin koşullarını zedelememelidir.

Halen zayıf olan dış talebin yerine iç talebin canlandırılması, enflasyondaki yükselme ve kamu maliyesindeki bozulma riskleriyle dengelenmek zorundadır Öncelikle 2009 senesinde GSYH'ya oranı %5'i aşacak olan kamu açığının 2010 yılından itibaren kontrol altına alınacağına ilişkin piyasalara kuvvetli bir mesaj verilmesi, ekonominin geleceğine duyulan güveni artıracak ve uygulanmakta olan politikaların itibarını yükseltecektir. Böylece, enflasyon, faiz oranları, cari işlemler açığı konularında elde edilmiş olan kazanımların tedricen hayata geçirilmesinin koşulları ortaya çıkmış olacaktır.

Finansal piyasalardaki sıkıntıların giderilmesi ve reel sektörün yeniden kredi kullanmaya başlar hale gelmesiyle Türkiye ekonomisi 2011 yılından itibaren yeniden yüksek bir büyüme sürecine hazır hale gelecektir. Ancak bu süre içinde dünya ekonomisinde de kapsamlı değişikliklerin olacağını, sektörlerin ülkeler arasındaki dağılımının değişeceğini ve dünya ekonomisinin ağırlık noktasının batıdan doğuya doğru kayacağını göz önünde bulundurarak, şirketlerimiz de kendilerini gelecek döneme hazırlamak durumundadır. Görülüyor ki önümüzdeki süreç sadece makroekonomik koşulların düzeltilmesini değil, yapısal koşulların da değişimini gerektirmektedir.

**Talep yönetimi
politikaları
yapısal
politikalarla
birlikte
yürütülmelidir.**

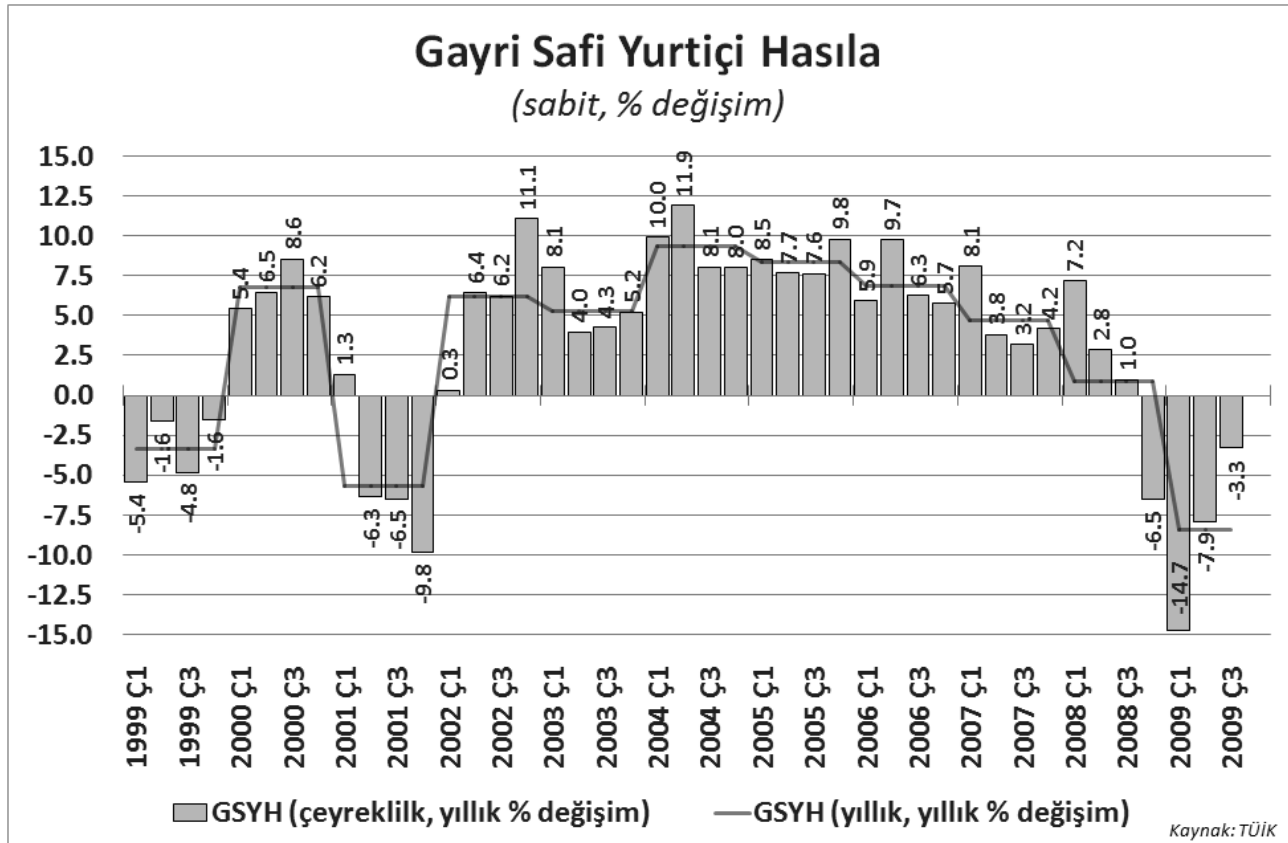
B Ö L Ü M

EKONOMİNİN GENEL DENGESİ

1. EKONOMİNİN GENEL DENGESİ

2000'li yılların başlarında uygulamaya konan reformlara ek olarak IMF ve AB çıpaları sayesinde hızlı ve uzun büyüme dönemine giren Türkiye ekonomisi 2006 yılından itibaren yavaşlamaya başlamıştır. Buna rağmen, önceki senelerde kazanılan ivme sayesinde 2008 yılının ortalarına kadar yüksek sayılabilecek büyüme oranları gerçekleşmeye devam etmiştir. 2006 yılından itibaren ekonomiye yeni ivme kazandıracak ekonomik politikanın belirlenmemesi, Stand-By anlaşmasının Mayıs 2008'de bitmesine rağmen IMF ile henüz yeni anlaşmanın yapılmaması ve AB üyelik sürecinin yavaşlaması ekonomide belirsizliklerin artmasına neden olmuştur. Ayrıca, küresel krizin sadece gelişmiş ülkelerle sınırlı kalacağı düşüncesi (decoupling), krize rağmen önlem paketlerinin geliştirilmesini önlemiştir. Bu ihmallerin sonucunda ekonomi 2008 yılının son çeyreğinde %6.5, 2009 yılının ilk ve ikinci çeyreklerinde ise sırasıyla %14.7 ve %7.9 oranında küçülmüştür.

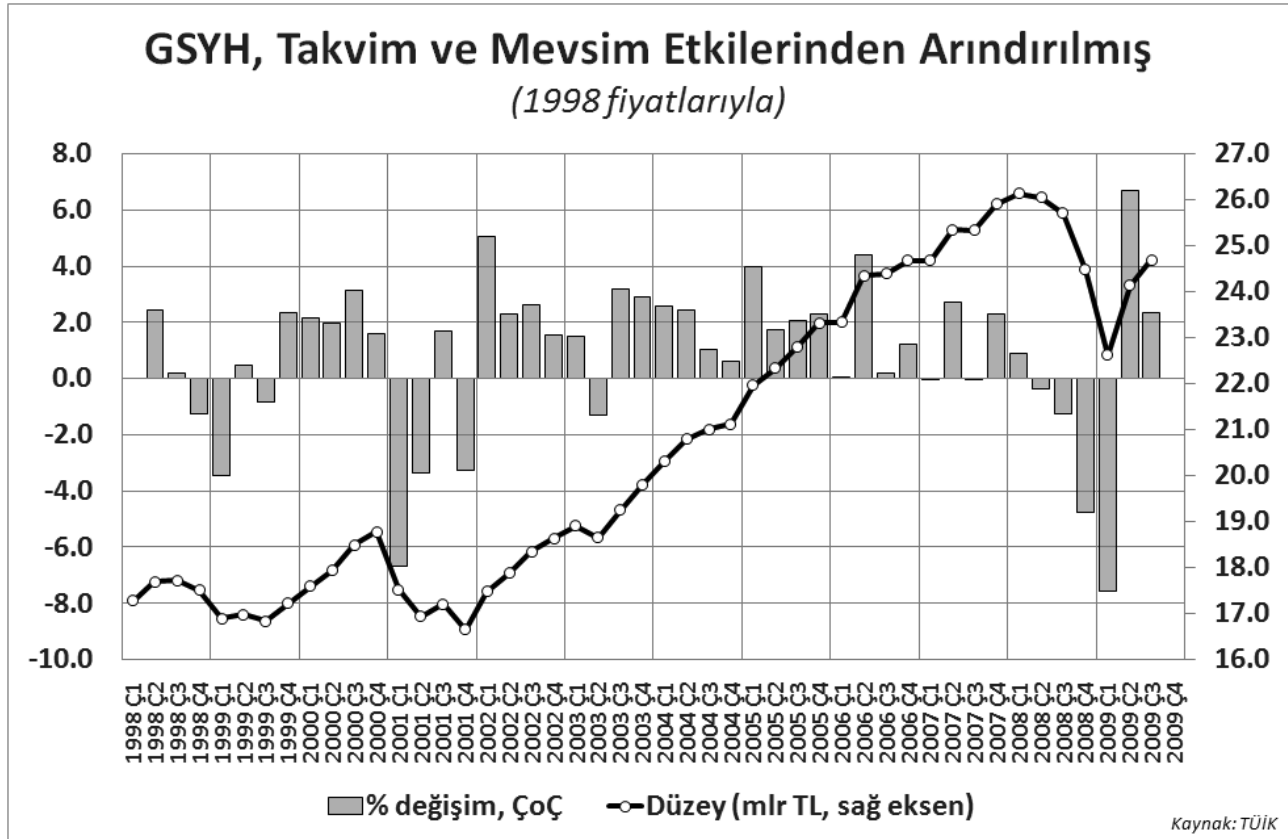
Küresel kriz, zaten yavaşlayan Türkiye ekonomisinde şiddetli bir daralmaya neden olmuştur.

Büyüme rakamlarının dinamikleri daha detaylı incelendiğinde, özellikle ilk çeyrekteki %14.7'lik daralma rakamının önemli kısmının güvensizlik ve panik havasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Çeyreklik bazda yayımlanan mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış GSYH verilerine bakıldığında, 2002-2008 dönemini kapsayan 29 çeyrekte, ekonomi sadece bir çeyrekte küçülmüştür. Bu büyüme döneminde Türkiye ekonomisi reel olarak %56.7 oranında büyümüştür. Yedi yıllık bu büyüme sürecinde ülkede refah düzeyi önemli ölçüde yükselmekle kalmamış, aynı zamanda sonraki dönemler için yüksek baz oluşmuştur. Ancak bu ivme devam ettirilememiş ve 2008 başlarında bir yavaşlama sürecine girilmiştir. Kısa sürede bu dönemsel daralma, küresel kriz ve yüksek baz etkisiyle, keskin bir düşüşe dönüşmüştür.

Yedi yıllık kesintisiz büyüme sürecinden sonra gelen daralmanın yol açtığı kayıpların...

2008 yılı ikinci çeyreğinden itibaren ekonomi küçülmeye başlamış ve en son 2009 yılı ilk çeyreğinde, önceki çeyreğe göre %7.1 oranında daralmıştır. Dört çeyrek arka arkaya azalan GSYH böylece 2009 yılı ilk çeyreği sonunda, 1998 yılı fiyatlarıyla, 22.7 milyar TL'ye gerileyerek 2005 yılı düzeyine inmiştir. Dört çeyrek toplamında ise ekonomideki kayıp %13'ü aşmıştır. 2009 yılı ikinci çeyrek itibariyle kısmi olarak kayıpları geri kazanan ekonomi önceki çeyreğe göre %7.1 oranında büyümüştür. Düşük baz etkisine ek olarak, teşvik paketlerinin de katkısıyla başlayan bu büyümenin 2009 yılının diğer çeyreklerinde de sürmesi beklenmektedir. Fakat 2009 yılı dördüncü ve sonraki çeyreklerde bu artışlar çok daha sınırlı olacağından, 2007-2008 düzeylerine ulaşmanın uzun zaman alacağını söylemek mümkün.

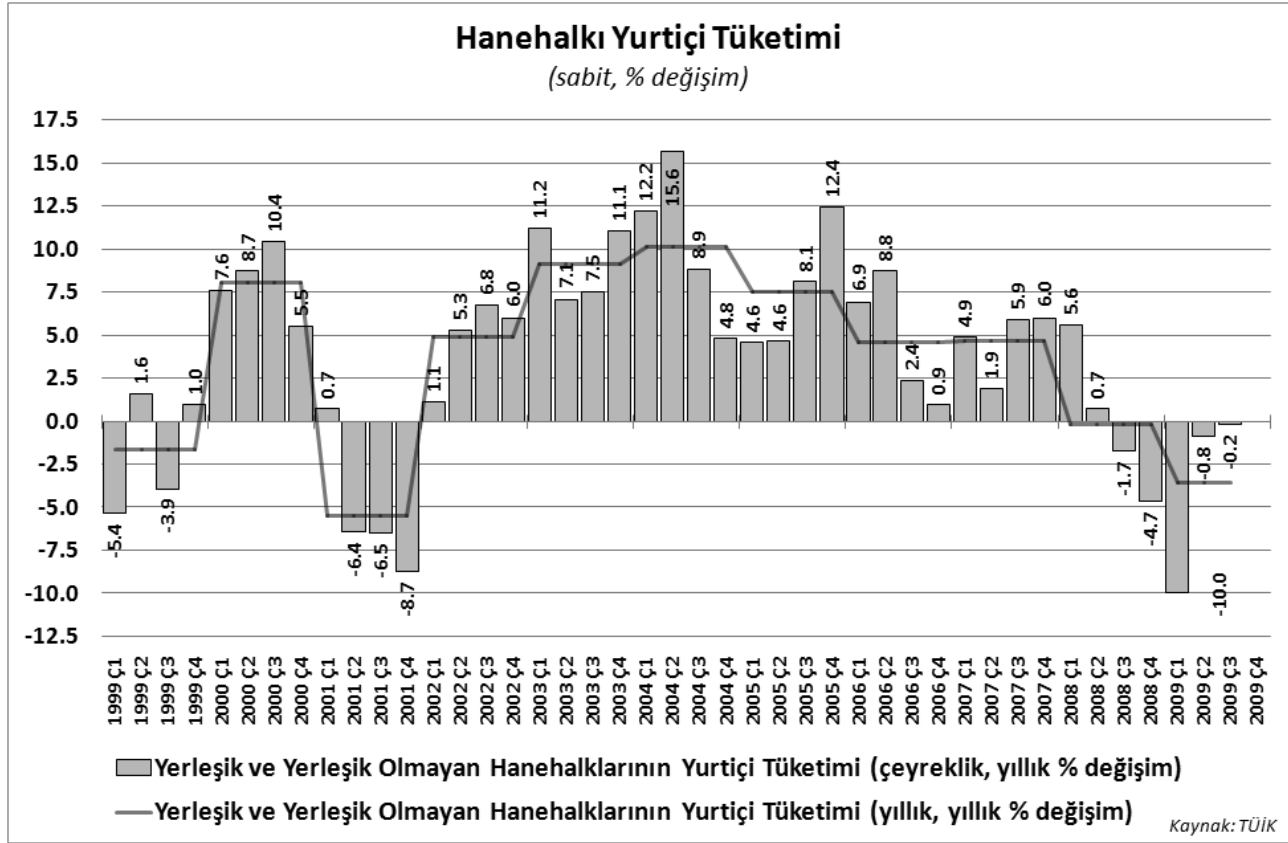
...geri alınması zor olacaktır.

1.1 Harcama Yönünden Milli Gelir

Hanehalkı tüketiminde 2006 yılından itibaren başlayan yavaşlama, küresel krizin etkisiyle 2008 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren hızlanmış ve geleceğe ilişkin endişe ve belirsizlikler neticesinde de, 2009 yılının ilk çeyreğinde %10 oranında küçülmüştür. Küresel piyasalarda olumsuz sinyallerin arttığı dönemde Türkiye'de her hangi bir önlemin alınmaması tüketicinin harcama kararlarını olumsuz etkilemiştir. Bunun sonucunda, işsiz kalarak gelirlerini kaybedenlere ek olarak, harcama kapasitesi olanlar da tüketimlerini askıya almıştır. Hakim olan aşırı karamsar atmosfer içinde tüketici Türkiye ekonomisinin krizden ağır bir biçimde etkilenmesini beklemiş ve bunun sonucunda harcama davranışlarında aşırı muhafazakâr davranmayı tercih etmiştir. Ekonomik performansın korkulan kadar ağır olmaması beklentilerin görece olumluya dönmesine, ardından da, vergi indirimleri de içeren teşvik politikalarıyla birlikte, harcamaların artmasına yol açmıştır. Böylece, 2009 yılı ikinci çeyreğinde hanehalkı tüketimi ilk çeyreğe göre önemli ölçüde artmıştır. Yıllık bazda ise yine de küçülen hanehalkı harcamaları ikinci ve üçüncü çeyreklerde sırasıyla %1.5 ve %0.9 oranında azalmıştır. Bu hususları dikkate alarak son beş çeyreklik veriler

Krizin yol açtığı panik havası 2009 yılı ilk çeyreğinde tüketimin rekor düzeyde azalmasına neden olmuştur.

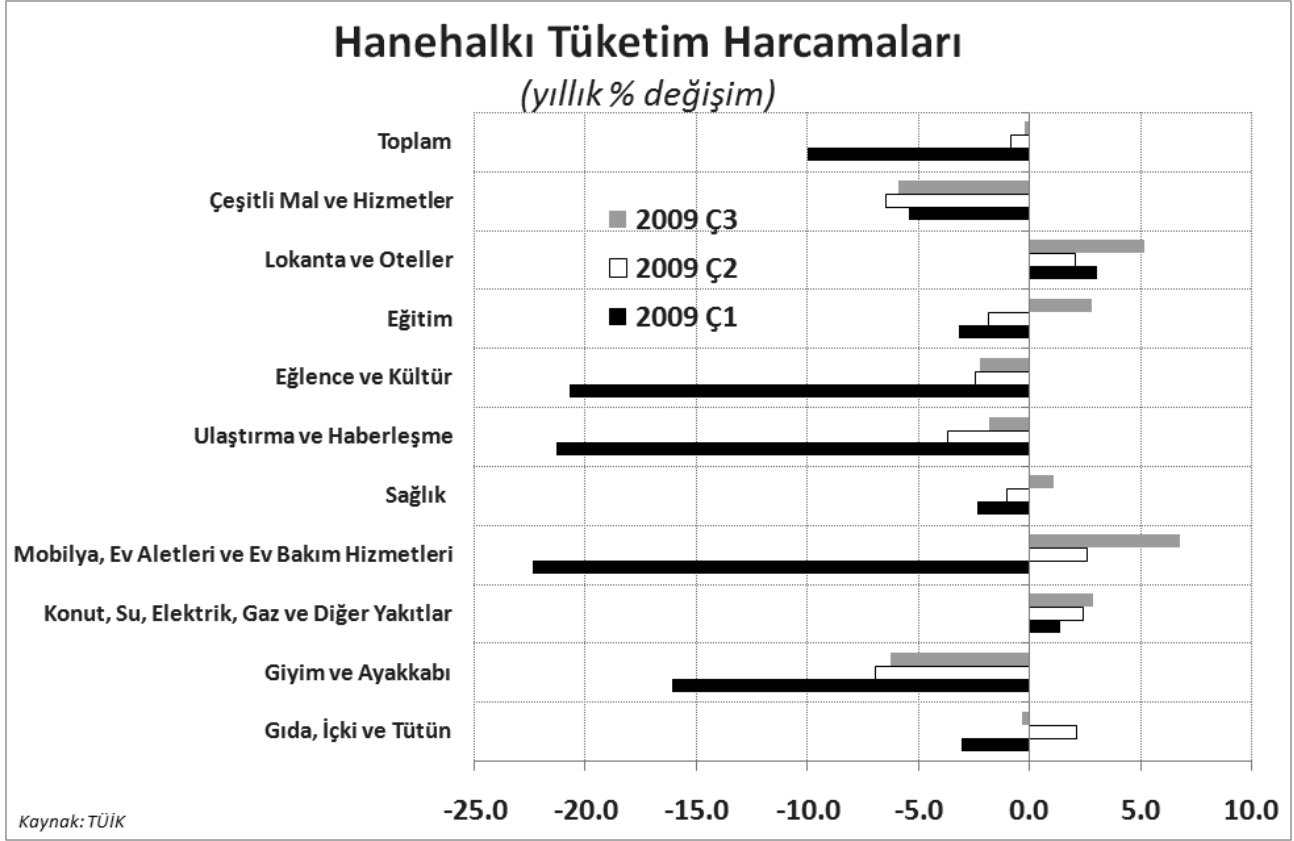
değerlendirildiğinde, 2009 yılı ilk çeyrek küçülmesinin bir kısmı küresel finansal krizle açıklanabilirken, olumsuz beklentilerin ege-men olduğu düşünülmektedir.

İkinci ve üçüncü çeyrek verilerine bakıldığında, tüketimde toparlanmanın başladığı görülmektedir. İlk çeyrekte %10 azaldıktan sonra, ikinci ve üçüncü çeyreklerde hanehalkı tüketim harcamalarının daralma hızı sırasıyla %1.5'e ve %0.9'a gerilemiştir. Mayıs ayından itibaren uygulamaya konan teşvik politikalarıyla birlikte tüketim toparlanmış ve önceki çeyreklerde biriken stoklar önemli ölçüde tükenerek üretimin yeniden artmasına neden olmuştur. Harcama gruplarına daha detaylı bakıldığında, teşviklerin direkt etkilediği “mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri” ve “ulaştırma ve haberleşme” harcamaları ilk çeyrekte sırasıyla %22.4 ve %21.3 oranında azalmışken, ikinci (üçüncü) çeyrekte mobilya harcamaları %2.6 (%6.8) artmış, ulaştırma ve haberleşme harcamalarının daralma hızı ise %3.7 (%1.8)'e gerilemiştir. Böylece birinci çey-

Vergi indirimleri sayesinde tüketim harcamaları ikinci ve üçüncü çeyrekte toparlanmıştır.

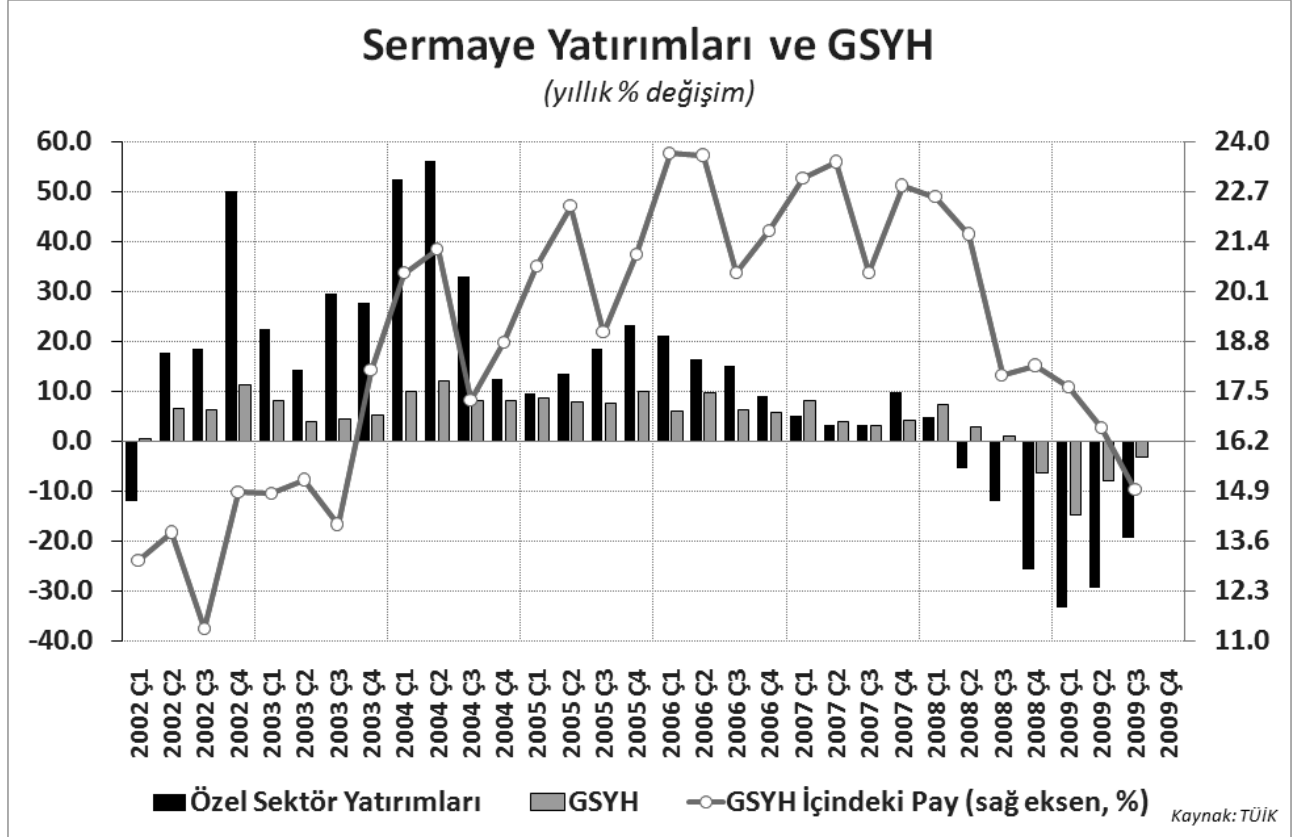
rekten ikinci (üçüncü) çeyreğe geçerken bu iki kalemde yapılan harcamalarının büyüme hızları sırasıyla 25 (29.2) ve 17.6 (19.5) puan yükselmiştir.

2000'li yılların başında yaşanan çifte krizle birlikte dibe vuran yatırım harcamaları, sonraki yıllarda uygulanan reformlarla birlikte hızlı bir şekilde artmıştır. Bu çifte krizden sonra IMF ile imzalanan anlaşma, AB üyelik sürecinin ivme etkisi ve uygulanan yeni ekonomik politikaların da etkisiyle, kısa sürede ekonomik belirsizliklere çok duyarlı olan yatırım harcamalarının artması gözlemlenmiştir. 2003 ve 2004 yıllarında sırasıyla %23.7 ve %36.1 oranında artan yatırımların büyüme hızı sonraki iki yılda %15'in biraz üstünde gerçekleşmiştir. 2007 yılında ise %2.6'a gerileyen büyüme, 2008 yılında yerini %7.7'lik küçülmeye bırakmıştır. Çeyreklik bazda ise 2008 yılı ikinci çeyreğinden itibaren azalan yatırım harcamaları 2008'in son ve 2009'un ilk iki çeyreğinde ortalama %30 oranında azalmıştır. 2002-2007 dönemindeki güçlü büyümenin en

Özel sektör sermaye yatırımları 2004 yılı düzeylerine gerilemiştir.

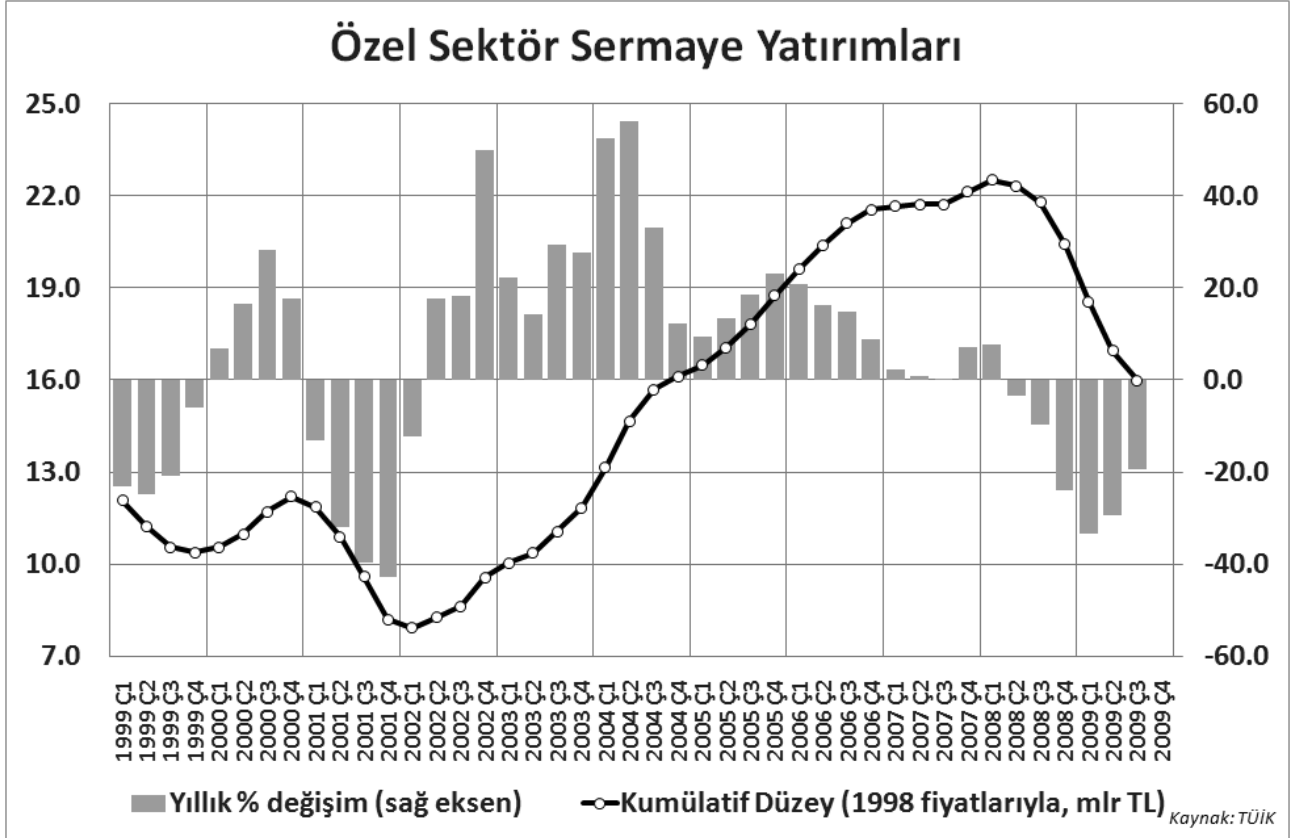
önemli kalemlerinden olan yatırım harcamalarının bu dönem içinde GSYH içindeki payı %12'den %22.3'e yükselmiştir. Fakat 2008 yılından itibaren diğer kalemlere göre daha hızlı azalan özel sektör yatırımlarının payı kısa süre içinde %16.7'ye gerilemiştir.

Özel sektör yatırımlarının hareketine bakıldığında, hanehalkı tüketiminde olduğu gibi, yavaşlamanın küresel krizden önce başladığı görülmektedir. Bu yavaşlamanın bir kısmı önceki dönemlerde yaşanan hızlı büyümeyle oluşan yüksek bazla açıklanabilirken, ekonomik politikaların belirsizliği bir diğer önemli neden olmuştur. 2008 yılı Mayıs ayında biten IMF anlaşmasını ikame edecek bir politika aracının olmayışı, IMF ile müzakerelerin uzun sürmesi ve anlaşmanın henüz imzalanmamış olması, AB üyelik sürecinin yavaşlaması, belirsizliği artıran faktörler olmuşlardır. Dış kaynak erişiminin küresel krizle birlikte zorlaşmasıyla bu yavaşlama eğiliminin kısa sürede yerini daralmaya bırakmasına neden olmuş-

Küresel piyasalardaki belirsizlikler yatırım harcamalarını sınırlamaktadır.

tur. Böylece, 2010 yılına girerken, kümülatif sermaye stoku 2004 yılı düzeyine gerilemiştir. 2009 yılı üçüncü çeyreği itibariyle özel sektör yatırım harcamaları daralma hızının %19.4'e gerilemesi iyileşmenin başladığını yansıtsa da, küresel piyasalardaki belirsizliklerin sürmesi, IMF ve AB gibi kurumların desteklediği programların olmaması ve kapasite kullanım oranlarının halen daha düşük düzeylerde seyretmesi önümüzdeki dönemlerde yatırımların hızla artmasını engelleyecektir.

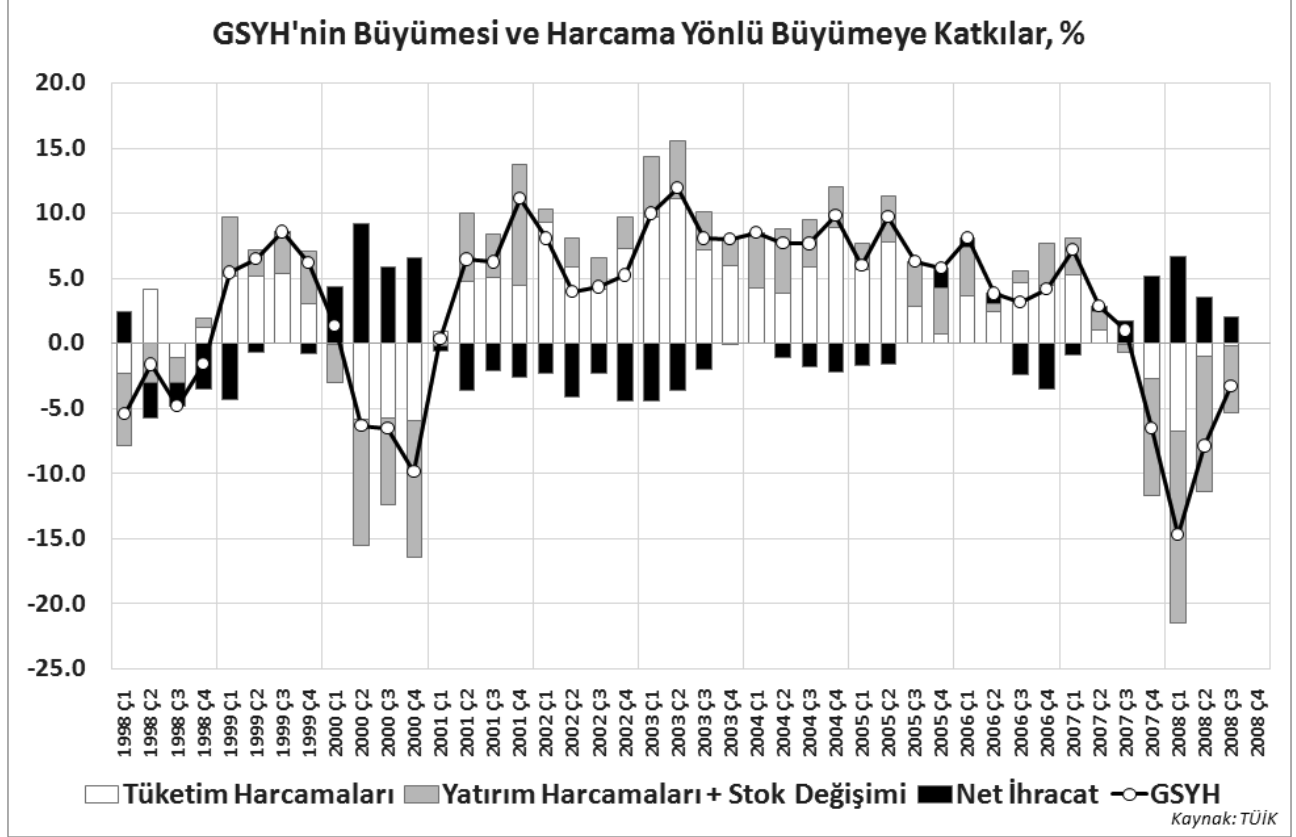

Özel sektör yatırımlarındaki daralmaya karşın, 2008 yılı son ve 2009 yılı ilk çeyreklerinde kamu sektörü yatırımları önceki dönemlere göre hızlanarak sırasıyla %15.8 ve %24.5 oranında artmıştır. 2009 yılının ikinci çeyreğinde ise %5.4'e yavaşlayan kamu yatırımları, üçüncü çeyrekte %10.6 oranında azalmıştır. Kamu yatırımlarıyla birlikte, kamu harcamalarının kriz sürecinde diğer kalemlerden farklı olarak artması, kamunun ekonomi içindeki ağırlığının 2 puan artarak %15.1'e çıkmasına neden olmuştur.

Kriz karşısında kamu harcamaları hızla arttırılmıştır.

Harcama kalemleri içinde ekonomik büyümeye önemli ve olumlu katkı sağlayan bir diğer kalem ise, net ihracat olmuştur. Ekono-
mideki yavaşlamayla birlikte ithalat ihracatın üzerinde azalmıştır. Böylece, istikrarlı bir şekilde olumlu katkı sağlayan net dış talep toplam GSYH'nin daha da büyük oranlarda daralmasını önlemiştir.

Net ihracatın olumlu katkısı olmuştur.

1.2 Üretim Yönünden Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

2008 yılı ilk çeyreği ardından başlayan ekonomik yavaşlama, yılın son çeyreğinde yerini daralmaya bırakmıştır. Üretim yönünden ekonominin alt kalemlerine bakıldığında ise, inşaat sektörünün 2008 yılı ilk çeyrekte; toptan ve perakende ticaretin ise üçüncü çeyrekte eksi büyüme kaydettikleri görülmektedir. Küresel çapta emlak piyasasındaki sorunların 2007 yılı ortalarında başlamış olması Türkiye'deki inşaat sektörünü olumsuz etkileyen faktörler olurken, iki çeyrek aradan sonra toptan ve perakende ticaretin yavaşlaması ve ardından da daralması artık krizin emlak piyasasını

İnşaat ve ticaret sektörleri küçülmenin öncü sinyallerini vermiştir.

aştığını ve bütün ekonomiye yayıldığını gösteren bir sinyal olarak algılanmalıdır. Buna rağmen, diğer sektörlerin daha olumlu performansları sayesinde ekonomi üçüncü çeyrekte, sınırlı da olsa, büyüme kaydetmiştir. Olumlu hava şartları tarımın, faiz oranlarındaki düşüş ise mali kurumların performansını yükselterek 2008 yılının üçüncü çeyreğinde genel ekonominin büyümesini sağlamıştır.

Krizin etkisinin artmasıyla, 2008 yılı son çeyreğinde ekonominin bel kemiğini oluşturan imalat sanayi ve ulaştırma, depolama ve haberleşme sektörlerinin de keskin şekilde küçülmesiyle ekonomi %6.5 gibi büyük bir oranda daralmıştır. Toplam GSYH'nin yarısını oluşturan imalat sanayi, toptan ve perakende ticaret, ve ulaştırma, depolama ve haberleşme sektörleri sonraki çeyreklerde de küçülerek Türkiye'nin rekor düzeyde daralmasına neden olmuştur. Hem iç hem de dış talebin aniden azalması ve stokların keskin şekilde artması sonucunda, imalat sanayi, ticaret ve ulaştırma, depolama ve haberleşme sektörleri 2009 yılının ilk çeyreğinde sırasıyla %21.2, %26.3 ve %17.7 oranında daralmıştır. Müteakip çeyreklerde ise, ilk çeyrekle karşılaştırıldığında önemli bir toparlanma yaşanmış olsa da, bu sektörlerde yıllık bazda küçülme devam etmiştir. 2009 yılının üçüncü çeyreğine gelindiğinde ise, daralma oranları inşaat hariç, artık tek haneli düzeylere inmiştir.

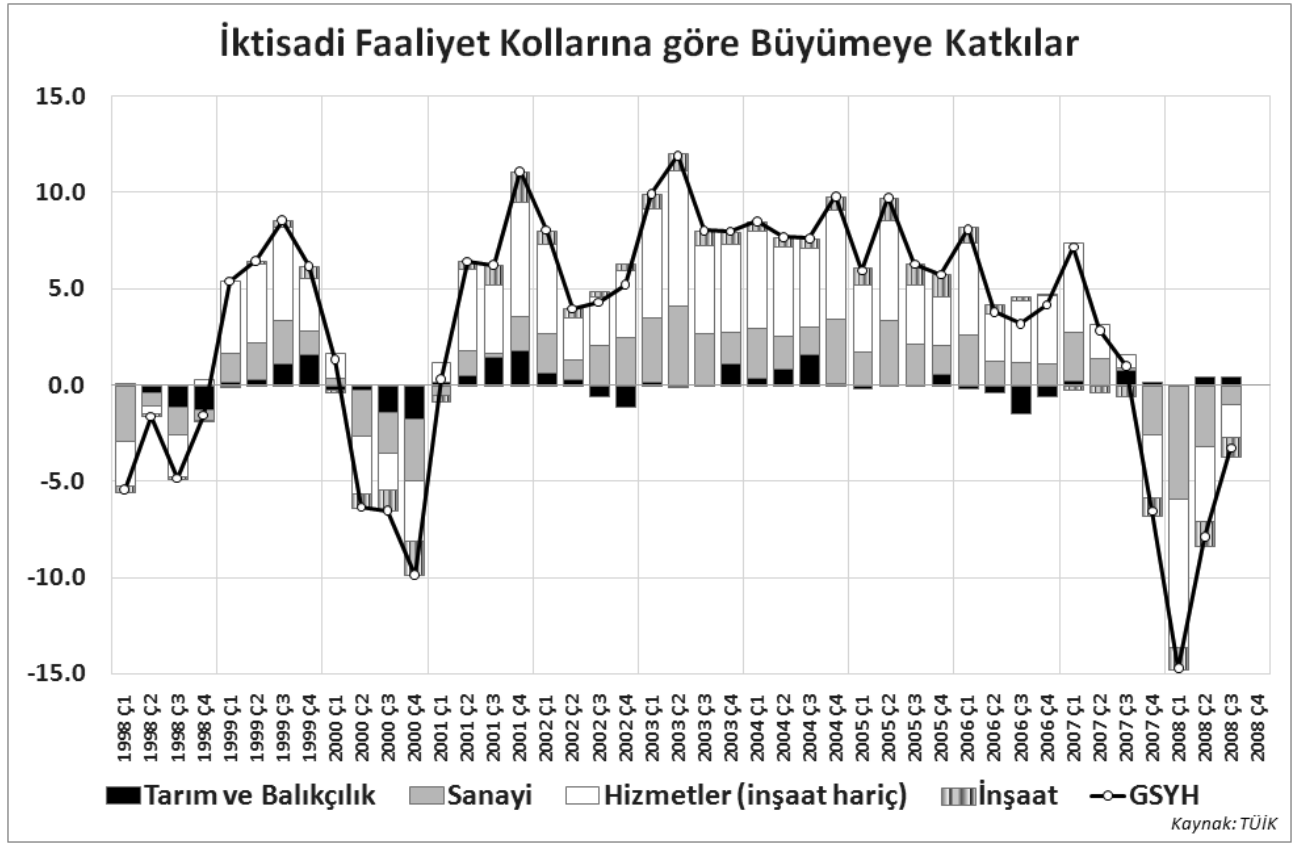
Reel ekonominin dört çeyrek aralıksız daralmasına rağmen, mali sektördeki performans dikkat çekmeye devam etmektedir. 2004-2006 yıllarında ortalama yıllık %13.9 oranında büyüyen mali sektörün büyüme hızı 2007-2008 yıllarında %9.4'e gerilemiştir. Önceki yıllardaki büyüme sonucunda oluşan yüksek baz ve küresel krize rağmen, bu sektör 2009 yılı ilk çeyreğinde yeniden hızlanarak %10.8, sonraki iki çeyrekte ise sırasıyla %7.5 ve %7.8 oranında büyümüştür. 2000'li yılların başında yapılan reformlar sayesinde krize güçlü giren bankacılık sektörü, kriz sürecinde de kamu gibi güvenilir bir kaynağı finanse ederek içinde bulunduğumuz kriz sürecinde büyümeye devam etmiştir. Böylece, yılın üç çeyreğinde ekonomi %8.4 oranında küçülmüşken, mali sektör %8.7 oranında büyümüştür.

İmalat sanayiiindeki daralma diğer sektörleri de sürüklemiştir.

2009 yılı ilk üç çeyreğinde mali sektör %8.7 oranında büyümüştür.

2009 yılı ilk üç çeyreğinde küçülmenin kaynaklarına bakıldığında, %8.4'lük GSYH küçülmesinin %36.1'i imalat sanayiden, %25.9'u toptan ve perakende ticaretten, %21.4'ü ulaştırma, depolama ve haberleşme ve %13.7'si inşaat sektöründen kaynaklanmıştır. Bu dört kalem toplam daralmanın %97'sini oluşturmaktadır. Buna karşın, mali sektör, tarım ve konut sahipliği sırasıyla %10.3, %3.4 ve %2.4 büyümeye olumlu katkı sağlamıştır. Bu üç kalem hariç tutulduğunda ekonominin ilk üç çeyrekte %8.4 değil, %9.7 oranında küçüleceği hesaplanmaktadır.

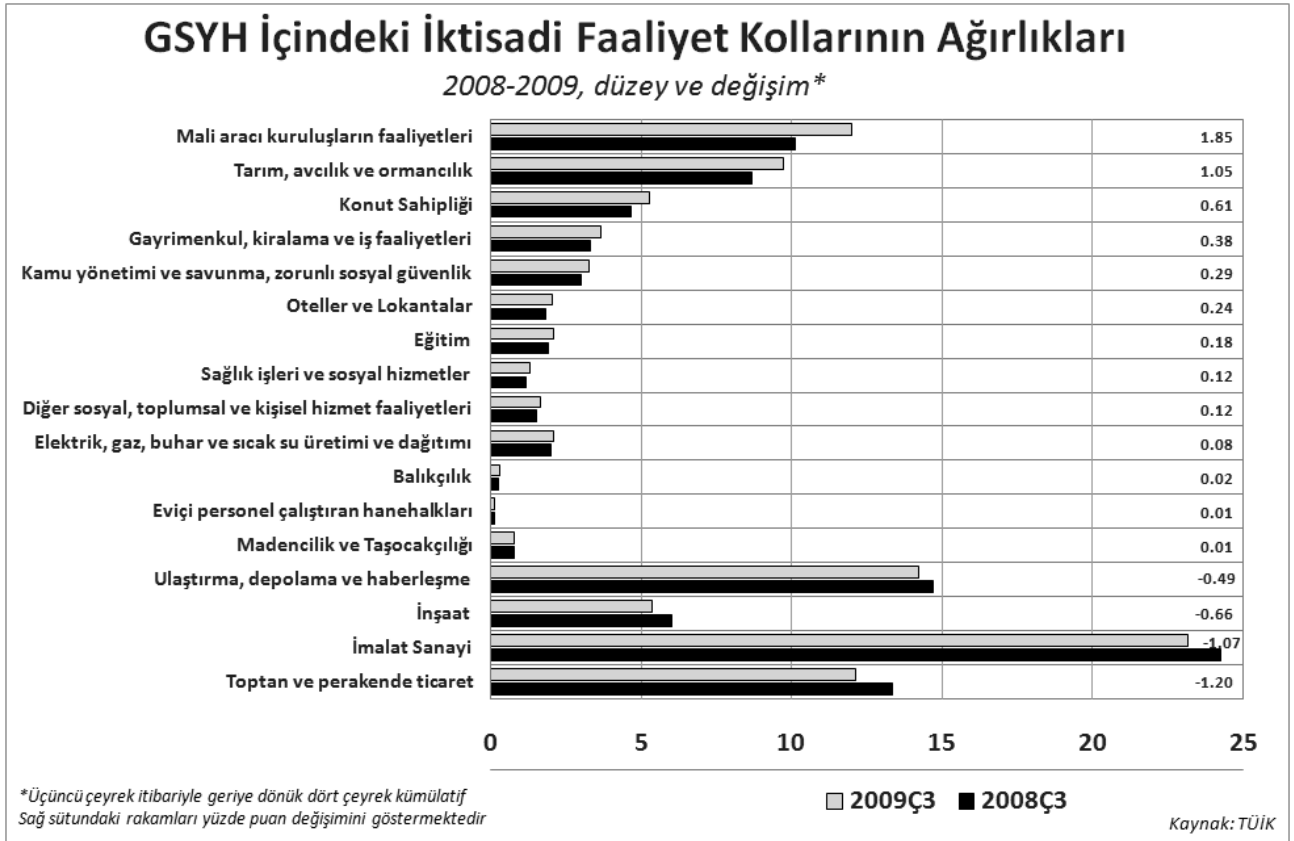
Dört sektördeki daralma toplam daralmanın %97'sini oluşturmaktadır.

Sektörlerarası farklı performanslar sonucunda ekonomik yapıda da değişiklikler yaşanmıştır. 2007 yılı sonu itibariyle tarımın toplam ekonomi içindeki ağırlığı %8.9'a gerileyerek en düşük düzeyine ulaşmıştır. Kriz döneminde ise, özellikle olumlu hava şartları nedeniyle, büyüyen tarım sektörünün payı 2009 yılının üçüncü çeyreğinde, geriye dönük dört çeyreklik kümülatif olarak, 1.1 puan artarak %10'a ulaşmıştır. 2008 ve 2009 yıllarının

Krizle birlikte sektörlerin göreceli paylarında değişiklikler yaşanmıştır.

üçüncü çeyrekleri itibariyle geriye dönük dört çeyreklik kümülatif verileri karşılaştırıldığında tarım sektörünün payının 1 puan arttığı görülmektedir. Buna karşın, sanayinin payı aynı dönemde 1 puan azalarak %26.1'e gerilemiştir. İnşaat servis sektörüne alındığında, servis sektörünün ağırlığının değişmediği görülmektedir. Servis sektörünün alt sektörlerine baktığımızda ise, inşaat sektörünün 0.7, ticaretin 1.2, ulaştırma, depolama ve haberleşmenin ise 0.5 puanlık pay kaybettikleri gözükmemektedir. Buna karşın, güçlü performans sergileyen mali sektörün toplam ekonomideki payı aynı dönem içinde 1.9 puan artarak %12'ye ulaşmıştır.

Bu gelişmeler dikkate alındığında, 2010 yılına ekonominin imalat sanayi, inşaat, ticaret ve ulaştırma, depolama ve haberleşme sektörlerinde düşük, mali kurumlar ve tarım alanında ise nispeten yüksek baz seviyelerinde girdiği görülmektedir. Konjoktürel gelişmeler dışarıda tutulacak olursa, önümüzdeki yılda baz etkisinin sektörlerin büyüme hızlarını etkilemesi beklenmektedir. Buna

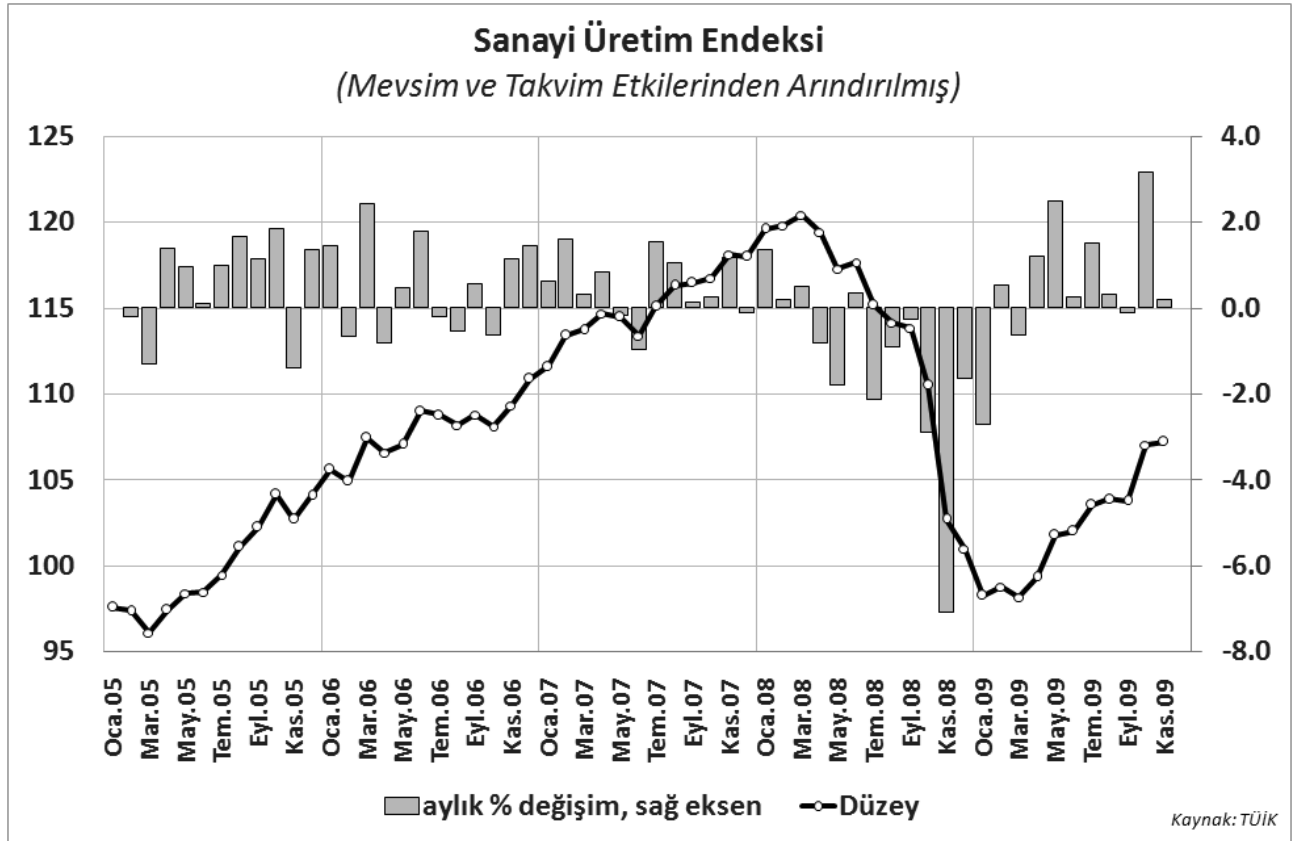
**Baz etkisi
nedeniyle 2010
yılında tüm
sektörlerde
büyüme
görülmesi
muhtemeldir.**

karşın, yüksek baz geliştiren sektörler daha sınırlı büyüme potansiyeline sahip olacaktır. Fakat, tarım sektöründe hava koşulları, mali sektörde ise ekonomik iyileşmenin devam ediyor olması, bu sektörlerin yüksek baza sahip olmalarına rağmen büyümelerini olumlu etkileyecektir. Ekonomide genel bir canlanma sağlandığı takdirde, mali sektörün alacaklarını tahsil etmekte zorlanmayacağı ve ekonomiyle birlikte büyümeye devam edeceği beklenmektedir. Geride bıraktığımız yıldan farklı olarak, önümüzdeki yılda bankacılık sektörünün kamu sektörü finansmanının yanısıra, özel sektöre ayırdığı kredilerin de artacağını tahmin edilmektedir. Muhafazakar kredi politikası izleyen bankaların, güven tesis edildiği takdirde kredi verecek kapasiteye sahip olduklarının da altı önemle çizilmelidir.

1.3 Sanayi Üretimi

Diğer alanlarda olduğu gibi, sanayi üretiminde de düşüş 2008 yılı başlarında başlamıştır. 2005 yılı bazlı mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış sanayi üretim endeksi 2008 yılı Mart ayında 120 değeriyle tarihi en yüksek düzeye ulaştıktan sonra istikrarlı bir şekilde gerileyerek 2009 yılı Mart ayı itibarıyla 98.7 değerine inmiştir. Endeksin düşüşünde en önemli ay ise 2008 yılı Kasım ayı olmuştur: endeks her ay ortalama %1.45 oranında azalırken, belirtilen ayda düşüş %7.5'in üzerinde olmuştur. Mart ayından itibaren ise sınırlı bir toparlanma ile endeks yıl ortasında 101.7 düzeyini aşmıştır. Müteakip aylarda ise yatay bir hareket yaşanmıştır. 2009 yılı başından itibaren 98.7-101.8 bandında hareket eden endeksin yılın diğer aylarında üst bandı çok aşmayacağı anlaşılmaktadır. Mart ayından itibaren süren olumlu seyrin en önemli kaynakları ise stok tüketimi ve teşvik paketleri olmuştur. Genel ekonomide düşüşün durduğu artık kesinleşse bile, bundan sonraki çıkışın şekli konusunda endişeler stok birikimi için üretimi sınırlamaktadır. Ayrıca, yüksek finansman maliyetleri ve ürünlere olan talebin belirsiz olması endeksin bundan sonraki kısa ve orta dönemde sınırlı bantta hareket etmesine neden olacaktır.

Sanayi Üretim Endeksi'nin yeniden kriz öncesi seviyelere gelmesi vakit alacaktır.

Sanayinin alt kollarına çeyreklik bazda baktığımızda da krizin artık geride kaldığı anlaşılmaktadır. Toplam sanayi endeksi 2009 yılı ilk çeyreğinde %21.9 oranında azaldıktan sonra, ikinci ve üçüncü çeyreklerde daralma sırasıyla %15.3 ve %8.1 ile sınırlı kalmıştır. Ekim ayında ise, 14 ay aradan sonra sanayi üretim endeksi bir önceki senenin aynı ayına göre yükselmiştir. Alt kategorilerde de, gıda ve giyim eşyası üretimi hariç, ilk çeyrekte üçüncü çeyreğe doğru üretim endeksinin daralma hızı gerilemiştir. Ekim ayı verilerine ve öncü göstergelere dayanarak bu eğilimin 2009 yılının son ve 2010 yılının ilk çeyreklerinde de devam edeceği tahmin edilmektedir. Sınırlı üretim artışı genel endeksi yukarı çeken faktörken, yıllık büyüme hızının artmasının bir diğer önemli nedeni ise önceki sene sonunda oluşan düşük baz etkisi olmaktadır. Baz etkisi önümüzdeki senenin ilk üç çeyreğinde de etkili olacaktır. Diğer sektörlerden farklı hareket eden gıda ve giyim sektöründe ise genel olarak daralma hızı daha sınırlı kalmış ve uzun döneme yayılmıştır.

**Düşük
baz etkisi
önümüzdeki
dönemlerde
sanayi
üretiminin
artış hızında
önemli rol
oynayacaktır.**

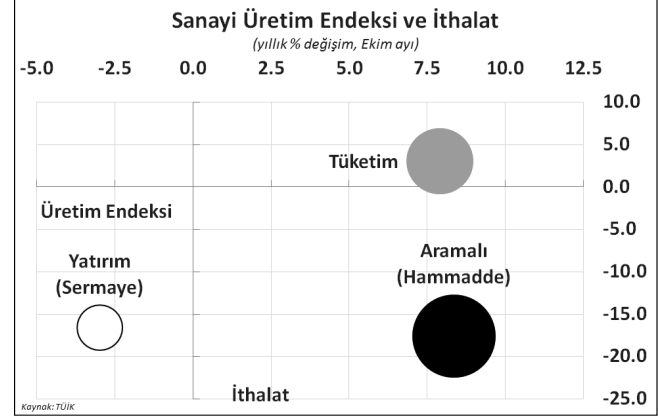
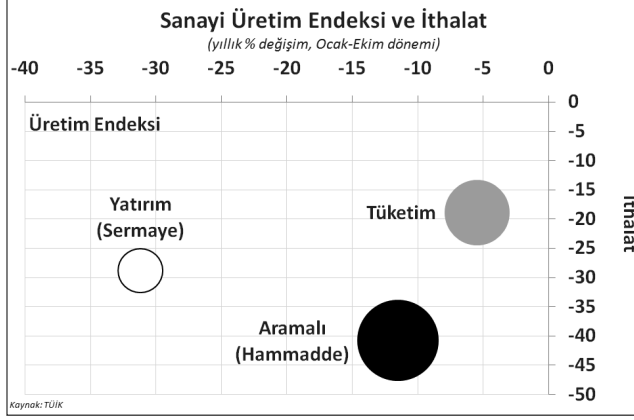
Pay (%) Sanayi Endeksi (yıllık % değişim)	2006	2007	2008	2009 Ç1	2009 Ç2	2009 Ç3	Eki.09
Toplam Sanayi	7.8	6.9	-0.9	-21.9	-15.3	-8.1	6.5
Aramalı İmalatı	9.8	6.7	-3.7	-23.4	-16.8	-8.5	11.0
Dayanıklı Tüketim Malı İmalatı	8.8	3.4	-0.5	-26.5	-4.1	8.3	7.0
Dayanısız Tüketim Malı İmalatı	4.5	4.4	-1.5	-11.4	-4.1	8.3	7.0
Enerji	7.1	7.3	4.0	-7.9	-7.4	-55.8	1.9
Sermaye Malı İmalatı	9.1	12.8	2.3	-43.8	-35.8	-19.5	-3.0
Madencilik ve Taşocaklığı	8.3	8.3	7.5	-10.2	-8.7	-1.0	5.2
İmalat Sanayi	7.7	6.6	-1.8	-24.5	-16.9	-9.1	6.6
11.02 Tekstil Ürünleri İmalatı	2.3	0.6	-10.6	-25.4	-14.8	-7.0	6.0
9.93 Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	5.5	3.0	4.1	-2.2	-4.2	.6.2	10.8
8.46 Motorlu Kara Taşıtı, Römork ve y.römork iml.	8.8	9.5	5.9	-57.1	-42.3	-18.0	-0.2
7.8 Ana metal sanayii	13.9	10.7	-2.0	24.8	-22.4	-15.5	14.5
7.6 Kimyasal madde ve Ürünleri İmalatı	11.2	8.7	-0.3	-15.8	-1.0	6.2	15.2
6.69 Giyim Eşyası İmalatı	-3.6	6.6	-12.1	-18.6	-8.0	-11.9	2.6
6.08 Metalik olmayan Diğer Mineral Ürünleri İmalatı	10.4	2.1	-1.9	-22.1	-17.3	-13.3	3.5
5.58 Makine ve Teçhizat İmalatı	13.8	6.2	-4.8	-25.9	-16.8	-4.9	9.4
3.92 Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	5.3	8.1	-3.3	-25.2	-13.0	-8.9	8.8
3.27 Makine ve Teçhizat Hariç; Metal Ürünleri İmalatı	11.6	8.6	-6.8	-32.0	-27.6	-18.6	1.4

Kaynak: TÜİK

Üçüncü çeyrek ve Ekim ayı üretim endeksleri ve ithalat ve ihracat verileri birlikte değerlendirildiğinde sanayi üretimin yapısında ithalatı ikame eden bir gelişme olduğu gözükmemektedir. 2009 yılı Ocak-Ekim döneminde Yatırım, Tüketim ve Aramalı ithalatı sırasıyla %28.8, %18.9 ve %40.8 oranında azalmışken, üretimleri %31.2, %5.5 ve %31.2 oranında azalmıştır. Bu düşüşler genel olarak talep çöküşünden kaynaklanırken, iç üretimin daha az oranda azalması toplam arzda ithalatın payının daha fazla azalarak iç üretimin ağırlığının artmasıyla sonuçlanmıştır. Bu eğilim 2009 yılı boyunca her geçen ay daha da belirginleşmiştir.

Krizle birlikte toplam arz içinde yerli üretimin ağırlığı artmaktadır.

Karşılaştırma amaçlı olarak en son açıklanan verilere bakıldığında, aramalı ve yatırım malı ithalatı %17.6 ve %16.6 oranında azalmışken, iç üretim olarak aramalı üretimi %8.4 artmış, yatırım malı üretimi ise görece daha az oranında azalmıştır: -%3. Sanayi için girdi sağlayan ve toplam sanayi üretimi içinde %51.6 paya sahip aramalı kaleminde ithalatın ağırlığının azalması, buna karşın aynı kategoride iç üretimin artması hem ülke ekonomisinin bu talebi karşılayacak altyapıya sahip olduğunu göstermektedir, hem de cari açık sorununun hafiflediğine işaret etmektedir.

İmalat Sanayiinde Teknoloji Gruplarına Göre Gelişmeler

Türkiye sanayiinde 1997 yılından beri düşük teknoloji ürünlerden ileri teknoloji ürünler doğru bir kayma görülmektedir. İmalat sanayi alt sektörleri OECD'nin teknoloji sınıflamasına göre gruplandırıldığında, üretim, istihdam, verimlilik, ihracat, ithalat ve ücret serileri gruplar arasında ciddi farklar göstermektedir.

2001 krizinin ardından uygulanan reform programlarının da etkisiyle, 2001-2004 yılları arasında düşük teknoloji sektörlerden yüksek teknoloji sektörler kayış hızlanmış, bu sektörlerde hızla artan üretim ve ihracat, verimlilik artışları getirmekle kalmamış, bu sektörlerde istihdamı da artırmıştır. Bu sürecin 2005 yılından sonra yavaşlamış olduğu dikkat çekmektedir. Sanayinin teknolojik yapısında bu dönüşüm, Türkiye'de diğer rakip ülkelere göre daha yavaş gelişmektedir. Birçok yükselen piyasa ekonomilerinde sanayide ortanın üstü ve ileri teknoloji grupları ağırlık kazanmışken, Türkiye'de 2001'den sonra hızlanmış olan bu süreç devam ettirilememiştir. Sürecin 2005 yılından sonra yavaşlaması, bu dönüşümün gerektirdiği mikroekonomik reformların yapılamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Küresel kriz, Türkiye'nin düşük teknoloji üretim yapısından ileri teknoloji üretim yapısına geçiş sürecini olumsuz etkilemiştir.

Yüksek teknoloji sanayi sektörlerinde üretim, 2001 krizine rağmen 1997-2001 döneminde ortalama yıllık %2.9 büyüme hızı, 2001-2005 döneminde daha da hızlanarak %19.4'e yükselmiştir. Yüksek teknoloji üretime karşın, diğer üretim kategorilerinde 1997-2001 döneminde daralma yaşanmıştır. 2001-2005 döneminde ise tüm kategorilerde büyüme yaşansa da, en hızlı artış yüksek teknoloji üretimde görülmüştür. Genel olarak yavaşlamanın başladığı dönemi kapsayan 2005-2007 döneminde ise, yüksek teknoloji üretim %15,7 gerilemiştir. Buna karşın, ortanın üstünde yer alan teknoloji ürünlerinde büyüme hızı %11 olmuştur.

		Yıllık Artış Hızı				Yıllık Artış Hızı							
		1997-2007	1997-2001	2001-2005	2005-2007	2008*	2009*	1997-2007	1997-2001	2001-2005	2005-2007	2008*	2009*
Üretim (1)													
Yüksek		4,94	2,91	19,41	-15,74	-3,69	-20,06	21,37	24,64	25,28	8,03	3,29	-25,02
Ortanın Üstü		6,58	-5,19	17,40	10,98	0,90	-17,67	23,62	14,03	30,99	29,37	17,72	-28,86
Ortanın Altı		3,31	-1,73	7,51	5,47	-2,91	-17,26	19,52	6,51	28,95	29,27	54,23	-33,09
Düşük		1,21	-0,36	2,36	2,10	-2,95	-7,37	9,27	0,27	17,89	11,48	7,20	-16,97
İstihdam(2)													
Yüksek		2,83	-1,21	12,88	-7,56	-3,14	-12,44	9,35	-3,15	22,37	11,31	5,30	-14,15
Ortanın Üstü		1,07	-3,77	5,24	2,84	4,44	-12,30	11,45	-7,87	32,19	15,94	7,63	-27,59
Ortanın Altı		-0,73	-5,67	2,33	3,47	1,44	-10,04	19,46	2,32	34,50	28,43	21,90	-42,08
Düşük		-3,02	-5,60	-1,30	-1,16	-1,76	-9,11	10,96	-5,22	25,01	19,83	11,75	-21,97
Verimlilik (3)													
Yüksek		3,60	5,76	5,93	-4,91	-5,12	-10,02	-1,64	-1,57	-1,91	-1,22	9,85	11,79
Ortanın Üstü		5,74	-1,32	11,69	8,80	-3,38	-11,28	-0,20	-0,68	-0,47	1,30	-0,06	8,48
Ortanın Altı		3,97	4,11	4,84	1,97	-4,36	-11,36	1,04	3,47	0,79	-3,19	0,40	-0,68
Düşük		9,09	15,01	6,29	3,39	-1,02	0,41	0,44	-1,43	2,54	0,07	-0,19	1,57
İSIC Rev.3 bazında verilen üretim, istihdam ve dış ticaret verileri OECD (2005) e göre yazar tarafından yeniden gruplandırılmıştır.													
(1) Sanayi Üretim Endeksi (1997-2007 için 1997=100, 2008 ve 2009 için 2005=100) (TÜİK) (Üç Aylık)													
(2) Çalışılan Saat Endeksi-İmalat Sanayi Üretiminde (1997-2007 için 1997=100, 2008 ve 2009 için 2005=100)(TÜİK)(Üç Aylık)													
(3)=(1)/(2)													
(4) İmalat Sanayi-Üretimde Çalışılan Saat Başına reel ücret (1997-2007 için 1997=100, 2008 ve 2009 için 2005=100)(TÜİK)(Üç Aylık)													

ISC Rev.3 bazında verilen üretim, istihdam ve dış ticaret verileri OECD (2005) e göre yazar tarafından yeniden gruplandırılmıştır.

(1) Sanayi Üretim Endeksi (1997-2007 için 1997=100, 2008 ve 2009 için 2005=100) (TÜİK) (Üç Aylık)

(2) Çalışılan Saat Endeksi-İmalat Sanayi Üretiminde (1997-2007 için 1997=100, 2008 ve 2009 için 2005=100)(TÜİK)(Üç Aylık)

(3)=(1)/(2)

(4) İmalat Sanayi-Üretimde Çalışılan Saat Başına reel ücret (1997-2007 için 1997=100, 2008 ve 2009 için 2005=100)(TÜİK)(Üç Aylık)

2001-2005 döneminden 2005-2007 dönemine geçerken, diğer yüksek teknolojili üretimdeki yavaşlama diğer alanlarda da görülmüştür. Diğer kategorilerdeki sanayi kolları 2005-2007 döneminde istihdamı arttırmışken, yüksek teknolojili üretimde istihdam azalmıştır. İstihdamdaki bu azalmaya karşın, üretimin düşük hızla artmasından dolayı, bu kategorideki verimlilik de gerilemiştir. İhracatta da aynı eğilim yaşanmaktadır. 1997-2001 döneminde ileri teknoloji ürünleri ihracatı 24.6 oranında artmışken, ortanın üstü teknolojik ürünleri ihracatı %14, ortanın altı %6.5 ve düşük teknoloji ürünlerinin ihracatı %0.3 oranında artmıştır. 2001-2005 döneminde ise tüm kategorideki ürünleri ihracatı artsa da, orta teknoloji bileşene sahip ürünleri ihracatı çok daha hızlı artarak ileri teknoloji ürünlerin ihracat içindeki payının azalmasına neden olmuştur. 2005-2007 döneminde ise, ileri teknoloji ürünlerin ihracat artış hızı daha da yavaşlayarak %8'e gerilemiştir. Buna karşın, teknolojik sınıflandırmada ortanın üstünde ve altında olan grupların ihracatı %29 oranında artmıştır. Genelde daha yavaş artan ve git gide üretim ve ihracat içinde payı azalan düşük teknolojili ürünlerin ihracat hızı ise, 2005-2007 dönemini kapsayan yıllarda ileri teknoloji ürünlerin ihracat artış hızından büyük olmuştur.

Yüksek teknolojili ürünlere geçiş süreci küresel krizden büyük yara almıştır. Krizin etkisinin hissedildiği 2008 ve 2009 yıllarında üretimin en hızla daraldığı ürün grupları yüksek teknolojili olanlardır. Bu grupta istihdam kaybı diğerlerinin biraz üzerindedir. Katma değeri yüksek olan ileri teknolojili ürün sanayinde üretim ve istihdam kriz dönemlerinde diğer kategorilere göre daha hızlı daralmakta ancak ihracatı daha az daralmaktadır. Görece daha az araştırma ve geliştirme yatırımı gerektiren ve teknoloji sınıflandırmasında ortanın üstü ve ortanın altı kategorilerin ihracatı ise kriz süreçlerinde, küresel çaptaki yüksek rekabetten dolayı daha fazla daralmaktadır.

Düşük teknolojili ürünlerin performansı normal zamanlarda, diğer grupların çok altında kalmaktadır. Kriz dönemlerinde üretim ve istihdam kaybının en düşük olduğu grup düşük teknoloji grubu olmasına rağmen, bu sektörlerde çalışanlar kriz dönemlerinde ücret seviyelerini korumakta zorlanmaktadırlar. Buna karşılık reel ücretlerde yüksek teknolojili ürünler grubunda %12, ortanın üstü teknoloji grubunda ise %8.5 artış görülmüştür.

Teknoloji içeriği yükseldikçe ücret artışının daha yüksek olması, buna karşılık istihdam kayıplarının teknoloji grupları arasında oldukça homojen dağılması, yüksek teknolojili sektörleri krizler karşısında öne çıkarmaktadır.

Gelir ve refah artışının sağlanması ve ihracat performansının yükseltilmesi için düşük teknoloji ürünlerinden ileri teknoloji ürünlerine geçilmesi gerekmektedir. Sanayide uzmanlaşmada bu değişimin kuvvetli bir reform programıyla desteklenmesi gerekmektedir.

Ekonomideki büyüme yeniden başladığı takdirde, hızla artan talebi karşılamak için ithalat yeniden hızla artmak zorunda kalacaktır. Merkez Bankası tarafından yapılan bir araştırmada da ithalatın başlıca nedenleri arasında yurtiçinden teminde karşılaşılan zorluklar dikkati çekmektedir¹. Kriz sonrasında sanayi sektörünün karşı karşıya olacağı yeniden yapılanma sürecinde ithalattan yurtiçi üretime kayma eğilimi sürdürdüğü sürece, krizden sonraki dönemde kriz öncesi dönemlere göre avantaj sağlayacağı söylenebilir. 2010 yılına girerken ülke içindeki toplam arzın artan miktarda iç üretim tarafında sağlanması yapısal sorunumuz olan cari açık sorununu hafifletecektir.

Hızlı talep artışının yurtiçi üretimle karşılanamaması ithalatı yeniden artıracaktır.

1.4 Yatırım Tasarruf Dengesi

Krizin bir diğer etkisi de yatırım tasarruf dengesinde gözlemlenmiştir. Türkiye'nin yapısal sorunu olan cari açık her büyüme döneminde artmaktadır ve artan cari açığın finansmanı en önemli konulardan biri olmaktadır. Cari açık temel olarak yetersiz iç tasarruflardan kaynaklanmaktadır. Türkiye örneğinde 2005 yılına kadar kamu kesimi sürekli olarak açık verirken, özel kesim tasarruf etmiştir. Böylece, kamu kesimin neden olduğu tasarruf sorunu kısmi olarak özel sektör tarafından dengelenmiş ve cari açık sınırlı seviyelerde tutulmuştur. 2000'li yılların başında uygulanan reformlarla birlikte Merkez Bankası'nın bağımsızlığı sağlanmış ve hükümetlerin para politikasındaki etkisi önemli ölçüde sınırlandırılmıştır. Yeni yetkisiyle, Merkez Bankası enflasyon hedefleme politikasını uygulamaya geçmiş ve Banka'nın bağımsızlığı bu konuda başarılı olunmasını sağlamıştır. Böylece kamu finansmanı cazip yatırım olmaktan çıkmış, kur belirsizliği en aza indirilmiş ve özel sektörün rahatlıkla yurt dışından döviz bazlı borçlanmasına olanak sağlanmıştır.

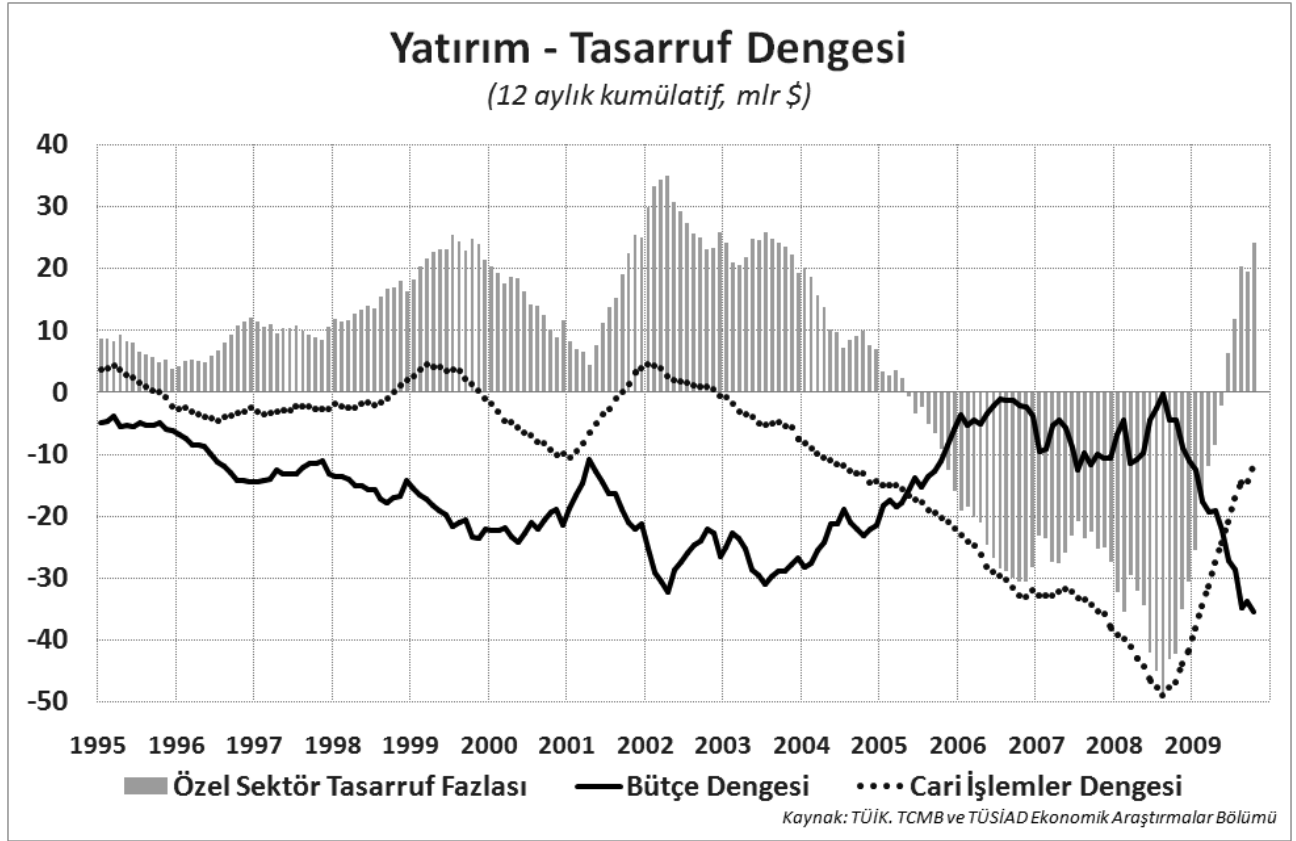
Özel sektör 2005 yılına kadar tasarruf fazlası vermiştir.

Bu gelişmelerle birlikte 2002 yılında özel sektör tasarruf fazlası azalmaya başlamış ve 2005 yılı ortalarında özel sektör ilk defa açık vermeye başlamıştır. Özel sektör tasarruflarının azalmasına paralel

¹ Saygılı, Ş., Cibani, C., Yalçın, C. ve Hamsici, T. (2009). "Türkiye İmalat Sanayiinin İthalat Yapısı". Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası.

olarak azalan cari açık da hızlanarak artmıştır. Ekonominin de artık “kıt kaynakları yönetmek”ten daha çok “bol kaynakları yönetmek” olduğu bu dönemde, küresel piyasalardaki likidite bolluğu tüm ekonomileri olduğu gibi Türkiye’yi de etkilemiştir. Likiditenin bolluğu finansman maliyetini düşürerek bu dönemde özel sektör için bol kaynak sunmuştur. Bu kaynaktan yararlanan yatırımcılar aynı zamanda cari açığın önemli ölçüde artmasına neden olmuş ve 2004 yılında eski rekoru geçen cari açık, 2008 yılı itibariyle eski rekorun 5 katına ulaşmıştır. Ekonomi büyüdüğü için aynı dönemde kamu açığı azalmıştır; 2008 yılı ortaları itibariyle tüm cari açık artık özel sektörün davranışlarından kaynaklanmaktadır.

2005-2008 döneminde hızla büyüyen özel sektör açığını dış tasarruf finanse etmiştir.

Özelleştirme, kapasite artırma ve üretim için finansman ihtiyaçlarını dış kaynaklardan karşılayan özel sektör 2008 yılının ikinci yarısından itibaren yatırım politikasında daha muhafazakar davranmaya başlamıştır. Küresel piyasalardaki konjunktürden ötürü kredi maliyetlerinin artmasının yanı sıra beklentilerin kötüleşmesi

gelecek yatırımlarının askıya alınmasına neden olmuştur. Hem arz hem de talep cephelerindeki daralmalardan dolayı daha da fazla borçlanmak yerine özel sektör eski borçlarını kapatmaya başlamıştır. Ekonominin küçülmesi vergi tabanının küçülmesine ve bütçe açığının yeniden artmasına neden olmuştur. Ayrıca, kriz önlem paketleriyle bu denge daha da kötüleşmiştir. Sonuçta, özel sektör 2009 yılı ortaları itibarıyla yeniden tasarrufa geçerken, kamu sektörü açığı hızlı bir şekilde artmıştır. Böylece, yeniden 2005 yılı öncesi duruma dönmüştür: özel sektör kamu açığını ve cari açığı finanse etmektedir.

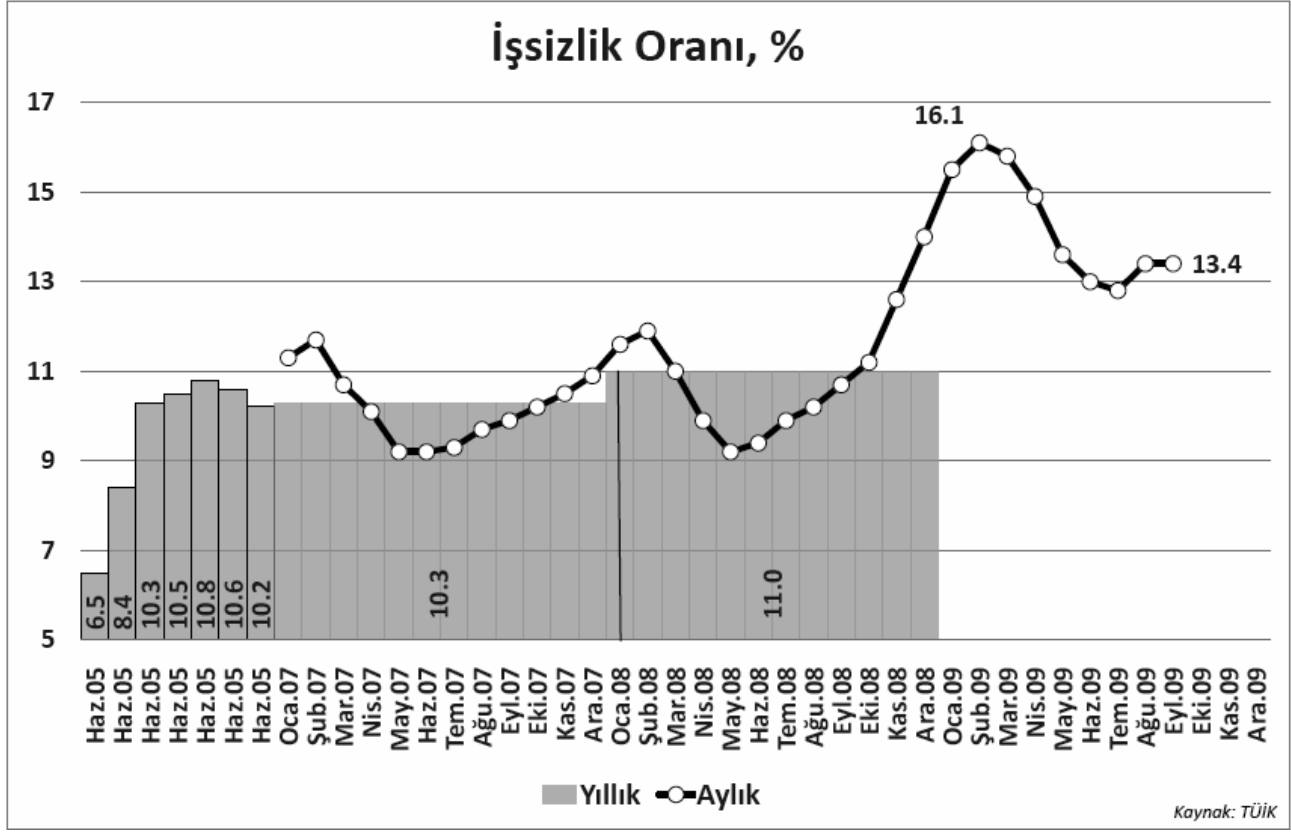
**2005-2008
dönemi yatırım
tasarruf
dengesinde
krizle birlikte
şiddetli bir
kırılma
yaşanmıştır.**

1.5 İstihdam, Verimlilik ve Ücretler

İşsizlik oranındaki artışlar krizlerin en önemli olumsuz sonuçlarından biridir. İstihdam piyasasındaki bir diğer olumsuz önemli olgu ise işsizliğin krizle birlikte hızlı bir şekilde artmasına karşın, krizden sonra çok yavaş toparlanıyor olmasıdır. 2000'li yılların başındaki krizin etkisiyle iki yıl içinde 3.8 puan artarak 2002 yılında %10.3'e ulaşan işsizlik oranı, müteakip yıllardaki ekonomik toparlanmaya karşın yükselmeye devam etmiştir. İşsizlik oranında aşağı yönlü hareket işsizlik oranının %10.8'e ulaştığı 2004 yılından sonra başlamıştır. Fakat söz konusu oranda gerileme çok yavaş olmuştur: iki yılda sadece 0.6 puan azalan işsizlik oranı 2006 yılında %10.2'ye gerilemiştir. Bu gerilemeye rağmen, işsizlik oranı 2000 yılına ait %6.5 oranın 3.7 puan üzerinde olmuştur. 2006 yılından sonra ise, büyümedeki yavaşlama ile birlikte işsizlik oranları yeniden yükselmiştir. İşsizlik oranındaki yukarı yönlü hareket küresel krizin de etkisiyle 2008 yılının sonuna doğru daha da hızlanmıştır.

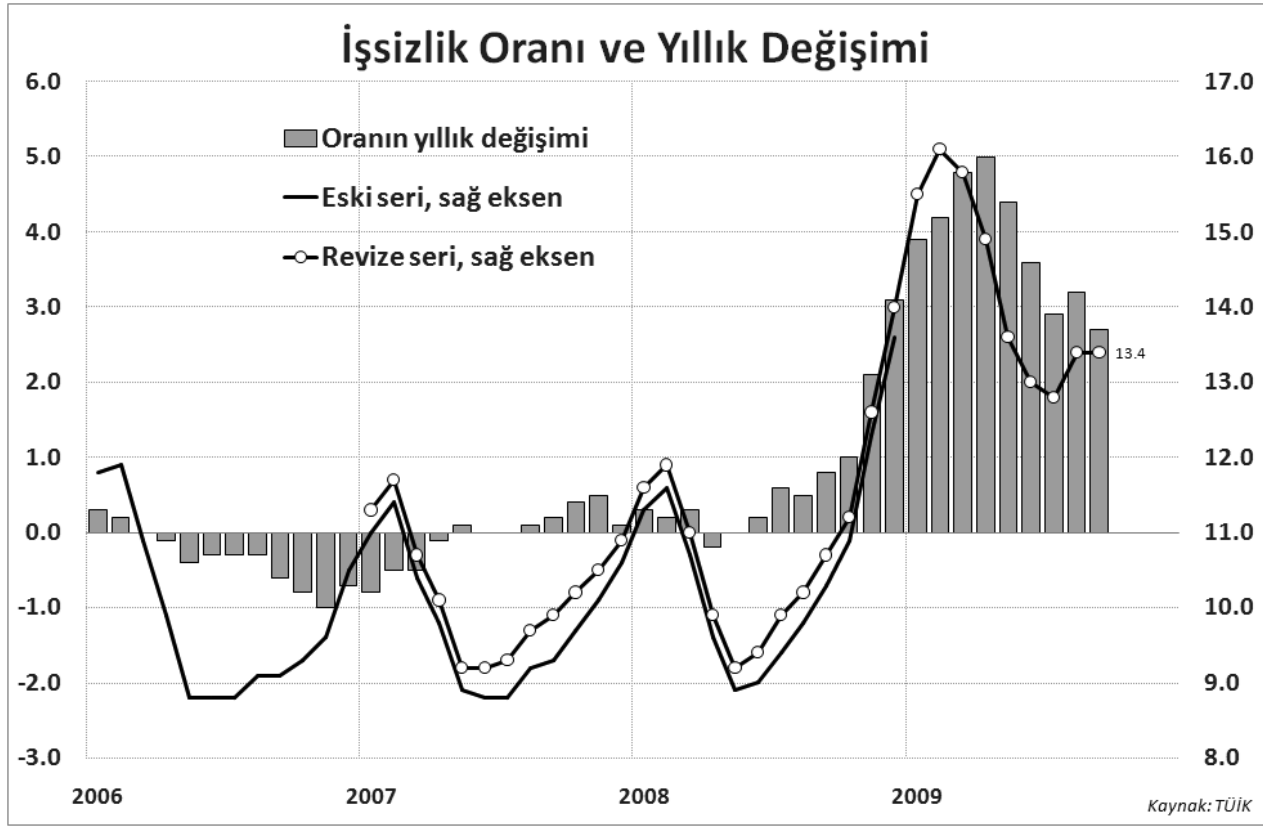
**İstihdam
yaratmayan
büyümeden
istihdam yitiren
küçülmeye**

İşsizlik oranındaki yükselme 2008 yılı Haziran ayında başlamış ve 2009 yılı Nisan ayında kadar hızlanarak devam etmiştir. Nisan ayından sonra ise, işsizlik oranı önceki senenin aynı dönemine göre artarken, mevsimsel etkiler hariç tutulduğunda, Ağustos ayı hariç, istikrarlı şekilde azalmıştır.

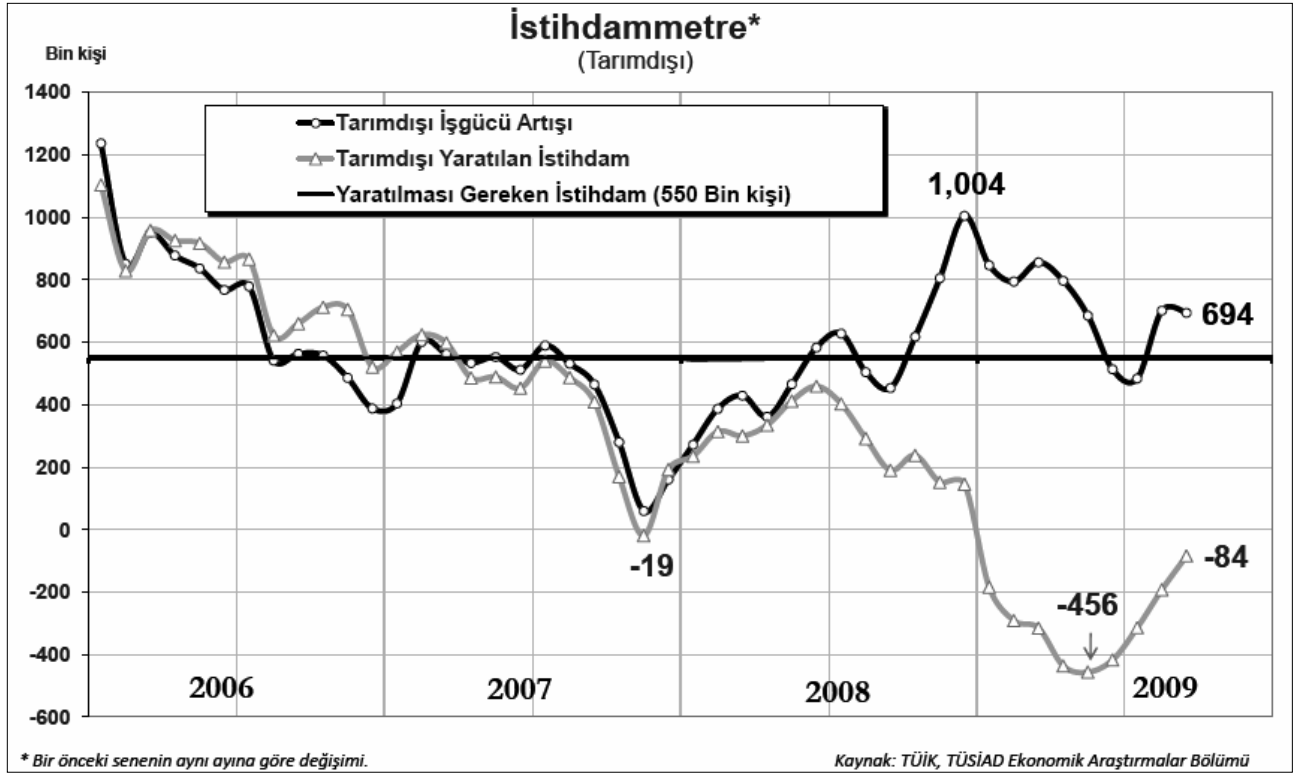
Ekonominin diğer alanlarında olduğu gibi, istihdam piyasasında da hükümetin geçici önlem paketleri etkisini göstermiş ve işsizliğin görece azalmasında kilit rol oynamıştır. Fakat veriler incelendiğinde olumlu eğilimin çok sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. İşsizlik oranları Haziran-Eylül döneminde önceki senenin aynı dönemine ait oranların 2.5-3.5 puan üzerinde seyretmiştir. Yılın kalan kısmında da bu eğilimin devam etmesi beklenmektedir. Orta Vadeli Program'a göre işsizlik oranlarının en erken 2012 yılında %14'ün altına ineceği hesaplanmaktadır. İşsizlik oranının 2009-2011 döneminde %14'ün üzerinde sabitlenmesi işsizlik oranlarının bu krizde de, önceki krizde olduğu gibi yüksek olacağı ve yeniden "istihdam yaratmayan büyüme dönemine" girileceği anlaşılmaktadır.

Yeni bir istihdam yaratmayan büyüme dönemine girilecektir.

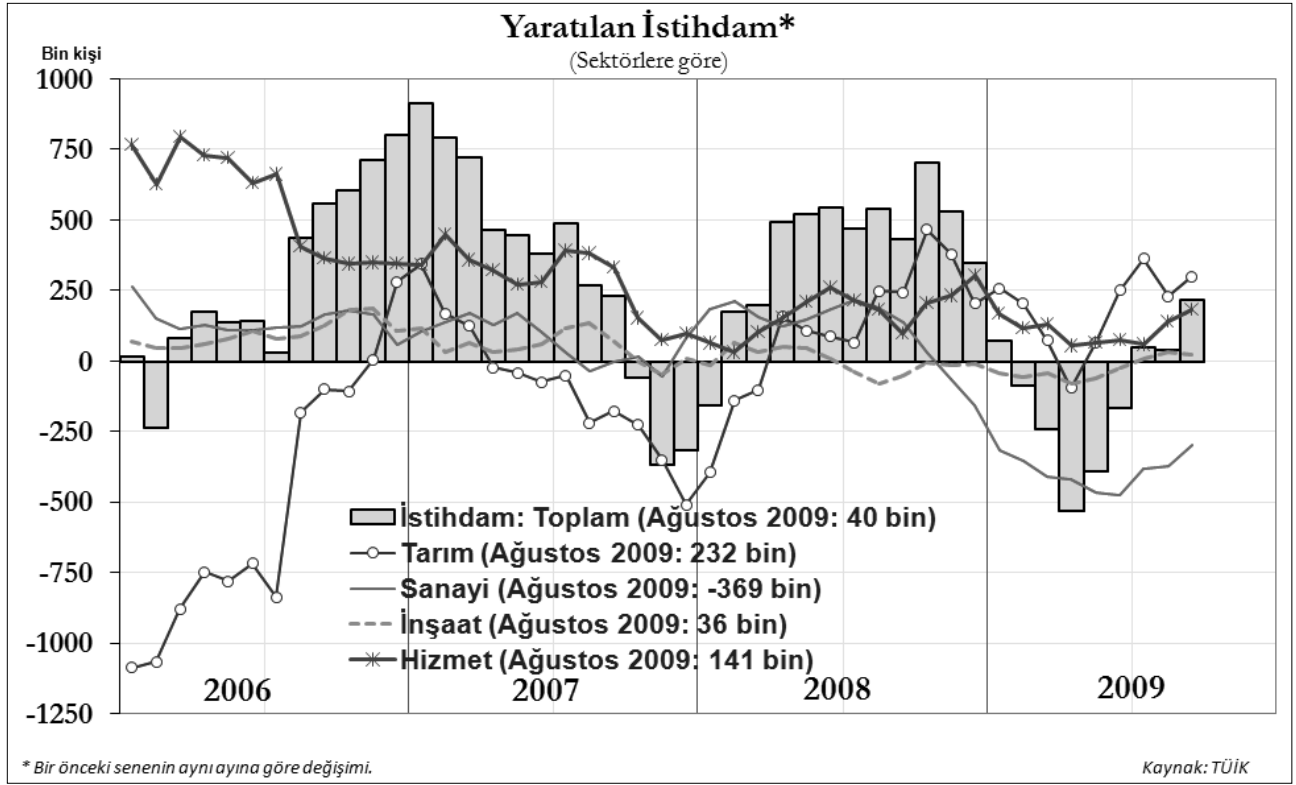
İşsizliğin makul düzeylerde kalması için Türkiye ekonomisinde tarımdışı sektörlerin her yıl 550 binin üzerinde istihdam yaratması gerekmektedir. 2006 yılı ve 2007 yılı ilk çeyreğinde yaratılan istihdamın hem 550 binin hem de işgücü artışının üzerinde olduğundan dolayı, işsizlik oranında yukarı yönlü eğilim önlenmiştir. 2007 yılı ikinci çeyreğinden itibaren ise yaratılan istihdamın sürekli olarak eşik düzeyinin altında olmasından dolayı, işgücündeki değişimin ise, eski eğilimde devam etmesine rağmen, işsizlik oranı önceki seneye göre artmıştır. 2008 yılı ortalarından itibaren işgücü artışının yaratılan istihdamdan çok daha hızlı şekilde artması sonucunda işsizlik oranlarındaki bozulma daha da hızlanmıştır. Krizin en ağır dönemi ise 2009 yılının ilk yarısına denk gelmiştir. İşgücünün önceki seneden itibaren başlayan artışına karşın ekonomide net olarak istihdam kaybı yaşanmaya başlamıştır. Böylece, tarımdışı işsizlik oranı daha da hızlanarak Şubat ayında %16 düzeyini aşmıştır. Tarımdışı istihdam piyasasında kayıpların yavaşlamaya başladığı Mayıs ayından önceki üç aylık zaman diliminde tarımdışı işsizlik oranı bir önceki senenin aynı dönemine göre 5-6 puan yükselmiştir.

İşsizlikteki artış istihdam kayıplarından ve artan işgücünden kaynaklanmıştır.

Sanayi sektörü üretiminin 2008 yılının ikinci yarısından itibaren azalmasıyla birlikte sektördeki işe alım süreci önemli ölçüde gerilemiş, yılın son iki ayında ise net olarak işten çıkarmalar yaşanmıştır. Sektördeki istihdam kaybı 2009 yılında daha da hızlanarak Haziran ayında, bir önceki senenin aynı ayına göre, 473 bine ulaşmıştır. Müteakip aylarda yavaşlayan istihdam kayıpları Eylül ayı itibariyle 295 bine gerilemiştir. Tarımdışı istihdamın %8'ini sağlayan İnşaat sektöründe ise istihdam kayıpları 2008 yılının Temmuz ayından itibaren başlamıştır. Sektördeki istihdam kayıpları 2008 yılı Temmuz-Eylül döneminde keskin hal almışken, Ekim-Aralık döneminde sınırlı düzeyde olmuştur. Ekonominin krizden somut olarak etkilendiği 2009 yılının ilk yarısından itibaren yeniden hızlanan kayıplar Nisan ayında 77 bine ulaşmıştır. Toplam 12 ay arka arkaya istihdam kaybeden inşaat sektöründe, nihayet 2009 yılı Temmuz ayından itibaren istihdam artışları başlamış ve 2009 yılı Eylül ayı itibariyle, sektörde bir önceki senenin aynı ayına göre, 27 bin kişilik yeni iş olanağı yaratılmıştır.

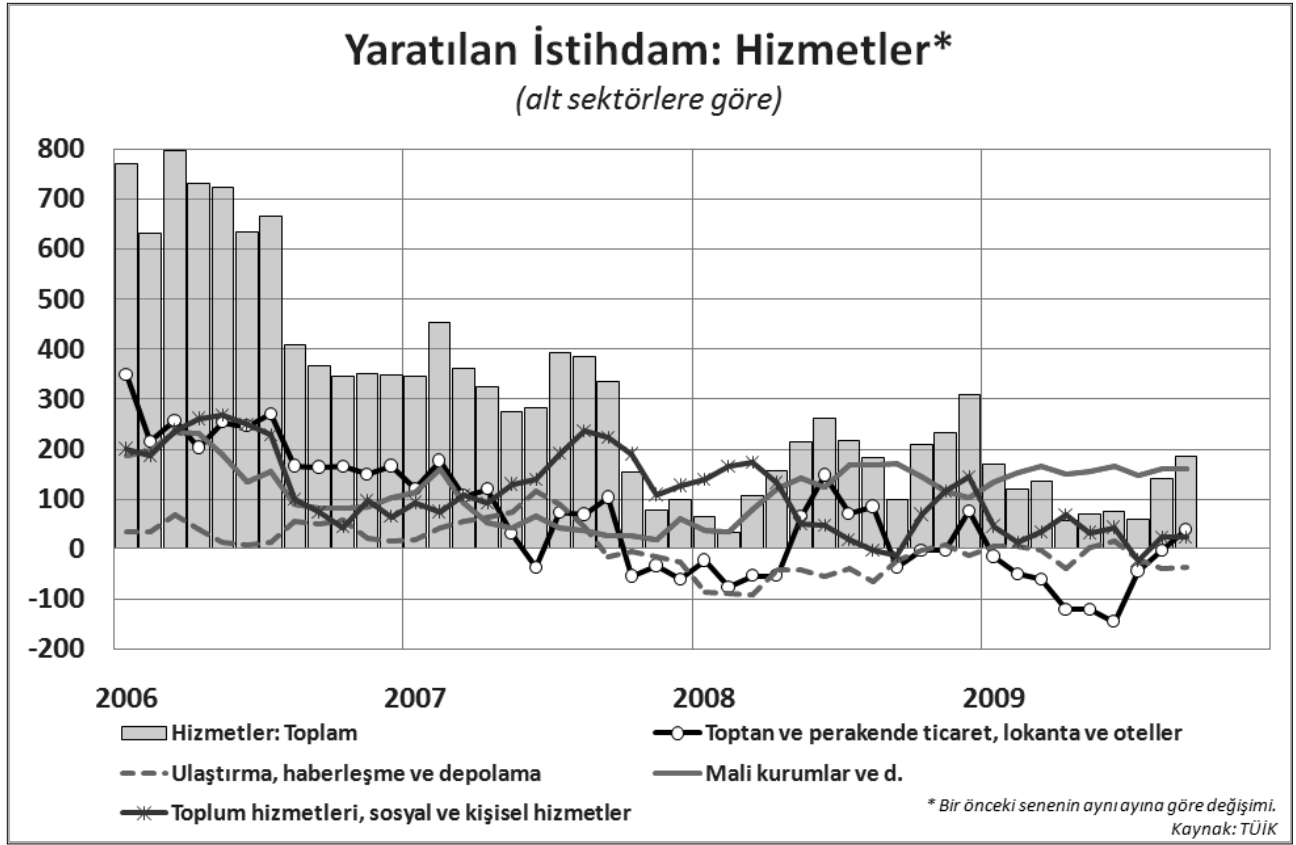
İstihdam piyasasına en olumsuz etki sanayi sektöründen kaynaklanmıştır.

Sanayi ve inşaat sektörleri son bir yılda istihdam kaybeder ve tarım sektörünün istihdamı istikrarsız bir şekilde hareket ederken, hizmetler sektörü 2004 yılının ikinci çeyreğinden itibaren sürekli olarak istihdam yaratmaktadır. Hizmetler sektörü içinde ise istihdama en olumlu katkı “Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları, yardımcı iş hizmetleri” alt sektöründen sağlanmaktadır.

Hizmet sektörlerinde istihdam kayıpları görülmemiştir.

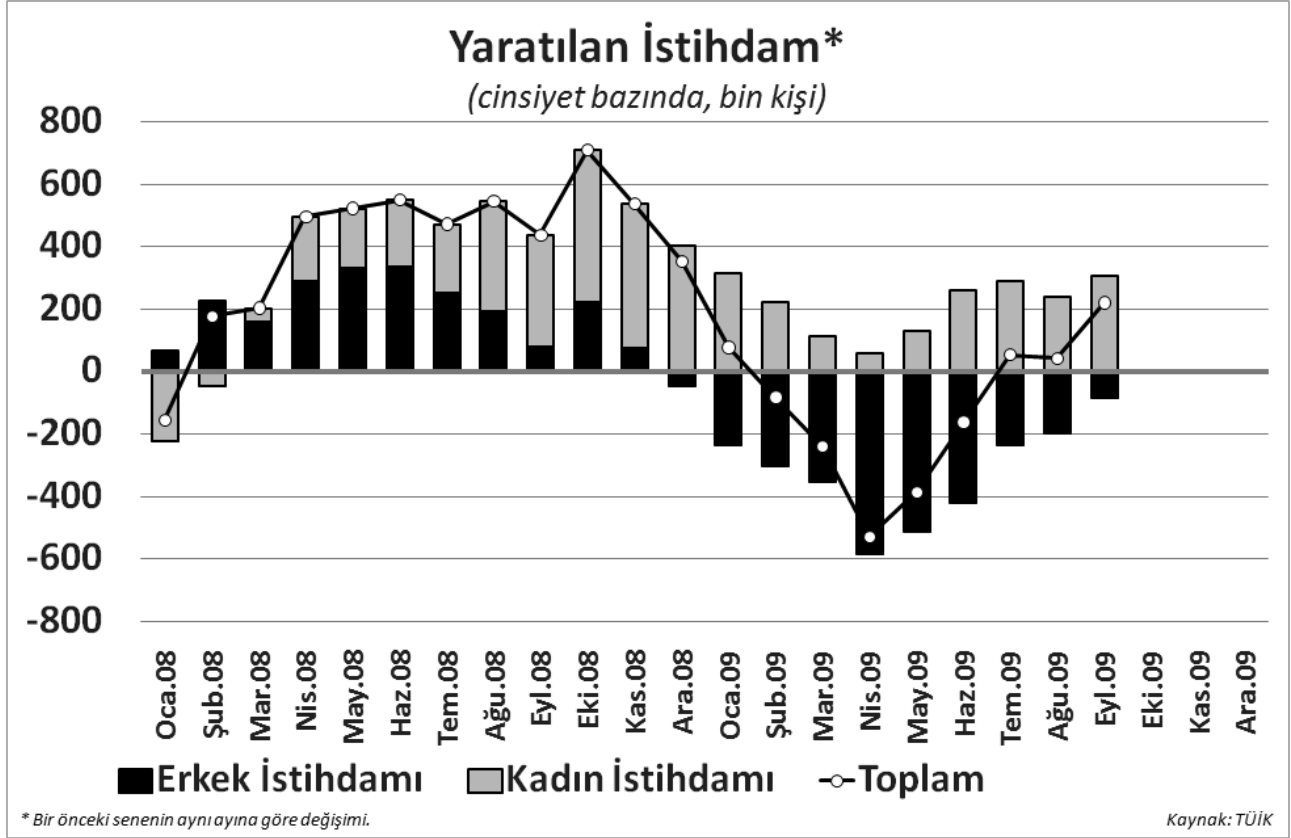
Özellikle 2000’li yılların başlarında uygulanan reformlardan sonra parlak bir performans gösteren mali sektörün toplam istihdam içindeki payı 2000’li yıllara kadar %3’ün altındayken, 2009 yılı itibarıyla %6’nın üzerine çıkmıştır. Ayrıca, “toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler” sektörü sınırlı da olsa istihdam artışı sağlamışken, “Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller” ve “Ulaştırma, haberleşme ve depolama” sektörleri istihdama olumlu katkı sağlayamamıştır.

İşgücü piyasasında cinsiyet dağılımına bakıldığında, erkekler ve kadınlar arasında farklı gelişmelerin yaşandığı göze çarpmaktadır. Krizin yol açtığı istihdam ve gelir kayıpları ve gelecek endişesi, kadınların işgücü piyasasına girişini hızlandırmıştır. 2008 yılı ilk ayında toplam işgücü ve istihdam edilenlerin %24.7'si kadınken, 2009 yılı Eylül ayı itibariyle bu oran işgücü içinde %28.4'e, istihdam edilenler içinde ise %28'e yükselmiştir. Kadınlar arasında işgücüne katılımın hızlı arttığı bu dönemde kadınlar arasında işsizlik oranı %11.8'den %14.7'ye yükselmiştir. Aynı dönem içinde erkeklerde işsizlik oranı %11.5'ten %12.8'e çıkarak daha sınırlı bir artış göstermiştir. Yaratılan istihdama cinsiyet bazlı bakıldığında, erkek istihdamında Aralık 2008'den itibaren kayıplar başlamışken, kadınlarda yaratılan istihdam sürekli olarak artıda kalmıştır. Krizin etkisiyle azalmış olmasına rağmen, toplam istihdam kaybının rekora ulaştığı Nisan 2009'da, erkekler arasında istihdamı 586 bin azalmışken, kadınlarda istihdam 56 bin artmıştır ve böylece toplam istihdam kaybı 530 bin olmuştur. Kadın istihdamının Haziran ayından itibaren

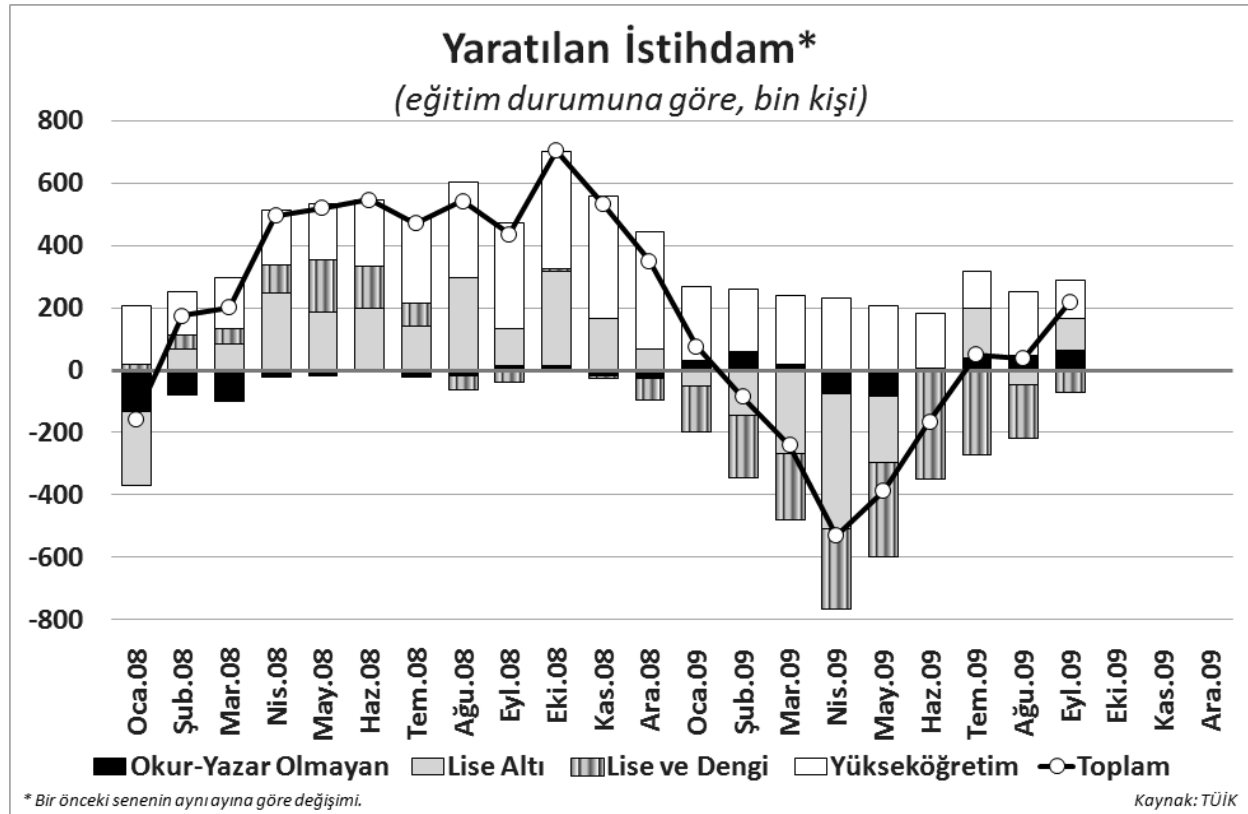
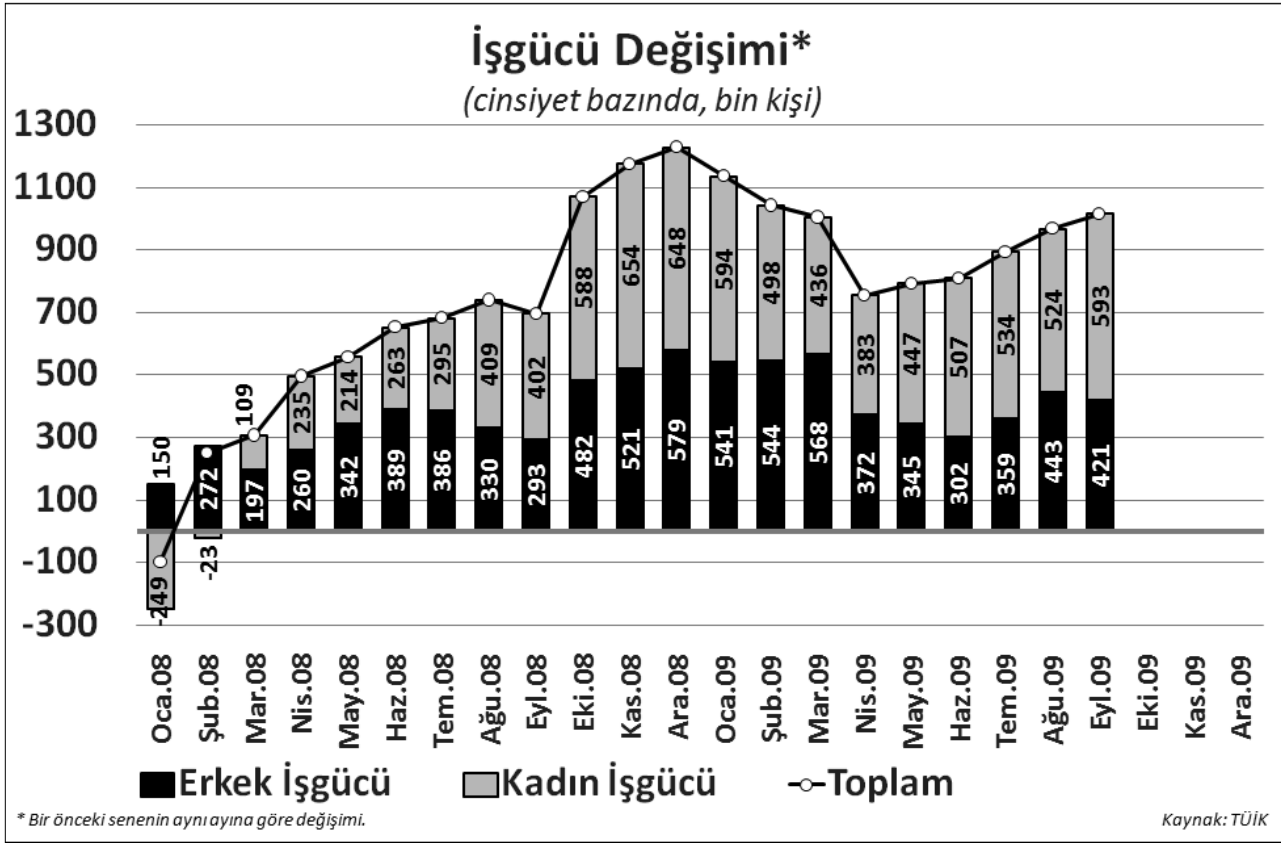
**Krize rağmen
kadın istihdamı
artmaktadır.**

200 binin üzerinde artmasıyla toplam yeni yaratılan istihdam Temmuz ayından itibaren yeniden artıya geçmiştir. Eylül ayı itibariyle kadınlarda yaratılan istihdam 300 bini geçmiştir. Kadın istihdamındaki artışa karşın kadın işgücünün daha hızlı artması işsizlik oranının kadınlarda daha hızlı yükselmesine neden olmuştur. Nominal olarak istihdam edilen kadın sayısı da az olduğu için, işgücünün biraz hızlı artması kadın işsizlik oranının daha hızlı artmasına yol açmaktadır.

İstihdamın eğitim durumuna göre dağılımına bakıldığında yükseköğretimlilerin istihdamında krize rağmen artışlar sürerken, en çok istihdam kaybı lise altı ve lise ve dengi eğitimlilerin oluşturduğu grupta olmuştur. İstihdam piyasası açısından en olumsuz ay olan Nisan 2009'da toplam istihdam 531 bin kişi azalırken, bunun 430 bini lise altı, 260 bini ise lise dengi eğitimliler grubunda yaşanmıştır. Okuryazar olmayan kategoride de belirtilen ay 75 bin kişilik istihdam kaybı yaşanırken, yükseköğretimlilerin istihdamı 234 bin artmıştır.

En çok istihdam kaybı lise ve lise altı eğitimlilerin oluşturduğu gruplarda yaşanmıştır.

Eylül 2009 itibariyle lise ve dengi eğitimlilerin istihdamı azalmaya devam ederken, diğer gruplarda yeniden istihdam yaratılmaya başlanmıştır. İstihdam kayıplarının en ağır olduğu lise altı ve lise dengi eğitimlilerin ağırlıklı olarak KOBİ'lerde istihdam edildiği bilinmektedir. Krizde KOBİ'lerin ağır yara almış olması KOBİ'lerin yarattığı istihdamı da olumsuz etkilemiştir. 2009 yılı sonuna doğru hem iç hem de dış talep artışları sayesinde sınırlı da olsa canlanan ekonomik aktivite, KOBİ'leri de olumlu etkilemektedir. Fakat toplam işgücünün %80'ninden fazlasını oluşturan lise altı ve dengi eğitimlileri için istihdam olanakları yaratılması, KOBİ'lerin kriz sonrası ekonomik ortama uyum sağlamasını kolaylaştıracak ve KOBİ'lerdeki dönüşümü hızlandıracak teşviklerin uygulanmasına bağlıdır.

İşgücü piyasasında bölgesel farklılıklar da göze çarpmaktadır. İşsizlik düzeyi Batı ve Doğu Karadeniz ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde düşük, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ise yüksektir. Ayrıca, işsizliğin en düşük olduğu bölgelerde işgücüne katılım oranı da genel Türkiye oranının üzerinde seyretmektedir. İşsizliğin yüksek olduğu bölgelerde, ayrıca, işgücüne katılım da çok düşük kalmaktadır. Belirtilen bölgeler dışında kalan yedi bölgede ise hem işgücüne katılım oranı hem de işsizlik oranı genel düzeye çok yakın hareket etmektedir.

Bölgelerdeki yıllık değişimlere bakıldığında ise, genel ekonomide işsizlik oranı 0.7 puan artmışken, Karadeniz bölgesinde 0.7-0.8 puan azalmıştır. Bölgeler arasında en yüksek işsizlik oranına sahip Güneydoğu Anadolu bölgesinde de 2007 yılından 2008 yılına geçerken, işsizlik oranı 1.1 puan azalarak %15.8'e gerilemiştir. İşsizliğin en çok azaldığı bölgelerin Suriye ve Irak'a sınır bölgelerde olduğu görülmektedir. Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt'i kapsayan bölgede işsizlik oranı 2.5 puan, Gaziantep, Adıyaman ve Kilis'i kapsayan bölgede ise 1.6 puan azalmıştır. İşsizliğin azalmasına rağmen, 2008 yılında il bazında en yüksek işsizlik oranı ise %22.1 ile Şırnak'ta ve %20.5 ile Adana'da, en düşük oran ise %3.7 ile Ardahan'da görülmektedir. Ardahan dışında, Kuzeydoğu Anadolu illerinden Ordu, Bayburt ve Kars'ta da işsizlik oranı %5'in altında seyretmektedir.

2008 yılında azalmasına rağmen en yüksek işsizlik oranı Güneydoğu Anadolu bölgesinde görülmektedir.

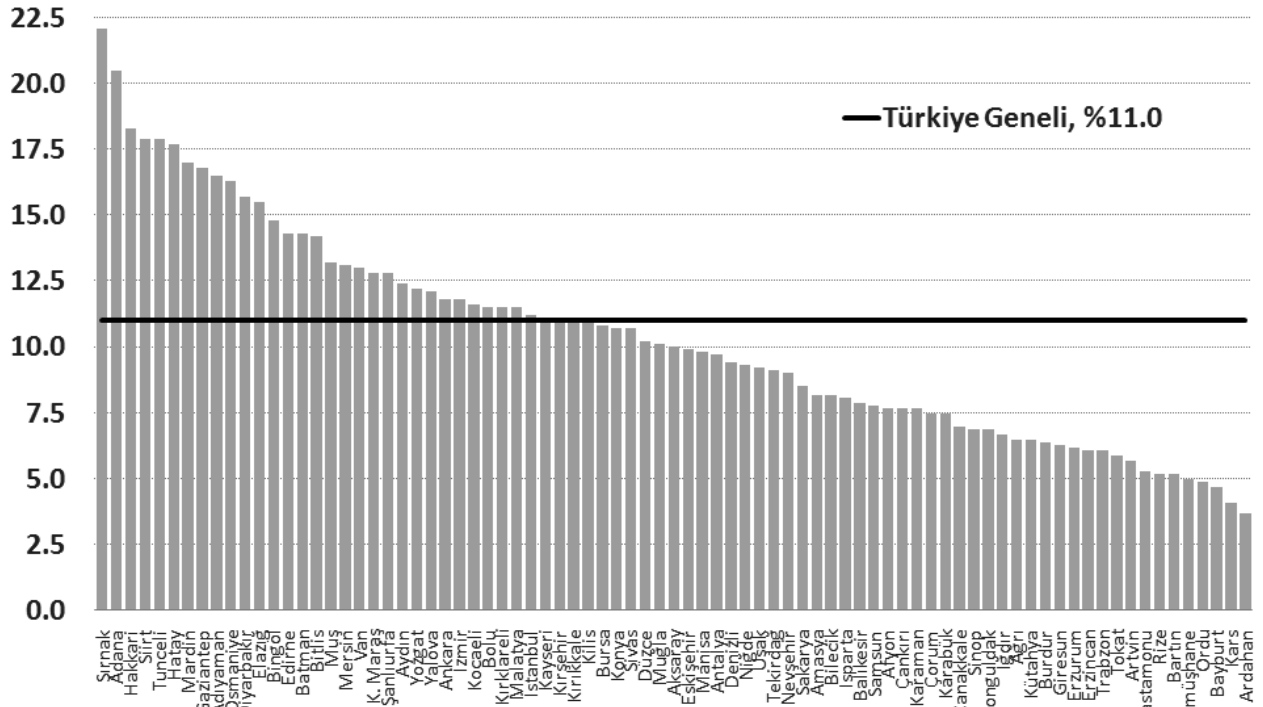
İl bazında ise 2008 yılında en yüksek işsizlik oranı Şırnak ve Adana'da, en düşük ise Ardahan'da görülmektedir.

Bölgelere göre İşsizlik Oranı, %

	2004	2005	2006	2007	2008
TOPLAM	10.8	10.6	10.2	10.3	11.0
İstanbul (TR1)	12.4	11.5	11.4	10.4	11.2
Batı Marmara (TR2)	6.6	7.5	7.2	6.6	9.4
Ege (TR3)	10.6	10.0	9.3	9.4	10.5
Doğu Marmara (TR4)	10.7	10.5	9.7	9.7	10.5
Batı Anadolu (TR5)	13.3	13.2	12.3	11.2	11.2
Akdeniz (TR6)	13.0	13.9	12.5	12.0	13.9
Orta Anadolu (TR7)	10.0	11.1	11.0	10.8	10.9
Batı Karadeniz (TR8)	8.0	6.7	6.5	7.9	7.2
Doğu Karadeniz (TR9)	6.9	5.5	5.6	6.6	5.8
Kuzeydoğu Anadolu (TRA)	2.8	3.8	5.0	5.8	5.9
Ortadoğu Anadolu (TRB)	15.1	13.8	11.2	12.9	14.4
Güneydoğu Anadolu (TRC)	11.7	12.1	14.2	16.9	15.8

Kaynak: TÜİK

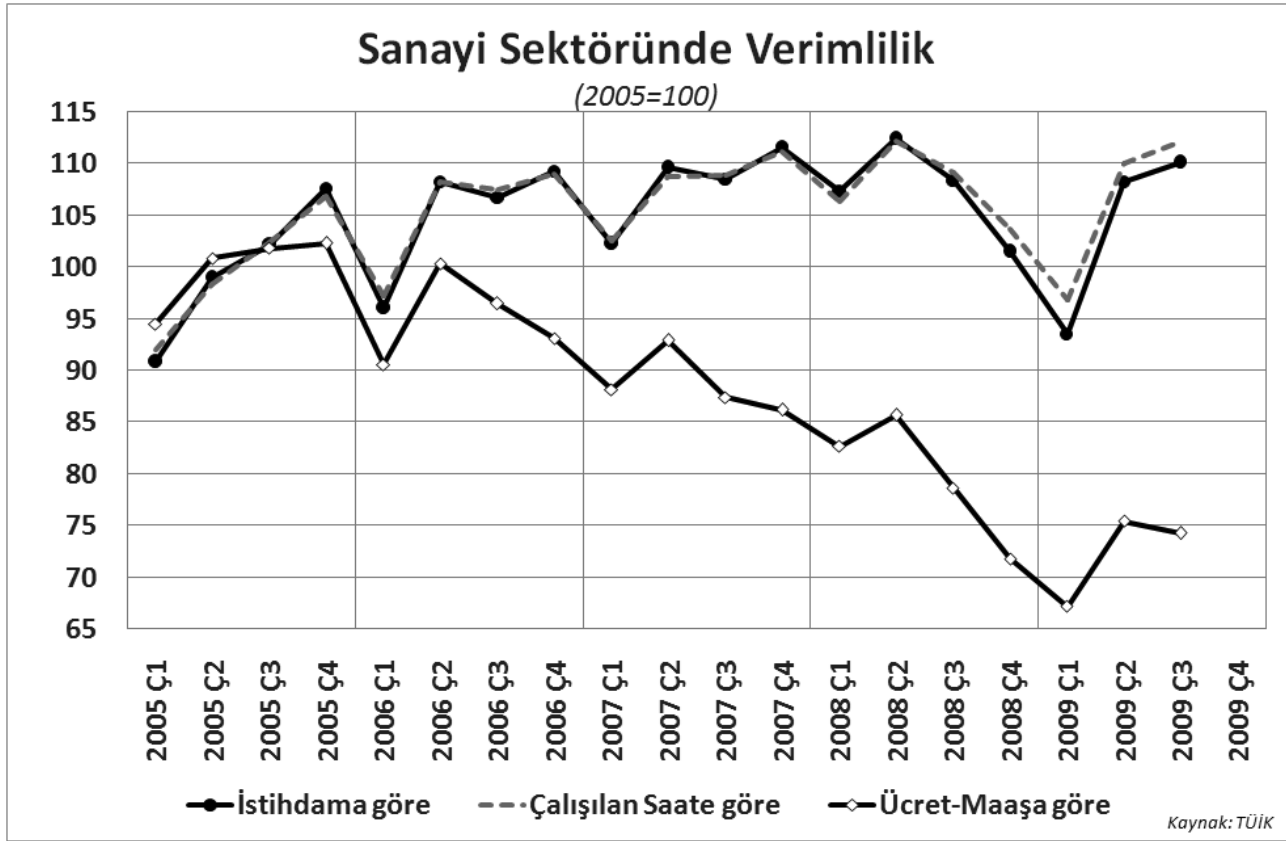
İller göre İşsizlik Oranları, %

Kaynak: TÜİK

İstihdam yaratmayan büyüme dönemi olarak tanımlanan 2005-2007 döneminde sanayi üretimi artmışken, istihdamdaki artış sınırlı kalmıştır. Belirtilen dönemdeki büyüme ağırlıklı olarak verimlilik artışı sayesinde gerçekleşmiştir. Grafikten de anlaşılacağı gibi, istihdam edilen kişi, çalışılan saat ve ücret-maaş başı hesaplanan verimlilik endeksleri 2005 yılında 100 iken, 2008 yılı başında istihdam edilen kişi ve çalışılan saat başı endeks artarak 110 düzeyini geçmiştir. Bu iki kritere göre hesaplanan verimlilik, böylece, üç yıllık dönemde %10'un üzerinde artmıştır. Buna karşın, ödenen ücret-maaş başına hesaplanan verimlilik endeksi 2005 yılından 2009 yılının ilk çeyreğine kadar azalmıştır.

Krizle birlikte hızla düşen verimlilik yeniden yükselmektedir.

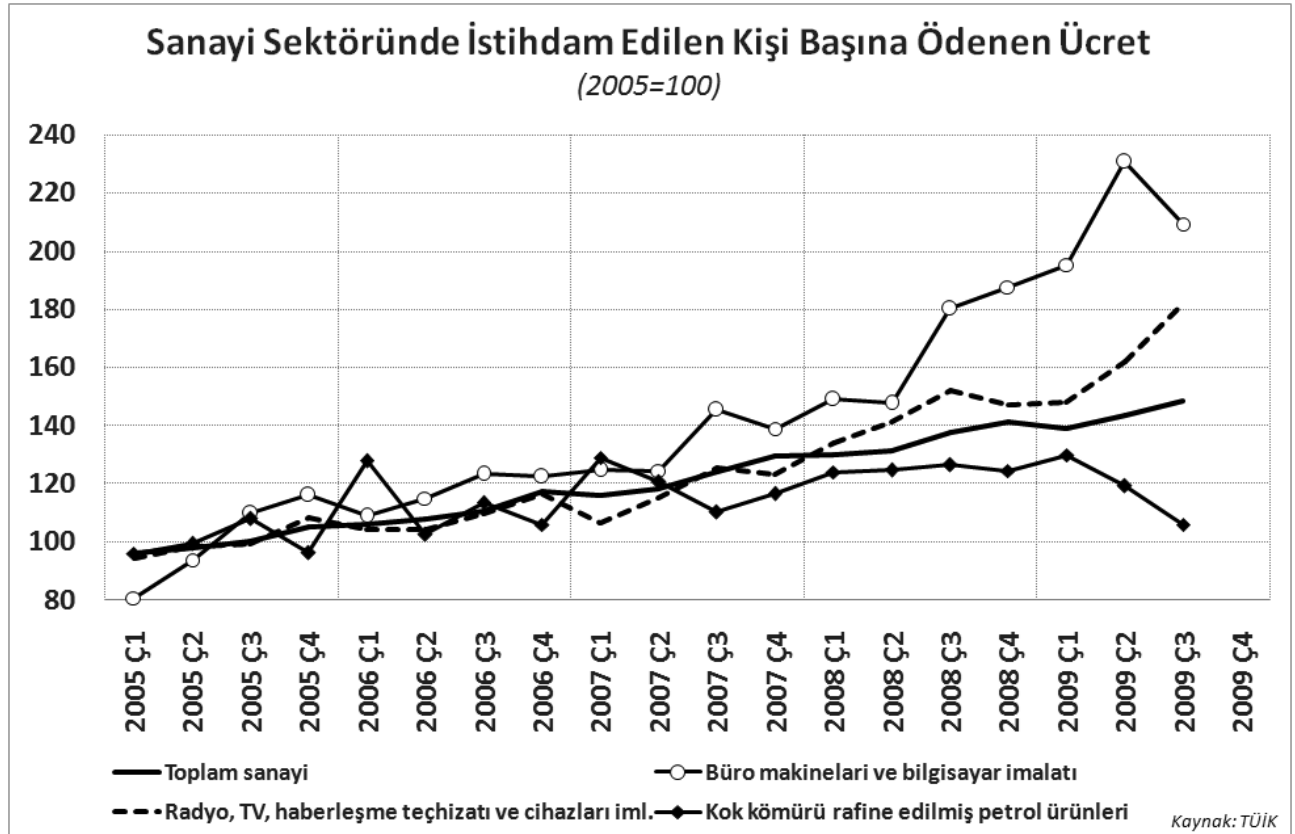

2000-2001 dönemi krizinden farklı olarak dış piyasalardan da talep olmayınca sanayi üretimi 2008 yılı son çeyreğinde ve 2009 yılında önemli ölçüde azalmıştır. Verimliliği sabit tutacak düzeyde işçi çıkarmaları da yapılmayınca sanayi sektöründe istihdam edilen kişi başına verimlilik 95 değerinin altına inmiştir. 2008 yılı ikinci çeyreğinden itibaren 4 çeyrek arka arkaya azalan verimlilik 2009 yılı ilk

çeyrek ardından gelen kısmı toparlanma ve istihdamın yılın diğer kısımlarında da azalmasıyla kısa sürede hem istihdam edilen kişi hem de çalışılan saat başına verimlilik kriz öncesi düzeylere geri dönmüştür.

Bu veriler değerlendirildiğinde, daha az işgücü çalıştırarak daha çok verim elde edilmesi karşılığında artan verimi sağlayan çalışanları firmada tutmak için firmaların daha çok ücret ödemek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Böylece, ödenen ücret karşılığı elde edilen verimlilik 2005 yılından itibaren sürekli olarak azalmaktadır. Bu eğilim sanayi üretiminin yavaşlamaya başladığı 2008 yılı ikinci çeyreğinden itibaren daha da hız kazanarak 2009 yılı ilk çeyreğine kadar devam etmiştir. Önceki krizde verimliliğin azalmasını önleyen faktörlerin günümüzdeki krizde geçerli olmamasından dolayı verimlilik kaybı, gelecek dönem yatırımlar açısından önemli olan kar marjını önemli ölçüde azaltmıştır. Önceki krizle bir karşılaştırma yapıldığında, 2001 yılında, kriz faturasının ağırlıklı olarak çalışan tarafından karşılanmışken, şimdiki krizde bedelin belli anlamda sanayiciler ve çalışan arasında dağıldığı anlaşılmaktadır.

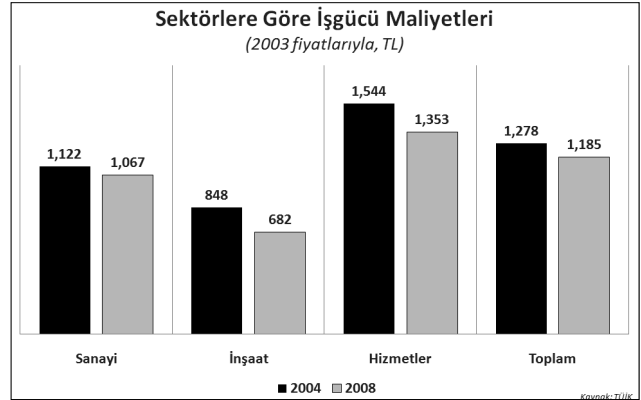
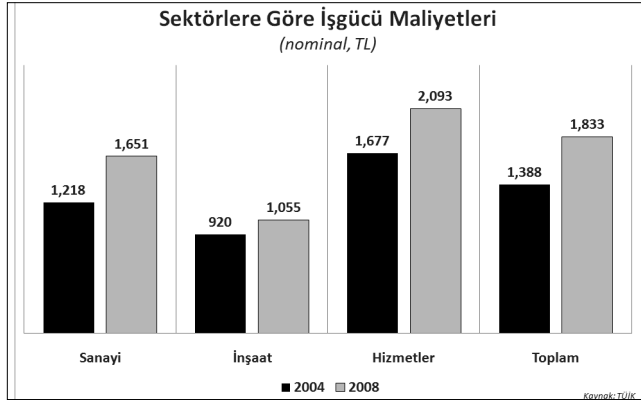
Ücret bazında hesaplanan verimlilikte ise aşağı yönlü eğilim devam etmektedir.

Sanayinin alt sektörlerine baktığımızda ise, kişi başı ücretlerin en çok arttığı sektörlerin, nitelikli eleman gerektiren bilgisayar ve haberleşme cihazları imalatı, en az arttığı sektörlerin ise, düşük teknoloji gerektiren kategoride bulunan kök kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı olduğu görülmektedir.

2004 yılında ortalama 1,388 TL olan işgücü maliyeti 2008 yılında 1,833 TL'ye ulaşmıştır. Nominal olarak %32.1'lik bu artışa karşın, reel düzeyde ise %7.3 oranında düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün yanı sıra, çalışanın brüt maaştan net olarak aldığı pay %82.5'ten %81.7'ye gerilemiştir. Düzey olarak incelediğimizde 2008 yılı itibarıyla işgücü maliyetinin en yüksek olduğu sektör mali sektörken, en düşük maliyet ise inşaat sektöründe olmuştur. Ayrıca, 2004-2008 döneminde reel olarak işgücü maliyetlerinde en çok düşüş inşaat sektöründe, en az düşüş ise sanayi sektöründe olmuştur.

Ortalama işgücü maliyetleri, reel olarak düşmektedir.

B Ö L Ü M 2

KAMU MALİYESİ

2. KAMU MALİYESİ

2009 yılına damgasını vuran en önemli gelişme hiç şüphesiz bütün dünyayı ve kaçınılmaz olarak da Türkiye'yi etkisi altına alan küresel mali krizdir. Kriz sadece gelişmiş ekonomileri değil, gelişmekte olan ekonomileri de derinden etkilemiştir. Krizle birlikte, dünya çapında talep düşmüş, özel tüketim daralmış, dış ticaret rasyoları belirgin bir şekilde bozulmuş, ekonomiler nihai olarak ciddi bir küçülme döneminden geçmiştir. Küresel mali sisteme olan güven bir yandan ciddi bir şekilde sarsılırken, dünya çapında yaşanan bu çalkantının tam ortasında dikkati çeken en önemli unsur, hükümetlerin aldığı maliye politikalarında görülen hızlı değişim olmuştur.

**Küresel
kriz maliye
politikalarını
yeniden
gündeme
getirmiştir.**

Hükümetlerce kriz tedbir paketlerinin yanı sıra, alternatif mali destek paketleri kamuoyuna açıklanmıştır. Bu müdahaleler vesilesiyle, mevcut ekonomik yapıların küresel mali krize karşı dayanıklılıkları arttırılmaya çalışmıştır. Sadece parasal önlemler alınarak, küresel mali krizin aşılamayacağı krizin en başından beri gerek IMF, gerekse uluslararası diğer kuruluşlar tarafından en çok vurgu yapılan noktalardan birisi olmuştur. Her ne kadar açıklanan mali canlandırma paketleri piyasaları sakinleştirmekte tek başına yeterli olmasa da, mevcut belirsizliğin ortadan kaldırılması ve güven ortamının yeniden tesis edilmesinde böylesi olağanüstü kriz durumlarında hayati önem taşırlar. Gerek G-20 zemininde, gerekse IMF-Dünya Bankası Güz ve Bahar toplantılarında bu hususa sıklıkla dikkat çekilmiştir.

Kamu Maliyesine Küresel Bir Bakış

2008'in son çeyreğinde etkilerini hissettirmeye başlayan ve 2009 yılı boyunca derinleşen küresel durgunlukla mücadele için geniş kapsamlı kamu müdahaleleri devreye sokulmuştur. Vergi indirimleri, kamu yatırım ve harcamalarındaki artış, krizle mücadelede en çok başvurulan tedbirler olmuşlardır. Küresel krizle savaşmakta çıkan platform, 19 üye ülkenin yanı sıra AB'yi de bünyesinde bulunduran; küresel üretim ve ticaretin neredeyse %80'ini temsil eden G-20 olmuştur. IMF'in de sekreteryal olarak desteklediği G-20 ülkeleri de maliye politikalarını gevşetmişlerdir. IMF tahminlerine göre, söz konusu kamu müdahaleleri 2009 yılında milli gelirlerinin %2'sine, 2010'da ise %1,6 sına tekabül edecektir.

G-20 Ülkeleri Mali Genişleme (% GSYH, Kriz öncesi 2 007 yılına Göre Değişim)	2009			2010		
	Genel Bilanço	Kriz için Alınan İhtiyari Tedbirler	Diğer Faktörler	Genel Bilanço	Kriz için Alınan İhtiyari Tedbirler	Diğer Faktörler
Arjantin	-1.1	-1.5	0.4	0.7	0.0	0.7
Avustralya	-5.8	-2.9	-2.9	-6.8	-2.0	-4.7
Brezilya	-0.7	-0.6	0.0	1.2	-0.6	1.8
Kanada	-5.7	-1.9	-3.8	-5.2	-1.7	-3.6
Çin	-5.2	-3.1	-2.1	-5.2	-2.7	-2.5
Fransa	-4.7	-0.7	-4.0	-4.8	-0.8	-4.0
Almanya	-4.1	-1.6	-2.5	-4.9	-2.0	-2.9
Hindistan	-4.7	-0.6	-4.1	-3.3	-0.6	-2.7
Endonezya	-1.4	-1.4	-0.1	-0.9	-0.6	-0.2
İtalya	-4.4	-0.2	-4.2	-4.8	-0.1	-4.7
Japonya	-7.3	-2.4	-4.9	-7.5	-1.8	-5.7
Kore	-6.7	-3.6	-3.0	-7.8	-4.7	-3.1
Meksika	-2.5	-1.5	-1.0	-2.6	-1.0	-1.6
Rusya	-12.2	-4.1	-8.2	-11.7	-1.3	-10.4
Suudi Arabistan	-11.6	-3.3	-8.3	-7.0	-3.5	-3.5
Güney Afrika	-4.0	-3.0	-1.0	-4.2	-2.1	-2.1
Türkiye	-3.7	-0.8	-2.9	-3.3	-0.3	-3.0
Birleşik Krallık	-8.9	-1.6	-7.4	-10.6	0.0	-10.7
ABD	-5.6	-2.0	-3.6	-5.6	-1.8	-3.9
Satın Alma Paritesi GSYH Ağırlıklı Or- talama	-5.5	-2.0	-3.5	-5.5	-1.6	-3.8
Gelişmiş Ülkeler	-5.9	-1.9	-4.0	-6.2	-1.6	-4.5
Yükselen ve Gelişmekte Olan G-20 Ülkeleri	-5.0	-2.2	-2.8	-4.4	-1.6	-2.8
ABD (Mali Sistem Destek Tedbirleri Dahil)	-10.6	-2.0	-8.6	-6.8	-1.8	-5.1
Japonya (Mali Sistem Destek Tedbirleri Dahil)	-7.8	-2.4	-5.4	-7.7	-1.8	-6.0
Satın Alma Paritesi GSYH Ağırlıklı Ortalama (Mali Sistem Destek Tedbirleri Dahil)	-7.0	-2.0	-4.9	-5.8	-1.6	-4.2

Kaynak: IMF, Mali İzleme Raporu, 30 Temmuz 2009.

G-20 genelinde kamu müdahalelerine bakılacak olursa, neredeyse mali canlandırmanın büyük bir çoğunluğu kamu harcamalarının artması şeklinde olmuştur. 2009'da harcama tedbirlerinin 2/3'ünden fazlası ihtiyari mali canlandırmayken, geri kalanı vergi indirimleri halini almıştır. Yükselen G-20 ekonomilerinde altyapı yatırımları mali canlandırmanın neredeyse yarısına tekabül ederken, gelişmiş G-20 ekonomilerde sözkonusu altyapı yatırımları mali canlandırmanın sadece 1/5'ine tekabül etmiştir. Vergi indirimleri, özellikle de kurumlar ve gelir vergisinde indirimler, gelişmiş ülkelerdeki mali canlandırmanın önemli bir parçası olmuştur.¹

Asya ekonomilerinin yüksek performans göstermesi ve diğer ülkelerde durumun istikrar kazanmaya ve nispeten de düzelmeye başlamış olması sayesinde dünya ekonomisinin tekrar büyümeye başladığı görülmektedir. Gelişmiş ekonomilerde daha önce benzeri görülmemiş düzeylere ulaşan kamu müdahaleleri sayesinde, ekonomik faaliyetler istikrar kazanmış ve toparlanma başlamıştır. Gelişmekte olan ekonomilerin, özellikle de Asya ekonomilerinin öncülüğünde, toparlanma yolunda epey yol kat edilmiştir. Gelişmekte olan Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğu ve Bağımsız Devletler Topluluğu, krizden en fazla etkilenen bölgeler arasında yer almıştır. Söz konusu ekonomilerdeki toparlanma süreci genel olarak diğer ekonomilerdeki sürecin daha gerisinde seyrediyor görünmektedir.

Finans piyasalarındaki belirsizliğin ve sistemik riskin düşürülmesi bütün bir yıl boyunca önemiyetini korumuştur. Her ne kadar, düzelme süreci yavaş ilerlese ve ekonomik faaliyet kriz öncesi seviyesinin çok altında seyretse de, bu süreci tetikleyen en önemli faktör, gelişmiş ekonomilerde ve gelişmekte olan ekonomilerin çoğunda, talebi canlandıran ve küresel bir bunalıma ilişkin kaygıları ortadan kaldırılmaya büyük katkıda bulunan güçlü kamu politikalarının uygulamaya konması olmuştur. Hükümetler büyük mali canlandırma programlarını hayata geçirirken de, çeşitli teminatlar ve sermaye enjeksiyonları ile de, mali kesim ve bankalara destek vermişlerdir.

Mali canlandırma paketlerinin de katkısıyla da, ekonomik büyüme yeniden başlamıştır. Finans sistemlerindeki hasar her ne kadar tamamen

Kamu müdahaleleri gelişmiş ülkelerde daha önce benzeri görülmemiş boyutlara ulaşmıştır.

¹ Emanuele Baldacci ve Sanjeev Gupta, "Fiscal Expansion: What Works", *Finance and Development*, IMF, Aralık 2009, s.35.

kaldırılmamış olsa da, kamu desteğinin kademeli olarak kesileceği pekçok kez uluslararası platformlarda ifade edilmiştir. Varlık fiyatlarının şiştiği ekonomilerde yaşayan bireylerin yüksek işsizlikle mücadele edebilmek için tasarrufa ağırlık verecek olması gibi nedenlerle, başlamış olan düzelme sürecinin yavaş seyretmesi beklenmektedir. Finans sektörünü tamamiyle sağlığına kavuşturmak amacı akıllarda bir kenarda dururken, düzelme süreci iyice belirgin hale gelene kadar destekleyici makroekonomi politika uygulamalarına küresel çapta devam edileceği sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak, aşırı düzeye ulaşmış olan kamu müdahalesinin sağlıklı bir şekilde kesilmesi sürecine de, politika oluşturucuların da artık hazırlanmaya başladığı görülmektedir. Buna rağmen içinde bulunduğumuz ortam, nispeten daha kötü durumda olan borçlu ülkeler açısından ciddi tehlikeler barındırmaya devam edecektir.

Bütün bu olumlu görünüme rağmen, büyümenin yavaşlaması riski halen ciddi bir endişe kaynağıdır. Kısa vadedeki en büyük risk, düzelme sürecinin kesintiye uğramasıdır. Uygulanan politikalar sayesinde elde edilen düzelmeye bakılarak özel talepte ciddi bir toparlanma başladığının zannedilmesi riski nedeniyle, destekleyici para ve maliye politikalarına zamanından önce son verilmesi de önemli bir tehlike olarak ortaya çıkmaktadır. Orta vadede ise, başta gelişmiş ekonomiler olmak üzere, düzelmelerin sürekliliğini kesintiye uğratabilecek başka bazı risklerin olduğu gözükmemektedir. Finans cephesindeki temel kaygı, krizin sorumlusu olarak görülen firmaların kurtarılmış olması nedeniyle kamuoyunda oluşan olumsuz hissiyatın, finans sektöründeki yeniden yapılanmaya verilen kamuoyu desteğini azaltması ve bunun da durgunluğun uzamasına neden olmasıdır. Makroekonomi politikaların görünümü açısından ise en önemli risk, mali kesime destek paketleri nedeniyle uygulanan politikaların bir sonucu olarak, kamu mali dengelerinin ciddi tahribata uğramasıdır.

Krizle birlikte daha önce benzeri görülmemiş düzeylere ulaşan güçlü kamu müdahaleleri yapılmıştır.

Küresel mali canlandırma tedbirleri ekonomik toparlanmada önemli rol oynamıştır.

Tedbirler	Arjantin	Avustralya	Brezilya	Kanada	Çin	Fransa	Almanya	Hindistan	Endonezya	İtalya	Japonya	Kore	Meksika	Rusya	Suudi Arabistan	İspanya	Birleşik Krallık	ABD	Türkiye	Güney Afrika
Harcama Yönlü Tedbirler																				
Altyapı Yatırımı	G	G		G	G	G	G	G	G		G	G	G		G	G	KD	G		G
KOBİ'lere ve/veya Çiftçilere Destek				G			G				G	G	G	G					G	
Sosyal Güvenlik Programları	G	G	G	G	G	G	K	G	G	G	G	G	G	G		G	G	G	G	G
Konut/İnşaat Desteği		G	G	G	G	G	K	G		G	G	G		G		G	G	G		G
Stratejik Endüstrilere Destek				G	G		G	G		G				G		G			G	
Kamu Ücret Giderlerinde Artış																				
Diğer		G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G		G	G	G	G	
Gelir Yönlü Tedbirler																				
Kurumlar Vergisi/Amortisman/Teşvikler		G	K	K			K		K	K	K	K		K				K	K	
Gelir Vergisi/Muafiyetler/Kesintiler	K		G	K		G	K		K	G	K	K		K		K	K	K	K	
Dolaylı Vergi İndirimleri/Muafiyetler	K		G		K	K	K	G	K	G		G				KD	KD		G	
Diğer		G								K	K	G					K		K	
<p><i>Kaynak: IMF, Mali İzleme Raporu, 9 Temmuz 2009.</i></p> <p><i>G: Geçici önlemler</i></p> <p><i>K: Kalıcı önlemler</i></p> <p><i>KD: Kendini düzelten önlemler</i></p>																				

Hükümetlerin mali kesime ve diğer sektörlerde destekleri büyük çapta olmuştur; ancak mali kesime sağlanan desteğin nihai uygulama sonuçlarına bakıldığında, söz konusu kamu desteklerinin, başlangıçta duyurulan programların tavan seviyelerinin bile altında kaldığı görülmektedir. Mali dengelerin önümüzdeki yıllarda küresel ekonominin tekrar toparlanmaya başlamasıyla düzelmesi beklenirken, kamu borçları için pek çok ülkeyi bekleyen görünüm görece olarak daha endişe verici boyutlardadır.

Ancak, mali canlandırmanın büyüme üzerindeki olumlu etkisinin, orta vadede mali sürdürülebilirliğin teminini sağlayacak net stratejilerle güçlendirilmesi gerekmektedir. Orta vadede böylesi stratejilerle güçlendirilmeyen mali canlandırma tedbirlerinin etkinliği, aksi takdirde yükselen faiz oranları ve piyasa risk primi nedeniyle azalacaktır. Henüz, az sayıda ülke orta-vadeye ilişkin uygulamaya koyacakları program ve politikalarını detaylandırmayı başaramıştır.

2010 ve ötesi için küresel ekonomide dengelerin yeniden kurulması özellikle önem taşımaktadır. Ekonomiyi canlandırma önlemlerinin beklenenden önce devre dışı bırakılması, kısa vadedeki başlıca risk olarak geçerliliğini korumaktadır. Kamunun ödeme gücüne olan güvenin sarsılmaması ve fiyat istikrarının ve finansal istikrarın korunması temel öncelikler olmakla birlikte, kriz sonrası orta vadeli bir makroekonomik strateji benimsenmesi pekçok ekonomi için artık adeta bir zorunluluk halini almıştır. Orta vadeli bir strateji benimsenmesinin ardındaki en önemli motivasyonun, alınan tedbirlerin süresini gereğinden fazla uzatarak teşvik mekanizmasını ve kamu bilançosunu bozma riskini ortadan kaldırmak olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kamu maliyesi perspektifinden, 2010 yılı için temel mesajlardan ilki, sürdürülebilirliği korurken sağlanan mali desteğin ölçülü biçimde devam ettirilmesidir. Pek çok ülkede açıklar ve kamu borçları halihazırda yüksek düzeylere ulaşmış durumdadır. Ancak küresel toparlanma tam anlamıyla tesis edilinceye kadar, büyümenin sekteye uğraması durumunda hükümetlerin gerektiğinde yeni paketler uygulamaya hazır olması gerekecektir. Aynı zamanda düzelme tam olarak tesis edilince, hükümetlerin kamu açıklarını düşürmek ve kamu maliyesini daha sürdürülebilir bir görünüme kavuşturmaları gerekecektir. Uzun vadede karşılabilecek mali risklere karşın şimdiden tedbir almaya başlanması hükümetler açısından büyük bir önem arz etmektedir. Büyük oranlara ulaşmış kamu açıklarının kademeli olarak düşürülebilmesi için, gerekli mali kuralların belirlenerek, vakit kaybetmeden uygulanmaya konması kamu mali dengelerini güçlendirilecektir. Böylesi bir adım, gerek harca baskısının kontrol altına alınması, gerekse de, yatırımcıların ihtiyaç duydukları güveni sağlayacaktır.

Bozulan mali pozisyonları toparlamak için orta vadeli stratejilere ihtiyaç vardır.

2.1 Bütçe Dengesi

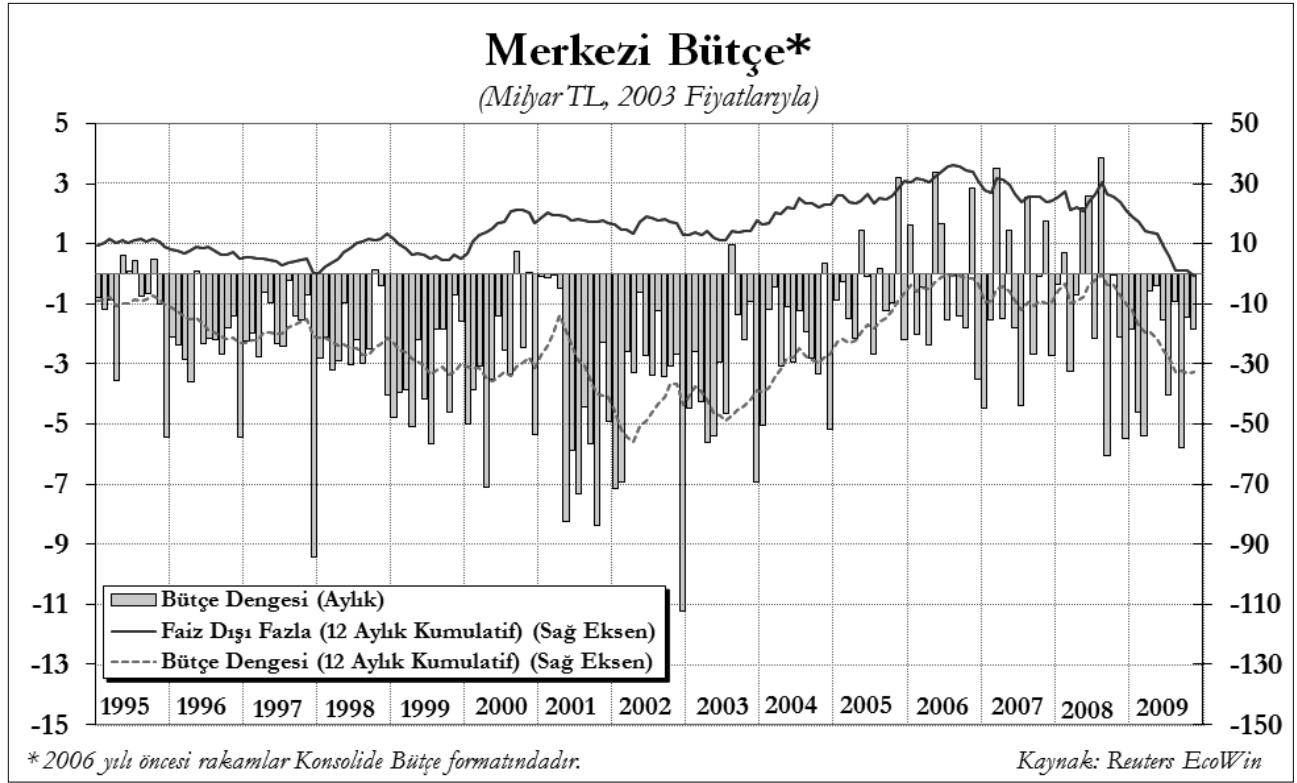
Küresel krizin etkilerinin belki de en yoğun şekilde hissedildiği alanlarından biri kamu maliyesi olmuştur. Krizin etkilerinin hissedilmeye başlandığı 2008 yılı son çeyreğine kadar, 2002-2008 yılları arasında sağlanan siyasi istikrar, mali disiplinin yanısıra uygulamaya konan para politikaları, küresel ekonomideki olumlu koşullarla desteklenen yapısal reformlar; mevcut makroekonomik görünümün ve kamu dengelerinin iyileştirilmesine önemli katkı sağlamıştır. Söz konusu, altı yıllık dönemde hazırlanan ve uygulamaya konan bütçelerin yapısına bakılırsa, bütçenin sağlam, güvenilir, şeffaf ve öngörülebilir bir yapıya kavuştuğu görülmektedir. Bütçe açıkları çok düşük noktalara getirilmiş, bütçe dengesi ve mali disiplin tesis edilmiştir. Harcama azaltıcı politikaların yanısıra, büyük çapta gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının hükümetin temel politikalarının arasında yer aldığı görülmektedir.

**2001 krizi
ardından kamu
mali disiplini
sağlanmıştır.**

2008 yılı bütçesinde bütçe giderleri 225 milyar 967 milyon TL, bütçe gelirleri 208 milyar 898 milyon TL ve aynı yıla ait bütçe açığı 17 milyar 997 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Faiz ödemelerinin bir önceki yıla göre %3.9 oranında artarak 50 milyar 661 milyon TL olduğu, faiz dışı fazlanın da, 33 milyar 592 milyon TL düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Bütçe gelirleri bir önceki yılda 190 milyar 360 milyon iken, 2008 yılında %9.7 oranında artış göstererek 208 milyar 898 milyon TL olmuştur.

**Olumlu bütçe
performansı
2008 yılında da
devam etmiştir.**

Vergi Gelirleri bir önceki yıla göre, %10 artarak 168 milyar 87 milyon TL'ye ulaşmıştır. Bütçe giderleri GSYH'ye oran olarak %23.8ü, bütçe gelirleri %22, bütçe açığı %1.8, faiz dışı fazla da %3.5 olarak gerçekleşmiştir.

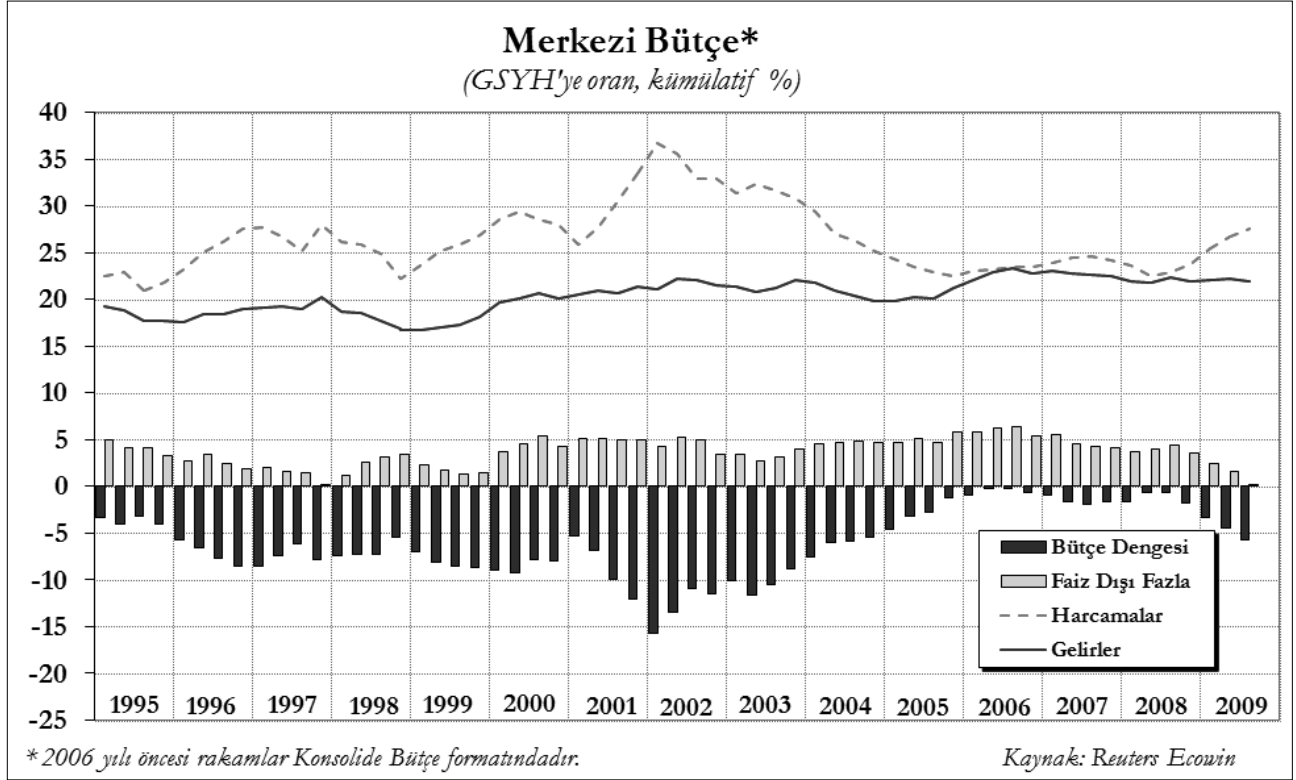
Bütçe Dengesi	2008			2009			Değişim Oranı
(milyon TL)	Ocak - Kasım			Ocak - Kasım			Ocak-Kasım
	Yıllık Gerç.	Gerç.	%	Bütçe	Gerç.	%	
Bütçe Giderleri	227,031	202,03	89	259,156	239,542	92.4	18.6
Faiz Hariç Giderler	176,369	153,24	86.9	201,656	187,383	92.9	22.3
Faiz Giderleri	50,661	48,791	96.3	57,5	57,159	90.7	6.9
Bütçe Gelirleri	20,598	193,758	92.4	248,758	193,186	77.7	-0.3
Vergi Gelirleri	168,109	156,073	92.8	202,09	154,247	76.3	-1.2
Bütçe Açığı	17,432	8,272	47.5	10,398	46,356	446	460.4
Faiz Dışı Denge	33,229	40,518	121.9	47,102	5,803	12.3	-85.7

Kaynak: Maliye Bakanlığı

2009 yılında ise, küresel kriz kamu maliyesi performansını önemli ölçüde olumsuz etkilemiştir. 2009 yılı Ocak-Kasım dönemi Merkezi Yönetim Bütçesi 46 milyar 356 milyon TL açık vermiş ve 2008 yılının aynı dönemine göre %460.4 oranında artış kaydetmiştir.

2009 yılında ise bütçe açığı hızla büyümüştür.

2009 yılı Ocak-Kasım döneminde faiz dışı denge 2008 yılının aynı dönemine oranla %85.7 oranında azalma kaydederek, 5 milyar 803 milyon TL düzeyinde gerçekleşmiştir.

Merkezi yönetim bütçesi, 2009 Ocak-Kasım gerçekleşen bütçe giderlerinin geçen seneye oranla %92.4 oranında artarak 259 milyar 542 milyon TL düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Faiz hariç bütçe giderleri, %22.3 oranında artış göstererek 187 milyar 383 milyon TL, faiz giderleri %6.9 oranında artış göstererek, 52 milyar 159 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılının ilk onbir ayında bütçe gelirleri bir önceki yıla kıyasla %0.3 oranında azalarak, 193 milyar 186 milyon TL olmuştur.

Kriz, kamu harcamalarını arttırırken kamu gelirlerini azaltmıştır.

2009 yılı on bir aylık kümülatif bütçe uygulama sonuçları büyüme-deki daralmaya paralel ve reel sektörü destekleme amaçlı yapılan indirimlerin de bir sonucu olarak, vergi gelirlerinde düşüşe işaret etmektedir. Öte yandan, harcamalar ekonomik daralmadan bağımsız olarak bütçede öngörülen düzeylerde gerçekleşmiştir.

Türkiye’de Krize Karşı Alınan Tedbirler

Küresel krizle birlikte, 2008 yılı sonlarından itibaren bir dizi gelir ve harcamaya tedbiri devreye sokulmuştur. Söz konusu tedbirler, Merkez Bankası, BDDK ve SPK’nın aldığı kredi ve garanti hacmini arttırıcı önlemlerle desteklenmiştir.

Kriz ortamı nedeniyle baskı altında olan ekonomik aktivitenin canlandırılması amacıyla üretim ve istihdam üzerindeki potansiyel etkilerinin sınırlandırarak önlemler alınmıştır. İstihdam kayıplarının önüne geçebilmek için; kısa çalışma ödeneği ve işsizlik sigortası ödeme koşulları iyileştirilmiş, özel sektörü desteklemek amacıyla Eximbank ve KOSGEB’e transferler yapılmış, mahalli idarelere aktarılan kaynaklar arttırılmış, GAP ve diğer altyapı projelerine de ek kaynak sağlanmıştır.

Kriz nedeniyle yaşanan dış likidite sıkıntısını aşabilmek amacıyla Varlık Barışı düzenlemesi ve vergi kolaylıkları hayata geçirilmiştir. İşgücü maliyetlerini düşürmek amacıyla ve istihdam imkanlarını arttırmak amacıyla, işveren sigorta primini düşürücü düzenlemeler yapılmıştır. Yurtiçi talebi desteklemek amacıyla, krizden önemli oranlarda etkilenen sektörlerde çeşitli vergi indirimlerine gidilmiştir. Ayrıca, vergi borçlarından yeniden yapılandırılmaya gidilmesine imkan tanınarak, krizin sosyal ve ekonomik etkileri hafifletilmeye çalışılmıştır. Ekonomik kalkınmanın hızlandırılması, ve bölgelerarası gelişmişlik düzeyi farkının en aza indirilmesi için yatırımların teşvik edilmesine yönelik yeni, teşvik sistemiyle vergi indirimleri ve taşınma desteği getirilmiştir.

Kamu kesiminin kriz karşısında aldığı tedbirlerin net bir şekilde ifade edildiği ilk doküman Nisan ayında açıklanan Katılımlı Öncesi Ekonomik Program’dır. Kriz sonrası süreçte hükümetin uygulayacağı ekonomi politikalarının kamuoyuyla paylaşılması ise Eylül ayında açıklanan Orta Vadeli Program (2010-2012) ile mümkün olmuştur. Sonuç olarak, 2008 sonlarından itibaren hayata geçirilen ve yukarıda bahsi geçen tedbirlerden oluşan destek paketlerinin bütçeye maliyeti, GSYH oran olarak, 2008, 2009 ve 2010 yılları için sırasıyla, %0.8, %2.1 ve %1.6 olacağı tahmin edilmektedir.

KÜRESEL KRİZDE TÜRKİYE’DE ALINAN TEDBİRLER	
	GELİR ÖNLEMLERİ
Bireysel Vergiler	<p>5811 Sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun kapsamında elde edilen gelirler</p> <p>Hisse Senedi kazançlarında yerli yatırımcılara uygulanan stopaj sıfıra düşürülmüştür.</p> <p>31/10/2008 tarihi itibarıyla vadesi dolan vergi borçlarına ilişkin %3 faizle 18 ay taksitlendirme uygulamasına devam edilmiştir.</p>
İşletmeler Üzerindeki Vergiler	<p>Yeni teşvik modeli gereğince, indirimli Kurumlar Vergisi uygulamasına ve yeni yatırımlar için yatırım yeri olarak Hazine’ye ait gayrimenkullere irtifak hakkı tesisine ilişkin yasal düzenleme yapılmıştır. Tekstil sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin, üretim tesislerini Bakanlar Kurulu’nca belirlenecek illere taşımalarına vergi avantajı yoluyla desteklenmesine yönelik yasal düzenleme.</p> <p>Halen 49 ilde uygulanan ve süresi 31/12/2008 tarihinde sona eren 5084 sayılı Teşvik Kanunu’nun uygulama süresi 1 yıl uzatılmıştır.</p> <p>2008 yılı Ekim ayından itibaren, işveren üzerindeki işgücü maliyetlerini azaltmak amacıyla işveren sigorta priminde (toplamı 21.5 puan) 5 puanlık indirimde gidilmiştir, bu miktar Hazine tarafından ödenecektir.</p>
Mal ve Hizmetler Üzerindeki Tüketim Vergileri	<p>İnternette ÖTV oranı %15’ten %5’e indirilmiştir.</p> <p>Motorlu taşıtlardan alınan ÖTV’de geçici indirimde gidilmiştir.</p> <p>Beyaz eşya ve çeşitli elektronik ev eşyasında ÖTV geçici olarak %6.7’den %0’a çekilmiştir.</p> <p>150m2 üzerindeki konut satışlarında KDV 3 ay süreyle %18’den %8’e indirilmiştir.</p> <p>Yeni işyeri satışlarında KDV 3 ay süreyle %18’den %8’e indirilmiştir.</p> <p>Mobilya satışlarında KDV 3 ay süreyle %18’den %8’e indirilmiştir.</p> <p>Bilgi teknoloji ürünlerinde KDV 3 ay süreyle %18’den %8’e indirilmiştir.</p> <p>Makine, teçhizat, ekipman alımlarında 3 ay süreyle KDV %18’den %8’e indirilmiştir.</p>
İstihdam ve Sosyal Güvenlik Ödemelerinde Katkılar	<p>İstihdam paketi kapsamında, 2008 yılı Mayıs’ından itibaren, genç ve kadın işçiler için sosyal güvenlik ödemeleri azaltılmıştır.</p> <p>İstihdam paketi kapsamında, özürlü çalışanlar için ödenen sigorta priminde işverenin payı Hazine tarafından karşılanacaktır.</p>
Diğer Gelir Tedbirleri	<p>Yaşlı araçların hurday ayrılması durumunda Motorlu Taşıtlar Vergisi ve cezalarının terkini imkanı getirilmiştir.</p> <p>Bankalar ve finansman şirketlerince ticari amaçla kullanılmamak kaydıyla gerçek kişilere kullandırılan tüketici kredilerinde, KKDF kesintisi %15’den %10’a çekilmiştir.</p> <p>Tapu işlemlerinde harçlar 3 ay süreyle binde 15’den binde 5’e indirilmiştir.</p> <p>Tapu işlem harçlarının sürekli olarak indirilmesi.</p>

	HARCAMA ÖNLEMLERİ
Kamu Tüketim ve Yatırımları	<p>Karayolları yatırımları</p> <p>GAP, diğer altyapı projeleri ve sulama sistemleri için hükümet 2008-2012 döneminde ilave kaynak olarak 19,4 milyar TL kullanacaktır.</p> <p>Memur maaşlarına yapılan artışlar.</p>
Hanehalkına Transfer	İşsizlik sigortası ödemeleri net yerine gayrisafi olarak hesaplanacaktır ve miktarı böylece %11 oranında artacaktır.
İşletmelere Transfer	<p>Elektrik enerjisi girdi maliyetinin azaltılması amacıyla, 2009 yılı için sanayide uygulanan indirimli gece tarifi, haftasonları ve diğer resmi tatil günlerini kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması.</p> <p>Yapılan yasal düzenlemeyle kısa çalışma ödeneği miktarı %50 arttırılmış, süresi 3 aydan 6 aya çıkarılmıştır.</p> <p>DFİF ve KOSGEB için ilave kaynak sağlanmıştır.</p> <p>5084 sayılı Teşvik Kanunu'nun süresi 1 yıl uzatılmıştır. (enerji desteği)</p> <p>Yeni Teşvik Sistemi; firmaların faiz giderlerinin finansmanına destek, şirketlerin fabrikalarını belli kentlere taşımaları için nakit desteği.</p>
Diğer Kamuya Transferler	Merkezi hükümetten mahalli idarelere yapılan transferlerde artış.
Diğer Harcamalar	Eximbank'ın ödenmiş sermayesi 1 milyar TL'den 2 milyar TL'ye yükseltilecektir.
	BÜTÇE ÜZERİNDE DOĞRUDAN VEYA HEMEN ETKİSİ OLMAYAN MALİ ÖNLEMLER
Finansal Kuruluşlar İçin Garanti ve Sigorta Programları	<p>Hazine'nin Garanti Limiti 1 milyar \$ arttırılarak 3 milyar \$'dan 4 milyar \$'a yükseltilmiştir. Artan 1 milyar \$'lık kısım ağırlıklı olarak ihracat ve KOBİ'lere destek amacıyla kullanılacaktır. Bunun yanı sıra, Eximbank'a başvuran her bir firma için limit 10 milyon \$'dan 20 milyon \$'a yükseltilmiştir.</p> <p>İhracat reeskont kredileri limiti 500 milyon \$'dan 1 milyar \$'a yükseltilmiştir, ve bir yılda 3 kez kullanılabilir. Bununla birlikte, bu tür kredilerin kullanım koşulları yeniden düzenlenmiş ve kolaylaştırılmıştır.</p>
İşletmelere Krediler	<p>KOSGEB tarafından KOBİ'lere sıfır faizli kredi imkanı: toplam kredi miktarı 733 milyon TL.</p> <p>KOSGEB tarafından ihracatçı KOBİ'lere %0 faizli kredi imkanı: 1,650 milyon \$.</p> <p>TOBB ile Halk Bankası arasında yapılan anlaşma ile KOBİ'ler düşük faizli kredi kullanabileceklerdir. Bu protokole göre, 800 milyon TL nakit ve nakit dışı ile 400 milyon \$ ihracat kredisi kullanabileceklerdir.</p> <p>Türkiye Tekstil İşverenleri Sendikası ve Ziraat Bankası arasında yapılan protokolle KOBİ'ler düşük faizli kredi kullanabileceklerdir.</p>
<i>Kaynak: DPT, 2008 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Program, Nisan 2009</i>	

2.2 Bütçe Giderleri

2009 yılı tamamı için öngörülen merkezi yönetim bütçe giderleri ödeneği olan 259 milyar 542 milyon TL'nin ilk onbir ay itibariyle %92.4'ü kullanılmıştır.

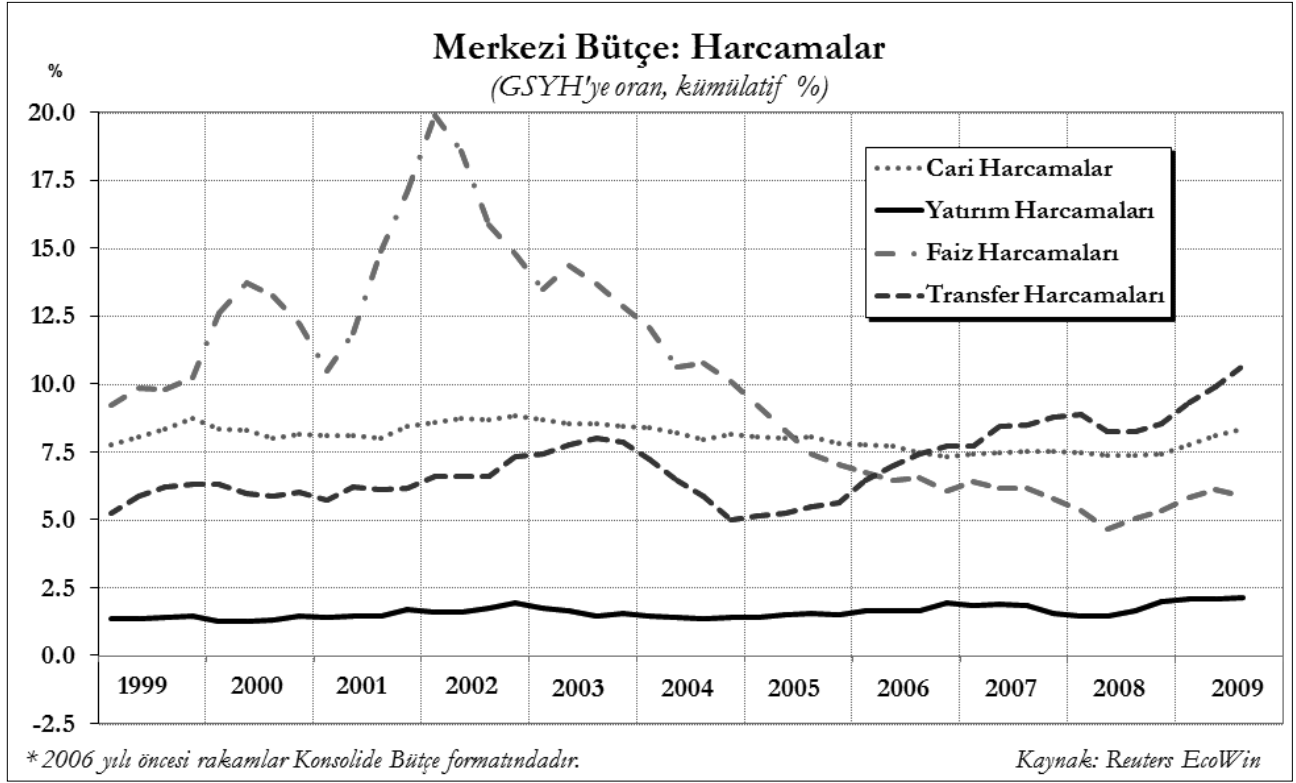
Bütçe Giderleri	2008			2009			
(milyon TL)	Ocak - Kasım Gerç.			Ocak - Kasım Gerç.			Değişim Oran
	Yıllık Gerç.	Gerç.	%	Gerç.	Bütçe	%	Ocak - Kasım
Bütçe Giderleri	227,031	202,03	89	259,156	239,542	92.4	18.6
Faiz Hariç Giderleri	176,369	153,24	86.9	201,656	187,383	92.9	22.3
Personel Giderleri	48,856	45,582	93.3	57,211	52,297	91.4	14.7
SSK Devlet Primi	6,408	5,549	86.6	7,243	6,315	87.2	13.8
Mal ve Hizmet Alımları	24,412	19,184	78.6	25,454	22,312	87.7	16.3
Cari Transferler	70,360	63,396	90.1	87,956	84,878	96.5	33.9
Sermaye Giderleri	18,516	13,182	71.2	14,839	13,868	93.5	5,2
Sermaye Transferleri	3,174	2,616	82.4	2,825	3,002	106.3	14.8
Borç Verme	4,644	3,732	80.4	4,661	4,71	101.1	26.2
Yedek Ödenekler	0	0		1,468	0		
Faiz Giderleri	50,661	48,791	96.3	57,5	57,159	90.7	6.9

Kaynak: Maliye Bakanlığı

2009 yılı Ocak-Kasım döneminde faiz giderleri 2008 yılının aynı dönemine göre %6.9; faiz dışı harcamalar ise %22.3 artmıştır.

Bütçe harcamaları içinde en büyük kalem cari transferlerdir. 2009 yılında bütçe harcamalarında en hızlı artan kalem de %33.9 ile cari transferler olmuştur. En önemli ikinci kalem olan personel giderlerindeki artış ise %14.7 olmuştur.

Harcamalarda görülen artış cari transferlerden kaynaklanmaktadır.

Cari transfer giderlerinin kompozisyonuna bakıldığında, ilk on-bir aylık dönemde sağlık, emeklilik ve sosyal yardım giderleri en hızlı artış %57.6 ile bu artışa etkili olmuştur. Bu artışta, ekonomik krizle bağlantılı olarak Sosyal Güvenlik Kurumu'nun prim gelirleri tahsilatındaki yavaşlama ve 2008 yılı Kasım ayından itibaren uygulamaya konan sosyal güvenlik primi işveren hissesinin 5 puanlık kısmının Hazine tarafından ödenmesi etkili olmuştur. Cari transferler içinde yer alan tarımsal destekleme ödemeleri ve mahalli idare payları da hızla artan diğer kalemler olmuştur. Faiz hariç giderler kalemi altında yer alan bir diğer başlık olan sermaye giderleri %5.2'de kalırken, sermaye transferleri %14.8 oranında artmıştır.

Küresel ekonomik kriz bütçe gelirlerinin beklentilerin altında kalmasına neden olmuştur.

2.3 Bütçe Gelirleri

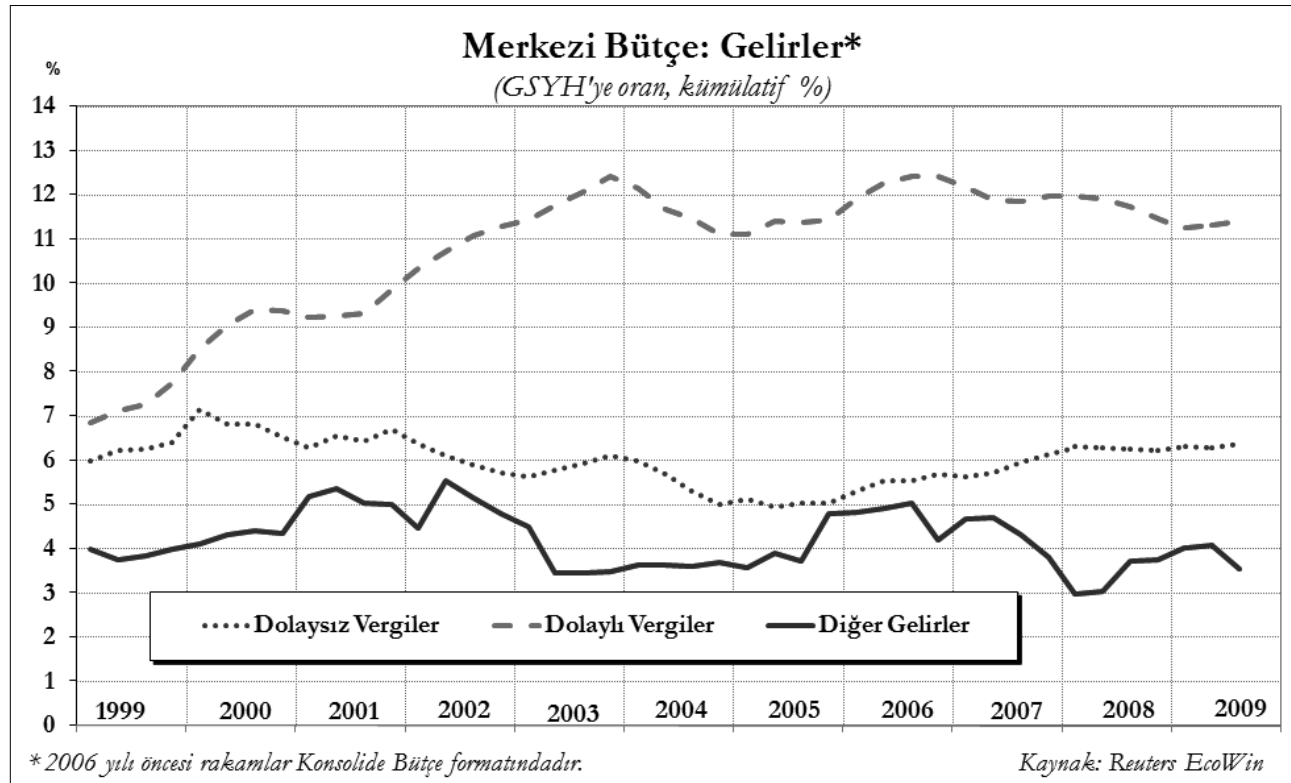
2009 yılı Ocak-Kasım döneminde bütçe gelirlerinin 2008 yılının aynı dönemine göre binde 3 oranında azalarak, 193 milyar 186 milyon TL düzeyini bulduğu görülmektedir.

Bütçe Gelirleri	2008			2009			Değişim Oranı
(milyon TL)	Ocak - Kasım			Ocak - Kasım			Ocak-Kasım
	Yıllık Gerç.	Gerç.	%	Bütçe	Gerç.	%	
Bütçe Gelirleri	20,598	193,758	92.4	248,758	193,186	77.7	-0.3
Genel Bütçe Gelirleri	203,027	188,248	92.7	242,957	187,343	77.1	-0.5
Vergi Gelirleri	168,109	156,073	92.8	202,09	154,247	76.3	-1.2
Vergi Dışı Diğer Gelirler	34,918	32,175	92.1	40,867	33,096	81	2.9
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	4,825	3,855	79.9	3,878	4,114	106.1	6.7
Düzen ve Denet Kurumlarının Gelirleri	1,747	1,655	94.8	1,924	1,729	89.9	4.4

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Vergi gelirleri 2009 yılının Ocak-Kasım döneminde %1.2 azalırken, vergi dışı diğer gelirler %2.9 artmıştır.

Vergi dışı diğer gelirler artmaya devam etmiştir.

Bütçe gelirlerindeki azalışta, özellikle ithalatta meydana gelen daralmaya paralel olarak İthalde Alınan KDV'de %17 oranındaki azalış etkili olmuştur. Öte yandan, Gelir Vergisi de yine geçen yılın aynı dönemine göre %3.4, harçlar %8.7 azalma göstermiştir. Öte

yandan, Kurumlar Vergisi'nde %6.3, BSMV'de %10.8, Dahilde Alınan KDV'de %11.4, Damga Vergisi'nde %0.8 ve ÖTV'de %2.6 oranında artış meydana gelmiştir.

2.4 Borç Stoku Gelişmeleri

Merkezi yönetim bütçe gelir ve gider performansındaki olumsuz seyir sonucunda 2008 yılı Ağustos ayında neredeyse denk olan bütçede önemli oranda bozulma görülmüştür. Bütçe açığındaki artışa paralel olarak, borçluluk oranlarında da bozulma başlamıştır. Kamu borç rasyolarındaki bozulma ve artan risk primi, ekonomiye olan güvenin azalması, yatırımların ertelenmesi, ekonomik istikrarın kaybedilmesi gibi riskleri içermektedir.

AB tanımlı brüt kamu borç yükü AB-27 ortalamasının altındadır.

AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku (milyon TL)	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009Ç1	2009Ç2	2009Ç3
A. Genel Yönetim Toplam Borç Stoku	247,219	287,361	320,927	335,889	348,66	336,744	386,561	415,106	416,386	438,826
Merkezi Yönetim	242,665	282,807	316,528	331,52	345,05	333,485	380,321	407,881	409,029	431,238
Diğer Kamu Kurumları	4,554	4,554	4,398	4,369	3,61	3,259	6,241	7,225	7,357	7,588
B. İç Borç Stoku	151,021	196,407	226,826	247,435	253,284	256,599	277,149	295,107	304,845	323,847
Merkezi Yönetim	149,87	194,387	224,483	244,782	251,47	255,31	274,827	292,306	301,676	320,63
Diğer Kamu Kurumları	1,151	2,021	2,334	2,654	1,814	1,289	2,322	2,801	3,169	3,217
C. Dış Borç Stoku	96,198	90,954	94,1	88,454	95,376	80,145	109,412	120	111,541	114,979
Merkezi Yönetim	92,795	88,42	92,046	86,738	93,58	78,175	105,493	115,575	107,353	110,608
Diğer Kamu Kurumları	3,403	2,534	2,055	1,716	1,796	1,97	3,919	4,424	4,187	4,371
D. Ayarlama Kalemleri	10,974	18,939	10,264	3,539	827	-4,202	-11,345	-11,434	-13,552	-15,701
Merkezi Yönetim (*)	15,482	28,214	24,731	22,234	24,292	27,796	26,417	27,255	26,541	25,097
Diğer Kamu Kurumları (**)	-4,508	-9,275	-14,466	-18,695	-23,465	-31,998	-37,762	-38,689	-40,093	-40,798
AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku (A+D)	258,193	306,301	331,191	339,428	349,487	332,542	375,217	403,672	402,834	423,125
AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku / GSYH	73.7	67.40	59.20	52.30	46.10	39.40	39.50			

Kaynak: Eurostat

(*) İskontolu DİBS'lerin faiz tutarı, enflasyona endeksli senetlerde anaparadaki TÜFE kaynaklı değer artışı, dolaşımdaki bozuk para stoku ve merkezi yönetimin elindeki DİBS'lerinden oluşmaktadır.

(**) Söz konusu kurumların elindeki DİBS'lerden oluşmaktadır.

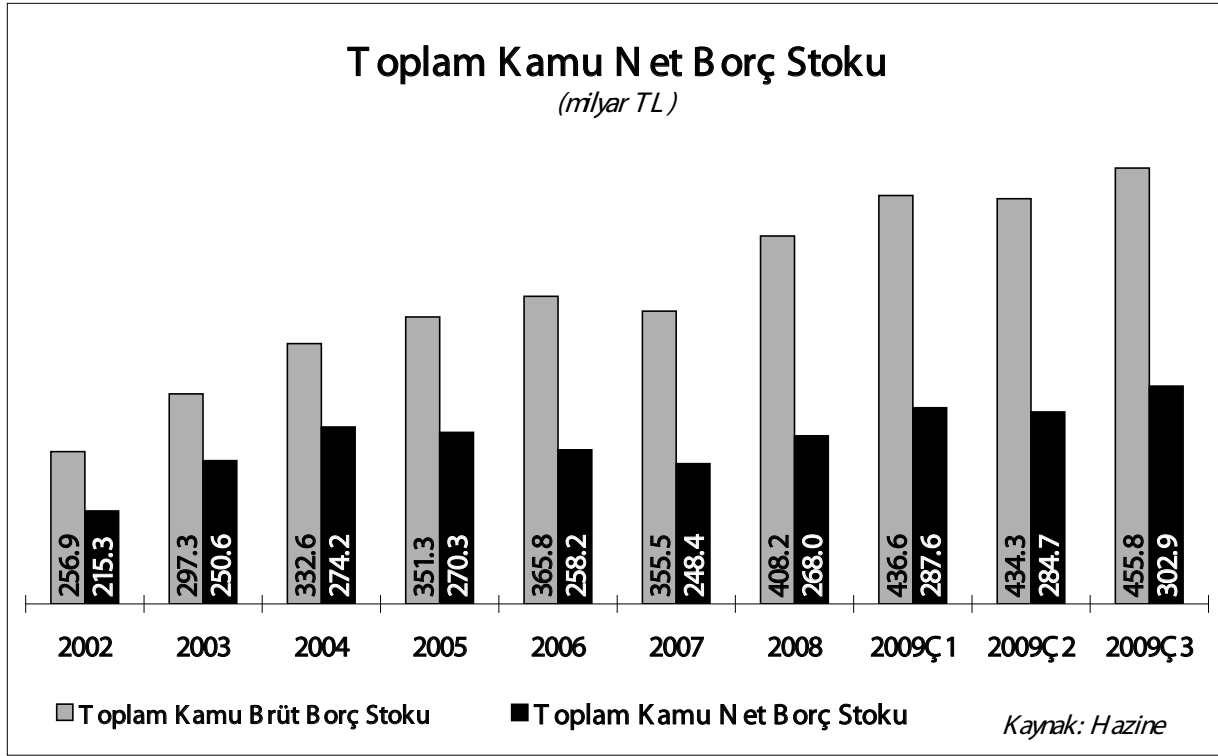
Küresel krizin kamu dengelerinde yarattığı baskıya rağmen, nakit iç borçlanmanın ağırlıklı olarak TL cinsinden yapılmasına, TL cinsi borçlanmanın ağırlıklı olarak sabit faizli enstrümanlarla yapılmasına, ortalama vadenin piyasa koşulları elverdiği ölçüde uzatılmasına çalışılmış ve nakit ve borç yönetiminde karşılanacak muhtemel likidite riski karşısında güçlü rezerv politikası izlenmiştir.

Toplam kamu borç stoku kriz öncesi seviyelerinin üstündedir.

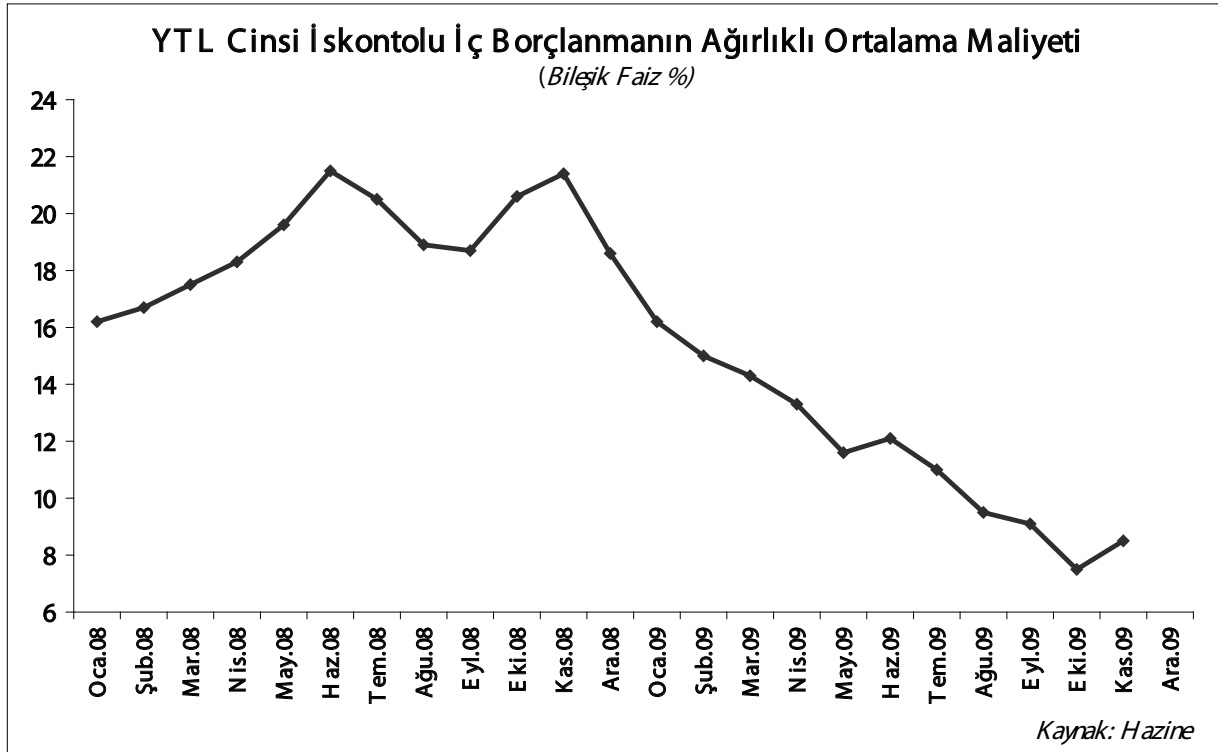
2007 yılında, 248,4 milyar TL olan kamu kesimi net borç stoku, 2008 sonrasında artarak küresel krizinde etkisiyle, 2009 yılında 302,9 milyar TL'ye yükselmiştir.

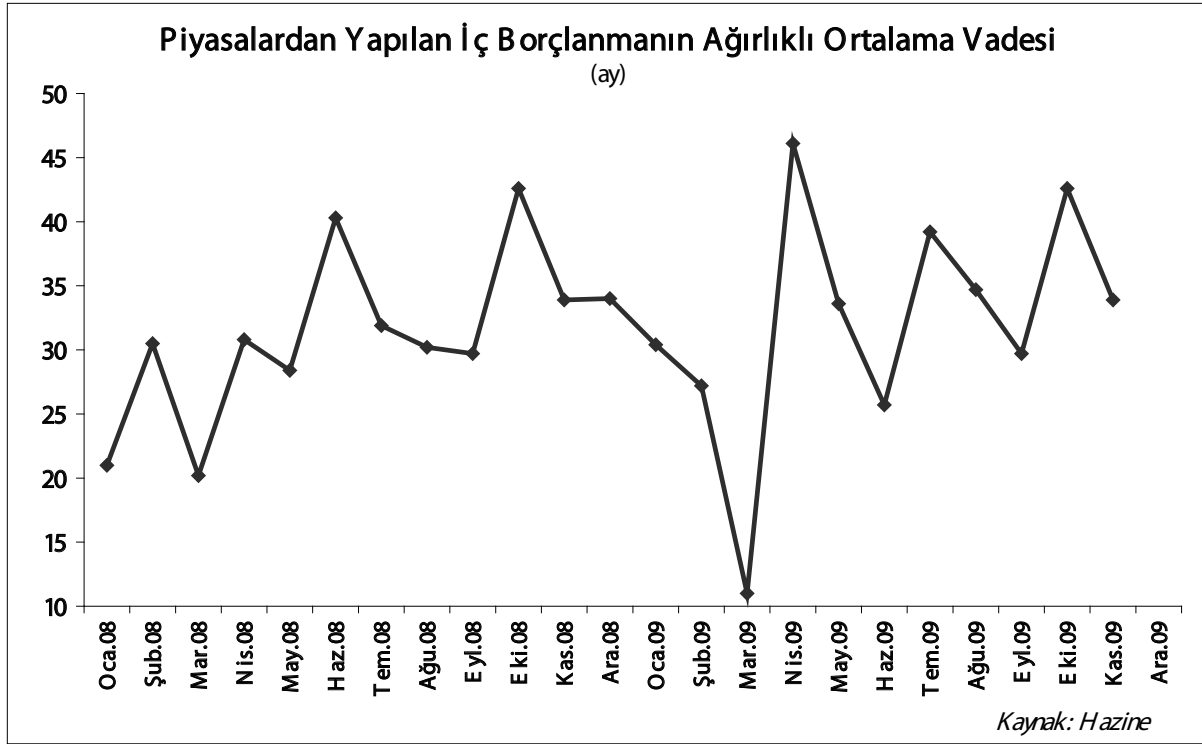
AB Üyesi Ülkelerde AB Tanımlı Borç Stoku / GSYH (%)	2004	2005	2006	2007	2008
Euro Bölgesi (12 Ülke)	69.7	70.4	68.6	66.4	69.9
AB (15 Ülke)	63.2	64.1	62.8	60.4	
AB (25 Ülke)	62.4	63.1	61.8	59.3	62.2
AB (27 Ülke)	62.2	62.7	61.3	58.7	61.5
İtalya	103.8	105.8	106.5	103.5	105.8
Yunanistan	98.6	98.8	95.9	64.8	97.6
Belçika	94.3	92.2	87.9	84	89.6
Macaristan	59.4	61.7	65.6	65.8	73
Almanya	65.6	67.8	67.6	65.1	65.9
Fransa	64.9	66.4	63.7	63.8	68
Portekiz	58.3	63.6	64.7	63.5	66.4
Avusturya	64.8	63.7	62	59.4	62.5
Hollanda	52.4	51.8	47.4	45.6	58.2
İngiltere	40.6	42.3	43.4	44.2	52
İspanya	46.2	43	39.6	36.2	39.5
Türkiye	59.2	52.3	46.1	39.4	39.5

Kaynak: Eurostat

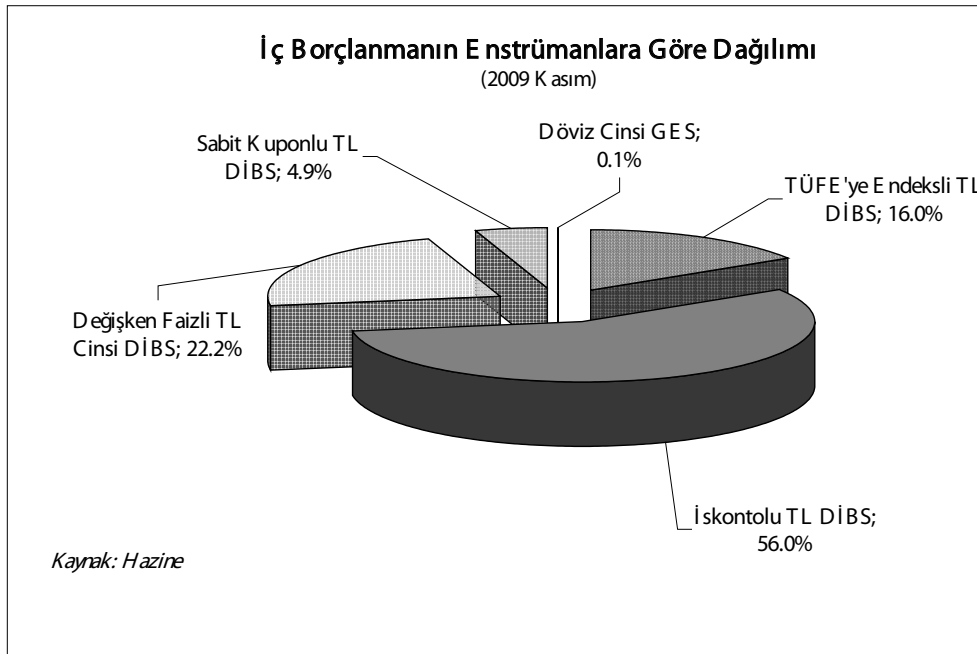
2008 yılında piyasalardan yapılan iç borçlanmanın ağırlıklı ortalama vadesi 31,7 ay iken, 2009 Kasım ayı itibariyle ortalama vadenin 35,5 aya yükseldiği görülmektedir.

Küresel krizle birlikte tüm dünyada faiz oranlarının gerilemesi Hazine'nin daha düşük faizle borçlanmasına olanak sağlamıştır. 2008 yılında TL cinsi iskontolu iç borçlanmanın ağırlıklı ortalama maliyeti %19.2'den 2009 yılında %11.7'ye gerilemiştir.

Piyasalardan yapılan iç borçlanmanın vadesi artarken, ortalama maliyeti ise azalmıştır.

2.5 Orta Vadeli Program

Hükümetin temel politika önceliklerini, hedef temel ekonomik büyüklükleri içeren 2010–2012 Orta Vadeli Program, gecikmeli olarak Eylül 2009’da açıklanmıştır. OVP içerdği üç yıllık bütçe gelir ve gider tahminleri ile, uygulanacak maliye politikasına ışık tutmakta, böylece öngörülebilirliği arttırmaktadır. Bu program vesilesiyle, kriz sonrası toparlanmanın yanı sıra, kriz sonrasında özel sektörün öncülüğünde büyüme sürecinin tesis edilmesi hedeflenmiştir.

Ekonomiyi yeniden sürdürülebilir büyüme trendine sokmak, istihdamı arttırmak, enflasyondaki düşüş eğilimini sürdürmek ve bozulan kamu dengelerini düzeltmek, programın temel öncelikleridir.

Mali dengelerdeki tahribatı sınırlayacak ve orta vadede iyileşmenin yolunu açacak bir yol haritası hedeflenmiştir. Temel politika öncelikleri arasında, kamu harcamalarına etkinlik kazandırmak, bölgesel gelişmişlik farklılıkları azaltmak ve ekonominin rekabet gücü ile dayanıklılığını arttırmak, yer almaktadır. Maliye politikası açısından öne çıkan en önemli unsur mali kurala geçiştir. Türkiye’de uzun zamandır tartışılmakta olan mali kurala ilişkin altyapının en geç 2010 yılının ilk çeyreğinde tamamlanacağı ifade edilmiştir.

Mali kural çerçevesinde, orta-uzun vadede kamu açığının milli gelire oranının, sürdürülebilir bir borç yapısı ile uyumlandırılması hedeflenmektedir. Benzeri şekilde, kamu cari harcama ve yatırımlarına etkinlik kazandırmak amacıyla, öncelikli olmayan harcama ve yatırımlardan kaçınılacağı ifade edilmiştir. Programın bütünlüğü ve işlerliğini arttırmak için, tüm bu atılımların yanı sıra, istihdamın artırılması ve yaygınlaştırılması için esnek çalışma modellerinin benimseneceği ve kalkınma ajanslarının faaliyete geçirilerek, kredi garanti fonuna da etkinlik kazandırılacağı ifade edilmiştir. Benzeri şekilde, KİT’lerin karlılık ve etkinlik ilkelerine uygun yönetilmesi amacıyla, belirli bir takvim eşliğinde KİT’lerin özelleştirilmesi hedeflenmiştir. 2010–2012 yılları için yapılan çok yıllık bütçe hazırlıkları, OVP’ye dayandırılmış, söz konusu dönemin ilgili merkezi yönetim bütçelerinde kullanılacak hedef temel makroekonomik göstergeler, gelir ve giderler de bu kapsamda şekillendirilmiştir.

Maliye politikasında zamana yayılmış bir düzelme dikkat çekmektedir.

2011 yılı bütçe döneminden itibaren kamu mali yönetimi mali kural çerçevesinde yönetilmeye başlanacaktır.

Temel Ekonomik Büyüklükler	2009	2010	2011	2012
BÜYÜME VE İSTİHDAM				
GSYH (Milyar TL, Cari Fiyatlarla)	947	1029	1118	1227
GSYH (Milyar Dolar, Cari Fiyatlarla)	608	641	669	723
Kişi Başına Milli Gelir (GSYH, Dolar)	8.456	8821	9096	9732
GSYH Büyümesi (1)	-6	3.5	4	5
Toplam Tüketim (1)	-2.3	2.5	3.3	4.4
Kamu	5,2	2.3	2.8	2.2
Özel	-3.1	2.5	3.4	4.7
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı (1)	-17.9	7.5	6.8	10.2
Kamu	0.6	5.7	-4.6	2.6
Özel	-22	8	10	12
Toplam Nihai Yurtiçi Talep (1)	-6.1	3.6	4.1	5.7
Toplam Yurtiçi Talep (1)	-7.6	3.8	4.4	5.8
Nüfus (Yıl Ortası, Milyon Kişi)	71.9	72.7	73.5	74.3
İşgücüne Katılma Oranı (%)	47.6	47.4	47.3	47.3
İstihdam Düzeyi (Milyon Kişi)	20.9	21.3	21.7	22.2
İşsizlik Oranı (%)	14.8	14.6	14.2	13.3
DIŞ TİCARET				
İhracat (FOB) (Milyar Dolar)	98.5	107.5	118	130
İthalat (CIF) (Milyar Dolar)	134	153	168	187
Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar)	-35.5	-45.5	-50	-57
Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar)	73.5	70.3	70.2	69.5
İhracat / İthalat (%)	38.2	40.6	42.8	43.9
Dış Ticaret Hacmi / GSYH (%)	21	22.5	23.5	24.5
Turizm Gelirleri (Milyar Dolar)	-11	-18	-22	-28
Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)	-1.8	-2.8	-3.3	-3.9
Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%)	62.1	75.2	78	80.9
Ham Petrol Fiyatı (Dolar / w)	7.9	12.4	13.6	15.5
Ham Petrol İthalatı (Milyar Dolar)	26.1	34.5	38.4	43.4
Enerji İthalatı (27. fasıl, Milyar Dolar)	-7.6			
ENFLASYON				
GSYH Deflatörü	6	5	4.5	4.5
TÜFE Yıl Sonu % Değişim (Tahmin) (3)	5.9	5.3	4.9	4.8

(1) Sabit Fiyatlarla yüzde değişimi göstermektedir.

(2) DPT tarafından IMF tahminleri kullanılarak yapılan hesaplamalardır.

(3) 3 Haziran 2008 tarihinde belirlenen enflasyon hedefleri, 2009 için 7.5, 2010 için 6.5 ve 2011 için 5.5'tir.

Kaynak: OVP (2010-2012)

OVP'deki büyüklüklere göre, 2009 yılı sonunda %6.5 olacağı tahmin edilen kamu kesimi açığının GSYH'ye oranının, program dönemi sonunda %2.1 olması hedeflenmektedir. 2009'da %6.6 seviyesinde gerçekleşmesi beklenen genel devlet açığının GSYH'ye oranının, 2012 yılında %2.7, 2009 yılında GSYH'ye oran olarak, %0.4 açık vermesi beklenen, faiz giderleri ve özelleştirme gelirleri hariç kamu kesimi dengesinin, program dönemi sonunda iyileşme göstererek %2.1'e yükselmesi beklenmektedir.

Harcamalarda çok keskin bir düşüş eğilimi görülmemektedir.

Kamu Finansmanına İlişkin Temel Büyüklükler	2009	2020	2011	2012
Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi (1)	-62.8	-50	-45.1	-39.1
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	203.9	236.8	253.1	275.4
Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları	266,8	286,8	298,2	314,4
Toplam Kamu Faiz Dışı Fazlası (Program Tanımlı)	-19.8	-3.5	4.4	11.9
Merkezi Yönetim Bütçesi Faiz Dışı Fazlası (Program Tanımlı)	-20.8	-8.4	-2.1	4.3
Merkezi Yönetim Bütçesi Gelirleri (Program Tanımlı)	190.3	220.4	239.6	262
Merkezi Yönetim Bütçesi Faiz Dışı Harcamaları (Program Tanımlı)	211,1	228,8	241,7	257,7
Diğer Kamu Faiz Dışı Fazlası (Program Tanımlı)	1	4,9	6,5	7,6
Özelleştirme Gelirleri (2)	4,3	10,4	9,4	8,9
GSYH'ye Oranı, %	2009	2020	2011	2012
Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi	-6,6	-4,9	-4	-3,2
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	21,5	23	22,6	22,4
Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları	28,2	27,9	26,6	25,6
Toplam Kamu Faiz Dışı Fazlası (Program Tanımlı)	-2,1	-0,3	0,4	1
Merkezi Yönetim Bütçesi Faiz Dışı Fazlası (Program Tanımlı)	-2,2	-0,8	-0,2	0,4
Merkezi Yönetim Bütçesi Gelirleri (Program Tanımlı)	20,1	21,4	21,4	21,4
Merkezi Yönetim Bütçesi Faiz Dışı Harcamaları (Program Tanımlı)	22,3	22,2	21,6	21
Diğer Kamu Faiz Dışı Fazlası (Program Tanımlı)	0,1	0,5	0,6	0,6
Özelleştirme Gelirleri (2)	0,5	1	0,8	0,7
Sosyal Güvenlik Primleri Hariç Vergi Yükü (Red ve İadeler Hariç)	17,7	19,4	19,4	19,3
Sosyal Güvenlik Primleri Dahil Vergi Yükü (Red ve İadeler Hariç)	24	26,2	26,2	26,2
AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku	47,3	49	48,8	47,8

- (1) Düzenleyici ve denetleyici kurumlar, bütçe tekliflerini Eylül sonunda TBMM'ye doğrudan gönderdiklerinden, bu kurumların bütçe büyüklükleri tahminidir.
- (2) Merkezi yönetim bütçesi özelleştirme gelirleri ile özelleştirme fonundan aktarılan özelleştirme gelirleri toplamıdır. Not: Negatif işaret açığı göstermektedir.

2009 yılında genel devlet harcamalarının GSYH'ye oranının %40.1 olması beklenirken, 2012 yılında %37.8'e gerilemesi hedeflenmektedir. Yine, genel devlet faiz dışı harcamalarının GSYH'ye oranının 2009 yılında %33.6 olması beklenirken, program sonunda %33'e inmesi beklenmektedir.

Özelleştirme gelirleri hariç genel devlet gelirlerinin GSYH'ye oranının 2009'da %33, 2012 yılında ise %34.4 olması beklenmektedir. Öte yandan, sosyal güvenlik primleri dahil vergi yükünün (vergi red ve iadeleri hariç) GSYH'ye oranının, 2009'da %24'den 2010 yılında %26.2'ye çıkması ve dönem boyunca bu düzeyde kalması beklenmektedir. AB tanımlı genel yönetim nominal borç stokunun GSYH'ye oranı 2008'de %39.5 olmuştur. Bu oranın 2009'da %47.3'e; 2010'da %49'a yükselmesi beklenirken; program dönemi sonunda %47.8'e gerilemesi beklenmektedir.

Mali dengelerin orta vadede kademeli olarak toparlanması beklenirken; toparlanmaya rağmen, bütçe açıklarının 2007 kriz öncesi seviyesinin yine de üstünde seyretmesi beklenmektedir. Her ne kadar, büyümedeki hızlanma ve faiz oranlarındaki düşüşler kamu kesimi dengesi açısından olumlu olsa da, mali disiplin ve mali sürdürülebilirliğin tesisi ciddi çaba gerektirmektedir.

B Ö L Ü M

PARA POLİTİKASI

3. PARA POLİTİKASI

3.1 Merkez Bankası ve Para Politikası

2007 yılında Amerikan konut piyasasında patlak veren sorunlar, ilerleyen dönemde diğer gelişmiş ülke finansal piyasalarında da hissedilmeye başlanmış, 2008 yılı son çeyreğine ulaşıldığında ise neredeyse tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Etkilerini çeşitli kanallar yoluyla hissettiren küresel durgunluk, merkez bankalarını ellerindeki politika araçlarını en verimli şekilde kullanmaya zorlamış olup, bu süreçte Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası da çeşitli politika araçlarını kullanarak parasal gevşemeye yönünde adımlar atmıştır.

Özellikle krizin derinden hissedildiği 2009 yılı ilk yarısında küresel ekonomide yaşanan durgunluk, kredi piyasalarında görülen likidite darlığı, işsizlik rakamlarının artması ve tüketimde görülen azalma neticesinde, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere merkez bankaları kısa vadeli faiz oranlarında indirimle gitmekle kalmayıp, daha önce pek de denenmemiş yöntemleri kullanarak çeşitli genişleyici para politikası metotları kullanmıştır.

2009 yılının ikinci yarısıyla küresel ekonomik göstergelerde krizin ilk aylarına göre az da olsa olumlu gelişmeler yaşanmaya başlamış, yılın son çeyreğinde ise toparlanma sürecinin hızlanması ile birlikte merkez bankalarının uyguladığı genişleyici para politikalarının sonlandırılması ve bunun zamanlaması gibi konular tartışılmaya başlanmıştır. Genişleyici para politikasının terk edilmesi konusu 2010 yılının ilk dönemlerinde politika yapıcılarının gündemini meşgul edecek gibi görünmektedir.

2010 yılına gevşek para politikası uygulamalarının etkisi altında giren dünya ekonomisini, bu politikaların sonucu olarak ortaya çıkan varlık fiyatlarındaki aşırı değerlenme ve enflasyonist baskılar gibi konuların tartışıldığı bir süreç beklemektedir. Özellikle Ame-

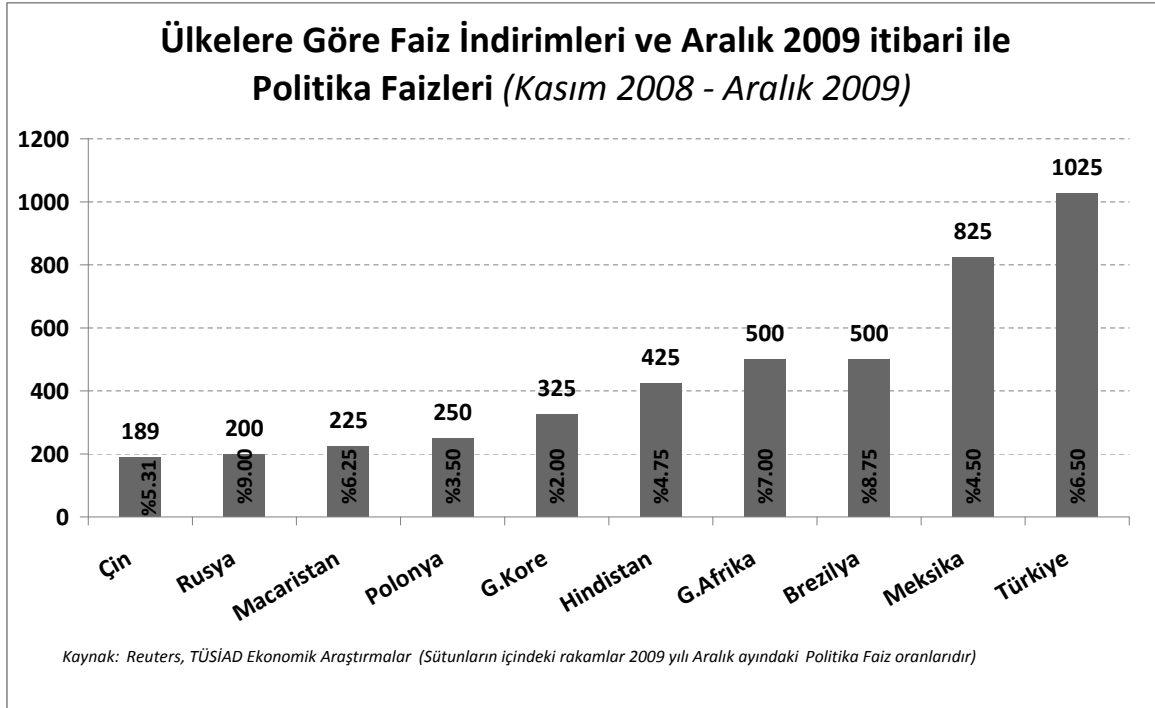
Para politikasını krizle mücadele şekillendirmiştir.

Tüm dünyada genişleyici para politikaları uygulanmıştır.

Gevşetilen para politikasının yarattığı riskler...

... 2010 yılında para politikasını belirleyecektir.

rikan Merkez Bankası FED'in düşük enflasyon, yüksek işsizlik ve tüketim rakamlarındaki zayıflık nedeniyle sürdürdüğü düşük faiz politikası, başta Çin olmak üzere birçok gelişmekte olan ülkeye yönelik sermaye hareketlerini arttırıp, varlık fiyatlarında kontrolsüz yükselişlere neden olmaktadır. Uygulanan gevşek para politikası ve neticesinde oluşan bu varlık balonu, bazı ekonomistler tarafından önümüzdeki dönemde yeni bir krizin tetikçisi olabilecek bir etken olarak değerlendirilmektedir.

ABD'li yatırım bankası Lehman Brothers'ın 2008 yılının son çeyreğinde iflasını açıklamasıyla doruğa çıkan küresel panik ortamı TCMB'nin de ilerleyen dönemlerde para politikasını belirlemesinde önemli rol oynamıştır. Merkez Bankası son olarak 2008 yılı Temmuz ayında 50 baz puanlık artışla %16.75'e çıkarttığı gecelik (O/N) borç alma faizlerini, aynı yılın Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında da korumuştur. 2008 yılı Kasım ayında ise krizin derinleşmesiyle birlikte Merkez Bankası parasal genişleme sürecini başlatmış ve takip eden dönemde çeşitli politika araçlarını kullanarak bu sürecin etkilerini azaltmaya yönelik girişimlerde bulunmuştur.

**Merkez
Bankası faiz
indirimlerine
Kasım 2008'de
başlamıştır.**

Küresel Krizden Çıkışta Ülkeler Arası İşbirliği: G20'nin Artan

İçinde bulunduğumuz küresel krizin birçok ülkede yol açtığı panik korumacı politikaları tekrar gündeme getirmiştir. Korumacı politikalar şüphesiz bugün karşılaşılan sorunları daha da derinleştirecek, krizin süresini ve etki alanını artıracaktır. Korumacı politikalar 1920'lerin sonlarında başlayan Büyük Buhran'la mücadele sırasında da denenmişti. Sonuç ekonomik krizin daha da kötüleşmesi ve uzaması olmuştu. Krizle mücadelenin ülkeler arası dayanışma yerine her ülkenin kendi duvarları arkasına çekilerek yapılması, önce bir ekonomik yıkıma sonra da savaşa yol açmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ülkeler Nazi Almanyası'na karşı savaşı kazanabilmek için siyasi işbirliği yapmışlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından korumacı politikalar yerini uluslararası işbirliğine dayalı Bretton Woods sistemine bırakmıştır. Aynı dönemde ekonomik işbirliği yapılarak Dünya Bankası (DB), Uluslar arası Para Fonu (IMF) ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) gibi uluslararası kurumlar kurulmuştur. Bu uluslararası kurumlar yatırımcılar tüketiciler ve politikacılar için sağlam bir hareket zemini yaratmış, malların, sermayenin ve yatırımın küresel dolaşımını kolaylaştırmıştır. Ayrıca bu kurumlar ekonomi politikaları için iyi bir kıyaslama imkanı getirmiştir.

Bu sistemle bazı küçük sapmalar dışında günümüze kadar süren benzeri görülmemiş uzun soluklu bir küresel ekonomik büyüme sağlanmıştır.

Dünyanın Büyük Buhran'dan sonra karşı karşıya olduğu bu en vahim kriz korumacı politikaları yeniden gündeme taşımıştır. Bu kriz de, aynen Büyük Buhran da olduğu gibi, korumacı politikaların arkasına saklanarak değil işbirliği yaparak ve ilerisi için işbirliğini güçlendirecek kurumları kurarak aşılabilecektir. 1930'ların başında uygulanan korumacı politikalarından günümüz için iki temel ders çıkarmak mümkündür:

1. Ne yapmamalı: korumacı politika.
2. Ne yapmalı: ülkeler arası işbirliği.

Küresel kurumların varlığı ve önemli ekonomilerin krizle mücadelede işbirliği konusunda istekli olması, içinde bulunduğumuz küresel krizin 1930'lardaki gibi bir buhrana dönüşmesini engelleyecektir.

1. **Küresel Kurumların Varlığı:** 1930'larda olmayan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası gibi küresel kurumlar, Avrupa Birliği (AB), G7 ve G20 uluslararası işbirliği platformları bugün dünya ekonomisinin krizle mücadelede en önemli avantajıdır. Tarihi meşruiyeti olan bu kurumların varlığı ülkelerin işbirliği yapması için gerekli zemini sağlamaktadır.

1. **Politikalarda Küresel İşbirliği:** Ülkelerin birbirinden bağımsız uygulayacağı para ve maliye politikaları resesyondan kurtulmak için beklenen etkiyi yaratmayacaktır. Her ülkenin bağımsız olarak sermayeyi ülke içinde tutmayı hedefleyen maliye veya para politikaları diğer ülkelerin de aynı politikaları uygulamasına sebep olacak, dolayısıyla beklenen etkiyi göstermeyecektir. Bununla birlikte “beggar-thy-neighbour” olarak bilinen diğer ülkeler aleyhine uygulanan politikalar, sermayeyi ülke içinde tutmak bir yana, yatırımcıların fonları kısa vadeli kazanç oranlarına göre bir ülkeden diğerine taşımalarına yol açacaktır. Buna karşılık, eğer politikacılar birlikte hareket edebilirse, uluslararası fonları daha uzun dönemli yatırıma yönlendirmek mümkün olacaktır. Ülkelerin, merkez bankalarının işbirliği içinde hareket etmeleri, küresel politikaların uygulanmasıyla sermayenin oradan oraya sürüklenmesini durdurup sermayeyi yatırıma çevirebilecektir.

Bugün içinde bulunduğumuz kriz küresel bir krizdir, dolayısıyla çözümü de küresel olmalıdır. 19. yüzyılda ekonomi politikalarında sadece belli konularda işbirliği yapılması yeterli olmaktadır. Bugün ise, bir ülkenin korumacı politika uygulaması küresel ekonomik sistemi oluşturan duvarın altından bir tuğlanın çekilmesi anlamına gelmektedir. Sonuçta krizi daha da derinleştirir.

Bugün içinde bulunduğumuz kriz Büyük Buhran’la bire bir aynı olmamakla birlikte 1930’lardan sonra görülen en önemli küresel krizdir. Bu krizi atlatmak için ülkeler Büyük Buhran’dan ders alarak korumacı politikalarından uzak durmalıdır. Aksi halde, dünya ekonomik sisteminin bugün ulaştığı entegrasyon düzeyi göz önüne alındığında, korumacı politikalara başvurulması halinde, krizin Büyük Buhrana kıyasla çok daha derin bir hale gelmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle, başlıca ülkelerin politikacılarının tam bir işbirliği içinde olarak ekonomiyi canlandıracak politikaları birlikte oluşturması ve uygulaması gerekmektedir.

Azalan taleple mücadele için genişlemeci parasal ve mali politikalar uygulanması kaçınılmazdır. Fakat devletler bu tür genişlemeci politikaları birbirinden bağımsız uyguladığı takdirde elde edilecek sonuç, ortak politikalara oranla daha sınırlı kalacaktır. Politikaların birlikte hareket ederek oluşturulması, krizi daha erken atlatma şansını artıracaktır. Örneğin, merkez bankalarının politika faiz oranlarında ortak hareket etmeleri veya vergi oranlarında yapılacak değişikliklerin birlikte kararlaştırılması, sonuçlar üzerinde çok daha etkili olacaktır.

Ayrıca küresel ekonomik sistemin gelmiş olduğu nokta, korumacı politikaları uygulayan devletlerin de uzun vadede bu politikalardan herhangi bir fayda elde etmesini mümkün kılmayacaktır. Bir ülkenin bağımsız politika uygulayarak ilk hareket edenin kazançlı çıkması kuralından yararlanabilmesi, sadece küresel ekonomi genişliyorken söz konusu ülkede iç koşullara bağlı bir ekonomik kriz olması koşulunda geçerlidir. Oysa, küresel talebin hızla daraldığı bu dönemde, korumacılık uygulayan ülkelerin uluslararası kredi notu düşecek,

yatırımcısı ve tüketicisi olumsuz etkilenecek ve krizin ortadan kalkması için daha uzun süre geçmesi gerekecektir.

Örneğin Türkiye 2001 krizi de dahil olmak üzere, bundan önce karşı karşıya kaldığı ekonomik krizlerde bu tür politikalardan yararlanabilmiştir. Küresel talebin yüksek olduğu dönemlerde ihracatı destekleyen politikalar Türkiye'ye krizi kısa sürede atlatma imkanı yaratmıştır. Ama bugün diğer ülkelerden bağımsız olarak uygulanacak kurun değer kaybı veya vergi desteği gibi ihracatı destekleme politikaları, ihracat pazarlarında talebin azalmış olmasından dolayı işe yaramayacaktır.

Küresel krizin başlangıcından itibaren, krizin niteliği, uluslararası kurumları ve platformları krizle mücadelede ön plana çıkartmıştır. Bunlar arasında G20, krize karşı ortak mücadele zemini oluştururken, IMF de krizle mücadelenin finansal boyutunda önem kazanmaktadır.

Dünya ekonomisi açısından önem taşıyan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin maliye bakanları ve merkez bankası başkanlarını bir araya getiren G20 1999'da kurulmuştur. G20 toplantılarına üye ülkelerin yanı sıra Avrupa Merkez Bankası, IMF ve Dünya Bankası başkanları ve Uluslararası Para ve Finans Komitesi ve Kalkınma Komitesi başkaları da katılmaktadır. Kurulma amacı, mevcut küresel yapıların yükselen piyasa ekonomilerinin katılımını yeterince yansıtmadığı görüşünden hareketle, küresel ekonomik sistemin istikrarının korunmasına ilişkin temel meselelerde sanayileşmiş ve yükselen piyasa ekonomileri arasında verimli bir diyalog ve işbirliği ortamını yaratmaktır. G20, 1990'ların sonunda yükselen piyasa ekonomilerini etkisi altına alan finansal krize karşı ortak çözüm noktaları oluşturmak üzere başlayan diyalogun, katılımcılarının sürekliliğinin sağlandığı düzenli bir baza oturtulması ihtiyacına cevap vermiştir. Son küresel kriz, kuruluşundan bu yana geçen süre içinde uluslararası finansal yapının güçlendirilmesi ve ekonomik büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlamak üzere çalışmış olan G20'yi, küresel finansal istikrarın yeniden tesisi ve küresel ekonominin canlandırılmasının baş aktörü konumuna taşımıştır.

Ülkeler arasında dönen bir başkanlık sistemine sahip olan G20'nin başkanlığını 2009 yılında İngiltere yapmaktadır. 2010'da ise başkanlık Kore'ye geçecektir.

Dünyanın tüm bölgelerinden sanayileşmiş ve yükselen piyasa ekonomilerini bir araya getiren G20'nin üyeleri, dünya nüfusunun üçte ikisini, dünya hasılasının %90'ını ve dünya ticaretinin %80'ini temsil etmektedir. G20'nin bu geniş üyelik yapısı ve ekonomik ağırlığı, küresel ekonomik ve finansal sistemin yönetilmesinde G20'yi meşru ve etkili kılmaktadır.

Merkez Bankası'nın faiz indirimlerine başladığı 2008 Kasım ayı sonrası dönemde, ekonomik durgunluk nedeni ile enflasyonun bir tehlike oluşturmaması, bankanın faizlerde aşağı yönlü hareket alanını genişletici bir rol oynamıştır. Merkez Bankası Kasım ayında gecelik (O/N) borç alma faizlerini 50 baz puan düşürüp %16.25'e indirmiş, gecelik (O/N) borç verme faizlerini de 100 baz puanlık düşüşle % 18.75'e çekmiştir. Diğer gelişmekte olan ülke merkez bankalarıyla karşılaştırıldığında, TCMB, politika faizlerinde 2008 yılı Kasım ayından 2009 yılı sonuna kadar geçen sürede 1025 baz puanla en fazla faiz indirimine giden merkez bankası olmuştur. Yine bu süreçte TCMB, faiz indirimine en erken başlayan merkez bankası olması ile de göze çarpmıştır.

**Faiz indirimleri
2009 Kasım'a
kadar devam
etmiştir.**

Para Politikası Kurulu Kararları (Kasım 2008-Aralık 2009)

Tarih	Faiz Kararı	O/N Borç Alma	Faiz Kararı	O/N Borç Verme
11/19/2008	-0.50	16.25	-1.00	18.75
18.12.2008	-1.25	15.00	-1.25	17.50
1/15/2009	-2.00	13.00	-2.00	15.50
2/19/2009	-1.50	11.50	-1.50	14.00
3/19/2009	-1.00	10.50	-1.00	13.00
4/16/2009	-0.75	9.75	-0.75	12.25
5/14/2009	-0.50	9.25	-0.50	11.75
6/16/2009	-0.50	8.75	-0.50	11.25
7/16/2009	-0.50	8.25	-0.50	10.75
8/18/2009	-0.50	7.75	-0.50	10.25
9/17/2009	-0.50	7.25	-0.50	9.75
10/15/2009	-0.50	6.75	-0.50	9.25
11/19/2009	-0.25	6.50	-0.25	9.00
12/17/2009	Değişiklik Yapılmadı	6.50	Değişiklik Yapılmadı	9.00

Kaynak: TCMB

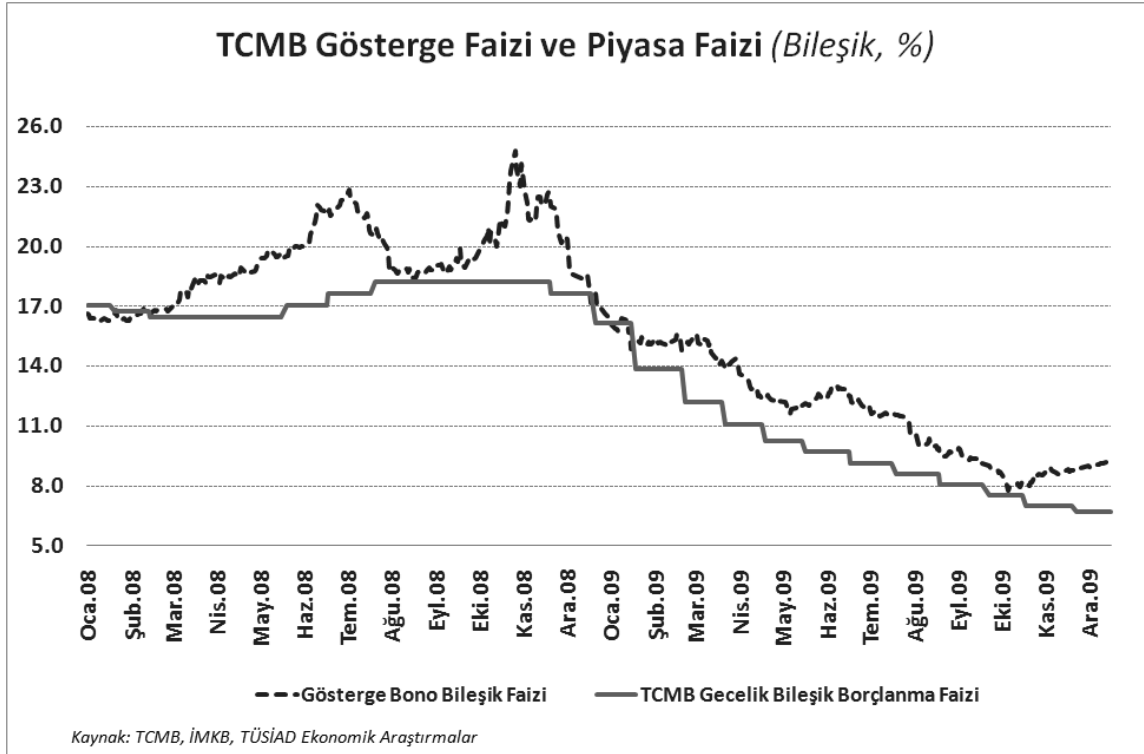
2009 yılı Aralık ayı itibariyle %6.5'lik seviyesi ile tarihinin en düşük seviyelerinde bulunan Merkez Bankası gecelik borçlanma faiz oranları, 2008 yılı Kasım ayı ile başladığı düşüş sürecinde risk primindeki iyileşmenin de etkisi ile gösterge bono bileşik faizlerinin 2009 yılı boyunca aşağı yönlü bir trend izlemesine sebep olmuş, gösterge bono faizli 6 Ekim 2009 tarihindeki %7.74'lük seviyesi ile tarihindeki en düşük seviyeye inmiştir.

**Politika faizleri
en düşük
seviyede**

Merkez Bankası'nın faiz indirimlerinin etkileri bono faizlerinin yanı sıra yeni açılan kredi faizleri üzerinde de etkili olmuştur. 2008'in son çeyreğinde yüksek seyreden taşıt, konut ve ihtiyaç kredi faiz oranları Merkez Bankası'nın uyguladığı politikaların da etkisi ile 2009 yılında düşüş trendine girmiş ve bu eğilimi yılsonuna kadar korumuştur.

Faiz indirimlerinde iç talepteki durgunluk belirleyici olmuştur.

2009 yılına Ocak ayındaki 200 baz puanlık indirimle başlayan Merkez Bankası, takip eden dönemde faizlerin indirim hızında yavaşlamaya gitmiştir. 2009 yılının ikinci yarısı ile birlikte ekonomik verilerde toparlanma işaretlerinin görülmesine rağmen iç talepte istenilen canlanmanın yakalanamaması ve istihdam koşullarında yaşanan zorlukların uzun bir süre daha devam edeceği öngörüsü ile faiz indirimlerine devam etmiştir.

2009 yılı Mayıs ve Ekim ayları arasında aylık 50 baz puanlık indirimle gidilmiş, Kasım ayında faiz indirimi 25 puanla sınırlı kaldıktan sonra Aralık ayında gerçekleşen toplantıyla Merkez Bankası faiz indirimlerini sonlandırmıştır. 2009 yılının son Para Politikası

Kurulu (PPK) toplantısında iç talepteki durgunluğun devam ettiğinin altını çizen kurul, faiz oranlarının uzun bir süre daha düşük seviyelerde kalacağını belirtmiş, önceki toplantı notlarından farklı olarak da ılımlı bir toparlanma sürecine girildiğini vurgulamıştır.

Merkez Bankası kriz döneminde faiz indirimlerinin yanı sıra gerek döviz piyasası gerekse de TL'ye yönelik likidite sorunlarının çözümü için çeşitli önlemler almıştır. Merkez Bankası 2008 yılı Ekim ayında banka bünyesindeki Döviz Depo Piyasası'nda aracılık faaliyetlerine tekrar başladıktan sonra, bankaların işlem yapma limitlerini 10.8 milyar dolara yükseltmiş, ayrıca bankaların Merkez Bankası'ndan alabildikleri döviz depolarının vadesini uzatıp borç verme faiz oranını düşürmüştür. Şubat 2009'a gelindiğinde ise Merkez Bankası döviz likidite imkanlarını tekrar düzenleyip döviz depolarının vadesini 3 aya kadar uzatmıştır.

Merkez Bankası 2008 yılı Ekim ayında likidite koşullarının sıkılaşması nedeniyle başladığı bir hafta vadeli repo ihalelerini 2009 yılında da sürdürmüş, Haziran 2009'da likidite koşullarının tam olarak istenilen seviyeye ulaşmaması nedeni ile 3 ay vadeli repo ihalelerine başlamıştır. Yine alınan önlemler çerçevesinde 2009 yılı Ekim ayında Merkez Bankası TL zorunlu karşılık oranlarını %6'dan %5'e indirerek aracılık maliyetlerini azaltmak ve kredi piyasalarının daha etkin çalışmasını sağlamayı amaçlamıştır. Yapılan bu son uygulama ile bankacılık sistemine 3.3 milyar dolar likidite sağlanmıştır.

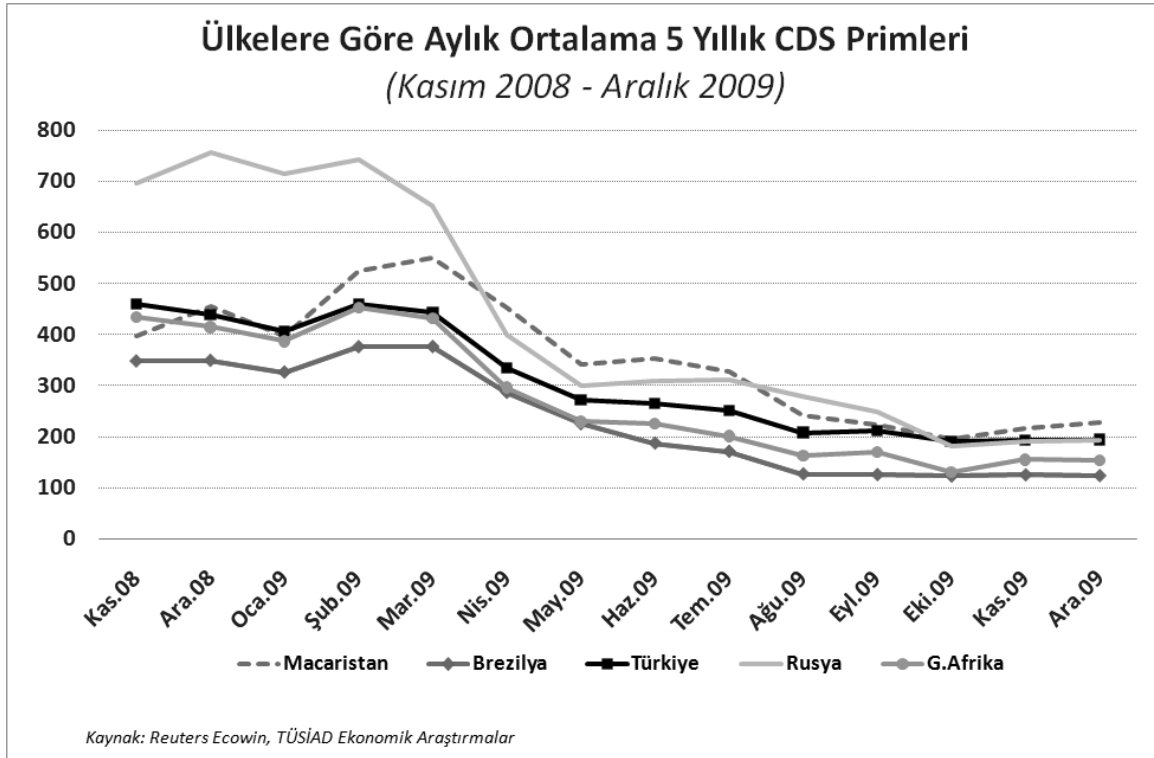
Küresel krizin boyutlarının en belirgin şekilde hissedildiği 2008 yılı son çeyreğiyle Merkez Bankası'nın sıkı faiz indirim politikasını başlatması ve ilerleyen dönemde Türkiye'nin risk priminde diğer gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha belirgin bir iyileşme ortamının oluşması, Türkiye ekonomisi için 2009 yılında yaşanan olumlu gelişmelerden biri olarak göze çarpmıştır.

Ülkelerin veya şirketlerin almış oldukları kredileri geri ödeyeme durumlarına karşılık ödenen sigorta primini gösteren Credit

**Merkez Bankası
likiditeyi
düzenleyecek
önlemler
almıştır.**

**Türkiye'nin
risk primi
düşmüştür.**

Default Swap (CDS) rakamları, kriz döneminde Türkiye'nin diğer önemli gelişmekte olan ülkelere kıyasla uluslararası piyasadaki algılanışını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. 2008 yılı sonunda önemli ölçüde yükselen ülke risk primleri, 2009 yılı Şubat ayı ile birlikte düşüşe geçmiş olup, bu süreçte Türkiye'nin kredi riskinin nispeten çoğu ülkeden daha sağlıklı algılandığı gözlemlenmiştir. Bu dönemde Merkez Bankası'nın uyguladığı para politikasının yanında, bankacılık sektörünün diğer gelişmekte olan ülkelere oranla (özellikle orta ve doğu Avrupa'daki) daha sağlam bir görünüş sergilemesi, Türkiye'nin risk primine olumlu şekilde yansımıştır.

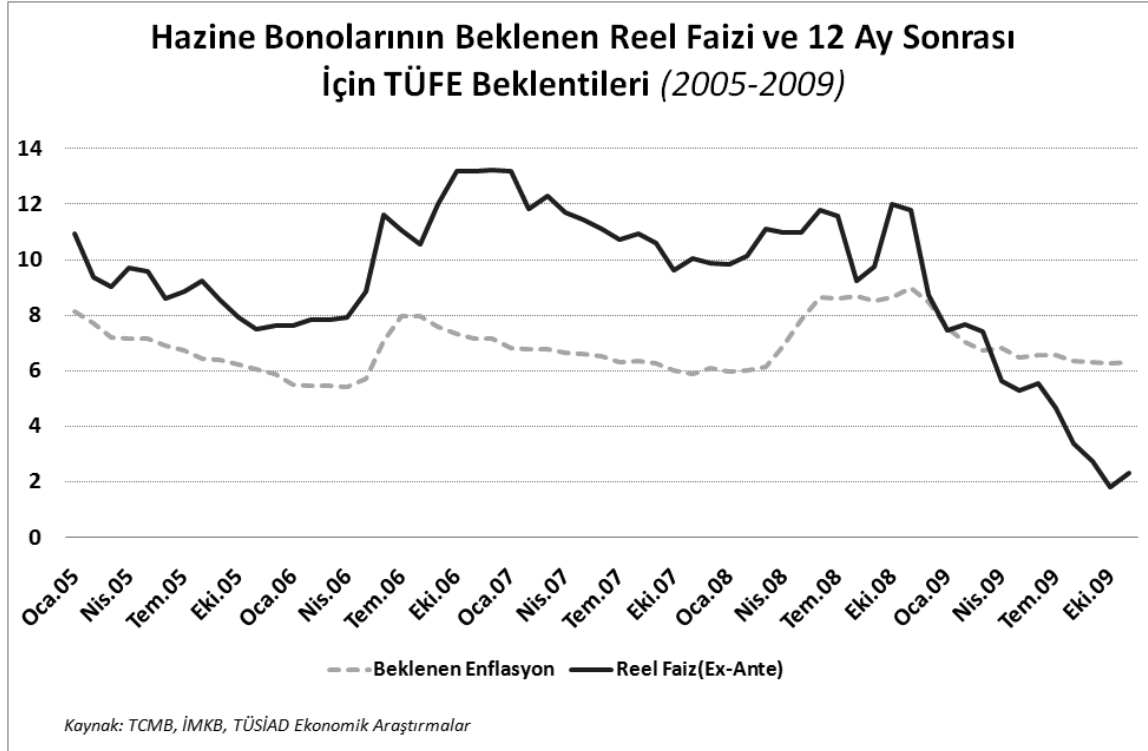

Merkez Bankası'nın para politikasında izlediği istikrarlı faiz indirmesi ve likidite yönetiminin etkilerinin bir diğer yansıması, reel faizlerdeki önceki dönemlerde hiç görülmemiş düşük seviyelerden de anlaşılmaktadır. Önceki yıllara kıyasla yüksek reel faiz oranlarına sahip hazine bonoları 2008 yılı Kasım ayından sonra keskin bir düşüş trendine girmiş ve bu eğilim 2009 yılı boyunca devam etmiştir.

**Reel faizler
tarihsel düşük
seviyelerde**

2008 Kasım ayında %11.77 olan gösterge bononun reel faizi, 2009 yılı Ekim ayında %1.83 ile tarihi düşük seviyesine inerken Kasım ayında %2.33 seviyesinde bulunmuştur. Reel faiz oranlarının tarihi düşük seviyelere düşmesi Hazine'nin yükünü bir nebze hafifletmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Buna karşın dış finansman açığı göz önünde bulundurulduğunda reel faizlerin düşük seyretmesi ilk anda sorun yaratacak gibi gözüксе de, 2009 yılının son dönemlerinde uluslararası derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'ye yönelik olumlu not artırımları 2010 yılında dış finansman imkanları umut vermektedir. Ayrıca küresel durgunluk nedeni ile 2009 yılında gelişmekte olan ülkelerde uygulanan gevşek para politikaları bu ülkelerin reel faizlerine de yansımış olup dış finansman imkanları yalnız Türkiye için değil bu ülkeler için de aynı şekilde değerlendirilecektir.

Merkez Bankası'nın 2009 yılı sonunda açıkladığı 2010 yılında uygulanacak para ve kur politikası, önümüzdeki döneme yönelik önemli işaretler taşımaktadır. Buna göre Merkez Bankası faizlerin

2010 enflasyon hedefi %6.5

uzun bir süre daha düşük seviyelerde tutulabileceğini belirtmiş, enflasyon konusunda da 2010 ve 2011 için daha önceden belirtilen hedefler %6.5 ve %5.5 olarak korunurken 2012 için %5.0 olarak belirtilmiştir. Banka, 2010 yılı için 2009 yılının ilk yarısından kaynaklanan baz etkisi nedeni ile 2010 yılının ortalarına kadar dönem dönem enflasyonun dalgalanarak yükseliş gösterebileceğini, 2010 sonuna doğru ise yapılan vergi/fiyat ayarlamalarının ve baz etkilerinin kalkması ile enflasyonun kademeli olarak düşüp %6.5 olan yılsonu hedefin altında yer alacağını öngörmektedir.

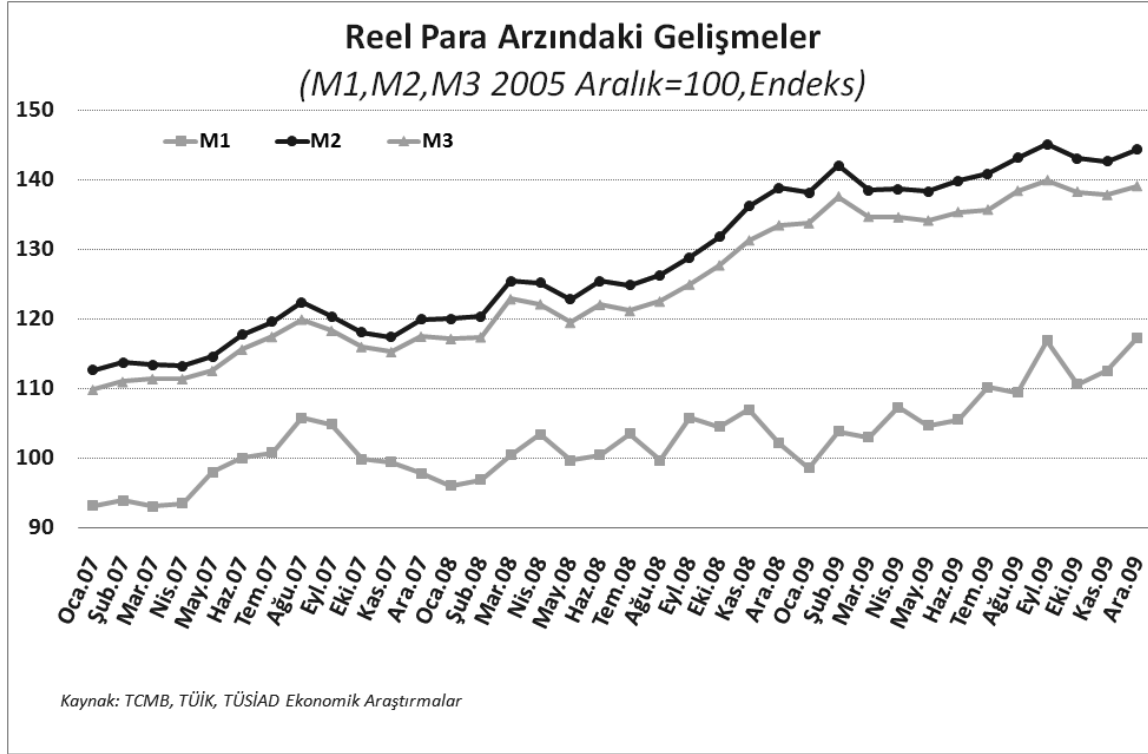
Gecelik faiz oranlarındaki dalgalanmaları azaltmak ve bankaların likidite yönetimi esnekliklerini arttırmak amacı ile Merkez Bankası 8 Ocak 2010 tarihinden itibaren Türk parası zorunlu karşılık yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde esneklik sağlanacağını belirtmiş, böylece TL zorunlu karşılıkların % 10'una kadarının bir sonraki dönemde tutulmasına imkan sağlanacağını vurgulamıştır. Merkez Bankası ayrıca, elinde tuttuğu ve vadesi 2010'da dolacak Hazine tahvilleri yerine ise 2010 yılında 8 milyar TL değerinde DİBS alacağını da açıkladığı raporda belirtmiştir.

2010'da politika esnekliği hedefleniyor.

3.2 Parasal Büyüklükler

Genel anlamda ekonomide herhangi bir zamanda dolaşımda bulunan toplam para miktarını gösteren para arzı, Merkez Bankası tarafından piyasalardaki likiditeyi yönetme amacıyla faydalandığı metotlardan birisi olarak göze çarpmaktadır. Nominal para arzından enflasyonun arındırılmasıyla ulaşılan reel para arzı, 2009 yılında genel anlamda artış eğilimi göstermiştir. Dolaşımdaki para ve vadesiz mevduatların toplamından oluşan M1, Aralık 2009'da nominal olarak 2008 yılı sonuna göre %22.2 artıp 102 milyar TL'ye, M1 ve vadeli mevduatların toplamından oluşan M2 %10.7 yükselip 485 milyar TL'ye, en geniş kapsamlı parasal gösterge olan ve M2, repo ve para piyasası fonları toplamından oluşan M3 aynı dönemde %11 yükselerek 512 milyar TL'ye ulaşmıştır. M1, M2 ve M3 büyüklükleri nominal büyümelerinin yanı sıra 2009 yılında sırasıyla %14.8, %3.9 ve %4.2 olarak reel büyüme yaşamıştır.

Parasal büyüklerde artış

3.3 Bankacılık Sektörü Genel Görünümü

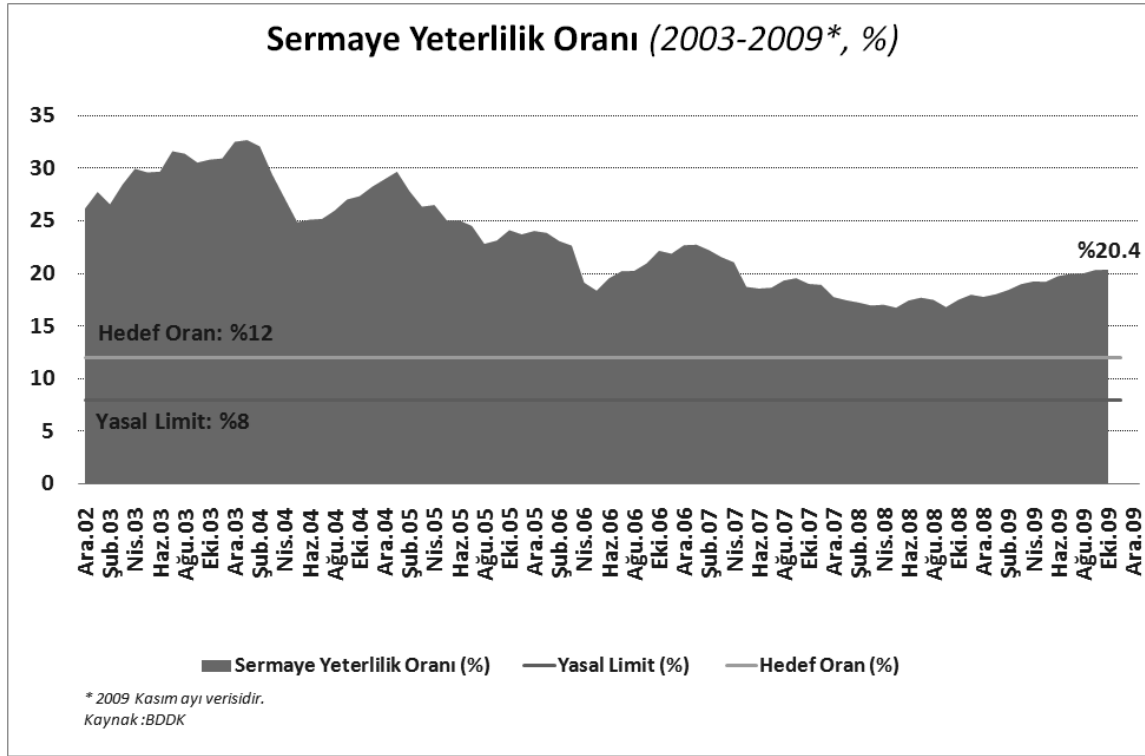
2008 yılında küresel finans piyasalarında belirgin şekilde hissedilen ve özellikle ABD’de önemli finans kuruluşlarının batması veya devlet tarafından kurtarılmasıyla süren kriz ortamı, etkilerini 2009 yılı ilk yarısında da sürdürmüş, bu dönemde Türk finans sektörü birçok ülkeye göre daha dayanıklı bir görünüm sergilemiştir. Özellikle 2001 krizinden sonra uygulanmaya başlanan yapısal reform ve yeniden yapılandırma çalışmaları, son krizde Türk Bankacılık Sektörü’nün kırılganlığının azaltılmasında önemli rol oynarken, krizin kaynağı olarak görülen karmaşık türev ürünleri ve eşik altı (subprime) konut kredilerinden kaynaklanan risklerin bulunmaması bu dönemde avantaj olarak belirmiştir.

Etkilerini sürdüren son küresel krizde Türk Bankacılık Sektörü diğer ülke bankalarına göre daha az yara almıştır. Bu dönemde Merkez Bankası’nın sıkışan mali piyasaların tekrar canlanmasına yönelik faiz indirimleri ve uyguladığı diğer politikalar büyük önem

Bankacılık sektörü krize güçlü girmiş ve...

...krizden az etkilenmiştir.

kazanmıştır. 2009 yılı karlılık açısından da bankalar için olumlu bir yıl olarak belirirken Kasım 2009 itibariyle geçen senenin aynı ayına göre bankacılık sektörü net karı %44 artarak 18.8 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde Türk bankalarının sahip olduğu yüksek sermaye yeterlilik oranı krize karşı kırılganlıklarını azaltmış, sektör 2009 yılında 2007 ve 2008 senelerindeki yeterlilik oranlarının da üstüne çıkmıştır. Türk Bankacılık Sektörü'nün sermaye yeterlilik oranı 2008 yılı Ekim ve Aralık aylarında sırasıyla %16.8 ve %18.0 olurken, Kasım 2009'a gelindiğinde sektör %20.4 sermaye yeterlilik oranına ulaşmıştır.

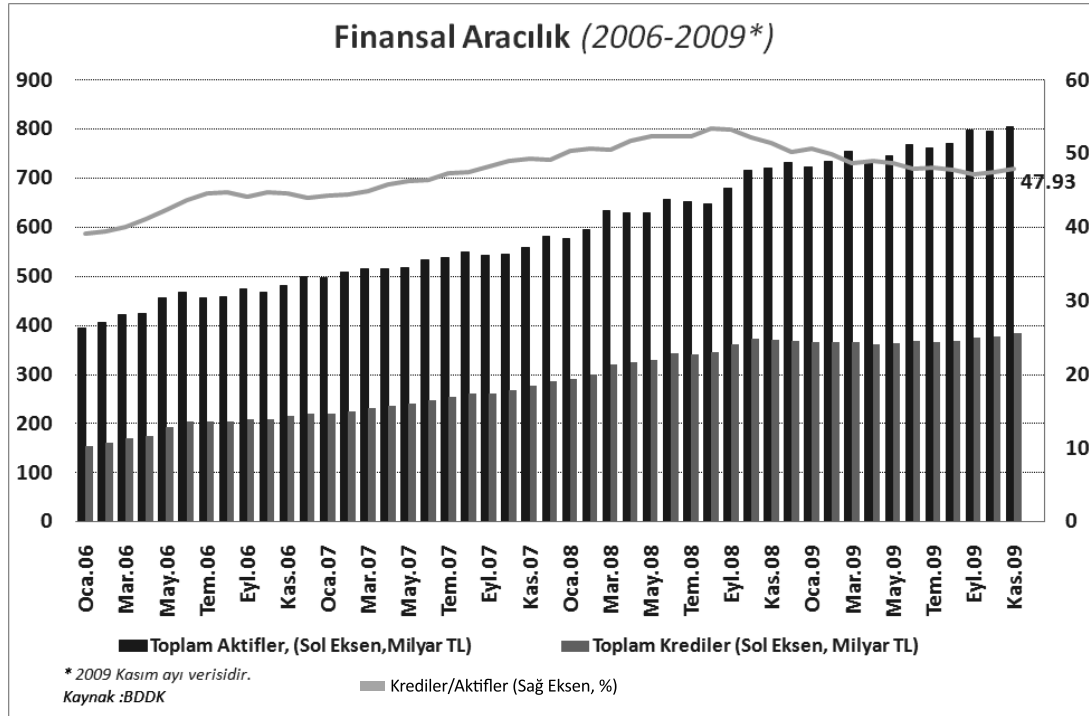

Bankacılık Sektörü toplam aktifleri 2009 yılı boyunca büyümesini sürdürürken Kasım ayındaki 803.8 milyar TL'lik seviyesi ile 2008 yılı sonuna göre %9.7 büyüme kaydetmiştir. Aktifler içinde en yüksek paya sahip olan krediler, 2008 yılı Ekim ayı sonrasında düşüş eğilimine girmiş ve bu eğilimi 2009 Temmuz ayına kadar koruduktan sonra yılın ikinci yarısında hafif de olsa artma eğilimine girmiştir. Kasım 2009 itibariyle toplam krediler 2008 yılı sonuna

Düşen kredilerde ikinci yarıda yavaş bir artış başlamıştır.

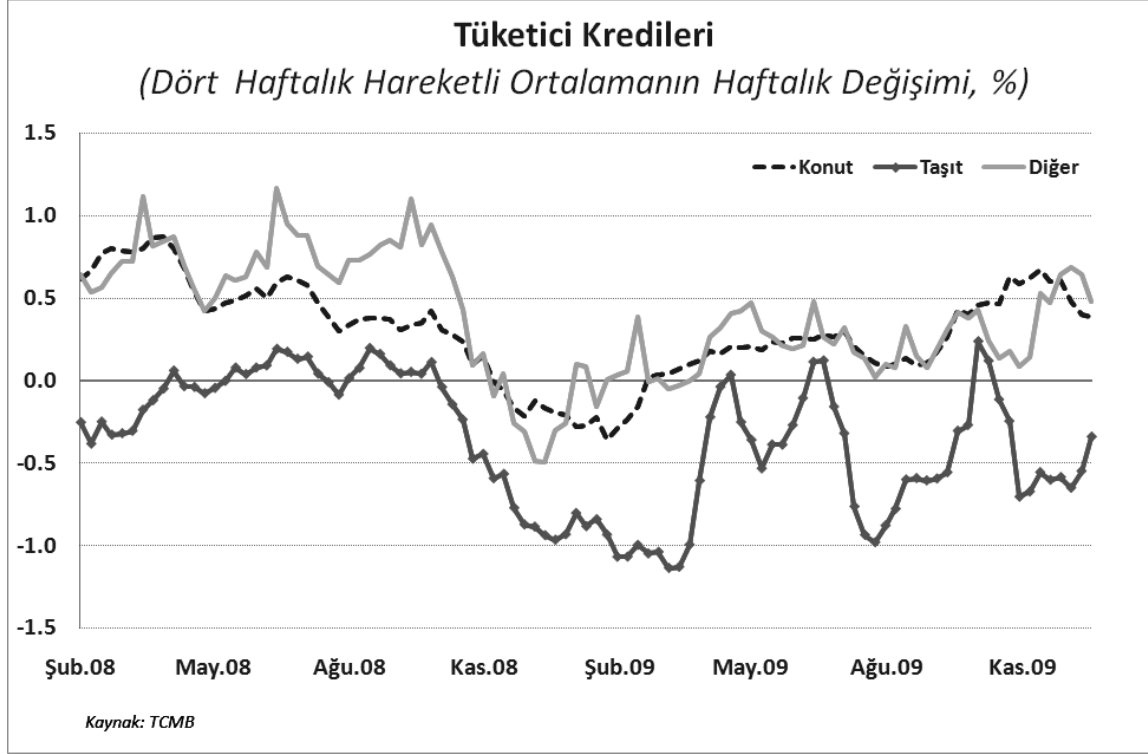
göre %4.7 artarak 385.2 Milyar TL civarında gerçekleşip toplam aktiflere oranı %47.9 olmuştur. 2008 sonuna göre Kasım 2009'da TL cinsinden krediler %6.9 artarken YP cinsinden krediler %0.9 düşüş yaşamıştır.

Tüketici kredilerinde 2009 yılında genel anlamda bir durgunluk yaşanmış, 2009 Aralık ayı ortası itibariyle 2008 yılı sonuna göre konut ve diğer kredilerde sırasıyla %12.1 ve 12.6'lık artışlar yaşanırken taşıt kredilerinde % 23.6'lık azalma yaşanmıştır. Eylül 2008'den sonra keskin bir düşüş eğilimine giren konut ve diğer krediler bu eğilimi Şubat 2009'a kadar sürdürmüş, ilerleyen dönemde çeşitli vergi indirimleri ve desteklerinin de etkisiyle cılız bir artış göstermiştir. Neredeyse tüm yıl azalma eğilimi gösteren taşıt kredileri ise 2009 yılı Aralık ayı itibariyle negatif seyrini korumuştur.

2009 yılında gerek bankaların kredi verme konusunda gösterdikleri çekimser tavır, gerekse de kredi talebinde belirgin bir artış yaşanmaması, kredilerdeki durağan hareketin nedeni olarak belirmiştir.

Yine bu dönemde Merkez Bankası'nın faiz indirimleri ve kredi riskinde yaşanan artışların etkisi ile bankalar hazine kağıtlarını tercih etmiş 2008 Ekim ayında %26.5 olan toplam menkul kıymetlerin toplam aktiflere oranı 2009 Kasım ayında %31.9'a yükselirken, bu dönem arasında menkul kıymetler kalemi de %32.0 artmıştır.

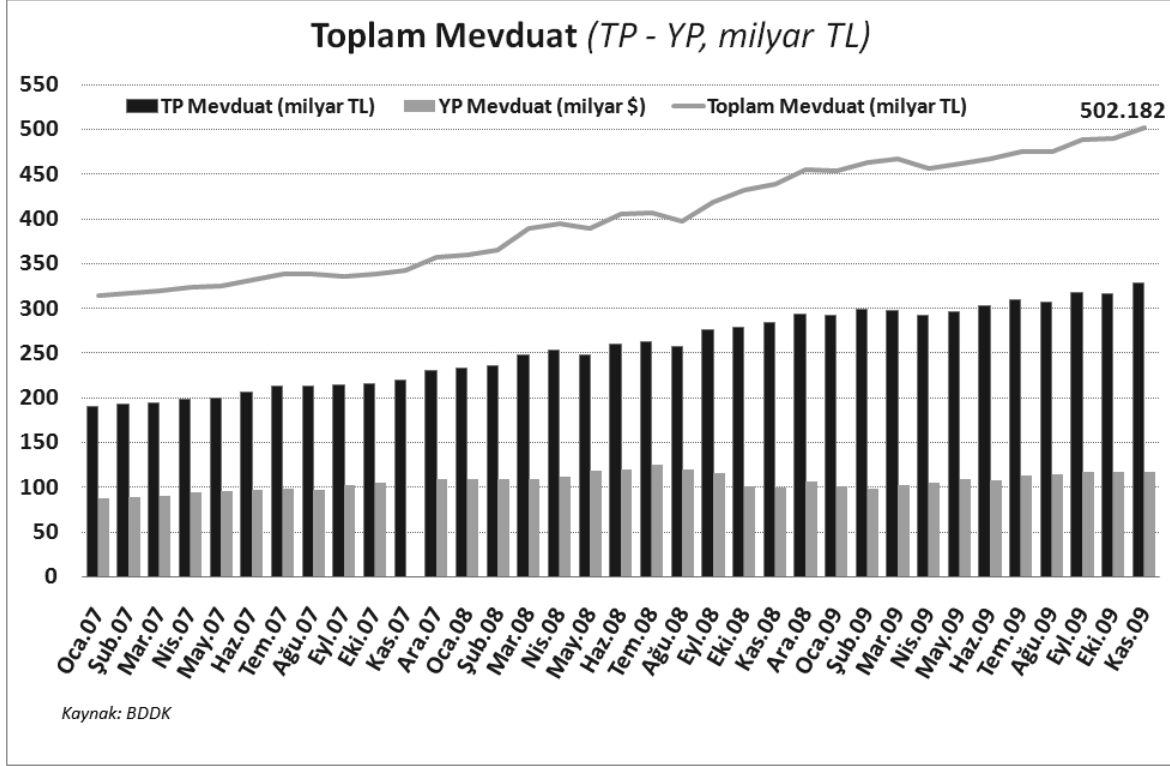
2009 yılı genelinde artış eğilimi içinde olan toplam bankacılık sektörü mevduat hacmi, 2009 Kasım ayı itibariyle Aralık 2008'e göre %7.8 artarak 502 milyar TL düzeyinde gerçekleşmiştir. Toplam mevduat içinde TP mevduat 2008 yılı sonuna göre %11.6 artıp 328.3 milyar TL'ye ulaşırken, YP cinsinden mevduatlar %11.0 artış ile 117.5 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. 2009 yılı boyunca YP cinsinden mevduatların toplam mevduata oranı istikrarlı bir şekilde %35 civarında seyretmiş, dolarizasyon eğilimi gözlemlenmemiştir.

Mevduatlar artmış,

Bankaların topladıkları mevduatların ne kadarını kredi olarak verdiğini gösteren Toplam Kredi / Toplam Mevduat oranı 2008'in

Kredi/ Mevduat oranı düşmüştür.

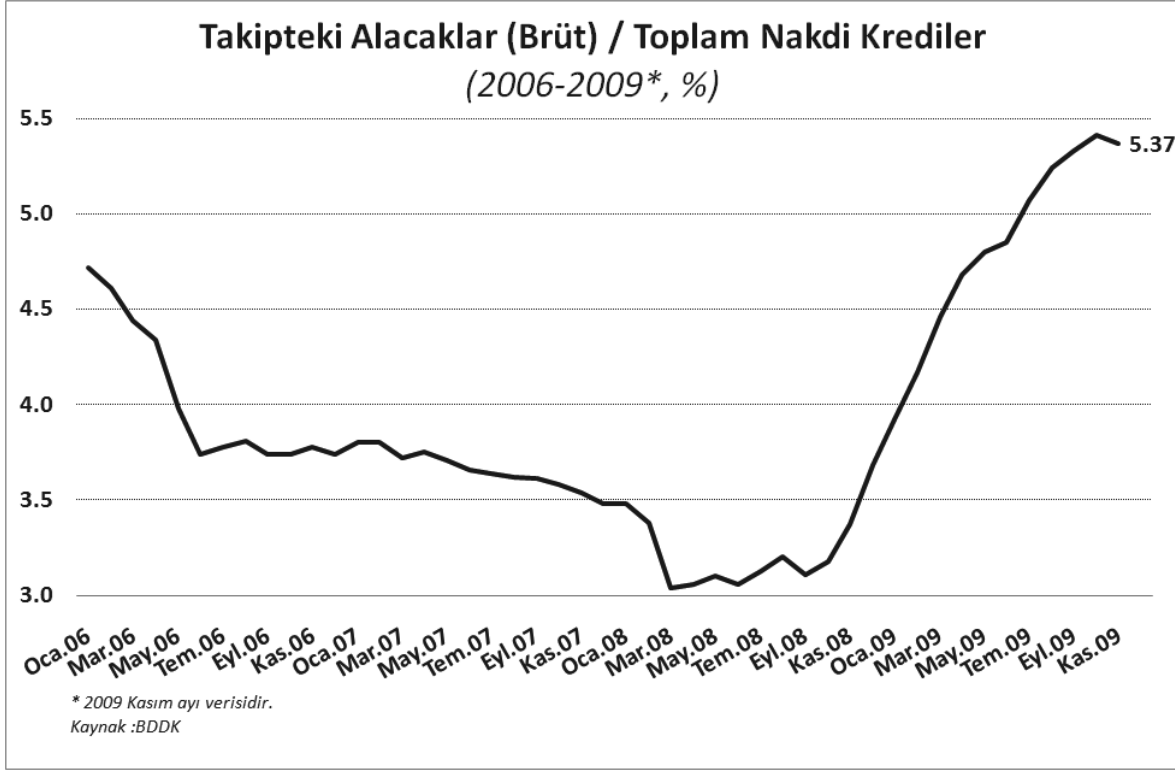
son çeyreğinde başladığı düşüşü 2009 yılında da sürdürürken 2009 yılındaki azalış 2008 yılı son aylarına göre nispeten daha az olmuştur. Eylül 2008’de mevduatın krediye dönüşüm oranı %89 civarında iken 2008 Aralık ayında %86’ya düşmüş, Kasım 2009’da ise bu oran %82’ye düşmüştür.

Türk Bankacılık Sektörü’nün 2009 yılında genel olarak sağlam görünmesine rağmen, krizle birlikte hane halkı ve firmaların ödeme gücünün azalması kredi riskinde ve takibe düşme oranlarında artışların yaşandığı bir yıl olarak belirlemiştir. 2008 Eylül ayında %3.11 olan takipteki alacaklar oranı, ilerleyen dönemde krizin etkisiyle keskin bir artış trendine girmiş, Kasım 2009 itibariyle 21.9 milyar TL’ye ulaşmış toplam kredilere oranı %5.37 seviyesine yükselmiştir. Kredilerin takibi dönüşüm oranlarının ana başlıklar altında incelenmesiyle Eylül 2009 itibariyle kobi kredilerinde %7.6, bireysel kredilerde ortalama %6.1, kurumsal ve ticari kredilerde ise %3.7 seviyesinde gerçekleştiği görülmüştür. 2009 yılında güçlü bir görü-

Takipteki alacaklar artmıştır.

nüm sergileyen Türk Bankacılık Sektörü, takibe dönüşüm oranlarında ciddi bir yükselişin yaşandığı bir sene olurken, 2010 yılında da kredi risklerinin fazla olabileceği bir yıl olarak göze çarpmaktadır.

3.4 Döviz Kurları

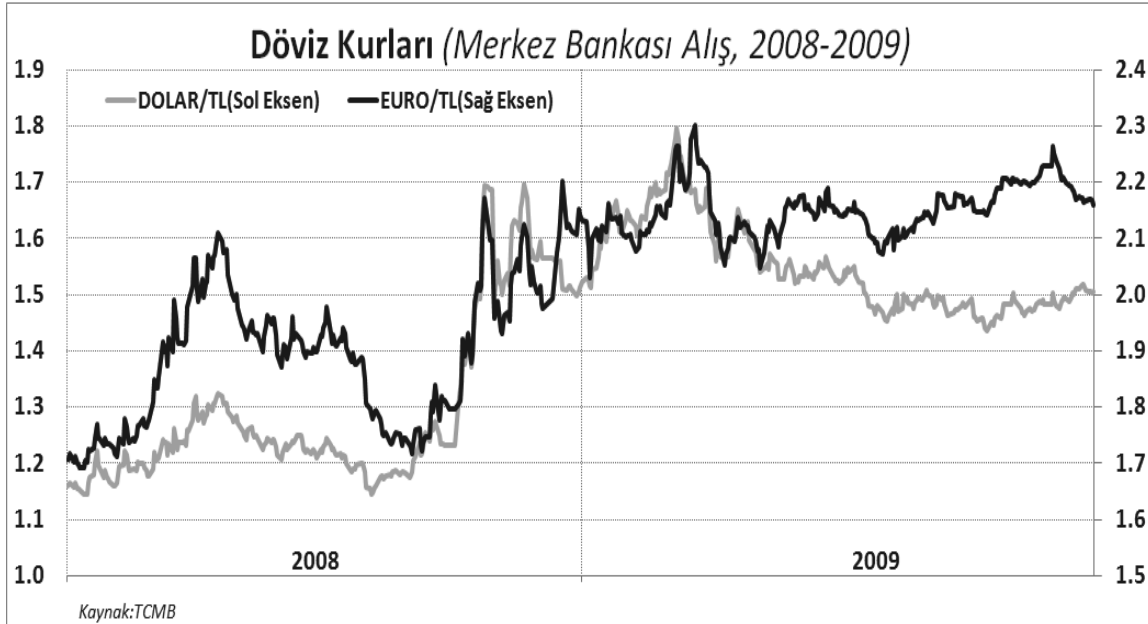
Merkez Bankası 2009 yılında sürdürdüğü dalgalı döviz kuru rejimini 2010 yılında da sürdüreceğini belirtmiş, bu sürecin enflasyon hedeflemesi ile birlikte yürütüleceğini eklemiştir. Ayrıca açıkladığı 2010 yılı Para ve Kur Politikası raporunda, Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerin sağlam döviz rezervlerine sahip olmasının olası iç ve dış şoklara karşı ülkenin kırılganlığının azaltılmasında önemli rol oynadığı altı çizilen noktalar arasında yer almıştır. Bu bağlamda Merkez Bankası 2009 yılı boyunca döviz alım ihaleleri yoluyla 4.3 milyar dolar döviz alımı, döviz satım ihaleleri yoluyla da 0.9 milyar dolar tutarında döviz satımı gerçekleştirmiştir. Merkez Bankası'nın brüt döviz rezervleri (altın dahil) 2009 yılı sonu itibarıyla 73.4

**Dalgalı kur
rejimine devam
edilmiştir.**

milyar dolar seviyesinde yer alarak 2008 yılı sonuna göre bir değişim yaşanmamıştır.

2008 yılı son çeyreğiyle yükselişe geçen Dolar/TL (MB Alış) kuru 2009 yılı başında 1.52 seviyesine ulaşmış, ilerleyen dönemde küresel ekonomik gelişmelerin kötümser seyretmesi ve IMF ile imzalanması beklenen stand-by anlaşmasının belirsizliğini koruması neticesinde Mart 2009'da 1.80 seviyelerine kadar yükselip TL karşısında rekor seviyede değerlenmiştir. Mart ayında keskin bir şekilde yükselen dolar kuru yüksek seviyelerde fazla uzun kalmayıp hızlı bir şekilde düşüşe geçmiştir. Bu düşüşte Merkez Bankası'nın müdahalesinin yanı sıra, yılın ikinci yarısıyla küresel risk algılamasında yaşanan olumlu gelişmeler neticesinde gelişmekte olan ülkelerin para birimlerinin değer kazanması büyük rol oynamıştır. Merkez Bankası'nın politika faizlerinde uyguladığı indirimler bu dönemde TL'nin değer kaybetmesine neden olmamıştır. 2009 yılı Ağustos-Aralık ayları arasında 1.43-1.52 bandında hareket eden kur Aralık ayı sonunda 1.51 seviyesinde bulunmuş, böylece 2008 yılı sonundaki seviyesine inmiştir.

**Küresel krizle
TL, sene
başında değer
kaybetmiştir.**

Dolar kurunda olduğu gibi 2008 yılı son çeyreği ile yükselişe geçen Euro/TL kuru Mart 2009’da 2.30 seviyesine ulaşmış böylece tarihi yüksek seviyede yer almıştır. Mart ayındaki yüksek seviyeden Nisan ayı ortalarına kadar keskin bir düşüş gösteren Euro/TL kuru, yılsonuna kadar küresel piyasalardaki gelişmelere göre hareket etmiş olup Aralık 2009 itibariyle 2.16 seviyesinde yer alıp 2008 yılı sonundaki değere yakın bir değer almıştır.

TL yılsonunda bir önceki yıl değerine geri dönmüştür.

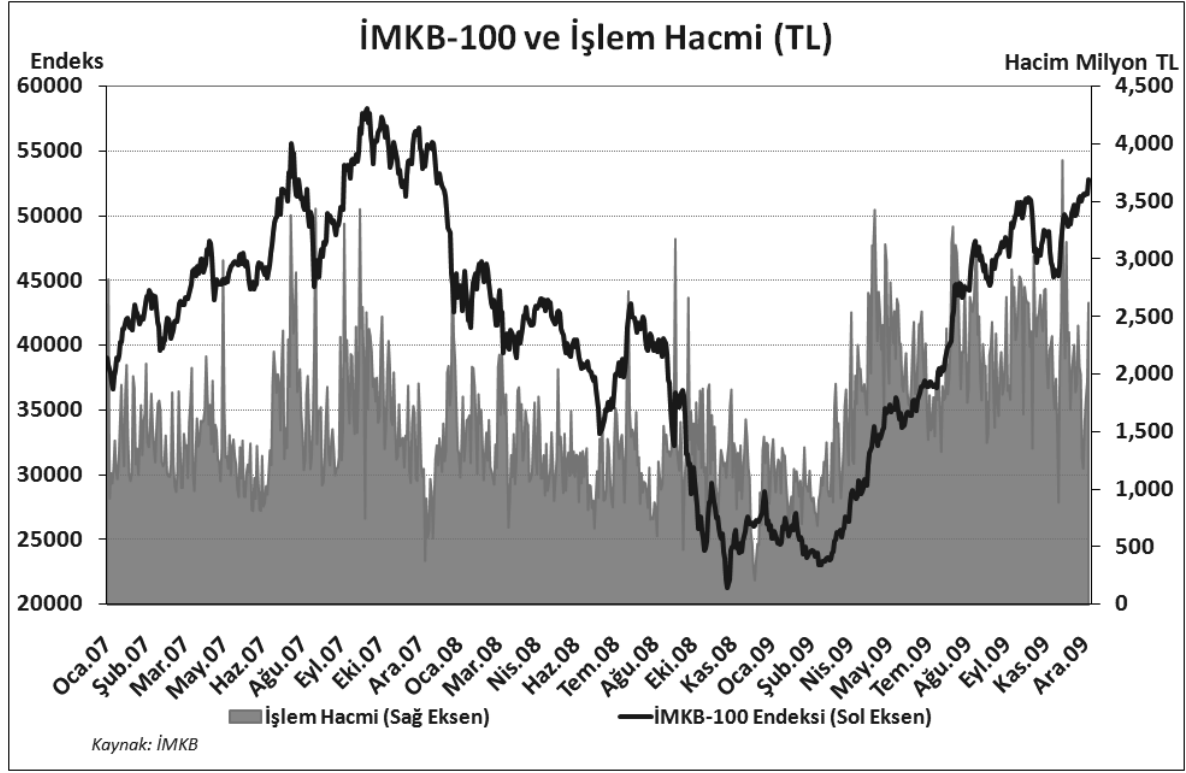
2010 yılında döviz kurlarının temel belirleyici faktörü FED’in ve Avrupa Merkez Bankası’nın faiz kararları olarak belirmekte olup, IMF ile imzalanacak bir anlaşma da döviz kurlarının yönünü etkileyecek önemli bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır.

3.5 Hisse Senetleri Piyasası

Diğer lke borsalarında olduğu gibi küresel krizin etkilerinin artmasıyla 2008 yılı dördüncü çeyreği ile keskin bir düşüş trendine giren İMKB-100 endeksi, 2008 yılında tarihinin en büyük yıllık değer kaybını yaşayıp %51 oranında küçülmüştür. 2009 yılına 27,000 seviyesinden başlayan endeks, Mart ayının başına kadar küresel krizin etkileri neticesinde düşüş yaşamış ve bu dönemde 23,036’lık seviyesi ile 2009 yılı içerindeki en düşük değerine inmiştir. Yine 2009 yılı Ocak-Mart döneminde İMKB’de yabancı payında ciddi düşüşler yaşanmış, Ocak ayı başında %67 civarında olan yabancıların payı, Mart ayında keskin bir düşüşle %62’ye düşmüştür.

İMKB’de keskin düşüş

2009 yılında küresel çapta merkez bankalarının likiditenin artması amacıyla gevşek para politikası uygulamalarının etkilerinin hissedilmeye başlamasıyla özellikle gelişmekte olan ülke piyasalarında varlık fiyatlarında hareketlenmeler yaşanmaya başlamış, İMKB de bu gelişmelerden olumlu yönde etkilenmiştir.

Mart ayında yıl içerisindeki en düşük seviyesine inen İMKB-100 endeksi ilerleyen dönemde küresel ekonomide beklentilerin düzelmeyle başlamasıyla keskin bir yükseliş eğilimine girmiş, bu yükselişte Merkez Bankası'nın düşük faiz politikası neticesinde bankacılık sektöründe karlılık oranının artması ve neticesinde bankacılık sektörü hisselerinin değerlendirilmesi büyük rol oynamıştır. Mart ayında başlaya bu ralli Ekim ayı sonuna kadar sürmüştü, Kasım ayında kar satışlarının etkisiyle bir miktar gerilese de Aralık ayında endeks derecelendirme kurumu Fitch'in Türkiye'nin kredi notunu iki kademe birden arttırması ile tekrar yönünü yukarıya çevirmiştir.

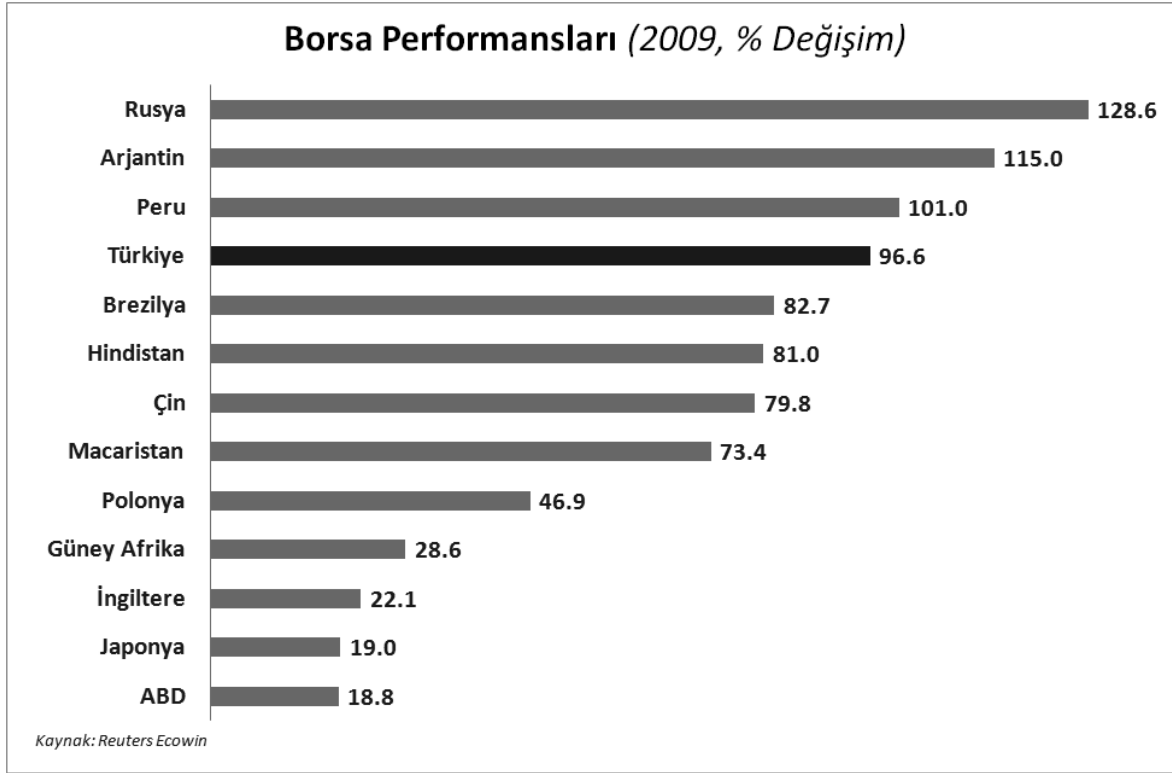
2009 yılının son gününde IMF ile yapılacak olası anlaşmanın tekrar gündeme gelmesi ile yükseliş hız kazanmış, böylece endeks yılı 52,825 puan ile kapatarak yıl içerisindeki en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Mart ayında %62'ye düşen İMKB'deki yabancı yılsonunda %67'ye yükselerek 2009 yılı başındaki seviyesini yakalamıştır.

**Borsada
yılın ikinci
çeyreğinden
itibaren
toparlanma
başlamıştır.**

Diğer ülkelerle kıyaslandığında 2008 sonu ile 2009 yılı sonu arasında ülke borsalarındaki değişimler göz önünde bulundurulduğunda İMKB-100 endeksi %96.6 artış ile en yüksek değişim oranına sahip endekslerden biri olarak göze çarpmıştır. İMKB-100 endeksi her ne kadar ekonominin ciddi bir ölçüde daraldığı 2009 yılında ciddi yükseliş kaydetse de, bu dönem süresince özellikle yabancı yatırımcıların kararları borsanın yönünde belirleyici olmuştur.

Borsada yabancı yatırımcıların kararları etkili olmuştur.

2010 yılında merkez bankalarının uyguladıkları gevşek para politikasını sonlandırmaları ve ülkelerin sundukları teşvik paketlerinin boyutlarını değiştirmeleri, uluslararası yatırımcıların Türkiye gibi gelişmekte olan ülke borsalarına yatırım kararlarını önemli ölçüde etkileyecek faktörler olarak belirlemektedir.

B Ö L Ü M

FİYAT DÜZEYİ

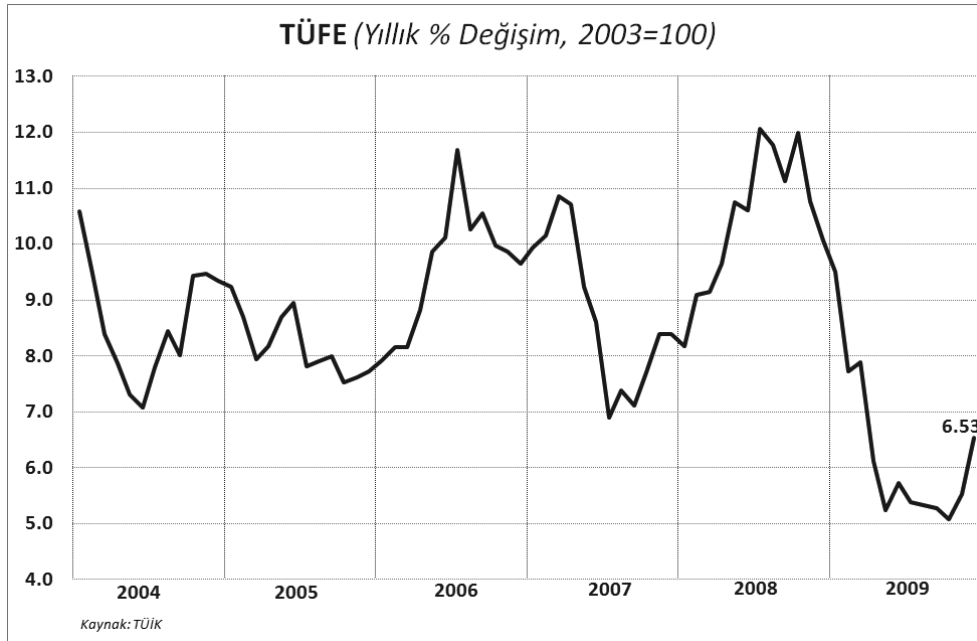
4. FİYAT DÜZEYİ

4.1 TÜFE' deki Gelişmeler

2008 yılı son çeyreğinde iç ve dış talepteki azalmanın yanı sıra emtia fiyatlarındaki keskin düşüşlerin etkileri, enflasyon rakamlarında gerilemelere sebep olmuştur. Bu süreçte birçok gelişmiş ülke negatif enflasyon rakamları ile karşı karşıya kalırken, Türkiye gibi gelişmekte olan birçok ülkede de fiyat düzeyleri ciddi düşüşler yaşamıştır. Bu dönemde birçok ülkede olduğu gibi TCMB de düşük enflasyon ortamının sağladığı hareket kabiliyeti ile politika faizlerinde büyük indirimlere gitmiştir.

Enflasyonda tarihsel düşüş

Her ne kadar 2009 yılı boyunca düşük seviyede seyreden enflasyon rakamları, yılsonuna doğru hafif bir yükseliş göstermiş olsa da 2009 yılında TÜFE'de yıllık değişim 1980'lerden buyana an düşük seviyelerine düşmüştür. 2010 yılında petrol ve emtia fiyatlarında yaşanabilecek ani yükselişler ve talepte görülecek artışlar enflasyonu tekrar canlandırabilecek faktörler olarak gözükmekte bunun da Merkez Bankası'nın faizleri arttırma sürecini başlatmasına neden olacağı düşünülmektedir.

Küresel mali krizin daha belirgin hissedilmeye başlandığı Eylül 2008’de TÜFE’de yıllık artış oranı %11.13 iken 2008 yılı sonunda yıllık TÜFE 10.06’ya gerilemiştir. 2009 yılının ilk yarısında keskin bir düşüş gösteren enflasyon, ikinci yarıda düşüş şiddetini yavaşlatmış, yıllık TÜFE oranındaki düşüş eğilimi 2009 yılı Ekim ayında da sürdükten sonra Kasım ve Aralık aylarında tekrar yönünü yukarıya çevirmiştir.

**TÜFE hedefin
1 puan altında
kalmıştır.**

Sene sonuna doğru artan yıllık TÜFE rakamlarının temel nedeni olarak baz etkisini yanı sıra geçici vergi indirimlerinin bu dönemde sonlanması büyük rol oynamıştır. 2009 yılı Aralık ayı itibariyle yıllık enflasyon %6.53 olarak gerçekleşerek %7.5 olan yıl sonu hedefinin altında kalmıştır. Aralık ayında TÜFE endeksi Kasım ayına göre %0.53 artarak beklentilerin üzerinde gerçekleşmiş, bu yükselişte gıda fiyatlarının %2.22 ile beklenenden yüksek çıkması rol oynamıştır. 2009 yılında 2008 yılı sonuna göre %20.91 ile en fazla artış çeşitli vergi artışları neticesinde alkollü içecekler ve tütün grubunda yaşanmıştır.

2009 Aralık Sonu TÜFE (% Değişim)

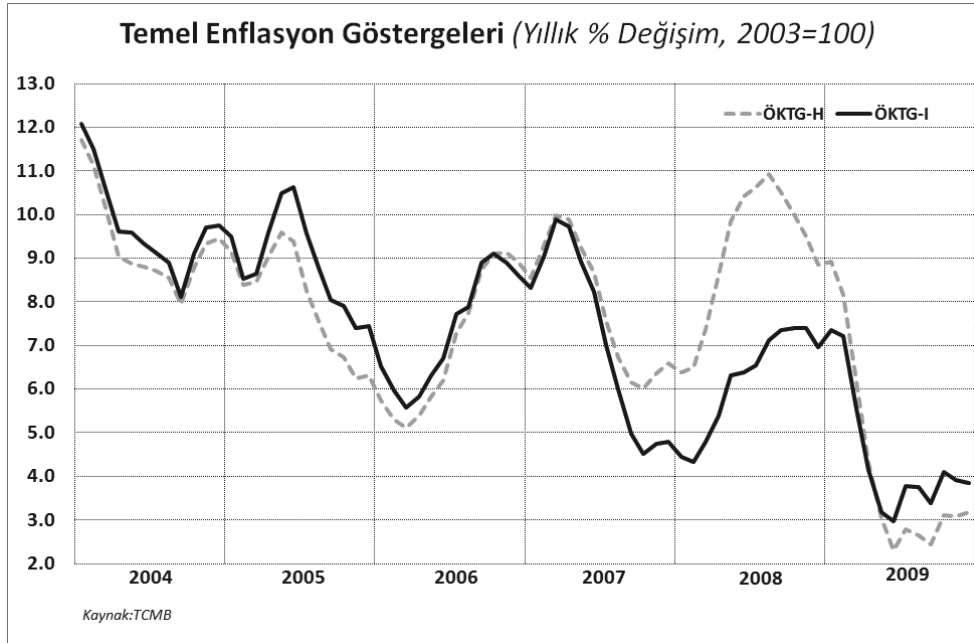
	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)
TÜFE	0.53	6.53
Gıda ve Alkolsüz İçecekler	2.22	9.26
Haberleşme	0.93	3.35
Lokanta ve Oteller	0.63	7.31
Çeşitli Mal ve Hizmetler	0.50	13.75
Konut	0.49	2.31
Alkollü İçecekler ve Tütün	-0.05	20.91
Ulaştırma	-0.26	7.89
Ev Eşyası	-0.36	-2.68
Eğlence ve Kültür	-0.38	8.92
Sağlık	-0.44	2.44
Giyim ve Ayakkabı	-2.79	3.39

Kaynak: TÜİK

Enflasyon verilerinin temel eğilimim daha net görülmesini sağlayan çekirdek enflasyon verilerinin yıllık yüzde değişimi, 2008 yılı

son çeyreği ile başladığı düşüş eğilimini 2009 yılı Haziran ayına kadar sürdürdükten sonra, yılın ikinci yarısında da düşük seviyelerde seyretmiştir. TÜFE’de olduğu gibi çekirdek enflasyon verileri de yıllık değişim oranları 2009 yılında tarihinin en düşük seviyelerine inmiştir. 2009 yılı Ocak ayı itibariyle yıllık artış oranı %8.92 olan enerji, işlenmiş gıda, alkollü içecekler ve tütün ile altını dışlayan ÖKTG-H endeksi Aralık ayına gelindiğinde %3.18 seviyesine düşerken, ÖKTG-H endeksinden işlenmiş gıda çıkarılarak hesaplanan ÖKTG-I endeksi Ocak 2009’da %7.36 olan seviyesinden yılsonunda %3.84 seviyesine inmiştir. Her ne kadar TÜFE’de sene sonuna doğru yükselme eğilimi yaşanmaya başlansa da, bu dönemde çekirdek enflasyon verileri daha sabit bir yol izlemiştir. 2009 yılı Haziran ayından Aralık ayına kadar geçen sürede pek fazla dalgalanmamış, ÖKTG-H endeksi yıllık değişim oranı %2.5-4.5 bandında hareket ederken ÖKTG-I endeksi yıllık değişim oranı %2.0-3.5 bandında hareket etmiştir.

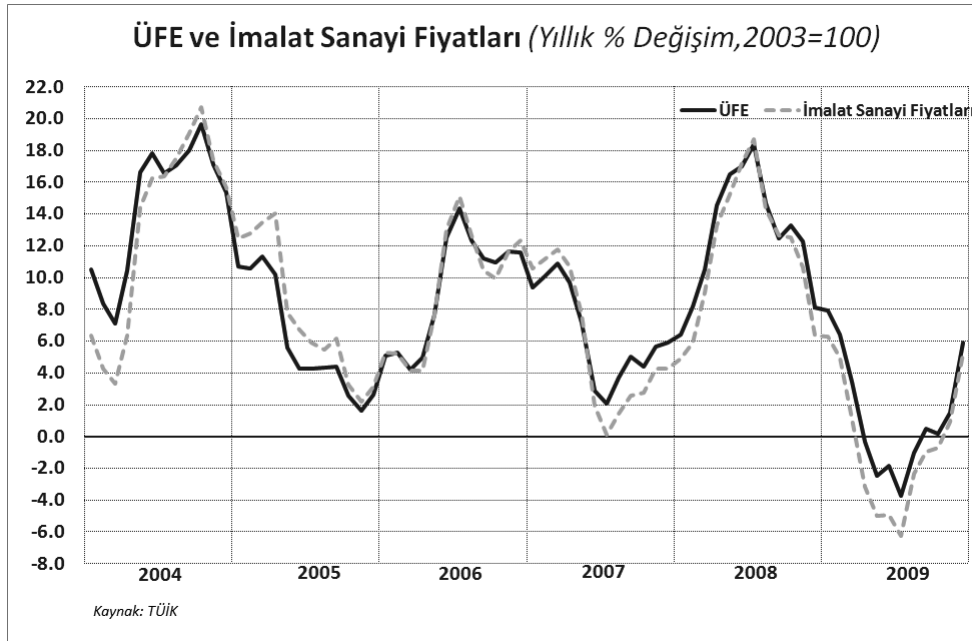
**Çekirdek
enflasyon
%4’ün altında**

4.2 ÜFE' deki Gelişmeler

Uluslararası piyasalarda artan petrol ve emtia fiyatlarının etkisiyle ciddi bir şekilde yükselen ÜFE endeksinin yıllık değişim oranı, küresel krizin etkilerini hissettirmesiyle 2008 yılı Temmuz ayından sonra keskin bir düşüş eğilimine girmiş, bu düşüş trendi yaklaşık bir yılı devam etmiştir. 2008 yılı Temmuz ayında %18.41 olan ÜFE yıllık değişim oranı, 2008 Aralık ayında %8.11'e inmiş, Temmuz 2009'da ise %-3.75 seviyesine kadar düşmüştür. Yılın ikinci yarısından sonra yükseliş eğilimine giren yıllık ÜFE değişim oranları, bu yükselişini %5.93 ile Aralık ayında da sürdürmüştür, bu yükselişte artan tarım fiyatları ve baz etkisi büyük rol oynamıştır. 2009 yılı Aralık ayında tarım sektörü endeksi bir önceki aya göre %1.90 artarken yıllık olarak ise %14.22'lik bir artış göstermiştir. Sanayi sektöründe ise Aralık ayında %0.36'lık bir artışa karşılık yıllık olarak %4.14 artış yaşanmıştır.

Yılın ikinci yarısında ÜFE'de artış

ÜFE rakamlarına sanayinin üç ana alt sektörü olan madencilik ve taşocakçılığı sektörü, elektrik, gaz, su sektörü ve son olarak imalat sanayi sektörü açısından bakıldığında Aralık 2009'da yıllık olarak

sırasıyla %10.58, %-10.50 ve %5.20 değişim yaşanmıştır. İmalat fiyatlarında 20009 yılında en belirgin artış, uluslararası piyasalardan da kaynaklanan nedenlerden dolayı %38.82 ile kok, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtlar alt sektöründe yaşanmıştır. Petrol hariç imalat sanayi grubunda yıllık fiyat artış oranı ise yılsonunda %2.45 olarak gerçekleşmiştir.

2009 Aralık Sonu ÜFE (% Değişim)

	Aylık Değişim (%)	Yıllık Değişim (%)
ÜFE	0.66	5.93
Tarım	1.90	14.22
Sanayi	0.36	4.14
Madencilik	2.31	10.58
Elektrik Gaz Su	0.64	-10.50
İmalat	0.28	5.20
Gıda Ürünleri ve İçecekler	0.84	8.58
Makine ve Teçhizat	0.19	-3.99
Tekstil	1.48	2.64
Petrol Ürünleri	-0.59	38.82
Kimyasal Ürünler	-0.07	-1.62
Ana Metaller	1.86	4.11

Kaynak: TÜİK

2010 yılında küresel krizin etkilerinin azalmasıyla büyümenin tekrar pozitif yönlü bir seyir izleyeceği beklenmekte, bunun da enflasyonu tekrar canlandıracağına yönelik çeşitli argümanlar bulunmaktadır. Ekonomik toparlanma ile birlikte artma ihtimali yüksek olan petrol, emtia ve gıda fiyatlarının yanı sıra, 2009 yılından kaynaklanan düşük baz etkisi ve hükümetin 2010 yılında mali disiplini tekrar sağlama amacıyla vergi tutarlarını yükseltme hamleleri, enflasyonun 2010 yılında artış trendinde kalmasını sağlayacak etmenler olarak belirlemektedir.

Merkez Bankası ise 2010 yılında her ne kadar ekonomik toparlanmanın büyümeyi olumlu yönde destekleyeceğini vurgulasa

da, enflasyonun artış eğiliminin genel anlamda düşük baz etkisinden kaynaklanacağını belirtmiştir. Ayrıca 2010 yılında istihdam piyasasında toparlanmanın çok yavaş gerçekleşeceği ve iç talebin beklenen ölçüde canlanmasının uzun zaman alacağı öngörüsü ile enflasyonun düşük seviyelerde kalacağını beklendiği Merkez Bankası'nın üzerinde durduğu noktalar olarak belirtmiştir.

B Ö L Ü M

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

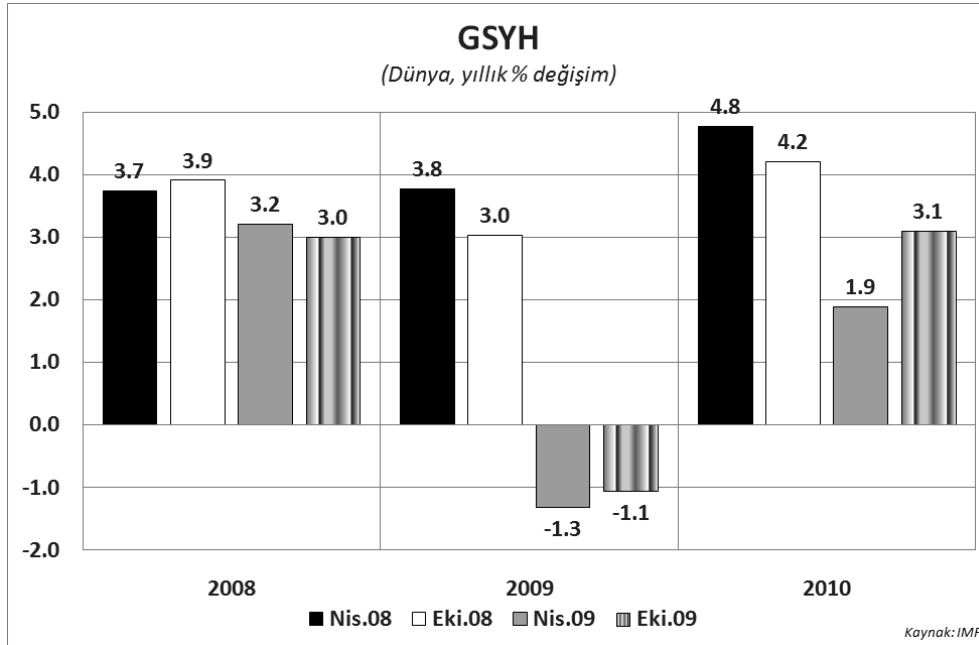
5. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

5.1 Uluslararası Ekonomik Gelişmeler

IMF'nin büyüme rakamları küresel kriz dönemlerinde tahmin yapmanın zorluluklarını ortaya koymaktadır. Küresel krizin 2008 yılında gelişmiş ülkeleri etkisi altına almasına rağmen, IMF'nin 2008 yılı Nisan ayı tahminlerine göre dünya ekonomisinin 2008 yılında %3.7, 2009 yılında ise %3.8 oranında büyüyeceği beklenmekteydi. 6 ay aradan sonra, Lehman Brothers yatırım bankasının iflasının hemen akabinde, Ekim ayında, yayınlanan raporda ise IMF 2008 yılı tahminlerini 0.2 puan artarak %3.9'a, 2009 tahminlerini ise 0.8 puan azalarak %3'e revize etmiştir. Müteakip dönemlerde gelen olumsuz verilerle birlikte büyüme rakamlarını sürekli olarak aşağı yönlü revize eden IMF, 2009 yılında yayınladığı Nisan ve Ekim raporlarında 2008 yılında dünya ekonomisinin ilk önce %3.2, sonra ise %3 oranında büyüdüğünü açıklamıştır. 2009 yılı büyüme tahminini ise, 2009 yılı Nisan raporunda önceki tahmin olan %3'ten %-1.3'e çekmiştir. Ayrıca, büyümenin sonraki dönemlerde de çok yavaş olacağını belirten IMF raporu, 2010 yılı büyüme beklentisini de %4.2'den %1.9'a revize etmiştir. Fakat 2009 yılının ortalarına doğru en kötünün artık geride kaldığı düşüncesi hakim olmaya başlayınca, Nisan raporundaki tahminler Ekim ayında yukarı yönlü revizyona uğramıştır. Ekim ayında yayınlanan bu rapora göre, 2009 yılında dünya ekonomisi %1.1 daraldıktan sonra, 2010 yılında %3.1 oranında büyüyecektir. 2014 yılına kadar olan dönemde ise, dünya ekonomisinin önceki yıllara göre daha yavaş büyüyeceğini tahmin eden IMF, 2011-2014 yıllarını kapsayan dönemde yıllık ortalama %4.4 oranında artışların yaşanacağını belirtmektedir.

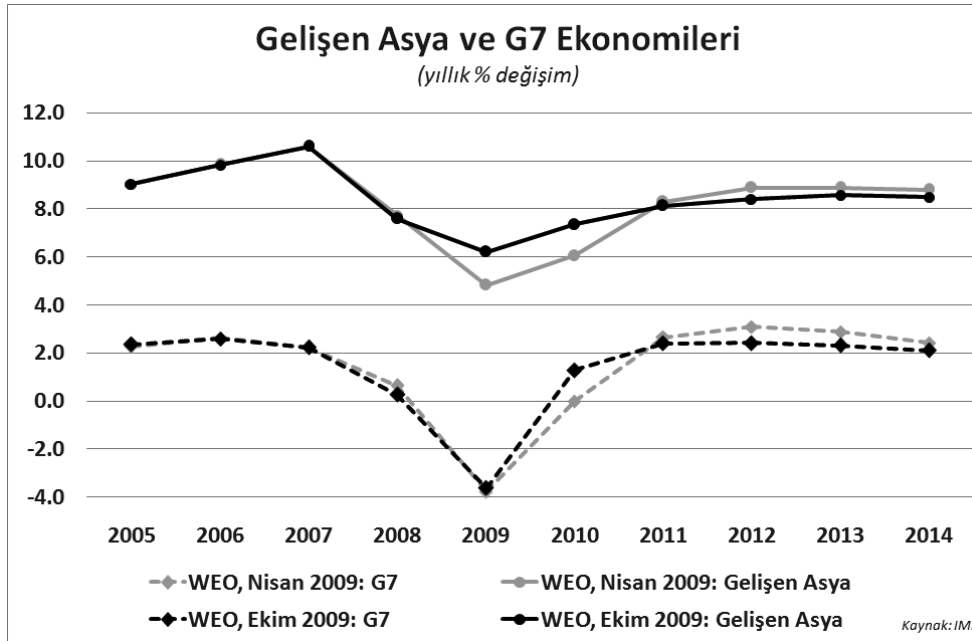
2009 ve 2010 yılları için beklentilerin 2009 yılı sonuna doğru daha olumluya dönmesinin nedeni ise 2009 yılında gelişen ekonomilerin, özellikle gelişen Asya ekonomilerinin beklentilerden daha iyi bir performans göstermesi ve gelişmiş ekonomiler için 2010 yılı öncü göstergelerinin daha olumlu bir performansa işaret etmesinden kaynaklanmıştır.

Küresel ekonomideki belirsizliklerden dolayı büyüme tahminleri sık sık gözden geçirilmektedir

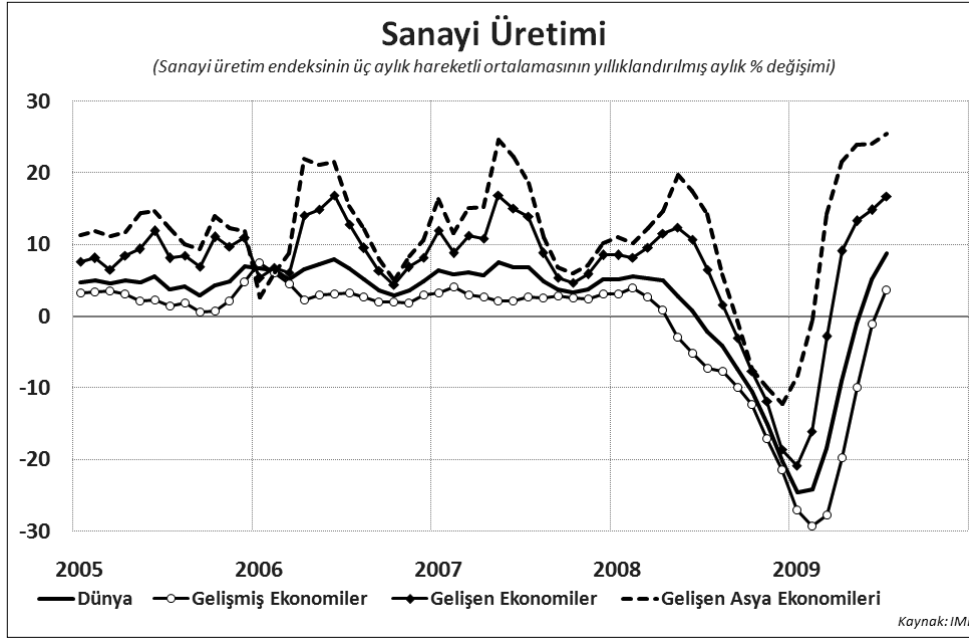
Nisan ayı raporunda gelişmiş ülkelerin hem 2009 hem de 2010 yıllarında küçülmesi beklenirken, Ekim raporunda 2009 yılı tahmini %-3.8'den %-3.6'ya çekilirken, 2010 yılı tahmini ise %0.02 daralmadan %1.3 büyümeye revize edilmiştir. Gelişen Asya'nın ise, 2009 yılı büyüme tahmini 1.4 puan artırılarak %6.2'ye, 2010 yılı tahmini ise, 1.3 puan yükseltilerek %7.3'e değiştirilmiştir.

Gelişen Asya ekonomilerinde büyüme tahminlerinin üzerinde olmuştur

Kısa vadeli veriler de gelişmekte olan ekonomilerin 2009 yılında krizi daha erken atlattığını göstermektedir. Gelişmiş ekonomilerde sanayi üretimindeki daralma 2008 yılı Mayıs ayından başlamış ve 2009 yılının Temmuz ayına kadar sürmüştür; gelişmekte olan ekonomilerde ise, daralma 2008 yılının Eylül ayında başlamış ve 2009 yılının Nisan ayına kadar devam etmiştir. Ayrıca, gelişmiş ekonomilerde sanayi üretiminin daralması 2009 yılının ilk üç ayında %30'a yaklaşmışken, gelişmekte olan ekonomilerde %20, gelişen Asya ekonomilerinde ise %10'un biraz üstünde olmuştur.

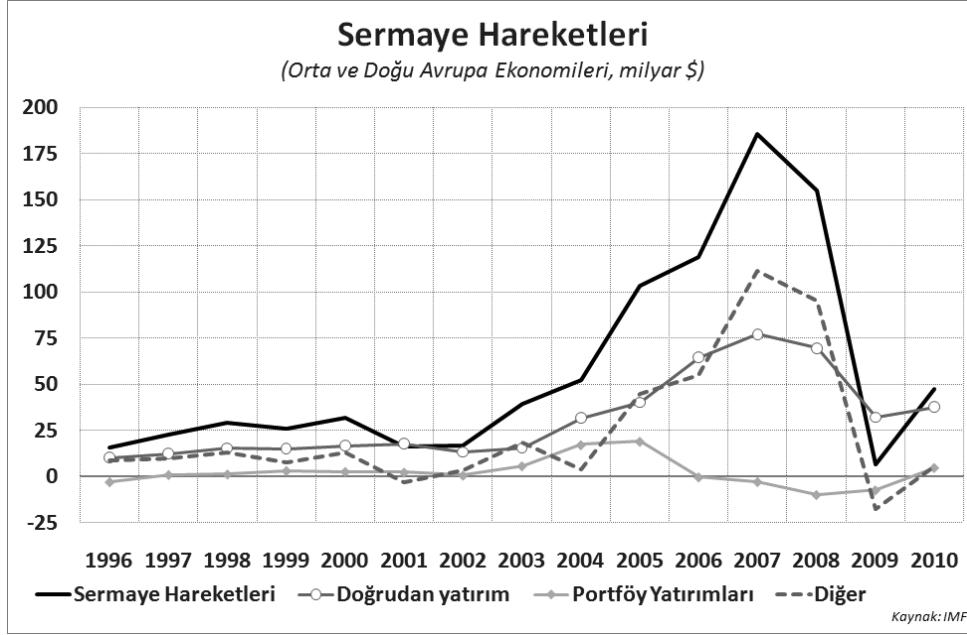
Gelişmekte olan ekonomilerde reel sektör kısa sürede toparlanmıştır

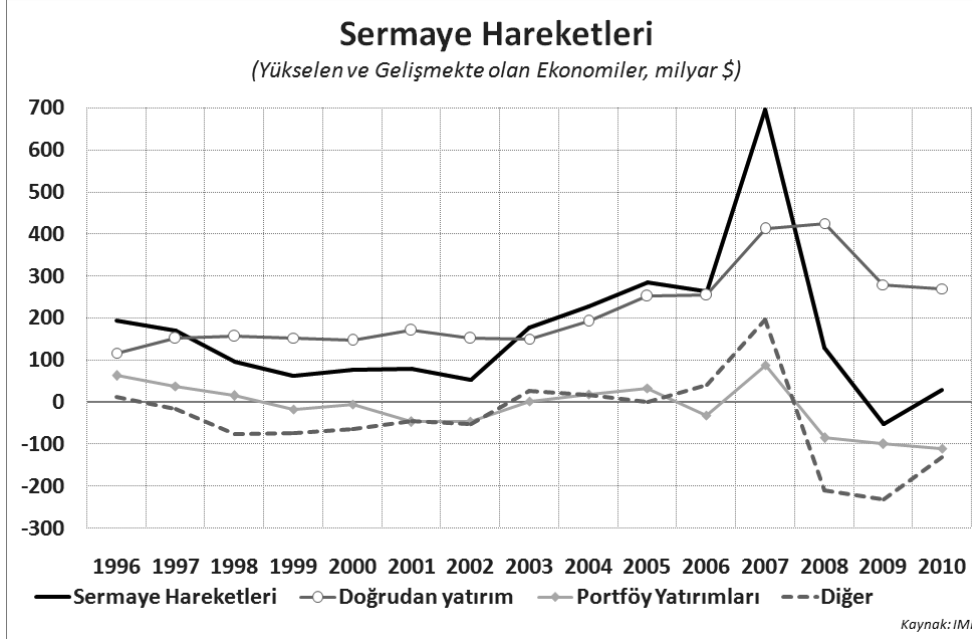
Bölgesel olarak baktığımızda, Türkiye'nin ihracat pazarı açısından önemli olan Avrupa Birliği ve Orta ve Doğu Avrupa'nın 2009 yılında sırasıyla %4.2 ve %5 oranında daralacağı hesaplanmaktadır. Önümüzdeki sene ise, bu bölgelerde büyüme yaşansa da çok sınırlı olacağı tahmin edilmektedir. 2011-2014 yıllarında ise, AB'nin ortalama %2.3, Orta ve Doğu Avrupa'nın ise %4.1 oranında büyüyeceği beklenirken, Türkiye'nin doğusunda olan Orta Doğu ve Afrika ekonomilerinin aynı dönemlerde sırasıyla %4.7 ve %5.3 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir. Ülkeler arasındaki büyüme performansı farklılıkları, Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracata da yansımaktadır. Türkiye'nin önemli ihracat pazarı olan AB ve AB dışı Avrupa'ya yapılan ihracat bu ülkelerin hızla daralması

Önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin doğu ve güney komşularında büyüme daha hızlı olacaktır

sonucu azalmışken, krize rağmen 2009 yılında büyümeye devam eden Kuzey Afrika'ya artmıştır, Türkiye'nin Orta Doğu'ya ihracatı ise görece sınırlı düzeyde azalmıştır.

**Uluslararası
sermaye
hareketleri
küresel
krizle birlikte
keskin şekilde
azalmıştır**

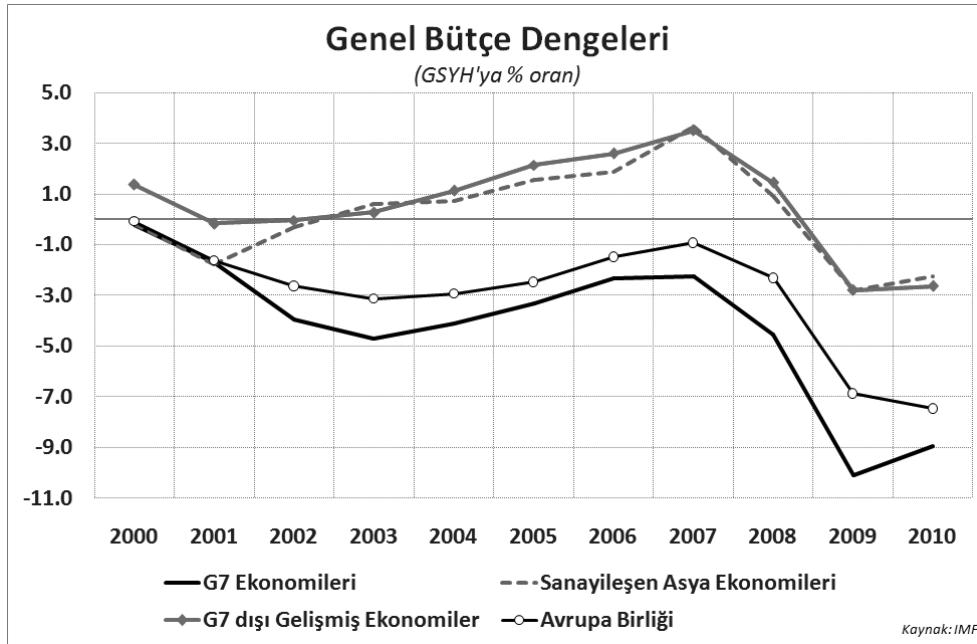

Raporun ilk bölümünde de belirtildiği gibi, 2004-2008 dönemi ekonomisi “kıt olmayan kaynakların yönetimi” şeklinde geçmiştir. Dünya ortalamasının çok üstünde büyüyerek refah düzeylerini hızlı bir şekilde artıran Orta ve Doğu Avrupa ve diğer gelişmekte

olan ekonomiler bu büyümeyi küresel piyasalarda bol olan kaynaklarla finanse etmiştir. 1998-2002 döneminde gelişmekte olan ekonomilere ortalama yıllık 73 milyar dolar sermaye girişi ve 154.7 milyar dolar doğrudan yatırım yapılmıştır. 2003 yılından itibaren artmaya başlayan sermaye ve yatırım girişleri 2007 yılında sırasıyla 696.5 milyar dolar ve 411.2 milyar dolara ulaşmıştır. Toplam hükümet/kamu dışı sermaye girişleri ise 1999 yılında 124.3 milyar dolar düzeyindeyken, 2007 yılında 1393 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Küresel piyasalarda sıkıntıların başladığı 2008 yılında ise toplam sermaye girişi keskin bir şekilde 259 milyar dolara geriledikten sonra, IMF hesaplamalarına göre, 2009 yılında net 105 milyar dolar çıkışa dönüşmüştür. 2010 yılında ise, sınırlı bir toparlanmayla 56.7 milyar dolar giriş olacağı tahmin edilmektedir.

Özel sektör yatırımları ve tüketim harcamalarının azalmasını telafi etmek için ve ekonomide kırılmayı önlemek için kurtarma/önlem paketleri açıklayan hükümetler 2008 yılından itibaren başlayarak ve 2009 yılında daha da hızlanarak harcamaları arttırmışlardır. Bütçe gelirlerinin de aynı dönemde azalmasıyla kamu bütçe açıkları önemli ölçüde artmıştır.

**Bütçe açıkları
artan ülkeler
gelecek
dönemlerde
vergi yükünü
artıracaktır**

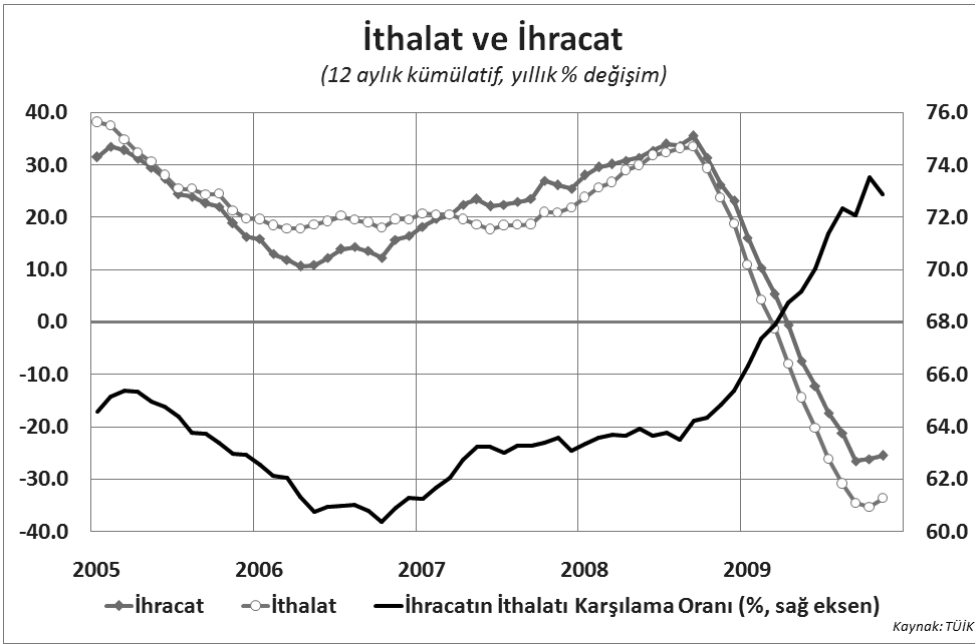
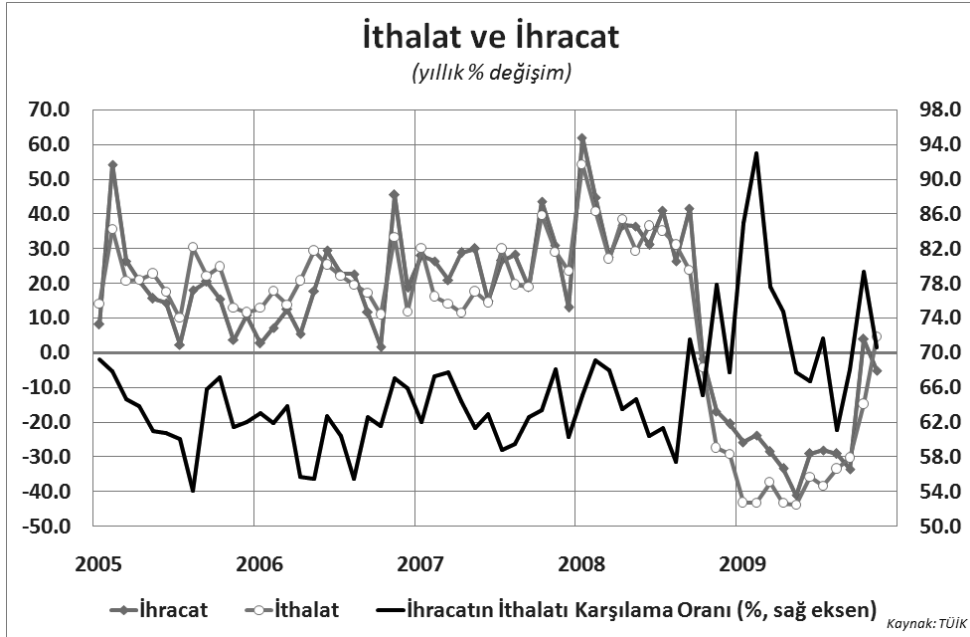

Krizden önce de bütçe açığı veren G7 ve Avrupa Birliği ekonomilerinin böylece bütçe açıklarının GSYH'ye oranı daha da büyüyerek 2008 yılında sırasıyla %4.6 ve %2.3'e yükselmiştir. Bütçe yükünün 2009 yılında da artmasıyla, IMF tahminlerine göre bu oranlar sırasıyla %10.1 ve %6.9'a yükseleceği belirtilmektedir. 2003 yılından itibaren bütçe fazlası veren sanayileşen Asya ve G7 dışı gelişmiş ekonomilerin de 2009 ve 2010 yıllarında bütçe açığı vereceği tahmin edilmektedir. Bütçe açığını önümüzdeki yıllarda azaltmak için hükümetlerin vergi yükünü arttırması veya kredi piyasasında özel sektörle rekabet etmesi gelecek dönemde ekonomik toparlanmayı sınırlayabilir.

5.2 Cari İşlemler Dengesindeki Gelişmeler

2009 yılı Kasım ayı itibariyle 12 aylık kümülatif ihracat 99.8 milyar dolar, ithalat ise 137 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve dış ticaret açığı 37.2 milyar dolara gerilemiştir. 2000 yılı Ekim ayından itibaren sürekli olarak artan ihracat, 2008 yılının Ekim ayında yeniden azalmaya başlamıştır. 12 ay devam eden daralma 2009 yılı Ekim ayında, bir önceki senenin aynı ayına göre %3.9 oranında arttıktan sonra, Kasım ayında %5.2 oranında azalmıştır. Böylece, 2008 yılı Eylül ayında 12 aylık kümülatif ihracat 136 milyar doları aştıktan sonra sürekli olarak azalmış ve en düşük düzeyine 2009 yılı Kasım ayında ulaşmıştır. İhracatın bu dönemde %27 azalmasına rağmen, 2009 yılı Ocak-Aralık döneminde toplam ihracatın hedeflenen rakamın üzerinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. İthalatta ise daralma ihracatla aynı ayda başlamasına rağmen daha şiddetli olmuştur ve Ekim 2009'a kadar sürmüştür. Bu süreçte 211.9 milyar dolardan 136.5 milyar dolara gerileyen 12 aylık kümülatif ithalat %36 oranında azalmıştır. İthalatın daha hızlı daralmasıyla dış ticaret açığı da, 76 milyar dolara ulaştığı 2008 yılı Ağustos ayı düzeyinden, 2009 yılı Ekim ayı itibariyle 36.2 milyar dolara gerilemiştir. Böylece, 2008 yılı Ağustos ayında %63.5 olan 12 aylık ihracatın ithalatı karşılama oranı Ekim 2009'da %73.5'e yükselmiştir. Kasım ayında ise karşılama oranı 0.6 puan azalarak %72.9'a gerilemiştir.

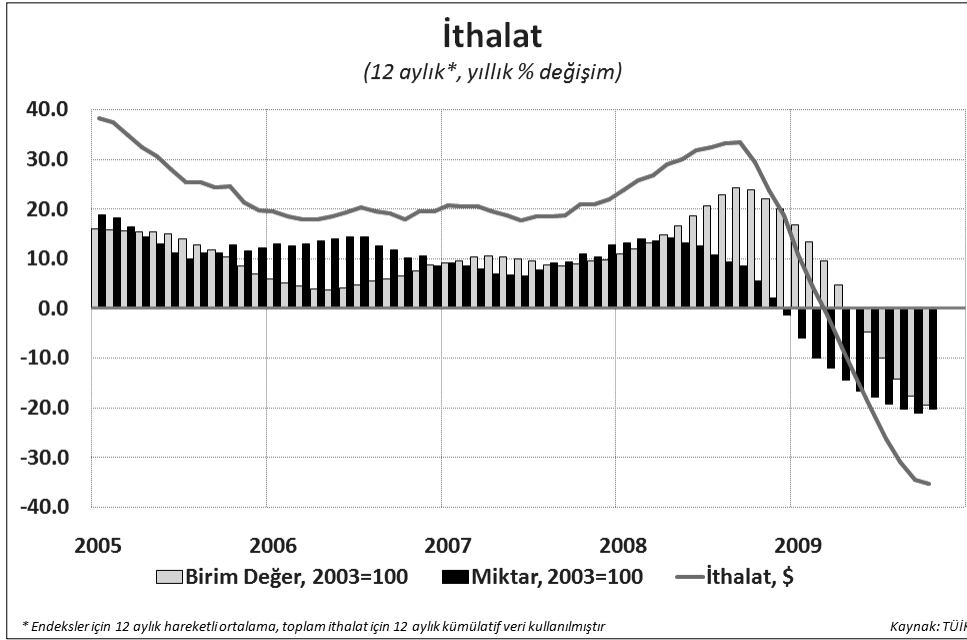
**2008 Eylül –
2009 Kasım
döneminde dış
ticaret hacmi
%32 azaldı**

2008 yılına kadar dış ticaretteki artışlar miktar artışlarından kaynaklandığı kadar fiyat etkisinden de kaynaklanıyordu. Bu eğilim 2008 yılında, özellikle enerji fiyatlarındaki artışlarla birlikte fiyat etkisinin lehine değişmiştir. 12 aylık verilere göre, değer olarak ithalat Ekim 2008'e kadar hızlanarak artmıştır. Buna karşın, miktar olarak ithalatta Nisan 2008'den itibaren bir yavaşlama başlamıştır. Nisan - Ekim dönemindeki toplam ithalattaki artış böylece sadece

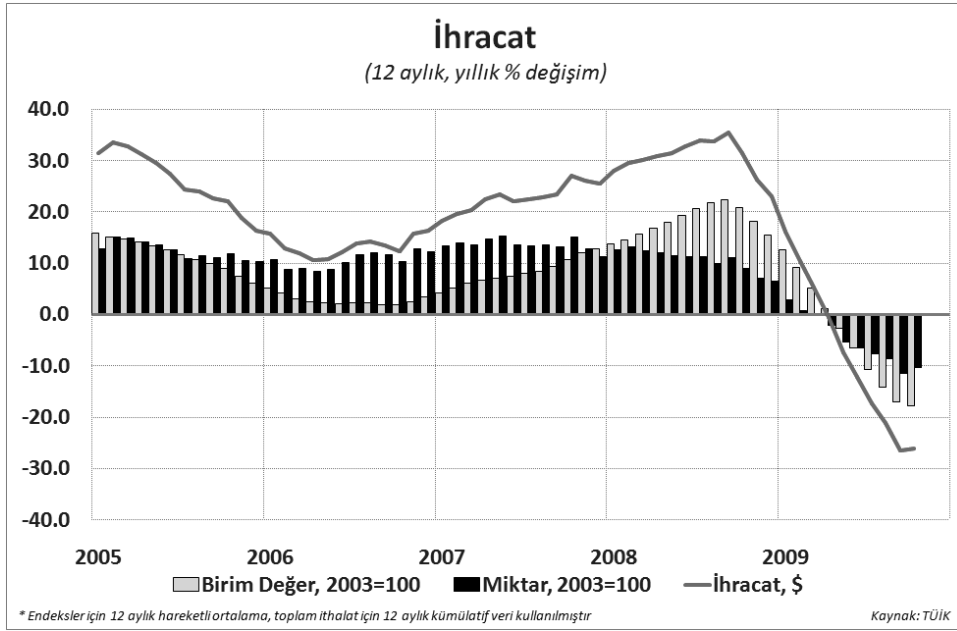
Dış ticaretteki hareketler ağırlıklı olarak fiyat etkilerinden kaynaklanmıştır

fiyat etkisinden kaynaklanmıştır. Toplam ithalatta yavaşlama ise ithalat birim değer endeksinin Ekim ayından itibaren yavaşlamasıyla başlamıştır. 2009 yılı Nisan ayından itibaren ise aylık bazda ithalatın birim değeri daha hızlı azalmaya başlamıştır. Ekim 2009'da miktar olarak ithalat %1.6 azalmışken, ithalatın birim değeri %13.8 oranında azalmıştır. Böylece, 12 aylık dönemde, 2009 yılı sonuna doğru fiyat ve miktar değişimlerinin toplam ithalattaki düşüşe katkısı eşitlenmiştir. Bu verilere dayanarak 2008 yılından 2009 yılına geçerken toplam ithalatın %30'un üzerinde artıştan %30'un üzerinde düşüşe dönüşmesinin temel nedeni 2008 yılındaki fiyat oynaklığı olduğu anlaşılmaktadır. İhracatta da aynı eğilim yaşansa da, oynaklık görece sınırlı olmuştur. 2009 yılı Ağustos – Ekim döneminde miktar olarak ithalat %20'nin üzerinde azalmışken, ihracat miktar olarak %10'un biraz üstünde azalmıştır.

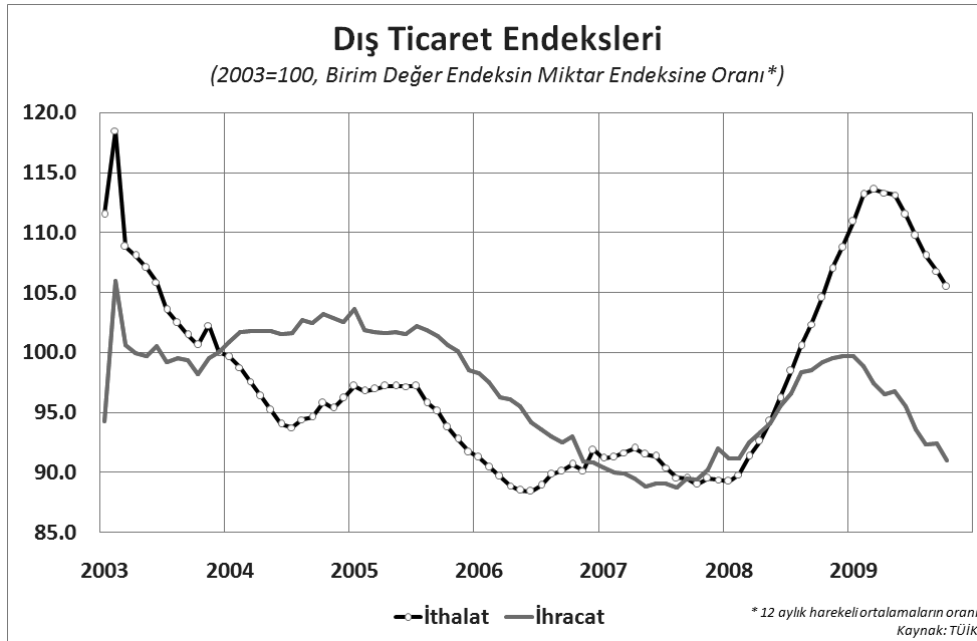

Bu verileri değerlendirdiğimizde, ithalatta miktar birimine daha fazla ödendiği, ihracatta ise ihraç edilen her ürün için daha az gelir elde edildiği anlaşılmaktadır. Bu eğilim 2008 yılı ortalarında daha da şiddetlenerek ithal ürünlerin birim başına maliyetinin 2009 yılı başında rekor düzeye ulaşmasına neden olmuştur.

**Ticaret hadleri
alehte geliyor**

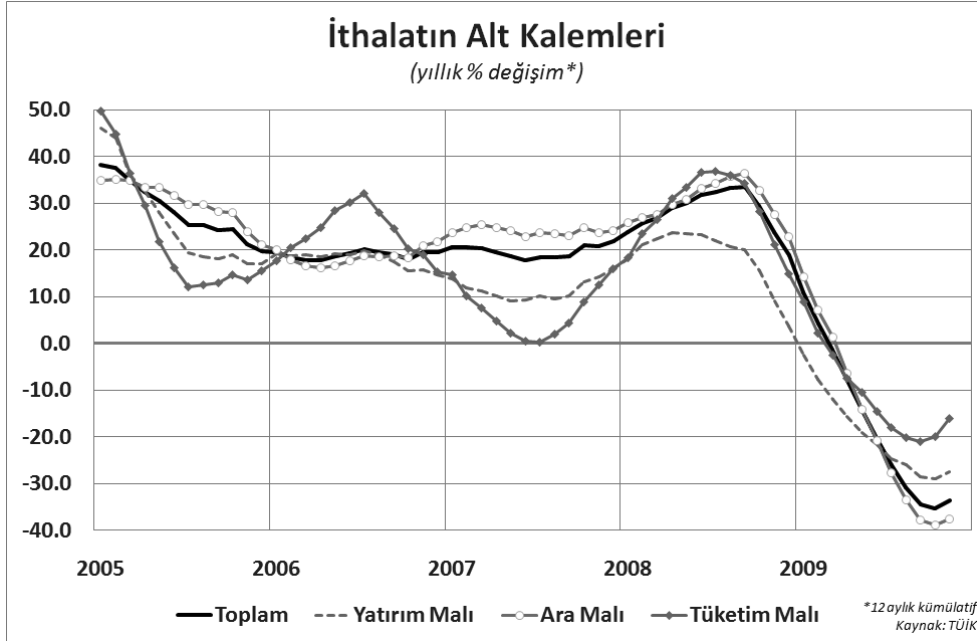

2008 yılında ihracat ürünlerinin de değeri yükselmiş olmasına rağmen, ithalattaki oranın çok altında kaldığını görmekteyiz. Küresel krizle birlikte dünya çapında deflasyonist baskılar artmış ve fiyatlar aşağı yönlü hareket etmiştir. Bu eğilim sonucunda birim başına ödeme hem ithalatta hem de ihracatta azalmıştır. Bu gelişme sonucunda ihracatta birim başına gelir 2008 yılı başındaki düzeylere gerilese de, ithalatta halen daha geçen seneki artışları telafi edecek düzeylere ulaşmamıştır.

2009 yılı Kasım ayı itibariyle Türkiye'nin 12 aylık kümülatif ithalatının %70.7'si sanayi üretimini besleyen ara malı ithalatından oluşmaktadır. Küresel ekonomik yavaşlamayla birlikte Türkiye'deki sanayi üretimi de önemli ölçüde yavaşlayarak ara malı talebinin daralmasına neden olmuştur. Böylece, yatırım ve tüketim malı ithalatı 2009 yılı Kasım ayı itibariyle, sırasıyla, yıllık %27.5 ve %16 oranında azalmışken, ara malı ithalatı %37.5 oranında azalarak toplam ithalatın %33.7 oranında daralmasında kilit rol oynamıştır. Aylık bazda baktığımızda ise, 2008 yılı Ekim ayından itibaren 13 ay sürekli olarak azalan ara malı ithalatı 2009 yılı Ocak-Temmuz döneminde her ay, bir önceki yılın aynı ayına göre, %40'ın üzerinde azalmıştır. Ekim 2009'da %17.1'e gerileyen daralma hızı, Kasım ayında yerini büyümeye bırakmıştır. Bu artışın bir kısmı sınırlı bir ekonomik canlanmayla açıklanırken, düşük baz etkisi bir diğer önemli etken olmuştur. Bundan sonraki aylarda da düşük bazın etkisiyle ithalatın artık artış eğiliminde olacağı tahmin edilmektedir.

**Ara malı
ithalatındaki
düşüş toplam
ithalatın
azalmasına
neden olmuştur**

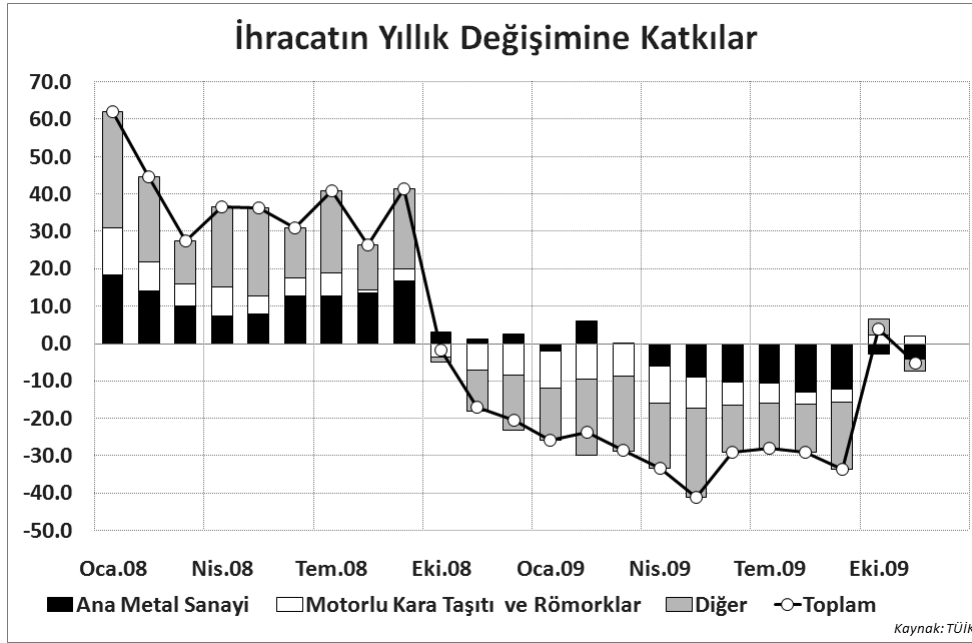
İhracatta ise daralma 2008 yılı Ekim ayında motorlu kara taşıtı ve römorklar ihracatında başlamıştır. 2006 ve 2007 yıllarında %16.4 ve %25.4 artan toplam ihracat artışının %20'sini sağlayan oto sanayi ihracatı 2008 yılı ilk dokuz ayında ortalama her ay %37'nin üzerinde arttıktan sonra, Ekim ayında keskin bir düşüşe geçmiştir. Ekim

**Otomotiv
sanayi ihracatı
toplam
ihracatın erken
daralmasına
neden olmuştur**

ayında, bir önceki senenin aynı ayına göre %23.5 oranında azalan sektör ihracatı sonraki aylarda hızlanarak 2009 yılı Ocak ayında %60'ı geçmiştir. Sektörün 2009 yılının ilk dört ayında %50'nin üzerinde daralan ihracatı müteakip aylarda daha düşük oranda azalmıştır. Toplam 12 ay arka arkaya süren daralma, düşük baz etkisi ve dış talebin yeniden canlanmasıyla 2009 yılı Ekim ayında yerini büyümeye bırakmıştır. Ekim ayında %19.8 oranında artarak toplam ihracatın da aynı ayda büyümesinde önemli rol oynayan oto sanayi ihracatı, Kasım ayında da %20 artmıştır. Böylece, krizden önce, 12 aylık kümülatif olarak, 21 milyar doların üzerinde olan sektör ihracatı 2009 yılı Eylül ayı itibariyle 11.9 milyar dolara gerilemiştir. 2008 yılı sonu itibariyle toplam ihracatın %17.1'ini oluşturan ana metal sanayi ihracatının, küresel talep daralmasına karşın, artmaya devam etmesi toplam ihracatın daralma hızının %30'un üzerine çıkmasını önlemiştir. Çoğu sektörlerde azalma 2008 yılı Ekim ayında başlamışken, ana metal sanayi ihracatındaki artış 2009 yılı Ocak ayı hariç, 2009 yılı Nisan ayına kadar sürmüştür. Nisan ayından itibaren ise ana metal ihracatı da azalmaya başlamıştır ve toplam ihracatın daralma hızı Nisan ve Mayıs aylarında sırasıyla %33.4'e ve %41.1'e ulaşmıştır. Haziran – Eylül döneminde daralma hızı yavaşlayarak %28-%34 bandında hareket etmiştir. 12 ay arka arkaya azalan toplam ihracat Eylül ayında %3.9 oranında artmasına rağmen, Kasım ayında %5.2 oranında azalmıştır. Küresel piyasalarda yeniden canlanmaya başlayan talep ve geçen senenin sonuna doğru oluşan düşük bazdan dolayı ihracatın bundan sonraki aylarda artacağı tahmin edilmektedir.

Sektörel bazda uzun dönemlik ihracat verilerine baktığımızda sektörlerin ağırlıklarında önemli değişikliklerin yaşandığını görmekteyiz. Gıda, tekstil ve giyim imalatı sanayisinden oluşan ve hafif sanayi diye sınıflandırabileceğimiz sektörler ihracatı 1997 yılında 12.6 milyar dolarken, 2008 sonu itibariyle yükselerek 29 milyar doları aşmıştır. Bu artışa rağmen, bu sektörlerin toplam ihracat içindeki payı aynı dönem içinde %48,1'den %22,2'ye gerilemiştir.

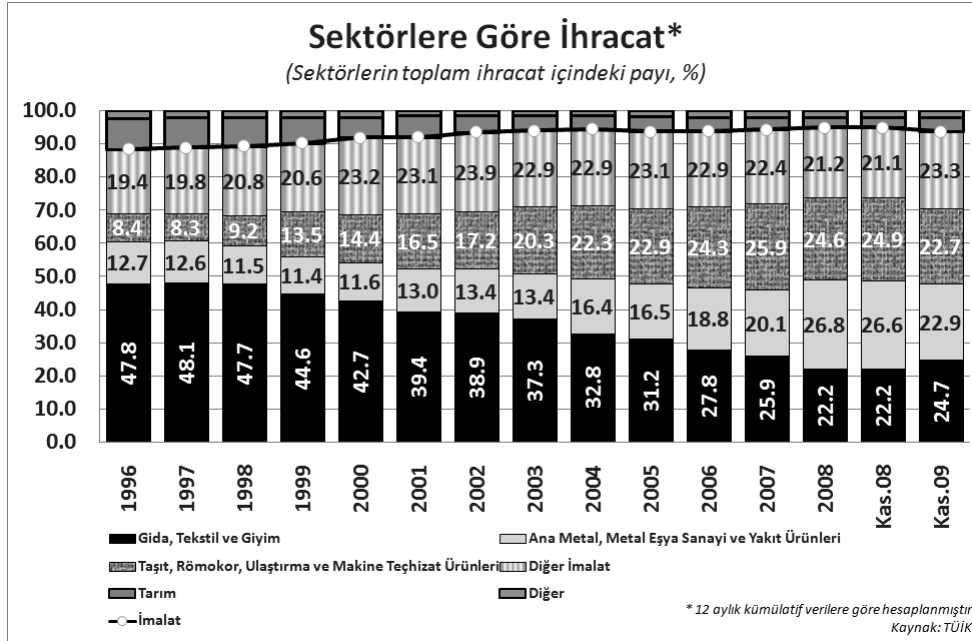
**Sektörler
bazında
üretim dayalı
sanayilerin
ihracat içindeki
ağırlığı
artmaktadır**

Ana metal, metal eşya ve yakıt ürünlerinden oluşan ve ağır sanayi diye sınıflandırabileceğimiz sektörlerin ihracatı nominal olarak 3.3 milyar dolardan 35.4 milyar dolara yükselmiştir; taşıt, römorkor, ulaşım araçları ve makine ve teçhizat imalat sanayilerinin ihracatı 1.9 milyar dolardan 27.7 milyar dolara yükselmiştir. Son iki grubun toplam ihracat içindeki ağırlıkları ise bu dönem içinde sırasıyla %12.6'dan %26.8'e ve %8.3'ten %24.6'ya yükselmiştir.

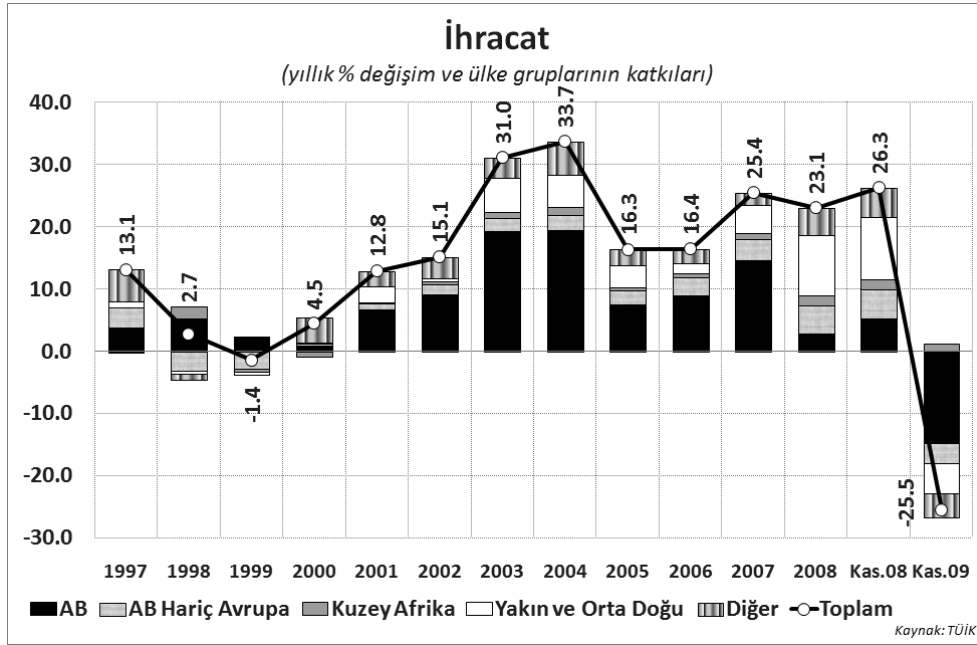
Genel kategoriler çerçevesinde baktığımızda, imalat sanayinin toplam ihracat içindeki payı 6 puan yükselerek %94.8'e yükselmişken, tarım sektörünün payı aynı puan azalarak %3'e gerilemiştir. 2008 yılı sonundan 2009 yılı Kasım ayına kadar geçen sürede ise tarım sektörünün ve hafif sanayinin ihracat içindeki ağırlıkları sırasıyla 1.2 ve 2.5 puan artmış, ağır sanayi ve taşıt ve makine teçhizat imalatından oluşan grupların ağırlıkları sırasıyla 3.9 ve 1.9 puan gerilemiştir. Küresel kriz etkisiyle son bir yılda yaşanan değişimlere rağmen, ihracat sepetinin 10 sene öncesine göre çok daha farklı ürün yelpazesinden oluştuğu ve tek sektöre bağlı olmadığını görmekteyiz.

**İhracatın
ürün ve pazar
kompozisyonu
değişmektedir.**

İhraç edilen ürünlerde yaşanan değişikliklerle beraber, ihracat yapılan ülkeler yelpazesi de değişmektedir. Türkiye'nin en önemli ihracat pazarı olan AB'nin toplam ihracat içindeki ağırlığı azalırken, Orta Doğu, Kuzey Afrika ve AB dışı Avrupa ülkelerinin ağırlığı artmaktadır. 1997 yılı itibariyle toplam ihracatın %51.2'si AB'ye yapılırken, sonraki yıllarda bu oran yükselerek %56-%58 bandında hareket etmiştir. Bu bölgeye ihracat özellikle 2000'li yılların başında yaşanan çifte krizden sonra artmıştır. 2003 ve 2004 yıllarında %31 ve %33.7 oranında artan ihracatın 19.4 puanları AB'ye yapılan ihracatın artışından kaynaklanmıştır. Türkiye'nin büyümesinde ve krizden çıkışında kilit role sahip ihracatın 2001-2007 yıllarındaki artışlarının ortalama her yıl %56'sı AB'ye yapılan ihracatın artışından kaynaklanmıştır. Önceki dönemdeki katkıya karşın, 2008 yılındaki %23.1'lik ihracat artışının sadece 2.8 puanı AB'ye yapılan ihracat artışından kaynaklanmıştır. Küresel krizin görece geç etkilediği bölgelerden olan AB hariç Avrupa ve Yakın ve Orta Doğu ülkeleri ise bu artışın sırasıyla 4.5 ve 9.6 puanını sağlamıştır. 2009 yılı Kasım ayı itibariyle 12 aylık kümülatif ihracat ise %25.5 oranında azalmışken, bu daralmanın 14.8 puanı AB'ye yapılan ihracatın çökmesinden kaynaklanmıştır. Buna karşın, Kuzey Afrika'ya yapılan ihracat artmaya devam ederek toplam ihracatın değişimine artı 1.2 puan sağlamıştır.

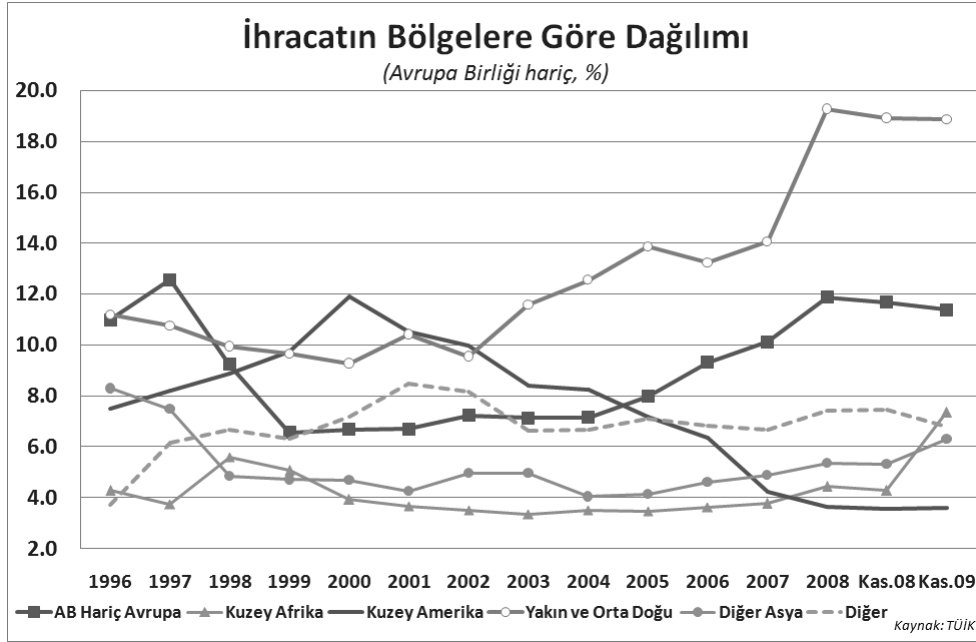
AB'ye yapılan ihracat kriz nedeniyle gerilemiştir.

Bu gelişmeler sonucunda, toplam ihracat içinde 2003 yılında %58 paya sahip AB'nin payı 2008 yılı sonu itibariyle %48'e, 2009 yılı Kasım ayı itibariyle ise %45.8'e gerilemiştir. 2002 yılı itibariyle ihracatın %10'dan azı Yakın ve Orta Doğu'ya yapılırken, bu oran 2008 yılında %19'un üzerine çıkmıştır. 1998 yılında yaşanan krizle birlikte zor dönemden geçen AB hariç Avrupa'nın payı 1999 yılında %6.5'e geriledikten sonra artmış ve 2008 yılında %11.9'a yükselmiştir. Toplam ihracat içinde payı azalan bir diğer bölge ise Kuzey Amerika olmuştur. 2000'li yılların ilk senelerinde ihracatın %10'u bu bölgeye yapılırken, bu oran 2008 yılı itibariyle %3.5'e gerilemiştir. 2000-2007 döneminde toplam ihracatın %4'ünden azı Kuzey Afrika'ya yapılırken, son yıllarda yapılan siyasi gelişmelerle bu bölgenin toplam ihracat içindeki payı 2008 sonunda %4.4'e ulaşmıştır. Bölge bazında değerlendirildiğimizde, küresel krize rağmen ihracatın arttığı tek bölge olan Kuzey Afrika'nın payı 2009 yılı Kasım ayı itibariyle 3 puan artarak %7.3'e ulaşmıştır.

Ülkeler bazında baktığımızda ise, Cezayir, Mısır, Irak, Libya ve Suriye'den oluşan ülke grubuna yapılan ihracat 2000 yılında bir milyarın biraz üstündeyken, 2009 yılı Kasım ayı itibariyle 12.5 milyar doların üzerine çıkmıştır.

Küresel krize rağmen, Kuzey Afrika'ya ihracat artmıştır

2000 yılından itibaren bu ülkelere yapılan ihracat sürekli artmasına rağmen, bu ülkelerin toplam ihracat içindeki payı 2000 yılından 2008 yılı sonuna kadar 3.2 puan artarak %6.9'a çıkmıştır. Küresel krizin etkisiyle toplam ihracat azalırken bu ülkelere artmış ve 2009 yılı Kasım ayı itibariyle bu ülkelerin toplam ihracat içindeki ağırlığı 11 aylık dönemde 5.6 puan artarak %12.5'e yükselmiştir. Son bir yıl içinde ihracatın arttığı diğer ülkeler ise Brezilya, Hong Kong, Lübnan, Norveç, İsviçre, Türkmenistan ve Yemen olmuştur. İsviçre'ye yapılan 12 aylık kümülatif ihracat önceki yılın aynı dönemine göre 2009 yılı Kasım ayında %55'in üzerinde artmıştır. Böylece, bu ülkeye yapılan ihracat 4 milyar dolara yaklaşmış ve en çok ihracat yapılan ülkeler arasında 6. sıraya yükselmiştir. 2009 yılı Kasım ayı itibariyle en çok ihracat yapılan 10 ülke listesine yeni giren tek ülke İsviçre olmuşken, listeden çıkan ülke Romanya olmuştur. Son yılda azalmasına rağmen, Almanya en çok ihracatın yapıldığı ülke olarak kalırken, Irak 10. sıradan 5. sıraya yükselmiştir. 2008 yılı sonunda 6 basamak atlayarak 3. olan Birleşik Arap Emirliği ise, 2009 yılı Kasım ayı itibariyle 9. sıraya gerilemiştir. Mısır ise, 13 basamak ilerleyerek 11. olmuştur.

En çok ihracat yapılan pazarlarda değişiklikler yaşanmıştır.

2009 Yılı Kasım Ayı İtibariyle İhracatın En Çok Yapıldığı 10 Ekonomi*

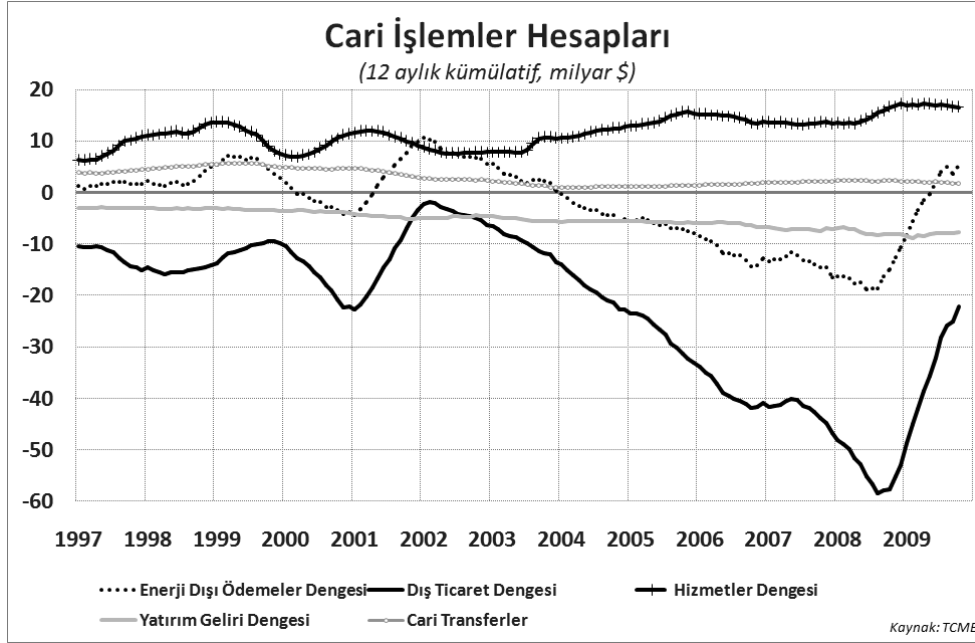
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Kas.09
Almanya	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Fransa	6	6	6	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	2
İtalya	4	5	4	4	4	3	4	4	4	3	3	3	4	3
İngiltere	5	4	3	3	3	4	3	3	2	2	2	2	2	4
Irak	-	-	-	-	-	-	-	13	9	7	8	11	10	5
İsviçre	16	15	21	16	20	23	24	26	26	26	21	25	12	6
Rusya	3	2	5	8	9	7	6	8	8	9	7	5	6	7
ABD	2	3	2	2	2	2	2	2	3	4	4	7	7	8
BAE	25	22	23	13	15	15	15	15	14	11	11	9	3	9
İspanya	9	9	8	7	7	6	7	6	6	6	6	6	8	10

* 12 aylık kümülatif verilere göre; rakamlar belirtilen yıllardaki sıralamayı göstermektedir

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin kronik sorunu olarak kalmaya devam eden cari açık sorunun temel bileşeni dış ticaret dengesidir. Büyüme dönemlerinde artan talebi karşılamak için ithalatı artırmak zorunda kalan üreticiler aynı zamanda cari açığın büyümesine neden olmaktadır. 2008 yılı Ağustos ayı itibariyle 58 milyar doları aşan dış ticaret dengesi, küresel krizin neden olduğu yavaşlama sonucu 2009 yılı Ekim ayı itibariyle 22 milyar dolara gerilemiştir. Bu gerilemede iç talebin daralmasının yanı sıra, enerji ve diğer hammadde fiyatlarının küresel piyasalarda düşmesi önemli rol oynamıştır. Enerji kalemlerinden arındırdığımızda, rekor düzeyde açık 18.6 milyar dolarla 2008 yılı Ağustos ayında yaşanmıştır. 2009 yılı Ekim ayına kadar geçen sürede, enerji ürünlerinin dengesi 39.8 milyardan 27.5 milyar dolara gerilemiştir. Böylece, 2009 yılı Haziran ayından itibaren enerji dışı cari işlemler hesabı fazl vermeye başlanmıştır. Temel olarak turizm gelirlerinden oluşan hizmetler dengesinin istikrarlı olarak fazla vermesi ve 2008 yılının sonuna doğru biraz artması ise cari açığı azaltan en önemli kalem olarak kalmaktadır.

Türkiye'nin enerji dışı cari dengesi 2009 yılı Haziran ayından itibaren fazla vermektedir.

5.3 Sermaye Hareketlerindeki Gelişmeler

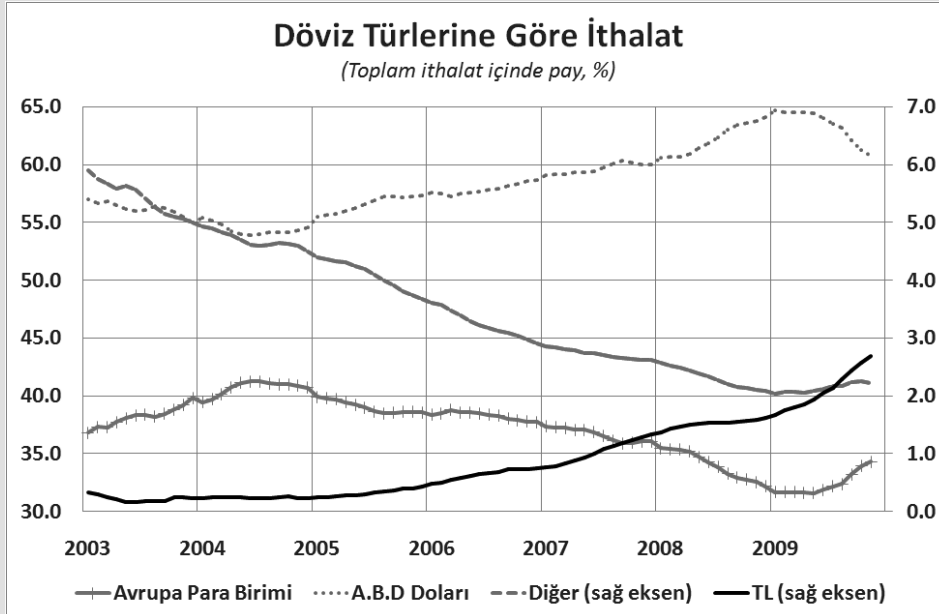
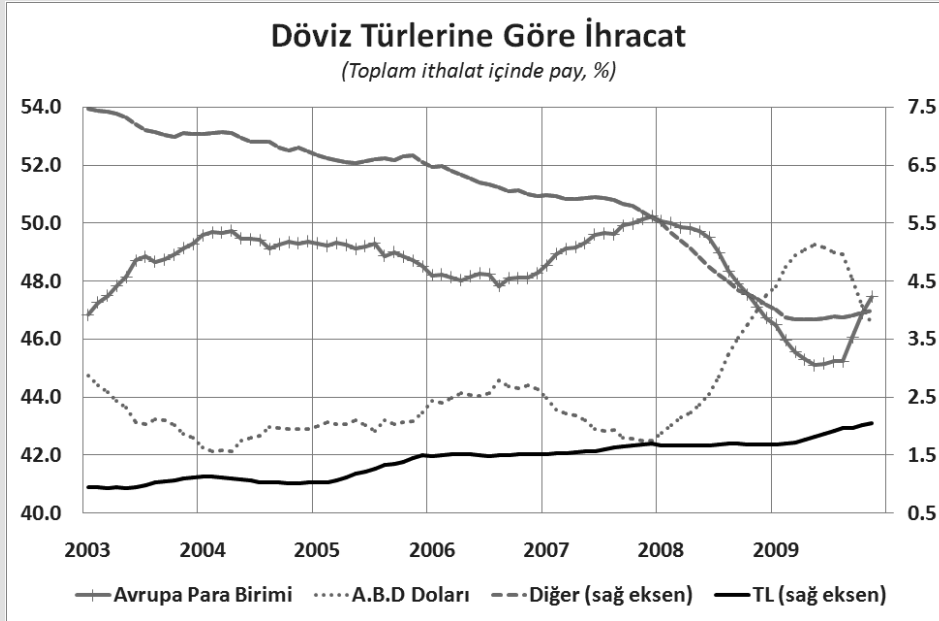
12 aylık kümülatif olarak 2008 yılı Ağustos ayında 49 milyar doları aşan cari açığa karşın, ülkeye borç yaratan kalemlerden 53.2, borç yaratmayan kalemlerden ise 5.6 milyar dolar girmiş ve rezervler 9.7 milyar dolar artmıştır. Küresel krizin etkisiyle dış kredilere erişimin yanı sıra, yavaşlayan ekonomik aktiviteden dolayı krediye olan talebin azalmasıyla, 2008 yılı Eylül ayı ardından geçen 13 ayın dokuzunda aylık bazda Türkiye net borç veren ülke olmuştur. Böylece, 12 aylık kümülatif olarak 2008 yılı Ekim ayında 54.6 milyar dolarla rekora ulaşan borç yaratan işlemler 68.7 milyar dolar azalarak -14.1 milyara gerilemiştir.

2009 yılı Ekim ayı itibarıyla cari açık 11.4 milyar dolara gerilemiştir. Net olarak dışarıya verilen borçlarla birlikte toplamda 25.5 milyara ulaşan açığın finansmanının 7.6 milyar doları doğrudan yatırımlarla, 0.7 milyar doları portföy yatırımlarıyla, 9.1 milyar doları net hata ve noksan ve 9.5 milyar doları rezervlerden sağlanmıştır. Küresel krizle birlikte küresel piyasalarda likidite sorunu yaşanırken, cari açığın %67'sine denk gelen yabancı yatırımın ve %79.4'ne denk gelen net hata ve noksan kalemlerinden sermaye girişinin gerçekleşmesi Türkiye'nin cari açık sorunu yaşamasını önemli ölçüde önlemiştir. Ayrıca, cari açığa oran olarak, doğrudan yatırımlar

Cari açık azaldıkça, finansman kalemlerinin ağırlığı da değişmektedir.

Döviz Türlerine Göre Dış Ticaret

Türkiye dolar ve euro kurları arasındaki parite değişikliklerinden olumlu etkilenmiştir. İhracatını Euro ile AB ülkelerine yapan Türkiye, ithalatını dolar cinsinden yapmakta ve bu sayede, TL değer kazansa da rekabet gücünü koruyabilmektedir. Dolar'ın Euro karşısında değer kaybetmesi, Türkiye'nin ithalat maliyetini düşürmesine, ihracat gelirini ise artırmasına imkan sağlamıştır. Küresel krizle birlikte Euro Dolar paritesinin Dolar lehine değişmesi, Türkiye'nin bu avantajı kullanmasını engellemiştir. 2009 yılında dış ticaret üzerinde parite etkisinden kaynaklanan ilave bir baskı olduğu da düşünülmektedir. Ancak Euro'nun Dolar karşısında yeniden değer kazanmaya başlaması, 2010 yılında Türkiye'nin dış ticaret dengelerini olumlu etkileyecektir.

Kaynak: TÜİK ve TÜSİAD Ekonomik Araştırmalar Bölümü

Türkiye ağırlıklı olarak ithalatını Dolar, ihracatını Euro cinsinden yapmaya devam ettiği sürece, dolar karşısında değerlenen Euro Türkiye'nin dış ticaret dengesini Türkiye lehine etkileyecektir. Buna karşın, dolar uzun süre değer kazanırsa, dış ticarete ciddi sorunlar yaşanabilir. Fakat ithalat verilerine baktığımızda, Türkiye ithalatçılarının kurlardaki değişimlere hızlı ayak uydurdukları da tespit edilmektedir. Bu nedenle, dolarda değerlenme kademeli şekilde yaşanırsa ciddi bir riskin orta çıkma ihtimali bulunmamaktadır.

Küresel ekonomik krizden dolayı dış ticaret hacmi azalırken, döviz kompozisyonunda değişiklikler yaşanmaktadır. İhracatın döviz yapısında 2008 yılına kadar belli bir eğilim yaşanırken, küresel kriz etkisiyle bu eğilim bozulmuştur. İthalatın döviz yapısında ise bozulmalar 2009 yılında yaşanmaya başlamıştır. Euro'nun toplam ihracat içindeki payı 2004-2008 döneminde %48-%50 arasında dalgalanırken, para biriminin dolara karşı değer kazanmasına rağmen, Avrupa'da yaşanan talep düşüşü sonucunda 2008 yılının başından itibaren azalmaya başlamıştır. Bu düşüş 2009 yılının ortasına kadar sürmüş ve Euro ile yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı %45.1'e kadar gerilemiştir. Avrupa dışındaki ülkelere, özellikle Rusya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, ağırlıklı olarak ihracat dolarla yapılmaktadır. Bu bölgelerde krizin etkisi gecikmeli olarak yaşandığı için bu bölgelerin toplam ihracat içindeki payı bu dönemde artmıştır ve dolayısıyla dolarla yapılan ihracatın toplam ihracat içinde ağırlığı da artmıştır. 2008 yılının evvelinde ihracatın %43'den azı bu para birimiyle yapılırken, 2009 ortaları itibariyle bu oran %49'u aşmıştır. Böylece, 2003'den beri Avrupa para birimiyle yapılan ihracat miktarı 2008 yılının sonuna doğru dolarla yapılan ihracatın altına inmiştir. 2009 yılının ortasından itibaren ise, eğilimler yeniden yön değiştirmiştir ve 2009 yılı sonuna doğru döviz türüne göre baktığımızda, Euro ile yapılan ihracat miktarı yeniden dolarla yapılan ihracat miktarının üzerine çıkmıştır. Bu para birimlerinden farklı olarak ise, TL ile yapılan ihracatın oranı 2003 yılından itibaren sürekli olarak artmaktadır. 2003 yılının başlarında toplam ihracatın %0.2'si TL ile yapılırken, bu oran 2009 yılının sonuna doğru %2.1'e yükselmiştir.

İthalatta ise, 2004 yılından itibaren Euro ile yapılan ticaretin payı 2009 yılına kadar azalırken, dolarla yapılan ithalatın payı artmıştır. 2009 yılında ise bu eğilimler yön değiştirmiş ve dolarla yapılan ithalatın payı %60.8'e gerilemiştir. Avrupa Birliği para birimiyle yapılan ithalatın payı %31.6'ya kadar geriledikten sonra, artarak %34.3'e yükselmiştir. Dış ticaretin ithalat tarafındaki bir diğer önemli gelişme ise TL ile yapılan işlemlerinin payının artması. 2003 yılının başlarında, ihracatta olduğu gibi, toplam işlemlerin sadece %0.2'si TL ile yapılırken, bu oran her geçen yıl artarak 2009 sonuna doğru %2.7'ye yükselmiştir. Bu eğilim, bölge ekonomileriyle yapılan anlaşmalarla birlikte 2009 yılında daha da hızlanmıştır.

İhracattaki gelişmelerde çok yansımaya da, ithalattaki gelişmelerde Euro – dolar paritesinin etkili olduğunu görmekteyiz. 2009 yılına kadar Euro ile yapılan ithalatın oranının azalmasının nedeninin birisi de bu dönemde Avrupa Birliği para biriminin değerlenmesi olmuştur. 2009 başlarından itibaren ise, Euro değer kaybetmeye başlamış ve Euro'nun ithalattaki payı artmıştır. Bu grafiklerde gördüğümüz gibi, Türkiye ithalatının %60'ından fazlası, ihracatın ise %46'sı dolarla yapılırken, ithalatın sadece %34.3'ü ve ihracatın %47.5'i Euro ile yapılmaktadır.

Türkiye'nin ekonomi tarihinde ilk defa bu düzeye ulaşarak sıcak para diye tabir edilen sermaye girişinden daha önemli olmuştur.

Dış finansman sorununa çözüm olsa da, net hata ve noksan kaleminden gerçekleşen sermaye girişi ise, kendisiyle birlikte soru işaretlerine de neden olmaktadır. Kaynağı belli olmadığı için sürekliliği şüphe uyandıran bu kalemin devam edip etmeyeceği önümüzdeki dönem projeksiyonlarının hazırlanmasının yanı sıra, kayıtdışılık korkularını beslemektedir. 2008 yılı Ağustos ayından başlayarak 8 ay sürekli giriş yaşanan bu kalemden Ağustos 2008 – Mart 2009 döneminde 13.1 milyar dolar giriş gerçekleşmiş, Mart ayından itibaren ise normal düzeylere dönmüştür. Mart ayından itibaren süren eğilim devam edecek olursa, 2010 yılında dış finansman konusunda zorlukların yaşanmaması için düşük maliyetli kredi kanallarına erişimin sağlanması gerekebilir. Bu nedenle IMF ile anlaşmanın önemi 2010 yılında da gündemde kalacaktır.

Net hata ve noksan yoluyla yüklü giriş yaşanmıştır.

ÖDEMELER DENGESİ (milyon \$)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009**
Cari İşlemler Dengesi	-9,819	3,760	-626	-7,515	-14,431	-22,088	-32,051	-38,219	-41,812	-11,396
Borç Yaratan İşlemler	19,850	-1,967	8,997	5,920	13,098	18,898	28,315	29,778	36,081	-14,054
Özel Kesim	9,566	-11,136	839	6,050	15,871	23,473	31,190	33,854	33,442	-17,259
Genel Hükümet	6,227	-1,878	12,863	744	1,692	-1,220	-1,889	-2,978	4,011	2,311
MB Bankası	3,970	10,965	-4,802	-982	-4,623	-3,668	-1,268	-1,450	-1,791	-1,051
Diğer	87	82	97	108	158	313	282	352	419	1,945
Borç Yaratmayan İşlemler	-7,987	-5,414	-2,812	4,918	8,122	21,379	20,143	20,004	13,740	15,923
Doğrudan Yatırımlar (net)	112	2,855	939	1,252	2,005	8,967	19,261	19,940	15,785	7,641
Yabancıların Hisse Senedi Alımı	489	-79	-16	905	1,427	5,669	1,939	5,138	716	2,047
Yabancıların DİBS Alımı	-5,126	-3,744	929	1,614	6,025	5,934	6,129	-3,281	-5,073	-1,375
Net Hata ve Noksan	-2,762	-2,127	-758	4,420	1,043	2,628	-13	1,597	5,418	9,050
Diğer	-700	-2,319	-3,906	-3,273	-2,378	-1,819	-7,173	-3,390	-3,106	-1,440
Rezervler*	-2,044	3,621	-5,559	-3,323	-6,789	-18,189	-16,407	-11,563	-8,009	9,527
Resmi Rezevler	-354	2,694	-6,153	-4,047	-824	-17,847	-6,114	-8,032	1,057	4,391
Banka Rezevleri	-1,690	927	594	724	-5,965	-342	-10,293	-3,531	-9,066	5,136

* (-) işareti rezerv artışını göstermektedir.

**EKİM ayı itibarıyla 12 aylık kümülatif.

Kaynak: TCMB

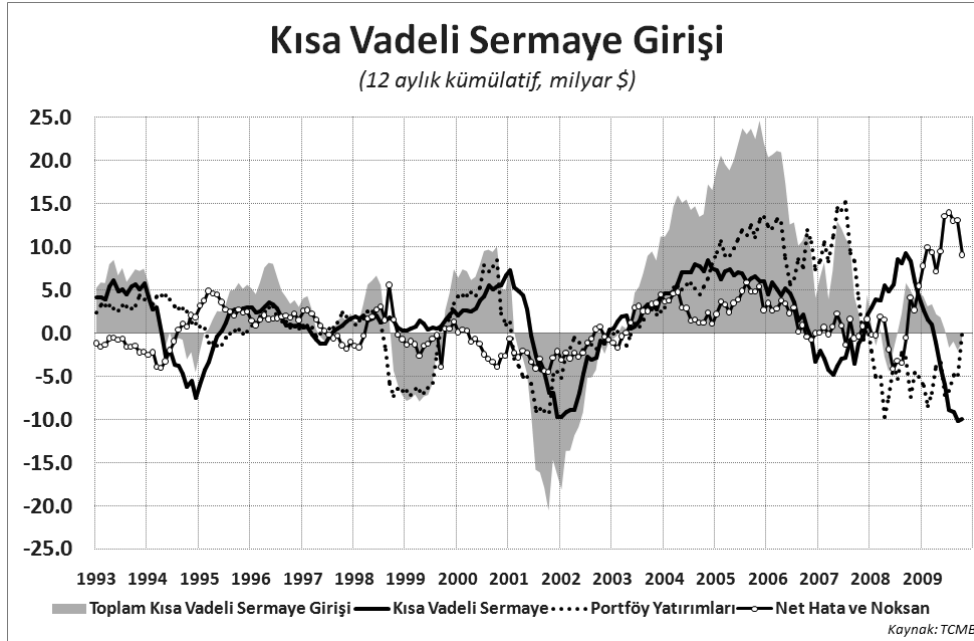
Sermaye girişlerinin vade yapısına baktığımızda, 2006 yılından itibaren kısa vadeli sermaye girişlerinin yavaşladığı, buna karşın uzun vadeli sermaye girişlerinin 2005 yılı sonlarından itibaren hızlanarak arttığını görmekteyiz. Kısa vadeli sermaye girişlerindeki

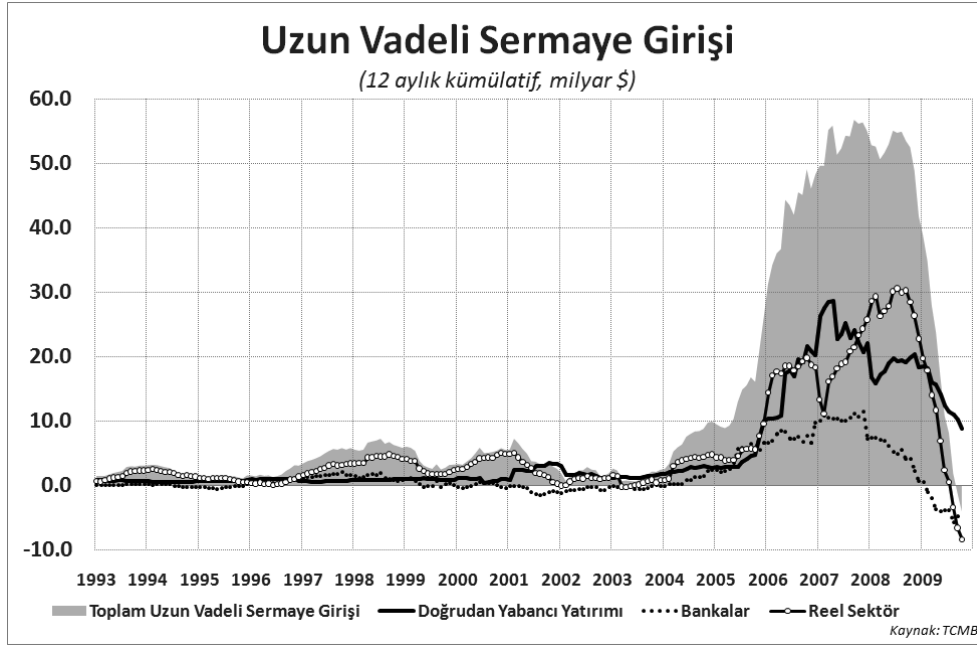
2003-2006 döneminde kısa vadeli sermaye yerini...

yavaşlama, ağırlıklı olarak portföy yatırımlarının geri çekilmesiyle başlamıştır. 12 aylık kümülatif olarak 2008 yılı başından itibaren eksi olan portföy yatırımlarını 2008 yılı sonlarından itibaren net hata ne noksan kaleminden sağlanan girişlerle fazlasıyla dengelenmiştir. Böylece, 2009 yılı Ekim ayına kadar olan 24 aydan 12'sinde toplam kısa vadeli sermaye girişlerinin artı alanda kalmasına neden olmuştur.

Uzun vadeli sermaye hareketleri ise doğrudan yatırım ve reel sektör ve bankaların borçlanmasından oluşmaktadır. 2004 yılı başlarından itibaren artmaya başlayan bu kalem, özelleştirmenin hız kazanmasıyla 2005 yılı sonlarına doğru daha da hızlanmıştır. 2007 ve 2008 yıllarında 50 milyar doların üzerinde olan uzun vadeli sermaye girişleri, küresel krizin başlamasıyla hızlı şekilde gerilemiştir. Özelleştirmelerin hız kesmesi ve yavaşlayan ekonomik aktiviteden dolayı üretim için dış krediye ihtiyacın azalmasıyla, hem reel sektör, hem de bankacılık sektörü dış borçlarını kapatmaya başlamıştır.

**...2006-2008
döneminde
uzun vadeli
sermayeye
bırakmıştır**

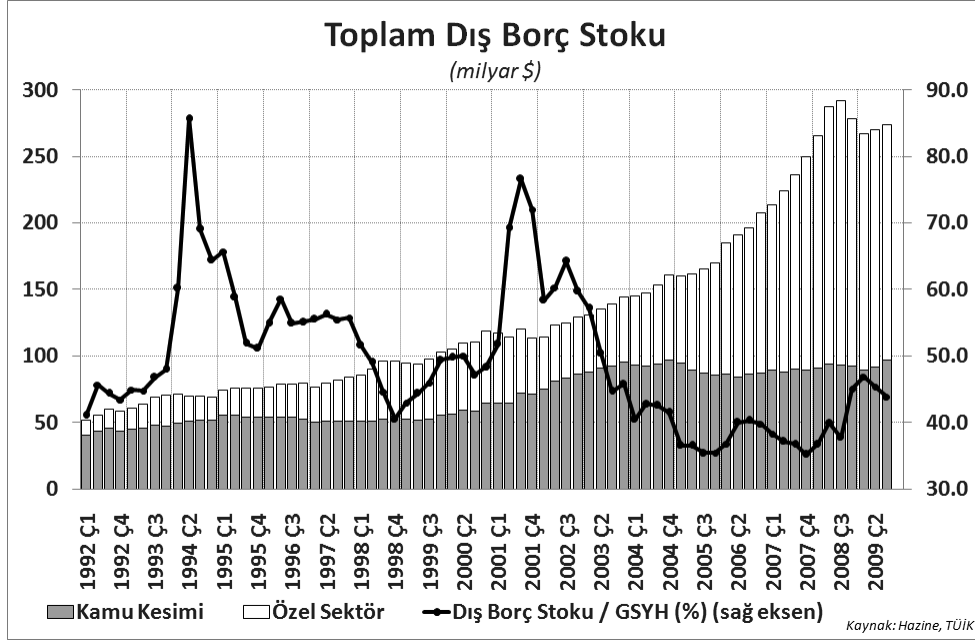
5.4 Dış Borçlar

1990'lı yılların başlarından itibaren istikrarlı olarak artan dış borç stoku, 2000'li yıllarda hızlanmıştır. 1992 yılında 51.6 milyar dolar düzeyinde olan dış borç stokunun %78.8'i kamu kesimine aitken, 10.9 milyar dolara denk gelen %21.2'si ise özel kesim borcundan oluşmaktaydı. 1990'lı yıllardaki toplam dış borç artışı ağırlıklı olarak kamu kesiminin borçlanmasından kaynaklanırken, özel sektörün toplam dış borç stokundaki payı sınırlı da olsa artmaktaydı.

2000'li yılların başlarındaki çifte krizden sonra uygulanan reformlarla, özel sektör dış finansman kaynaklarına daha fazla başvurarak borç stokunun hızlanarak artmasına neden olmuştur. Daha hızlı borçlanmasına rağmen, özel sektörün toplam borç stok içindeki payı 2006 yılına kadar kamu kesiminin payından az olmuştur. Özel sektörün artarak dış kaynakları kullanmasına karşın, kamu kesiminin dış borç stoku 2002 yılından itibaren 80.9-97.2 milyar dolar bandından sabit kalmıştır. Özel sektörün borç stoku ise, bu dönemde 42.4 milyar dolardan 2008 yılı üçüncü çeyreği itibarıyla 198.4 milyar dolara yükselmiştir. 2008 yılı sonlarından itibaren ise net olarak dışarıya borç veren durumuna geçen özel sektörün

Son bir yılda Türkiye'nin toplam dış borcu 40.3 milyar dolar azaldı

2009 yılı üçüncü çeyreği itibariyle dış borç stoku 22 milyar doların üzerinde azalarak 176.3 milyar dolara gerilemiştir. Kamu kesimi borç stokuyla birlikte 2009 yılı üçüncü çeyreği itibariyle dış borç stokunun GSYH'ye oranı da borç stokunun azalmasıyla ilk çeyreğe göre 3 puan azalarak %43.9 düzeyine gerilemiştir.

B Ö L Ü M

2010 YILI
TAHMİN VE BEKLENTİLER

6. 2010 YILI TAHMİN VE BEKLENTİLER

2008'den itibaren etkisini gösteren kriz, Büyük Bunalım'dan sonra dünyanın karşı karşıya kaldığı en ciddi ekonomik olaydır. Krizin çıktığı Amerikan finansal sisteminden diğer sektörler ve ülkelere yayılma hızı, finansal sektörde ve reel sektörde yol açtığı iflas dalgası, bazı büyük finansal kurumların birbiri ardına sıkıntı içine düşüp kapanma noktası gelmeleri gibi etkileriyle birlikte düşünüldüğünde bu kriz modern ekonomik tarihin en ciddi krizi olmuştur. Dünya finansal krizler tarihinde özel bir yeri olacak kadar sıra dışı olan bu krizin etkileri uzun süre devam edecektir.

Dış ticaret hacmi ekonomisinin %40'ına ulaşmış olan Türkiye, küresel ekonomideki gelişmelerden, özellikle en büyük ticari partneri olan Avrupa'daki gelişmelerden çok etkilenmektedir. Ayrıca, ülkenin yapısal olarak iç tasarruf düşüklüğü yaşaması, büyümenin finansmanında dış kaynak kullanımını zorunlu kılmaktadır. 2002-2007 döneminde, dünya ekonomisinin hızla büyümesi ve uluslar arası likidite bolluğu, Türkiye ekonomisinin de hızla büyümesi için uygun bir zemin yaratmıştı. Kendi ekonomisinde gerçekleştirdiği reformlar ve sağlamış olduğu makroekonomik istikrar sayesinde Türkiye, bu dönemde yüksek hızlarda büyüebilmişti. Küresel ekonomideki koşulların değiştiği 2008 ve 2009 yılları, Türkiye ekonomisinde de büyüme sürecinin aksamasına neden olmuştur. Türkiye'nin 2010 yılı ekonomik performansında yurtdışı koşullar ağırlıklı bir yere sahip olacaktır.

Krizin dip noktasına varılmış ve 2009'un ikinci yarısından itibaren birçok ülkede toparlanma başlamış olmasına rağmen, dünyanın özellikle gelişmiş birçok ülkesinde büyümeye ancak 2010 yılında geçilebilecektir. IMF'nin Ekim 2009 tarihli Dünya Ekonomik Görünümü başlıklı raporunda yer alan tahminlere göre, dünya ekonomisi 2009 yılında %1.1 daraldıktan sonra 2010 yılında % 3.1 oranında büyüyecektir. 1999-2006 döneminde dünya ekonomisinde büyüme hızı %4 olmuştur. 2007 yılında ise %5.2 ile çok parlak bir dönem yaşanmıştı. 2008 yılında ortaya çıkan finansal krizin

Modern dönemin en ağır krizinin etkileri uzun süre devam edecektir.

Türkiye, dünya ekonomisindeki gelişmelerden yoğun olarak etkilenmektedir.

Küresel ekonomi 2010 yılından sonra yeniden yüksek büyüme dönemine girecek...

ekonomik aktivite üzerindeki olumsuz etkileriyle daralan dünya ekonomisinin krizin ardından 2011-2014 döneminde yine %4,4 ile hızlı bir büyüme dönemine gireceği kabul edilmektedir.

Kriz öncesi yıllar dünya ticareti açısından da altın yıllar olmuştur. Dünya ticaretinin büyüme hızı 1999-2006 döneminde % 6,8 2007 yılında ise %7,3 olmuştur. Küresel krizin kısa vadeli ticari kredilerin dahi bıçakla kesilmesine yol açtığı kriz ortamında dünya ticaretinin 2009 yılında %11. 9 daraldığı tahmin edilmektedir. Dünya ticaretinin 2010 yılında ancak hafif bir canlanma göstereceği ve %2.5 büyüyeceği tahmin edilmektedir. 2011-2014 döneminde ise dünya ticaretinin büyüme hızının %6.4'e yükseleceği kabul edilmektedir.

**Ticaret
artarken...**

Dünya ticaretindeki toparlanma ile birlikte sermaye akımlarının da yeniden canlanması beklenmektedir. 2007 yılında yükselen Avrupa piyasalarına 446 milyar dolara ulaşmış olan özel sektör sermaye girişleri 2009 yılında 20 milyar dolara düşmüştür. 2010 yılından sonra yükselen piyasa ekonomilerine sermaye girişi yeniden hızlanacak ancak 179 milyar dolar ile 2007 yılı düzeyinin ancak %40'ına ulaşabilecektir.

**Sermaye
akımları
hızlanacaktır.**

Türkiye ekonomisinin performansı, dünya ekonomisindeki gelişmeler kadar kendi iç dinamiklerine de bağlı olacaktır. 2001 krizinin ardından uygulamaya konan reform sürecinin 2006 yılından itibaren yavaşlamış olması ve makroekonomik reformların ardından beklemekte olan mikroekonomik reformlarda atılması gereken adımlar, krizle mücadele nedeniyle 2009 yılında bozulmuş olan kamu dengeleri, işsizlik nedeniyle baskılanmış olan yurtiçi talep, 2010 yılında ekonomik aktivitenin canlanmasındaki başlıca sorunlar olacaktır.

**Türkiye yurtdışı
kadar yurtiçi
talep düşüklüğü
ile karşı
karşıyadır.**

2009 yılında görülen şiddetli daralmaya karşılık, ekonomide sağlanmış olan bazı olumlu gelişmeler göz ardı edilmemelidir. Düşen talebin ve gerileyen uluslar arası fiyatların sonucu olarak ithalat hacmi hızla daralmış, dış açık ve cari işlemler açığı rahatlıkla tolere

**2009 yılında
elde edilmiş
kazanımların
korunması...**

edilebilecek seviyelere gerilemiştir. Enflasyon %5'lere kadar gerilemiş, faiz oranlarında 10 puanlık düşüş olmuş, reel faizler, yakın tarihte görülmeyen %1-2'ler seviyesine inmiştir.

Enflasyon, faiz oranları, cari açık gibi değişkenlerde 2009'da görülen iyileşmeler, ekonomideki yapısal düzelmeden değil, dünya ekonomisindeki arızı gelişmelerden kaynaklanmıştır. Elde edilen bu iyileşmeler, atılacak yapısal adımlarla desteklenmediği durumda, kısa süre içinde yok olacaktır. İşgücü ve ürün piyasalarında gerekli reformlar yapılmadan enflasyonda kalıcı ve manalı bir düşüş elde etmek zordur. Kamu açığının finansman ihtiyacının yurtiçi piyasalarda yaratacağı baskı, faiz oranlarını yukarı çekecektir. Üretim yapısının katma değer üretecek bir yapıya doğru dönüşümü sağlanmadan ve enerjide ithalata bağımlılığı azaltmadan cari işlemler açığının sorun yaratmayacak seviyelerde tutulabilmesi mümkün değildir. Öte taraftan, bu alanlarda sağlanacak kalıcı iyileşmeler, krizden çıkışı hızlandıracak gibi, kriz sonrasında rekabetin yoğunlaşacağı ve önemli değişikliklerin yaşanacağı dünya ekonomisine hazır hale getirecektir.

2010 yılı ekonomi yönetiminde hem para hem de maliye politikasının birbiriyle uyum içinde uygulanması ve dış gelişmelere karşı gerekli esneklik ve süratle cevap verilebilir olması her zamankinden daha önemli olacaktır. Halen zayıf olan dış talebin yerine iç talebin canlandırılması, enflasyondaki yükselme ve kamu maliyesindeki bozulma riskleriyle dengelenmek zorundadır. Kamu açığındaki bozulma veri iken ve dışarıdan finansman imkanları sınırlı iken, kamu finansman ihtiyacının yurtiçi piyasalardan karşılanmasının enflasyon ve faiz oranları üzerinde olumsuz sonuçları, ekonomi politikasının yanıt oluşturmaya gereken bir başka zorluk olacaktır. Döviz kurlarının seyri de bu alanlardaki hareketleri etkileyeceği için, dış talep ve sermaye girişlerinin de yakından izlenmesi gerekecektir.

Kapsamlı bir reform sürecini gerektirmektedir.

2010 yılında politika esnekliği önem kazanacaktır.

Türkiye hem 2009'un yaralarını hızla sarmak isteyecek ve 2010'da büyüme hızını olabildiğince yükseltmeye çalışacak, hem de krizden çıkış için izlenen politikaların sonraki yılların büyüme sürecini tehlikeye atmamasını amaçlayacaktır. Bu ise çok titiz ve dikkatli bir politika tasarımı ve uygulaması gerektirmektedir. Çünkü temel dengelerden birinde meydana gelecek bir iyileşme, ancak enflasyon, kur, faiz gibi temel parametrelerde bir değişiklik sonucu diğer dengelerde meydana gelecek bir bozulma ile dengelenebilecektir.

**Hem istikrar
hem büyüme
hedeflerinin
içerdiği
karşıtlıklar iyi
yönetilmelidir.**

Türkiye düşük talep ortamında vergi gelirini artırmak ve kamu açığını azaltmakta zorlanacaktır. Dış kaynak girişinin kuvvetli olmayacağı bir ortamda kamu açığını finanse etmek üzere iç borçlanmaya ağırlık verilecektir. Bu ise faiz oranlarının yeniden yükselmesine yol açacak ve giderek talebi olumsuz etkileyecektir.

Yüksek talep ve artan faizler 2009'un son iki ayında enflasyon göstergelerinin işaret ettiği yükselme eğiliminin olumsuz etkileyecektir. 2010 yılında baz etkisiyle yükseleceği bilinen enflasyon oranı ilave bir baskı altında kalacaktır.

Dünya ekonomisinde toparlanma süreci devam edip, küresel risk iştahı yerine gelirken gelişmekte olan ülkelere yönelecek finansman imkanlarından Türkiye de yararlanacaktır. Enflasyonun hızlanırken faiz oranlarının da orantılı olarak arttığı yurtiçi ortamda, yükselmiş olan kredi notu ile birlikte sermaye girişlerinin beklenenden yüksek olması, TL'nin değer kazanmasına yol açacaktır. TL'deki değerlenme cari açığın bozulması ile sonuçlanacaktır.

Yukarıda sayılan nedenlerden dolayı, enflasyon ve uzun vadeli sonuçları açısından bir dizi olumsuzluğu barındıran kamu açığının kontrol altına alınması ihtiyacı, iç talebin kontrolsüz desteklenmesini gerektirmektedir. Kamu açığını azaltmak üzere harcamaların daraltılması ya da sene başında uygulamaya konmuş olduğu üzere vergi oranlarının artırılması ise hiç şüphesiz iç talebi olumsuz etkileyecektir. Bu koşullar altında bütçe açığı sınırlı kalacak,

**Talep destekleri
kamu
dengelerinin
iyileştirilmesi
ihtiyacı ile
dengelenmelidir.**

dolayısıyla faizler düşük seyrini koruyacak, yavaşlayacak iç talep de enflasyonun kontrolsüz artışının önüne geçecektir. Ancak, dış ve özel sektörün yurtiçi talebinin zayıf olduğu bir ortamda kamu talebinin de geri çekiliyor olması, büyüme hızını aşağı çekecektir.

Kurlarda 2009 yılı içinde elde edilmiş olan düzeltme, yeniden hızlanacak bir değerlendirme ile tamamen geri alınmazsa, Türkiye rekabetçiliğini koruyabilir. Eğer son yıllarda sergilenen başarılı dış politika açılımları sayesinde yeni pazarlarda elde edilen başarı, AB ekonomilerinde beklenenin üzerinde bir toparlanmayla da birleşirse, dış talep artışı yüksek olacaktır. Yüksek dış talebin canlandıracağı imalat sanayi üretimi, zaman içinde istihdam artışına ve gelir artışına yol açarak iç talep üzerinde de olumlu olacaktır.

Sonuç olarak Türkiye'nin 2010 yılında uygulayacağı ekonomi politikası sadece 2010 yılını değil, önümüzdeki yıllardaki performansı da etkileyecektir. Etkileri kısa ve uzun dönemde farklılaşacak olan, dış gelişmelere son derece açık çeşitli sayıda politika alternatifinin mevcudiyeti, 2010 yılında tek bir ekonomik tahmin seti üzerinde yoğunlaşmanın riskini artırmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada bir temel senaryo ve 2 alternatif senaryo geliştirilmiştir. Temel senaryonun gerçekleşme ihtimali %60, iyimser senaryonun gerçekleşme ihtimali % 25, kötümser senaryonun gerçekleşme ihtimali ise %15'dir.

Uzun vadeli amaçlarla kısa vadeli amaçların uyumu sağlanmalıdır.

TÜSİAD MAKROEKONOMİK SENARYO

(yıllık ortalamalar)

	<i>kötümser senaryo</i>	<i>baz senaryo</i>	<i>iyimser senaryo</i>
GELİR ve FİYAT			
GSYH (sabit fiyatlarla)	1,4	3,8	5,9
Enflasyon (TÜFE)	6,4	8,5	8,3
MERKEZİ BÜTÇE			
Merkezi Bütçe Geliri (milyar TL)	225,9	231,3	235,9
Merkezi Bütçe Gideri (milyar TL)	297,4	288,5	287,4
Merkezi Bütçe Dengesi (milyar TL)	-71,5	-57,2	-51,5
Faiz Harcamaları (milyar TL)	57,4	48,0	48,0
Faiz Dışı Bütçe Dengesi (GSYH'ye oranı, %)	-1,4	-0,9	-0,3
Merkezi Bütçe Dengesi (GSYH'ye oranı, %)	-7,0	-5,4	-4,7
DÖVİZ KURLARI			
Nominal Döviz Kuru (TL/\$)	1,561	1,537	1,4276
Nominal Döviz Kuru*	5,2	3,5	-3,8
Reel Döviz Kuru (2003=100)**	165,7	171,6	184,4
Reel Döviz Kuru*	-1,8	1,6	9,2
Nominal Döviz Kuru (TL/€)	2,341	2,305	2,1
Nominal Döviz Kuru*	5,4	3,8	-3,6
Reel Döviz Kuru (2003=100)**	126,9	131,4	141,2
Reel Döviz Kuru*	-2,1	1,3	8,9
Çapraz Kur €/ \$	1,5	1,5	1,5
DİBS FAİZİ			
Nominal Faiz (bileşik %)	11,7	11,0	9,4
Reel Faiz (bileşik %)	5,3	2,7	1,4
DIŞ TİCARET ve CARI İŞLEMLER			
İthalat (cif, milyar \$)	148,7	158,5	176,0
İhracat (fob, bavul tic. hariç, milyar \$)	104,9	111,4	122,5
Dış Ticaret Dengesi (milyar \$)	-43,8	-47,1	-53,5
Görünmeyen Kalemler (diğer cari)(milyar\$)	23,4	24,4	25,9
Cari İşlemler Dengesi (milyar\$)	-20,4	-22,7	-27,6
Cari İşlemler Dengesi (GSYH'ye oranı, %)	-2,6	-3,3	-4,5
İthalat (cif)*	8,7	15,9	28,7
İhracat (fob, bavul tic. hariç)*	4,8	11,4	22,4
Euro bölgesi büyüme hızı	0,3	0,6	0,9

(*) Bir önceki yılın aynı dönemine göre yıllık yüzde değişmeyi gösterir.

(**) Reel döviz kuru endeksindeki düşüş, TL'nin yabancı para birimleri karşısında değer kaybettiğini göstermektedir.

Temel senaryoda ekonominin 2010 yılında kısa vadede büyümeyi hızlandırırken orta vadede kamu dengelerinde bozulmaya yol açmayacak olsa da kuvvetli bir iyileşme de hedeflemeyen bir politika seti uygulanacağı varsayılmıştır. Bu senaryoda dünya ekonomisinde de beklendiği üzere yavaş ve düşük bir toparlanma olacağı kabul edilmektedir. Sonuç olarak ortalama bir performans elde edilecek ve Türkiye 2011 yılından sonra %4.5 ortalama büyüme hızı ile çizilen bir performansa oturacaktır.

**Temel
senaryoda 2011
sonrasında
%4.5'lik
büyüme
patikasına
dönülecektir.**

İyimser senaryonun temel özellikleri, Türkiye'nin siyasi sorunlarını çözmesiyle ekonomi politikasına daha fazla yoğunlaşabilmesi ve dünya ekonomisinde öngörülenden daha hızlı ve kuvvetli bir büyümenin ortaya çıkmasıdır. İyileşen yurtiçi ortamda geleceğe güven artacak ve beklentilerde hızlı bir iyileşme görülecektir. Dış talepteki olumlu seyir, artan imalat sanayi üretimi üzerinden iç talebi de canlandıracaktır. Dünya ekonomisinin olumlu seyri, petrol ve diğer hammadde fiyatlarını artıracak ve gelişmekte olan ülkelere sermaye girişinin hızlanması TL'nin değer kazanmasına neden olacaktır. Enflasyon üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerin bileşkesi olarak, enflasyonun Merkez Bankası öngörülleri doğrultusunda gelişeceği düşünülmektedir. Ancak ithalat talebi artacak ve artan ihracata rağmen, cari işlemler açığı yükselecektir. Kamu açığı kontrol altına alınabilecek ve beklentilerdeki iyileşmeyle birlikte büyüme hızlanacaktır.

**Dünya
ekonomisinde
beklenenden
hızlı
toparlanma,
ekonomik
performansı
yükseltecektir.**

Kötümser senaryo ise dünya ekonomisindeki toparlanmanın gecikeceği ve içeride de beklentilerin bozulacağı düşüncesi üzerine kurgulanmıştır. Dış talebin büyümeyi desteklemeyeceği bu ortamda, yurtiçi siyasi dalgalanmaların devamı ve ekonomi politikasında yapılacak hatalar beklentilerin bozulmasına yol açmaktadır. Beklentilerdeki bozulma enflasyon ve faiz oranları artarken, iç talebin de yetersiz kalmasına neden olacak ve düşük büyüme altında cari açık ve kamu açığı sorunlarıyla boğuşan bir tablo ortaya çıkacaktır.

TÜSİAD Makroekonomik Modeli bu üç senaryo altında çalıştırıldığında baz senaryoda %3.8 olan büyüme hızının kötümser senaryoda %1.4'e kadar gerilediği, iyimser senaryoda ise %5.9'a çıktığı görülmektedir. Yıllık ortalama enflasyon oranı baz senaryoda ve iyimser senaryoda %8.5 ve %8.3 ile pek değişmezken, yurtiçi ve yurtdışı talep düşüklüğünün olduğu kötümser senaryoda %6.4'e gerilemektedir. Baz senaryoda %5.4 olan bütçe açığı/GSYH oranını kötümser senaryoda %7'ye yükselmekte, iyimser senaryoda ise %4.7'ye gerilemektedir.

İyimser senaryoda TL'nin değerlendirme sürecine girmesiyle dolar kuru 1,428 TL'ye gerilemekte, kötümser senaryoda ise TL dolar karşısında değer kaybederek 1,561 TL'ye inmektedir. Beklentilerdeki bozulma nedeniyle faiz oranlarının da yükseldiği kötümser senaryoda reel faizler yeniden yükselerek %5,3'e çıkmaktadır. Reel faizler baz senaryoda %2.7 seviyesine, iyimser senaryoda ise %1.4 seviyesine gerilemektedir.

İyimser senaryoda TL'nin değer kazanmasına ve yurtiçi ve yurtdışı talebin hızlanmasına bağlı olarak dış ticaret açığı ve cari açık sırasıyla 53,5 ve 27,6 milyar dolara yükselmektedir. Kötümser senaryoda ise dış ticaret açığı 44, cari işlemler açığı da 20 milyar dolara gerilemektedir.

Türkiye'nin en önemli iki çıpası olan IMF ve AB ile ilişkilerin 2009 yılında gerilemiş olması, Türkiye ekonomisindeki reform dinamizmini azaltan ekonomik performansı gerileten ve risk primini artıran bir faktör olmuştur. Yerli ve yabancı yatırımcıların özellikle IMF anlaşmasına verdikleri önem, Türkiye'de beklentilerin değerlendirilme sürecini yakından etkilemekte ve finansal piyasaların performansı üzerinde etkili olmaktadır. Bu alanlarda 2010 senesinde atılacak olumlu adımlar, iyimser senaryonun gerçekleşme ihtimalini güçlendirecektir.

DPT tarafından hazırlanan 2010 yılı Programında 2010 için büyüme tahmini %3.5'tir. Kasım ayında IMF tarafından yayınlanan *WORLD*

Yurtiçi siyasi dalgalanmaların boyutu ve beklenti yönetimi, hangi senaryonun geçerli olacağını belirleyecektir.

IMF ve AB çıpaları, iyimser senaryoyu güçlendirir.

ECONOMIC OUTLOOK raporunda ve OECD tarafından Kasım ayında yayınlanan *ECONOMIC OUTLOOK* raporunda yılsonu büyüme tahmini %3,7'dir. TCMB'nin 2010 yılı Ocak ayı beklenti anketinde de 2010 yılı büyüme hızının % 3,7 olduğu görülmektedir.

2010 yılında büyüme % 4 civarında kalacaktır.

TÜSİAD Makroekonomik Senaryosuna göre¹ 2009'da %6 civarında gerileyecek olan ekonomi, 2010 yılında da %3,9 büyüyecektir. Geçen senenin ilk çeyreğinde %14,7 daralmış olan ekonominin bu senenin ilk çeyreğinde %5,8 büyümesi beklenmektedir. Yılın geri kalanında ise büyüme hızının tedricen azalacağı tahmin edilmektedir.

Gerileyen uluslararası fiyatlar ve düşen talep sonucunda TÜFE, 2009 yılında ilk üç çeyrek itibariyle, yıllık bazda sırasıyla %7,9, %5,7, %5,3 oranlarında gerçekleşmiştir. Yıl sonuna doğru artan gıda fiyatlarının yanı sıra baz etkisinin de devreden çıkmasıyla, TÜFE endeksinde hızlanma dönemine girilmiştir. 2009 sonunda idari fiyatlarında yapılmış olan ayarlamalar ve vergi artışlarının, enflasyon üzerinde baz etkiye ilave bir baskı yaratacağı düşünülmektedir. Merkez Bankası'nın enflasyon tahmini %5,4 olmasına karşılık, TCMB'nin 2010 yılı Ocak ayı beklenti anketinde enflasyonun %6,9 olduğu görülmektedir.

2009 yılında gerileyen enflasyonun 2010 yılının ilk yarısında hızlanacağı düşünülmektedir.

2009 yılında ciddi bir çöküş yaşanan iç talebin 2010 yılında toparlanma sürecine gireceği düşünülmektedir. Küresel ekonomideki toparlanmanın da hızlı olmayacağı göz önünde alındığında TÜSİAD Makroekonomik senaryosunda 2010 yılında enflasyonun ortalama %8,5, sene sonunda ise %7,2 olacağı hesaplanmaktadır.

Krizle birlikte 1025 puanlık faiz indirimine giden Merkez Bankası faiz indirim sürecini enflasyon beklentilerini dikkate alarak yönetmektedir. Ekonomik aktivitenin durduğu bir dönemde, faiz oranlarının aşağı çekilmesi, ekonomik aktiviteyi olumlu etkilemiş ve reel faiz oranlarının süratle inmesine olanak sağlamıştır. 2010 senesinin

Enflasyondaki artış trendi faizler üzerinde baskı yaratacaktır.

¹ TÜSİAD Makroekonomik Senaryosu 13 Ocak 2010 tarihi itibariyle güncellenmiştir

de ise, enflasyon beklentilerinin artması ve iç talebin toparlanması, nominal faiz oranlarındaki indirim sürecini önce durduracak sonra geri çevirecektir. Bununla birlikte, reel faiz oranlarının enflasyondaki yükselme nedeniyle 2010 yılında da düşmeye devam edeceği beklenmektedir.

Krizle birlikte Türkiye'nin yapısal bir sorunu olan cari açığın da 2009 yılında hızla azalmış olduğu görülmektedir. Gerek düşen hammadde fiyatlarının gerekse azalan yurtiçi talebin etkisiyle cari işlemler açığı 2009 yılının Ekim ayında 12 aylık kümülatif olarak 11,4 milyar dolara gerilemiştir.

Merkez Bankası'nın 2009 yılı son beklenti anketine göre 2009 yılı cari işlemler dengesi beklentisi 11,4 milyar açık öngörmektedir. TÜSİAD Makroekonomik Senaryosuna göre 2009 yılında yavaşlayan iç talep, enerji ve emtia fiyatlarındaki düşüşe ilave olarak TL'nin değer kaybetmesi gibi faktörlerin etkisiyle cari işlemler açığı 11 milyar dolara inmesi, 2010 yılında da bu eğilimlerin tersine dönmesiyle 23 milyar dolara yükselmesi öngörülmektedir.

İç piyasaların yeniden toparlamaya başlaması ve TL'nin değer kazanmasıyla bu yıl sonunda 137 milyar \$ olması beklenen ithalatın 2010 yılında %16 artarak 159 milyar \$ düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Türk Lirası'nın değer kazanacak olmasına rağmen artan dış taleple birlikte 2009 yılı sonunda 100 milyar dolar olarak hesaplanan ihracatın %16 oranında artarak 111 milyar \$'a; cari işlemler açığının 23 milyar dolar ile GSYH'ye oranının ise %1,8'den %3,3 oranına yükseleceği tahmin edilmektedir.

Kriz sonrasında finansal akımların yeniden gelişmekte olan ülkelere yönelmesiyle birçok ülke para biriminin değerlenmeye başladığı, TL'nin de değerlendirildiği gözlenmektedir. Bu sürecin 2010 yılında da devam edeceği tahmin edilmektedir. 2010 yılı yıllık ortalama kurun Euro için 2,3 TL, dolar için de 1,5 TL olması öngörülmektedir.

Azalan yurtiçi talep ve düşen emtia fiyatları cari işlemler açığını düşürmektedir.

2010 yılında cari işlemler açığı yeninden yükselecek...

... cari açığın GSYH'ya oranı %1,7 seviyesine düşecektir.

TL'nin 2010 yılında değerlendirilmesi beklenmektedir.

Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan Orta Vadeli Mali Çerçeve'ye göre kriz karşısında alınan önlemler ve düşen gelirler neticesinde hızla bozulmuş olan bütçe açığının yavaş ve kademeli olarak düzeleceği öngörülmektedir. TÜSİAD 2010 yılı senaryosuna göre, 2009 yılı sonunda merkezi bütçe harcamalarının 267 milyar TL düzeyinde gerçekleşmesi beklenirken, 2010 yılında 288,5 milyar TL düzeyine ulaşması beklenmektedir. Buna karşın bütçe gelirlerinin 210 milyar TL'den 231 milyar TL düzeyine ulaşacağı ve bütçe açığının 57 milyar civarında kalacağı tahmin edilmektedir. Bütçe açığının GSYH oranının da %5.9'dan %5.4'e düşmesi beklenmektedir.

Bütçe dengesindeki bozulmanın devam etmeyeceği beklenmektedir.

2009 yılında Türkiye uzun yıllardır mücadele etmekte olduğu yüksek enflasyon, yüksek reel faiz, yüksek cari işlemler açığı gibi yapısal sorunları büyük ölçüde hafiflemiştir. Konjonktürden kaynaklanan bu hafifleme, yapısal önlemlerle maalesef kalıcı hale getirilememiştir. 2010 yılında bu avantajların tamamında kayıplar ortaya çıkacaktır.

2009 yılında elde ettiği fırsatları kalıcılaştıramamış olan Türkiye...

Küresel kriz, etkilerini gelecek yıllarda da gösterecek, finansal piyasaların düzenlenmesindeki kurallar ve gözetim ilkelerinden, sanayinin coğrafi konumlanışına kadar bir dizi alanda değişikliklerin yolunu açacaktır. Bu köklü değişikliklere hazır olmak, ancak bugünden kapsamlı ve iyi detaylandırılmış bir ekonomik programla mümkün olabilir. Raporun birinci bölümünde de dikkat çekildiği üzere, Türkiye 2001 krizinden sonra sanayide başlamış olduğu dönüşümü devam ettirmekte zorlanmıştır. Küresel kriz sonrasında ise, sanayide düşük teknoloji ürünlerden yüksek teknoloji ürünlerine geçiş sürecinin hızlandırılması kadar, geleneksel üretim ve yönetim biçimlerinin modernleştirilerek kurumsallaştırılması da gerekmektedir. Ürün ve işgücü piyasalarında çok boyutlu reformları gerektiren bu dönüşüm olmaksızın, finans sisteminde beklenen değişimlere uyum sağlamak ve küresel talebe uygun bir ürün gamına sahip olmak kolay olmayacaktır.

2010 yılını heba etmemelidir.

2010 senesi sadece makroekonomide konjonktür yönetimi ile geçirilir ve ekonomi yapısal dönüşüm sürecine girmezse, Türkiye gelecek dönemin küresel rekabet ortamına uyum sağlamak ve yüksek büyüme hızlarını korumakta zorlanacaktır.

TÜSİAD MAKROEKONOMİK SENARYO

(Baz senaryo, üç aylık ve yıllık ortalamalar)

	2008					2009					2010				
	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Yıllık	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Yıllık	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Yıllık
GELİR ve FİYAT					-					-					
GSYH (sabit fiyatlarla)*	7,2	2,8	1,0	-6,5	1,1	-14,7	-7,9	-3,3	1,8	-6,0	5,5	3,9	3,1	3,0	3,8
Enflasyon (TÜFE)	9,2	10,6	11,1	10,1	10,1	7,9	5,7	5,3	6,5	6,7	8,3	8,9	8,3	7,0	8,5
MERKEZİ BÜTÇE															
Merkezi Bütçe Geliri (milyar TL)	47,2	55,3	58,2	48,2	208,9	47,3	54,3	54,7	53,9	210,2	52,3	61,3	64,4	53,4	231,3
Merkezi Bütçe Gideri (milyar TL)	51,6	49,0	64,9	60,5	226,0	66,4	58,4	72,3	69,5	266,7	65,8	62,6	82,9	77,2	288,5
Merkezi Bütçe Dengesi (milyar TL)	-4,4	6,3	-6,7	-12,3	-17,1	-19,1	-4,1	-17,6	-15,7	-56,5	-13,6	-1,4	-18,5	-23,8	-57,2
Faiz Harcamaları (milyar TL)	13,8	7,0	20,6	9,3	50,7	18,1	9,2	18,3	8,4	53,9	13,0	6,6	19,5	8,8	48,0
Faiz Dışı Bütçe Dengesi (GSYH'ye oranı, %)	4,4	5,5	5,3	-1,3	3,5	-0,5	2,2	0,3	-2,9	-0,3	-0,2	2,0	0,4	-5,4	-0,9
Merkezi Bütçe Dengesi (GSYH'ye oranı, %)	-2,0	2,6	-2,6	-5,3	-1,8	-9,1	-1,8	-6,7	-6,2	-5,9	-5,7	-0,5	-6,3	-8,6	-5,4
DÖVİZ KURLARI															
Nominal Döviz Kuru (TL/\$)	1,217	1,237	1,188	1,548	1,297	1,663	1,546	1,481	1,484	1,544	1,502	1,525	1,548	1,571	1,537
Nominal Döviz Kuru*	-13,3	-7,3	-7,4	30,7	-0,3	36,7	25,0	24,7	-4,1	19,0	-9,7	-1,4	4,5	5,9	3,5
Reel Döviz Kuru (2003=100)**	180,9	184,3	193,5	153,1	178,0	143,1	155,7	163,3	168,8	157,8	172,7	172,3	169,5	172,0	171,6
Reel Döviz Kuru*	25,1	18,4	19,9	-15,6	10,7	-20,9	-15,5	-15,6	10,3	-11,3	20,6	10,6	3,7	1,8	1,6
Nominal Döviz Kuru (TL/€)	1,878	1,940	1,788	2,050	1,914	2,165	2,150	2,136	2,221	2,168	2,253	2,287	2,322	2,357	2,305
Nominal Döviz Kuru*	2,1	7,9	1,6	19,5	7,6	15,3	10,8	19,5	8,4	13,3	4,1	6,4	8,7	6,1	3,8
Reel Döviz Kuru (2003=100)**	135,0	135,0	147,6	133,0	137,6	126,4	128,6	130,1	129,7	128,7	132,3	132,0	129,8	131,7	131,4
Reel Döviz Kuru*	8,0	3,2	10,9	-6,2	3,7	-6,4	-4,7	-11,8	-2,5	-6,5	4,6	2,6	-0,2	1,5	1,3
Çapraz Kur €/ \$	1,5	1,6	1,5	1,3	1,5	1,3	1,4	1,4	1,5	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
DİBS FAİZİ															
Nominal Faiz (bileşik %)	17,3	20,6	19,0	20,3	19,3	14,8	12,2	9,7	9,0	11,4	10,9	11,6	11,1	10,5	11,0
Reel Faiz (bileşik %)	7,5	9,0	7,1	9,3	8,2	6,4	6,1	4,2	2,4	4,8	2,4	2,5	2,6	3,3	2,7
DIŞ TİCARET ve CARİ İŞLEMLER															
İthalat (cif, milyar \$)	49,2	56,7	57,7	38,4	202	28,9	33,5	37,8	36,6	136,7	32,6	38,6	46,6	40,8	158,5
İhracat (fob, bavul tic. hariç, milyar \$)	33,1	35,6	36,4	26,8	132,0	24,5	23,3	25,4	26,9	100,0	26,2	28,6	27,8	28,8	111,4
Dış Ticaret Dengesi (milyar \$)	-16,0	-21,1	-21,3	-11,6	-69,9	-4,4	-10,2	-12,5	-9,6	-36,7	-6,4	-10,0	-18,8	-12,0	-47,1
Görünmeyen Kalemler (diğer cari)(milyar\$)	3,7	5,5	13,3	5,8	28,2	2,6	5,0	10,9	7,7	25,8	3,4	5,3	10,3	5,4	24,4
Cari İşlemler Dengesi (milyar\$)	-12,3	-15,6	-8,0	-5,8	-41,7	-1,8	-5,2	-1,5	-2,0	-10,9	-3,0	-4,6	-8,5	-6,6	-22,7
Cari İşlemler Dengesi (GSYH'ye oranı, %)					-5,6					-1,8					-3,3
İthalat (cif)*	39,7	34,5	30,1	-20,6	18,8	-41,3	-41,0	-34,4	-4,8	-32,3	12,8	15,4	23,1	11,5	15,9
İhracat (fob, bavul tic. hariç)*	43,0	34,7	36,4	-13,2	23,1	-26,1	-34,7	-30,4	0,3	-24,2	7,0	23,2	9,5	7,0	11,4

İtalik rakamlar TÜSİAD tabminidir.

(*) Bir önceki yılın aynı dönemine göre yıllık yüzde değişmeyi gösterir.

(**) Reel döviz kuru endeksindeki düşüş, TL'nin yabancı para birimleri karşısında değer kaybettiğini göstermektedir.

EK TABLolar

Tablo 1: Ekonominin Genel Dengesi

(cari fiyatlarla, milyon TL)

	2008	2009*	2010**	% Pay		
				2008	2009*	2010**
GSYH	950,098	946,678	1,028,802	100.0	100.0	100.0
Dış Kaynak (-)	42,135	3,300	15,202	4.4	0.3	1.5
Toplam Kaynaklar	992,233	949,978	1,044,004	104.4	100.3	101.5
Toplam Yatırımlar	210,339	148,693	174,112	22.1	15.7	16.9
Sabit Sermaye Yatırımı	191,815	160,200	181,290	20.2	16.9	17.6
Kamu	39,123	38,376	44,477	4.1	4.1	4.3
Özel	152,692	121,824	136,813	16.1	12.9	13.3
Stok Değişmesi	18,524	-11,507	-7,178	1.9	-1.2	-0.7
Kamu	1,479	2,543	-215	0.2	0.3	-0.0
Özel	17,045	-14,050	-6,963	1.8	-1.5	-0.7
Toplam Tüketim	781,894	801,285	869,892	82.3	84.6	84.6
Kamu Harcanabilir Geliri	111,856	82,066	101,351	11.8	8.7	9.9
Kamu Tüketimi	95,463	106,237	115,145	10.0	11.2	11.2
Kamu Tasarrufu	16,393	-24,171	-13,794	1.7	-2.6	-1.3
Kamu Yatırımı	40,602	40,919	44,262	4.3	4.3	4.3
Kamu (Tas.-Yat.) Farkı	-24,209	-65,091	-58,057	-2.5	-6.9	-5.6
Özel Harcanabilir Gelir	830,368	853,825	917,342	87.4	90.2	89.2
Özel Tüketim	686,431	695,048	754,747	72.2	73.4	73.4
Özel Tasarruf	143,936	158,777	162,595	15.1	16.8	15.8
Özel Yatırım	169,737	107,773	129,850	17.9	11.4	12.6
Özel (Tas.-Yat.) Farkı	-25,801	51,003	32,745	-2.7	5.4	3.2
Özel Tasarruf Oranı	17.3	18.6	17.7	-	-	-
Toplam Yurtiçi Tasarruflar	160,330	134,605	148,800	16.9	14.2	14.5
S.Sermaye Yatırımı/GSYH	-	-	-	20.2	16.9	17.6
Yurtiçi Tasarruflar/GSYH	-	-	-	16.9	14.2	14.5

Tablo 2: Ekonominin Genel Dengesi

(1998 yılı fiyatlarıyla, milyon TL)

	2008	2009*	2010**	% Değişim		
				2008	2009*	2010**
GSYH	102,164	96,034	99,395	0.9	-6.0	3.5
Dış Kaynak (-)	2,933	1,127	1,469	-36.8	-61.6	30.3
Toplam Kaynaklar	105,097	97,161	100,864	-0.8	-7.6	3.8
Toplam Yatırımlar	25,549	19,460	21,226	-2.5	-23.8	9.1
Sabit Sermaye Yatırımı	25,364	21,012	22,634	-3.7	-17.2	7.7
Kamu	4,570	4,589	5,062	7.6	0.4	10.3
Özel	20,794	16,423	17,572	-5.9	-21.0	7.0
Stok Değişmesi (1)	185	-1,552	-1,408	0.5	0.5	0.3
Kamu	132	224	-18	0.0	0.0	-0.1
Özel	53	-1,776	-1,390	0.5	0.5	0.4
Toplam Tüketim	79,548	77,701	79,637	-0.2	-2.3	2.5
Kamu Harcanabilir Geliri	12,013	8,319	9,782	-3.2	-30.8	17.6
Kamu Tüketimi	7,844	8,192	8,388	3.2	4.4	2.4
Kamu Tasarrufu	4,169	127	1,394	-13.4	-97.0	997.6
Kamu Yatırımı	4,702	4,813	5,044	9.4	2.4	4.8
Kamu (Tas.-Yat.) Farkı	-533	-4,686	-3,650	-	-	-
Özel Harcanabilir Gelir	89,177	86,545	88,542	1.4	-3.0	2.3
Özel Tüketim	71,705	69,509	71,249	-0.5	-3.1	2.5
Özel Tasarruf	17,472	17,036	17,293	10.3	-2.5	1.5
Özel Yatırım	20,847	14,647	16,183	-4.8	-29.7	10.5
Özel (Tas.-Yat.) Farkı	-3,375	2,389	1,110	-	-	-
Özel Tasarruf Oranı	19.6	19.7	19.5	-	-	-
Toplam Yurtiçi Tasarruflar	21,641	17,163	18,687	-	-	-
S.Sermaye Yatırımı/GSYH	24.8	21.9	22.8	-	-	-
Yurtiçi Tasarruflar/GSYH	21.2	17.9	18.8	-	-	-

* DPT gerçekleşme tahmini

** DPT Programı

(1) Yüzde değişimleri GSYH büyümesine katkıları göstermektedir.

Kaynak: DPT

Tablo 3: GSYH Sektörel Büyüme Hızı

(1998 fiyatlarıyla, % değişim)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009		
							I.	II.	III.
Tarım	-2.0	2.8	7.2	1.4	-6.7	3.5	0.3	6.4	2.8
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	-2.2	2.7	6.6	1.3	-7.0	3.9	-0.4	6.4	2.7
Balıkçılık	5.1	9.6	29.8	4.1	0.7	-5.7	10.8	8.4	6.2
Sanayi	7.8	11.3	8.6	8.3	5.8	1.1	-20.6	-10.9	-4.0
Maden	-2.2	3.4	9.0	5.2	8.1	5.4	-13.0	-15.3	-3.2
İmalat	8.4	11.9	8.2	8.4	5.6	0.8	-21.8	-11.2	-3.9
Enerji	4.9	7.1	14.1	8.6	6.8	3.7	-6.1	-6.0	-4.8
İnşaat	7.8	14.1	9.3	18.5	5.7	-8.2	-18.9	-21.4	-18.1
Toptan ve Perakende Ticaret	11.4	13.8	9.5	6.3	5.7	-1.1	-26.3	-15.4	-7.2
Oteller ve Lokantalar	-6.2	6.8	0.4	2.5	2.1	0.1	3.1	2.1	5.2
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	8.9	10.7	11.7	6.8	7.1	1.3	-17.7	-12.2	-6.9
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	-5.1	14.0	13.6	14.0	9.8	9.1	10.8	7.5	7.8
Konut Sahipliği	3.2	3.8	3.6	2.7	2.1	2.3	4.5	4.8	3.8
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	4.9	13.2	10.2	12.6	13.9	6.8	-0.5	1.8	6.3
Kamu Yönetimi ve Savunma	-0.7	3.1	-5.0	0.1	1.2	0.9	0.9	1.2	1.7
Eğitim	0.2	1.1	4.3	5.2	4.8	0.7	-0.3	0.6	2.0
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	0.8	-1.1	17.8	3.9	1.7	3.0	0.0	2.0	3.6
Diğer Hizmet Faaliyetleri	-0.3	4.7	5.3	9.1	5.4	1.7	-3.1	-2.1	0.5
Eviçi Personel Çalıştıran Hanehalkı	3.1	12.7	10.8	13.5	12.2	5.7	-2.0	0.1	4.4
Sektörler Toplamı	4.5	9.6	8.5	7.5	4.8	1.5	-12.4	-7.1	-2.0
Dolaylı Ölçülen Mali Aracılık Hizmetleri	-7.1	14.7	14.3	17.4	9.0	8.4	10.7	6.6	9.5
Vergi Sübvansiyon	6.4	9.9	10.9	6.6	5.9	-0.3	-22.0	-7.0	-8.4
GSYH (Alıcı Fiyatlarıyla)	5.3	9.4	8.4	6.9	4.7	0.9	-14.7	-7.9	-3.3

Kaynak: TÜİK

Tablo 4: Sektörlerin GSYH İçindeki Payları

(1998 fiyatlarıyla, %)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009		
							I.	II.	III.
Tarım	11.4	10.7	10.6	10.0	8.9	9.2	5.0	8.0	16.2
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	11.1	10.4	10.2	9.7	8.6	8.9	4.7	7.8	16.1
Balıkçılık	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.1
Sanayi	25.7	26.1	26.2	26.5	26.8	26.8	26.5	27.8	24.4
Maden	0.8	0.7	0.7	0.7	0.8	0.8	0.7	0.8	0.9
İmalat	23.0	23.5	23.5	23.8	24.0	24.0	23.8	25.0	21.7
Enerji	1.9	1.8	1.9	2.0	2.0	2.1	2.0	2.1	1.9
İnşaat	5.5	5.8	5.8	6.4	6.5	5.9	5.8	5.2	4.6
Toptan ve Perakende Ticaret	12.6	13.1	13.2	13.1	13.3	13.0	12.1	12.8	11.7
Oteller ve Lokantalar	2.2	2.2	2.0	1.9	1.9	1.9	1.7	1.5	3.2
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	13.7	13.9	14.3	14.3	14.6	14.7	14.7	14.5	13.3
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	8.0	8.3	8.7	9.3	9.8	10.6	13.3	11.4	10.9
Konut Sahipliği	5.6	5.3	5.0	4.8	4.7	4.8	6.0	5.5	4.7
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	2.7	2.8	2.8	3.0	3.2	3.4	4.7	3.5	2.8
Kamu Yönetimi ve Savunma	4.1	3.9	3.4	3.2	3.1	3.1	3.7	3.2	3.0
Eğitim	2.2	2.1	2.0	2.0	2.0	2.0	2.6	2.2	1.7
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	1.3	1.1	1.2	1.2	1.2	1.2	1.6	1.3	1.2
Diğer Hizmet Faaliyetleri	1.6	1.6	1.5	1.6	1.6	1.6	2.0	1.6	1.4
Eviçi Personel Çalıştıran Hanehalkı	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1
Sektörler Toplamı	96.7	96.9	96.9	97.5	97.6	98.2	100.1	98.6	99.1
Dolaylı Ölçülen Mali Aracılık Hizmetleri	4.9	5.1	5.4	5.9	6.2	6.6	8.3	7.0	7.0
Vergi Sübvansiyon	8.2	8.3	8.4	8.4	8.5	8.4	8.2	8.4	7.8
GSYH (Alıcı Fiyatlarıyla)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: TÜİK

Tablo 5: Harcamalar Yöntemiyle GSYH'nin Büyüme Hızı

(1998 fiyatlarıyla, % değişim)	2004	2005	2006	2007	2008	2009		
						I.	II.	III.
Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi	11.0	7.9	4.6	5.5	-0.1	-10.0	-1.5	-0.9
Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	10.2	7.5	4.6	4.7	-0.2	-10.0	-0.8	-0.2
(Eksi) Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	-0.5	3.0	0.9	-7.1	-4.0	-1.2	15.7	13.9
Yerleşik Hanehalklarının Yurtdışı Tüketimi	3.7	6.6	-13.9	6.8	-11.4	27.0	22.5	80.6
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	6.0	2.5	8.4	6.5	1.9	5.2	0.5	5.2
Maaş-Ücret	0.2	-0.8	0.4	1.1	-0.4	0.9	1.2	1.7
Mal ve Hizmet Alımları	15.5	7.1	19.0	12.6	4.2	10.8	-0.2	8.6
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	28.4	17.4	13.3	3.1	-5.0	-27.5	-24.3	-18.0
Kamu Sektörü	-6.6	25.0	2.6	6.3	13.1	24.5	5.4	-10.6
Makine-Teçhizat	-6.8	34.8	-18.5	12.7	22.3	27.4	-20.3	-16.4
İnşaat	-6.5	21.7	10.4	4.5	10.4	24.2	10.7	-9.2
Özel Sektör	36.1	16.2	15.0	2.6	-7.7	-33.5	-29.4	-19.4
Makine-Teçhizat	48.2	21.4	12.2	0.6	-4.9	-36.0	-28.4	-18.0
İnşaat	19.8	7.6	20.3	6.2	-12.5	-28.7	-31.6	-21.8
(*) Stok Değişimleri	-200.7	-7.2	12.1	-82.2	-236.1	2819.4	-1197.9	-21.8
Mal ve Hizmet İhracatı	11.2	7.9	6.6	7.3	2.3	-11.2	-10.1	-4.6
(Eksi) Mal ve Hizmet İthalatı	20.8	12.2	6.9	10.7	-3.8	-31.0	-20.4	-11.9
GSYH	9.4	8.4	6.9	4.7	0.9	-14.7	-7.9	-3.3

* Stok Değişimleri kalıntı yöntemiyle hesaplanmış olup istatistiki hatayı da içermektedir.

Kaynak: TÜİK

Tablo 6: Harcamalar Yöntemiyle GSYH'nin Sektörel Payları

(1987 fiyatlarıyla, %)	2004	2005	2006	2007	2008	2009		
						I.	II.	III.
Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi	70.8	70.5	69.0	69.5	68.9	75.4	73.9	66.6
Yerleşik ve Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	75.4	74.8	73.2	73.2	72.4	77.7	77.4	72.5
(Eksi) Yerleşik Olmayan Hanehalklarının Yurtiçi Tüketimi	5.2	5.0	4.7	4.2	4.0	3.1	4.2	6.6
Yerleşik Hanehalklarının Yurtdışı Tüketimi	0.7	0.7	0.5	0.5	0.5	0.7	0.7	0.7
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	10.2	9.7	9.8	10.0	10.1	11.2	10.8	9.7
Maaş-Ücret	6.0	5.5	5.2	5.0	4.9	6.1	5.5	4.7
Mal ve Hizmet Alımları	4.2	4.2	4.7	5.0	5.2	5.1	5.3	5.1
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	22.3	24.1	25.5	25.2	23.7	21.4	20.8	18.1
Kamu Sektörü	2.9	3.4	3.3	3.3	3.7	3.8	4.2	3.2
Makine-Teçhizat	0.7	0.9	0.7	0.7	0.9	0.4	0.5	0.6
İnşaat	2.2	2.5	2.6	2.6	2.8	3.4	3.7	2.6
Özel Sektör	19.3	20.7	22.3	21.9	20.0	17.6	16.5	14.9
Makine-Teçhizat	12.1	13.5	14.2	13.7	12.9	11.0	11.2	9.7
İnşaat	7.2	7.2	8.1	8.2	7.1	6.6	5.3	5.2
(*) Stok Değişimleri	-0.9	-0.8	-0.8	-0.1	0.2	-9.5	-4.3	5.0
Mal ve Hizmet İhracatı	24.5	24.4	24.4	25.0	25.3	26.5	24.6	25.0
(Eksi) Mal ve Hizmet İthalatı	27.0	27.9	27.9	29.5	28.2	25.0	25.8	24.4
GSYH	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

* Stok Değişimleri kalıntı yöntemiyle hesaplanmış olup istatistiki hatayı da içermektedir.

Kaynak: TÜİK

Tablo 7: Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (%)**Toplam Yatırımlar**

Sektörler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*	2010**
Tarım	4.2	5.2	4.3	4.2	4.2	3.7	3.2	3.5
Madencilik	1.8	1.9	1.8	1.7	1.7	1.7	2.1	2.3
İmalat	28.2	33.2	31.9	32.3	37.6	37.0	33.5	33.2
Enerji	7.9	4.3	4.7	4.4	4.4	4.9	6.5	4.9
Ulaştırma	19.8	22.2	21.7	20.7	19.4	22.6	24.4	24.7
Turizm	6.2	6.0	6.0	5.7	5.6	6.4	6.0	6.1
Konut	10.3	10.4	11.7	12.1	10.8	6.8	7.0	6.3
Eğitim	5.4	4.0	3.7	3.4	2.9	3.1	3.5	3.8
Sağlık	4.5	4.3	5.2	5.7	4.9	5.1	4.0	4.9
Diğer Hizmetler	11.7	8.5	8.9	9.7	8.4	8.8	9.9	10.2
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (%)**Kamu Yatırımları**

Sektörler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*	2010**
Tarım	7.7	9.1	8.0	6.8	8.9	8.6	10.3	11.2
Madencilik	1.0	1.5	1.5	1.8	2.0	1.7	2.6	3.2
İmalat	2.5	2.6	1.7	2.0	1.0	0.9	1.3	1.1
Enerji	18.8	13.3	12.3	9.7	10.3	9.2	9.2	8.6
Ulaştırma	26.1	33.5	34.4	34.1	29.1	37.7	33.9	31.9
Turizm	0.7	0.7	0.5	0.4	0.4	0.4	0.5	0.6
Konut	1.0	1.0	1.7	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5
Eğitim	14.0	13.7	11.5	10.7	12.2	9.9	11.3	11.4
Sağlık	5.6	5.1	5.8	5.7	6.7	5.6	5.7	5.7
Diğer Hizmetler	22.6	19.4	22.6	27.3	27.8	24.7	23.7	24.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (%)**Özel Sektör Yatırımları**

Sektörler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*	2010**
Tarım	2.7	4.1	3.1	3.4	3.2	2.4	0.9	1
Madencilik	2.2	2.0	1.9	1.7	1.6	1.7	2.0	2
İmalat	39.5	42.2	42.1	42.2	45.3	46.3	43.7	43.7
Enerji	3.1	1.7	2.1	2.7	3.2	3.8	5.6	3.7
Ulaştırma	17.0	18.8	17.4	16.3	17.4	18.7	21.4	22.4
Turizm	8.6	7.6	7.9	7.4	6.7	8.0	7.7	7.9
Konut	14.4	13.2	15.1	15.6	12.7	8.1	8.7	7.9
Eğitim	1.6	1.2	1.1	1.0	1.0	1.3	1.0	1.3
Sağlık	4.0	4.1	5.0	5.7	4.5	5.0	3.5	4.6
Diğer Hizmetler	6.9	5.2	4.3	4.0	4.3	4.7	5.5	5.5
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

* DPT gerçekleşme tahmini

** DPT Programı

Kaynak: DPT

Tablo 8: Sanayi Üretim Endeksi

(% değişim)

	2006	2007	2008	2009		
	Ort.	Ort.	Ort.	I.	II.	III.
Toplam Sanayi	7.8	6.9	-0.9	-21.9	-15.3	-8.1
Aramalı İmalatı	9.8	6.7	-3.7	-23.4	-16.8	-8.5
Dayanıklı Tüketim Malı İmalatı	8.8	3.4	-0.5	-26.5	-4.1	8.3
Dayanıksız Tüketim Malı İmalatı	4.5	4.4	-1.5	-11.4	-4.0	-5.4
Enerji	7.1	7.3	4.0	-7.9	-7.4	-5.8
Sermaye Malı İmalatı	9.1	12.8	2.3	-43.8	-35.8	-19.5
Madencilik ve Taşocaklığı	8.3	8.3	7.5	-10.2	-8.7	-1.0
İmalat Sanayi	7.7	6.6	-1.8	-24.5	-16.9	-9.1
Tekstil Ürünleri İmalatı	2.3	0.6	-10.6	-25.4	-14.8	-7.0
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	5.5	3.0	4.1	-2.2	-4.2	-6.2
Motorlu kara taşıtı, Römork ve y.römork iml.	8.8	9.5	5.9	-57.1	-42.3	-18.0
Ana metal sanayii	13.9	10.7	-2.0	-24.8	-22.4	-15.5
Kimyasal madde ve ürünleri imalatı	11.2	8.7	-0.3	-15.8	-1.0	6.2
Giyim Eşyası İmalatı	-3.6	6.6	-12.1	-18.6	-8.0	-11.9
Metalik olmayan diğer mineral ürünleri imalatı	10.4	2.1	-1.9	-22.1	-17.3	-13.3
Makine ve teçhizat imalatı	13.8	6.2	-4.8	-25.9	-16.8	-4.9
Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı	5.3	8.1	-3.3	-25.2	-13.0	-8.9
Makina ve teçhizat hariç; metal ürünleri imalatı	11.6	8.6	-6.8	-32.0	-27.6	-18.6
Kaynak: TÜİK						

Tablo 9: Kapasite Kullanım Oranı

(ortalama, %)

	2006	2007	2008	2009		
				I.	II.	III.
İmalat Sanayi	81.0	81.8	78.1	64.1	70.0	70.7
Tekstil Ürünleri İmalatı	80.5	81.5	75.6	66.9	71.9	73.7
Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	71.2	72.7	71.5	66.3	68.8	70.3
Motorlu kara taşıtı, Römork ve y.römork iml.	85.4	88.2	77.8	47.7	65.7	60.9
Ana metal sanayii	83.6	85.8	82.1	69.9	71.9	72.9
Kimyasal madde ve ürünleri imalatı	76.9	77.1	75.4	68.9	72.4	74.1
Giyim Eşyası İmalatı	82.5	83.6	80.2	74.2	75.3	75.6
Metalik olmayan diğer mineral ürünleri imalatı	83.0	82.2	78.3	63.0	71.2	72.4
B.y.s. Makine ve teçhizat imalatı	78.2	77.1	73.3	65.1	67.8	68.5
Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı	80.3	81.2	80.2	65.6	71.1	72.8
Makina ve teçhizat hariç; metal ürünleri imalatı	76.2	77.3	75.4	61.3	64.9	67.2
Mobilya imalatı b.y.s.diğer imalatlar	84.2	80.5	76.0	59.6	66.0	65.5
B.y.s elektrikli makine ve cihazların imalatı	79.9	82.3	81.6	65.5	66.2	71.3
Kok kömürü rafine edilmiş petrol ürünleri	91.5	88.5	86.8	53.4	66.6	68.2

Kaynak: TÜİK

Tablo 10: Enerji Üretim ve Tüketiminde Gelişmeler

	Birim	2004	2005	2006	2007	2008	2009*	2010**
Birincil Enerji								
Üretim	BTEP	24,170	26,472	28,045	27,455	29,192	28,380	29,210
Tüketim	BTEP	87,778	90,077	99,313	107,257	106,525	99,360	105,791
Kişi başına	KEP	1,234	1,249	1,377	1,468	1,423	1,312	1,381
Elektrik Enerjisi								
Kurulu Güç	MW	36,824	38,843	40,565	40,836	41,818	44,300	46,000
Termik	MW	24,160	25,917	27,443	27,296	27,625	29,340	30,250
Hidrolik	MW	12,664	12,926	13,122	13,540	14,193	14,960	15,750
Üretim	GWH	150,698	161,956	176,300	191,568	198,418	194,800	202,000
Termik	GWH	104,556	122,336	131,929	155,362	164,301	157,200	164,350
Hidrolik	GWH	46,142	39,620	44,371	36,206	34,117	37,600	38,150
İthalat	GWH	464	636	573	864	789	700	800
İhracat	GWH	1,144	1,798	2,236	2,422	1,122	1,200	1,300
Tüketim	GWH	150,018	160,794	174,637	190,010	198,085	194,300	202,000
Kişi başına	KWH	2,109	2,230	2,391	2,602	2,647	2,565	2,637

Tablo 11: Elektrik Enerjisi Tüketiminin Kullanıcı Gruplarına Göre Dağılımı

(GWh)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009*	2010**
Resmi Daire	4,531	4,600	6,000	6,933	7,344	7,450	7,272
Sanayi	59,566	63,700	67,000	73,795	74,850	69,200	73,326
Ticarethaneleler	15,656	18,200	21,100	23,141	23,903	24,400	25,250
Konutlar	27,619	30,000	34,800	36,476	39,584	41,500	42,824
Genel Aydınlatma	4,433	4,500	3,900	4,053	3,970	4,050	4,040
Diğer	9,337	9,700	10,200	10,738	12,296	12,400	12,524
Toplam	121,142	130,700	143,000	155,136	161,947	159,000	165,236

*Gerçekleşme tahmini

** Tahmin

Kaynak: DPT

Tablo 12: Üretici Fiyatları Endeksi

(aylık % değişim)

2003=100	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
ÜFE													
2008	0.4	2.6	3.2	4.5	2.1	0.3	1.2	-2.3	-0.9	0.6	-0.0	-3.5	0.7
2009	0.2	1.2	0.3	0.6	-0.1	0.9	-0.7	0.4	0.6	0.3	1.3	0.7	0.5
Tarım													
2008	1.6	2.1	0.8	2.9	3.5	-2.7	-0.0	-2.0	-1.5	-0.3	-1.0	-2.9	0.0
2009	0.1	1.6	0.3	3.3	3.7	1.7	-2.8	0.0	0.5	1.1	2.1	1.9	1.1
Madencilik													
2008	0.4	-0.1	3.5	4.7	2.7	3.2	6.2	0.4	-3.1	1.2	0.2	-3.1	1.3
2009	-1.4	2.8	1.2	0.8	0.4	0.3	3.6	-3.0	3.6	-1.4	1.2	2.3	0.9
İmalat Sanayi													
2008	0.0	1.6	4.0	4.9	1.9	1.4	1.0	-3.1	-0.8	-0.1	-0.6	-3.8	0.5
2009	-0.0	0.3	0.2	0.5	-0.1	1.5	-0.4	0.9	0.6	0.2	1.1	0.3	0.4
Elektrik, gaz ve su													
2008	1.9	18.1	0.9	4.7	0.6	-4.1	6.8	5.7	0.6	9.7	7.8	-2.7	4.2
2009	4.1	8.8	0.9	-4.3	-10.1	-7.8	0.7	-3.2	-0.6	-0.2	1.4	0.6	-0.8

Kaynak: TÜİK

Tablo 13: Tüketici Fiyatları Endeksi

(aylık % değişim)

2003=100	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
TÜFE													
2008	0.8	1.3	1.0	1.7	1.5	-0.4	0.6	-0.2	0.5	2.6	0.8	-0.4	0.8
2009	0.3	-0.3	1.1	0.0	0.6	0.1	0.3	-0.3	0.4	2.4	1.3	0.5	0.5
Gıda													
2008	1.8	5.1	1.0	1.0	0.3	-3.4	0.4	-0.0	0.3	3.9	0.7	0.5	1.0
2009	1.5	0.0	3.9	-0.4	0.2	-1.6	-0.6	-1.6	0.2	3.0	2.2	2.2	0.8
Al. İçecek													
2008	-0.0	0.0	0.2	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	-0.0	0.0	0.0
2009	0.0	0.1	6.9	0.0	0.0	0.0	10.9	1.7	0.0	0.1	-0.0	-0.0	1.6
Giyim													
2008	-10.2	-6.9	1.8	11.7	12.0	-0.4	-8.0	-6.1	0.5	8.5	2.6	-3.9	0.1
2009	-8.2	-5.6	0.1	10.9	11.5	-0.8	-6.0	-5.2	-1.0	8.4	4.5	-2.8	0.5
Konut													
2008	4.3	0.4	0.4	0.7	0.4	1.3	5.3	2.1	0.7	3.8	2.1	-0.5	1.7
2009	0.7	-1.0	-0.1	-1.0	-1.9	0.7	0.3	0.7	0.6	2.1	0.7	0.5	0.2
Ev Eşyası													
2008	0.6	0.9	1.1	0.5	2.1	1.0	1.0	0.0	0.3	0.4	1.4	0.6	0.8
2009	-0.3	-1.0	-1.4	-2.3	-0.2	-0.1	0.9	0.2	0.2	2.5	-0.7	-0.4	-0.2
Sağlık													
2008	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	1.5	0.0	0.0	0.1	-0.3	0.2
2009	0.1	0.1	0.0	2.2	0.2	0.0	0.1	0.0	0.1	0.1	0.0	-0.4	0.2
Ulaştırma													
2008	1.3	0.5	1.2	2.4	1.6	1.6	-0.3	-1.6	0.2	-0.6	-1.4	-2.5	0.2
2009	0.9	1.4	-2.0	-1.7	0.8	2.8	0.6	1.7	0.2	2.1	1.3	-0.3	0.6
Haberleşme													
2008	1.0	0.1	0.4	0.0	-0.0	0.7	0.9	0.5	1.4	-0.0	0.2	0.5	0.5
2009	0.8	-1.2	-0.6	0.3	0.2	1.2	0.2	0.2	0.1	1.2	0.0	0.9	0.3
Eğlence													
2008	-1.0	0.0	1.3	-0.1	1.6	0.7	0.4	0.2	0.0	1.3	1.8	0.6	0.6
2009	1.8	-0.2	-0.2	1.1	-0.3	1.0	2.6	0.3	2.3	0.8	-0.3	-0.4	0.7
Eğitim													
2008	0.0	-0.0	0.4	0.1	0.9	2.4	0.9	0.5	2.0	-0.2	0.2	-0.1	0.6
2009	-0.0	-0.3	0.1	0.1	0.7	0.9	0.9	0.2	2.5	0.2	0.1	0.0	0.4
Lokanta													
2008	1.0	0.9	1.2	1.7	1.7	1.1	0.9	0.8	1.0	1.1	1.0	0.2	1.1
2009	0.8	0.6	0.5	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.9	1.2	0.4	0.6	0.6
Çeşitli													
2008	2.6	1.7	2.2	0.8	-0.8	0.2	0.9	-2.0	0.2	3.9	0.0	1.5	0.9
2009	3.2	3.4	1.3	-2.6	0.4	1.0	0.9	0.6	1.6	0.9	1.8	0.5	1.1

Kaynak: TÜİK

Tablo 14: Üretici Fiyatları Endeksi

(yıllık % değişim)

2003=100	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
ÜFE													
2008	6.4	8.1	10.5	14.6	16.5	17.0	18.4	14.7	12.5	13.3	12.2	8.1	12.7
2009	7.9	6.4	3.5	-0.3	-2.5	-1.9	-3.8	-1.0	0.5	0.2	1.5	5.9	1.4
Tarım													
2008	15.5	15.6	16.3	18.8	19.5	15.0	14.5	11.5	6.6	4.9	3.7	0.2	11.8
2009	-1.3	-1.7	-2.2	-1.8	-1.6	2.9	-0.0	2.0	4.1	5.5	8.9	14.2	2.4
Madencilik													
2008	11.2	13.3	17.4	21.5	23.6	27.3	34.6	30.8	28.3	25.0	23.9	16.9	22.8
2009	14.9	18.2	15.6	11.2	8.7	5.7	3.0	-0.5	6.5	3.7	4.8	10.6	8.5
İmalat Sanayi													
2008	4.9	5.9	9.1	13.3	15.3	17.2	18.7	14.3	12.7	12.5	10.7	6.4	11.7
2009	6.3	5.0	1.1	-3.2	-5.0	-5.0	-6.3	-2.4	-0.9	-0.7	0.9	5.2	-0.4
Elektrik, gaz ve su													
2008	-3.8	11.4	8.7	15.3	21.2	19.0	22.9	25.1	26.0	51.8	63.2	60.3	26.7
2009	63.9	50.9	50.9	38.0	23.4	18.6	11.8	2.4	1.2	-8.0	-13.4	-10.5	19.1

Kaynak: TÜİK

Tablo :15 Tüketici Fiyatları Endeksi

(yıllık % değişim)

2003=100	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
TÜFE													
2008	8.2	9.1	9.2	9.7	10.7	10.6	12.1	11.8	11.1	12.0	10.8	10.1	10.4
2009	9.5	7.7	7.9	6.1	5.2	5.7	5.4	5.3	5.3	5.1	5.5	6.5	6.3
Gıda													
2008	9.2	12.9	13.4	13.5	15.7	14.0	15.3	13.3	11.1	11.6	11.8	11.9	12.8
2009	11.5	6.2	9.2	7.7	7.6	9.7	8.5	6.8	6.8	5.8	7.4	9.3	8.0
Al. İçecek													
2008	17.2	14.3	6.9	6.9	6.9	6.8	6.9	6.9	6.9	6.9	0.3	0.3	7.3
2009	0.3	0.4	7.1	7.1	7.1	7.2	18.8	20.8	20.8	20.9	21.0	20.9	12.7
Giyim													
2008	2.1	1.6	3.7	4.0	4.6	2.9	2.5	3.7	2.6	2.8	1.2	-1.5	2.5
2009	0.6	2.1	0.4	-0.3	-0.8	-1.2	1.0	1.9	0.4	0.3	2.2	3.4	0.8
Konut													
2008	14.9	14.7	14.7	15.2	15.3	16.3	21.8	23.6	23.2	27.1	24.7	22.9	19.5
2009	18.7	17.0	16.5	14.4	11.8	11.1	5.8	4.4	4.3	2.7	1.3	2.3	9.2
Ev Eşyası													
2008	4.7	4.8	4.2	5.1	5.4	6.2	7.0	7.1	8.8	8.9	9.9	10.4	6.9
2009	9.4	7.4	4.6	1.7	-0.6	-1.7	-1.8	-1.6	-1.7	0.3	-1.7	-2.7	1.0
Sağlık													
2008	0.4	-0.0	-0.2	-0.4	-0.5	-0.4	-0.4	1.0	0.9	0.9	1.6	2.0	0.4
2009	2.0	2.0	2.0	4.1	4.3	4.1	4.1	2.6	2.6	2.6	2.6	2.4	2.9
Ulaştırma													
2008	6.7	6.6	6.5	8.1	9.7	11.6	11.3	9.7	9.2	9.0	4.9	2.4	8.0
2009	1.9	2.8	-0.5	-4.4	-5.1	-4.0	-3.2	0.0	0.0	2.7	5.5	7.9	0.3
Haberleşme													
2008	-2.5	-2.2	-1.3	-0.7	-0.5	-1.3	1.1	4.6	6.5	6.5	6.7	5.7	1.9
2009	5.5	4.1	3.1	3.4	3.6	4.1	3.3	3.1	1.8	3.1	2.9	3.3	3.4
Eğlence													
2008	-2.3	-1.6	0.1	-0.7	2.7	2.0	2.2	1.9	2.6	3.7	5.9	7.0	2.0
2009	10.1	9.9	8.3	9.7	7.6	7.9	10.2	10.3	12.8	12.3	10.0	8.9	9.8
Eğitim													
2008	6.0	5.9	6.4	6.2	6.7	6.9	7.0	7.3	7.0	7.0	7.4	7.3	6.7
2009	7.3	7.0	6.6	6.6	6.4	4.9	4.9	4.6	5.1	5.5	5.4	5.5	5.8
Lokanta													
2008	10.7	11.0	11.4	12.8	13.7	14.3	14.8	14.9	14.9	14.4	13.8	13.4	13.4
2009	13.2	12.9	12.1	10.6	9.2	8.4	7.9	7.5	7.3	7.5	6.9	7.3	9.2
Çeşitli													
2008	7.0	7.5	9.3	9.8	9.7	10.6	11.9	8.9	8.2	11.4	9.4	11.7	9.6
2009	12.3	14.2	13.3	9.5	10.8	11.7	11.6	14.6	16.2	12.9	14.9	13.8	13.0

Kaynak: TÜİK

Tablo 16: Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları

(cari fiyatlarla, milyon TL)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009(1)	2010(2)
Vergiler	101,405	120,935	142,353	156,815	172,645	167,770	200,507
Vasıtasız	31,424	36,283	39,541	47,143	55,706	55,104	59,838
Vasıtalı	67,322	80,972	98,660	104,942	111,542	107,088	133,331
Servet	2,659	3,680	4,151	4,730	5,398	5,578	7,339
Vergi Dışı Nominal Gelirler	13,145	16,388	18,991	17,699	18,671	22,199	21,632
Faktör Gelirleri	29,709	38,815	46,135	48,808	53,379	54,568	55,153
Sosyal Fonlar	30,120	33,607	44,399	48,319	61,459	68,737	79,206
TOPLAM	174,379	209,745	251,878	271,640	306,154	313,273	356,499
Özelleştirme Gelirleri	1,691	3,984	11,958	11,795	8,185	4,291	10,404
Toplam Gelir	176,070	213,729	263,836	283,434	314,339	317,564	366,903
Cari Harcamalar	76,034	85,217	110,401	126,367	150,401	169,428	184,442
Yatırım Harcamaları	13,558	18,761	22,446	26,747	32,363	30,130	33,926
Sabit sermaye	13,430	18,645	22,312	26,199	31,960	30,035	33,682
Stok değişmesi	128	116	130	548	403	95	244
Transfer Harcamaları	109,295	108,530	120,446	131,899	147,213	180,530	196,685
Faiz Dışı Harcamalar	141,012	165,925	206,726	235,573	277,159	319,350	353,547
Toplam Harcama	198,888	212,509	253,294	285,013	329,977	380,088	415,054
Borçlanma Gereği	22,818	-1,221	-10,543	1,579	15,638	62,524	48,151
Faiz Dışı Borçlanma Gereği	-35,058	-47,805	-57,110	-47,861	-37,180	1,786	-13,356
Faiz Gid. Ve Özel Gel. Hariç Borçlanma Gereği	-33,367	-43,821	-45,153	-36,067	-28,995	6,077	-2,952

Tablo 17: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) ve Finansmanı (*)

(cari fiyatlarla, milyon TL)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009(1)	2010(2)
Merkezi Yönetim Bütçesi Borçlanma Gereği*	30 300	8,117	4,643	13,708	17,432	62,824	50,124
KİT Borçlanma Gereği	-2 451	-872	-3,725	-1,027	-247	-1,680	-5,434
İşletmeci	-1723	-678	-1,327	-1,503	-612	-1,139	-4,999
Özelleştirme Kap. Kuruluşlar	-728	-194	-2,398	477	364	-541	-435
Mahalli İdareler Borçlanma Gereği	-295	-449	1,015	3,848	6,018	2,754	2,764
Döner Sermaye Borçlanma Gereği	-1,076	-1,125	-393	-957	-653	-401	-459
Sosyal Güvenlik Kuruluşları Borçlanma Gereği	203	138	-889	-783	53	0	0
İşsizlik Sigortası Fonu Borçlanma Gereği	-4 379	-4,713	-5,717	-6,986	-7,647	-3,092	-4,043
Fonlar Borçlanma Gereği	-1935	-3,087	-9,202	-7,251	436	439	-245
Toplam KKBG	20,367	-1,992	-14,268	553	15,391	60,844	42,717
Toplam KKBG (faiz giderleri hariç)	-38,025	-48,954	-61,337	-49,892	-38,438	-771	-19,656
Toplam KKBG (özelleştirme gelirleri hariç)	22,058	1,992	-2,310	12,347	23,576	65,135	53,121
Toplam KKBG (faiz giderleri ve özelleştirme gelirleri hariç)	-36,334	-44,969	-49,379	-38,097	-30,254	3,520	-9,251

*2006 yılından itibaren konsolide bütçe tanımı yerine merkezi yönetim bütçesi tanımı kullanılmıştır.

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Programı

Not: 1- Genel devlet; konsolide bütçe (2004-2005) / merkezi bütçesi (2006-2009), mahalli idareler, döner sermayeli kuruluşlar, işsizlik sigortası fonu, sosyal güvenlik kuruluşları ve bütçe dışı fonları kapsamaktadır.

2- Vergi iadeleri, gelir ve harcamalarda kapsamamaktadır.

3- Negatif işaret fazlayı göstermektedir.

Kaynak: DPT

Tablo 18: Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi ve Finansmanı

(milyon TL)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009 (1)
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	173483,43	190,360	208,898	193,186
Genel Bütçe Gelirleri	110,721	137,981	168,547	184,803	202,790	187,343
Dolaysız Vergiler	27,997	32,673	43,258	51,844	59,021	55,787
Dolaylı Vergiler	62,080	74,256	94,222	100,991	109,066	98,460
Diğer Gelirler	20,644	31,052	31,066	31,968	34,703	33,096
Özel Bütçeli İdarelerin Gelirleri	3,530	3,972	4,369	4,114
Düzenleyici ve Denetleyici Kur. Gelir.	1,407	1,585	1,740	1,729
Harcamalar	141,021	146,098	178,126	204,068	225,967	239,542
Personel Giderleri	28,948	31,856	37,812	43,569	48,825	52,297
Mal ve Hizmet Alımları	12,684	14,446	19,001	22,258	23,941	22,312
Yatırım	8,488	11,351	14,735	16,546	21,613	16,870
Faiz Harcamaları	56,488	45,680	45,963	48,753	50,661	52,159
Dış	6,057	6,223	6,662	6,403	5,738	5,924
İç	50,053	39,270	38,659	41,540	44,516	46,115
Cari Transferler	27,683	35,223	49,851	63,292	70,116	84,878
Borç Verme ve Yedek Öd.	2,669	3,009	5,689	3,846	4,411	4,710
Faiz Dışı Denge	26,188	37,563	41,320	35,045	33,592	5,803
Bütçe Dengesi	-30,300	-8,117	-4,643	-13,708	-17,069	-46,356
Emanet ve Avanslar (net)	-1,324	-1,193	-1,339	350	-1493	-1839
Nakit Dengesi	-31,624	-9,310	-5,981	-13,358	-18,562	-48,195
Finansman	31,624	9,310	5,981	13,358	18,562	48,195
Dış Borçlanma, Net	3,505	-2,009	-407	-2,478	3,461	5,509
Kullanım	13,309	13,760	18,069	13,060	14,472	13,460
Ödenen	-9,804	-15,769	-18,476	-15,538	-11,011	-7,952
İç Borçlanma, Net	30,712	21,318	4,461	8,915	13,859	54,018
TL Cinsinden Devlet Tahvili	25,853	33,773	18,171	15,828	14,824	60,191
Satış	96,490	111,413	95,404	92,180	83,270	128,932
Ödenen	-70,636	-77,640	-77,232	-76,352	-68,446	-68,742
TL Cinsinden Hazine Bonosu	4,859	-12,455	-8,224	-3,460	7,844	58
Satış	61,578	40,116	18,530	15,903	18,606	19,332
Ödenen	-56,719	-52,571	-26,754	-19,363	-10,762	-19,275
Döviz Cinsinden Devlet Tahvili	-5,486	-3,453	-8,809	-6,230
Satış	2,297	8,139	2,107	80
Ödenen	-7,784	-11,592	-10,917	-6,310
Devirli ve Garantili Borç Geri Dönüşü	943	669
Özelleştirme Geliri	..	1,773	7,159	2,007	64	0
TMSF Geri Ödemeleri	..	1,215
Borç Verme (-)	..	931	314	-553	1168	-59
Kasa / Banka ve Diğer İşlemler	-3,536	-12,726	-4,918	4,360	2347	-11391

* 2004 ve 2005 yılları için Konsolide Bütçe rakamları kullanılmıştır.

(1) Ocak-Kasım dönemi

Kaynak: Hazine

Tablo 19: İç Borç Stoğu

(milyon TL)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009(1)
Toplam Ödeme	141,059	166,357	183,553	174,492	157,552	155,733	138,547	105,904
Anapara	97,591	113,721	133,500	135,222	118,893	114,193	94,030	70,203
Tahvil	48,178	45,653	76,803	82,651	92,139	94,831	83,268	53,430
Bono	49,413	68,068	56,698	52,571	26,754	19,363	10,762	16,773
Faiz	43,469	52,636	50,053	39,270	38,659	41,540	44,516	35,701
Tahvil	30,991	35,495	39,171	33,088	36,207	39,693	43,736	34,000
Bono	12,477	17,141	10,882	6,181	2,451	1,846	780	1,701
Toplam Borçlanma	125,303	158,238	163,596	155,520	125,581	118,033	113,547	110,802
Tahvil	58,900	101,777	102,040	115,404	107,052	102,130	94,941	92,238
Bono	66,403	56,461	61,557	40,116	18,530	15,903	18,606	18,564
Net Borçlanma	27,712	44,517	30,096	20,299	6,688	3,840	19,517	40,599
Tahvil	10,722	56,124	25,237	32,754	14,912	7,300	11,673	38,808
Bono	16,991	-11,607	4,859	-12,455	-8,224	-3,460	7,844	1,791
Borç Stoku	149,870	194,387	224,483	244,782	251,470	255,310	274,827	315,427
Tahvil	112,850	168,974	194,211	226,964	241,876	249,176	260,849	299,657
Bono	37,020	25,413	30,272	17,818	9,594	6,134	13,978	15,770

Tablo 20: İç Borçlanmanın Vade ve Faiz Yapısı

(satış miktarı ağırlıklı, ortalama)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009(2)
Bileşik Faiz Oranı (stopaj hariç, %)	63.8	45.0	25.7	16.9	18.2	18.8	19.3	12.7
Vade (gün)	253	302	372	560	756	859	810	1,089

(1) Ağustos ayı sonu itibariyle

(2) Ocak-Kasım dönemi

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT, TÜSİAD

Tablo : 21 Parasal Büyüklükler

(dönem sonu, milyon TL)

	2006	2007	2008	2009			
				I.	II.	III.	IV.
M1	68,567	72,673	83,523	85,066	87,847	97,689	103,331
Dolaşımdaki Para	22,728	25,296	29,895	31,579	31,987	33,728	35,251
Vadesiz Mevduat (TL)	22,828	25,840	30,648	29,865	31,865	37,362	41,154
Vadesiz Mevduat (YP)	23,011	21,538	22,981	23,622	23,995	26,599	26,925
M2	297,525	343,418	437,699	441,049	448,814	467,369	490,787
Vadeli Mevduat (TL)	146,092	181,605	240,071	237,723	244,116	248,567	266,639
Vadeli Mevduat (YP)	82,866	89,139	114,105	118,260	116,851	121,113	120,818
M3	320,766	369,185	461,545	470,724	476,742	494,539	518,767
Repo	5,469	5,164	3,405	5,880	4,627	4,226	4,466
Para Piyasası Fonları	17,772	20,603	20,441	23,795	23,302	22,944	23,514

Tablo :22 Toplam Mevduat (Türlerine Göre)

(dönem sonu, milyon TL)

	2006	2007	2008	2009			
				I.	II.	III.	IV.
Mevduat Bankaları	285,488	328,881	415,327	423,315	427,254	444,468	443,856
TL Mevduat	171,252	212,458	271,015	272,172	275,987	287,659	287,074
Tasarruf Mevduatı	110,151	137,463	181,659	183,856	186,310	187,539	190,050
Ticari Kurumlar	30,913	39,098	52,170	50,266	51,865	56,742	59,586
Resmi Kuruluşlar	10,002	14,485	17,312	20,162	19,392	24,359	18,078
Diğer Kuruluşlar	20,185	21,413	19,872	17,888	18,421	19,019	19,361
YP Mevduat	104,426	107,529	135,509	142,836	139,974	146,587	147,612
Yurtiçi Yerleşiklerin Yabancı Para Mevduatı	100,471	104,200	129,934	134,429	132,939	139,216	139,321
Yurtdışı Yerleşiklerin Yabancı Para Mevduatı	3,729	3,701	6,880	7,226	6,578	7,486	8,103
Bankalararası Mevduat	9,457	8,635	8,331	7,610	10,639	9,390	8,214
Altın Depo Hesapları	353	259	472	697	654	832	956

Tablo : 23 Mevduat Bankalarındaki Toplam Mevduat (Vade Gruplarına Göre)

(dönem sonu, milyon TL)

	2006	2007	2008	2009			
				I.	II.	III.	IV.
Toplam Mevduat	285,488	328,881	415,327	423,315	427,254	444,468	443,856
TL Mevduat	171,252	212,458	271,015	272,172	275,987	287,659	287,074
Vadesiz Mevduat	28,137	32,213	35,169	35,566	37,293	45,298	40,190
Vadeli Mevduat	143,114	180,245	235,838	236,603	238,691	242,359	246,881
Bankalararası Mevduat	9,457	8,635	8,331	7,610	10,639	9,390	8,214
YP Mevduat	104,426	107,529	135,509	142,836	139,974	146,587	147,612
Vadesiz Mevduat	23,012	21,772	22,986	23,896	24,631	26,858	26,252
Vadeli Mevduat	81,414	85,757	112,515	118,932	115,335	119,721	121,353
Altın Depo Hesapları	353	259	472	697	654	832	956

Tablo 24: Toplam Yurtiçi Kredi Stoku

(dönem sonu, milyon TL)

	2006	2007	2008	2009			
				I.	II.	III.	IV.
Kredi Stoku	182,773	228,057	283,261	276,406	283,938	294,270	310,804
Merkez Bankası Kredileri	44	33	38	38	36	33	34
Mevduat Bankaları Kredileri	172,168	215,754	267,496	259,291	265,536	274,827	290,296
Yatırım ve Kalkınma Bankaları Kredileri	6,785	8,091	10,858	12,138	12,418	12,791	12,950
Mali Sistemem Verilen Krediler	3,778	4,179	4,870	4,938	5,949	6,620	7,525

Kaynak: TCMB

Tablo 25: Faizler ve Döviz Kurları**Mevduat Faizleri**

(%)	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
2004												
3 Aylık	26.2	24.9	23.2	23.4	24.3	24.6	24.9	25.1	24.0	23.9	23.7	22.8
12 Aylık	25.6	24.4	22.8	22.8	23.3	23.9	24.3	24.4	23.4	23.2	23.2	22.1
2005												
3 Aylık	21.5	20.5	20.0	19.9	19.5	20.7	20.5	20.5	20.4	20.4	20.4	20.4
12 Aylık	21.1	19.7	19.5	18.8	19.1	20.3	20.0	19.9	19.9	19.9	19.9	20.4
2006												
3 Aylık	20.0	19.5	19.3	18.3	18.2	21.7	23.8	23.8	23.8	23.9	23.9	23.6
12 Aylık	19.5	19.2	19.1	18.0	17.8	21.7	23.6	23.7	23.7	23.8	23.7	23.7
2007												
3 Aylık	23.5	23.3	23.3	22.7	22.6	22.7	22.7	22.6	22.6	22.3	21.1	21.2
12 Aylık	23.7	22.9	23.0	22.5	22.4	22.4	22.3	22.1	22.0	21.7	21.0	21.0
2008												
3 Aylık	21.2	21.2	21.2	21.2	21.7	22.9	23.1	23.1	23.2	24.8	25.7	25.7
12 Aylık	21.2	21.2	21.1	21.1	21.6	22.7	23.1	23.0	23.9	25.0	25.7	25.7
2009												
3 Aylık	21.2	18.5	18.3	18.0	18.0	18.0	17.4	17.1	16.9	16.2	16.1	..
12 Aylık	20.3	18.3	18.2	17.5	17.4	17.4	17.0	16.8	16.6	15.7	15.6	..

Tablo 26: Interbank**(ortalama, %)**

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
2004	26.0	24.0	23.0	22.0	22.0	22.0	22.0	22.0	20.5	20.0	20.0	19.2
2005	17.3	16.7	15.8	15.1	14.6	14.3	14.3	14.3	14.3	14.1	13.8	13.6
2006	13.5	13.5	13.5	13.5	13.3	15.1	17.3	17.5	17.5	17.5	17.5	17.5
2007	17.5	17.5	17.5	17.5	17.5	17.5	17.5	17.5	17.4	17.0	16.5	16.0
2008	15.6	15.4	15.3	15.3	15.5	16.0	16.5	16.8	16.8	16.8	16.6	15.7
2009	14.0	12.6	11.1	10.2	9.5	9.0	8.5	8.0	7.6	7.0	6.7	6.5

Tablo 27: Hazine Bonosu**(%)**

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
2003												
Ortalama Bileşik Faiz	56.7	55.0	59.7	57.5	51.0	46.1	45.7	38.3	36.9	29.9	28.5	28.4
Ortalama Vade	262.0	280.0	281.0	253.0	321.0	276.0	253.0	269.0	364.0	348.2	353.0	422.7
2004												
Ortalama Bileşik Faiz	27.1	26.1	25.6	24.0	29.5	28.6	28.1	24.8	26.1	22.3	22.7	22.9
Ortalama Vade	438.0	393.2	433.0	374.9	277.0	315.5	377.9	292.0	419.0	354.0	358.0	375.0
2005												
Ortalama Bileşik Faiz	20.9	17.8	18.0	17.6	17.8	17.1	15.7	16.8	15.3	15.2	13.9	14.1
Ortalama Vade	427.6	654.0	720.0	560.0	625.0	663.0	318.0	688.0	613.2	582.2	574.8	890.0
2006												
Ortalama Bileşik Faiz	14.5	14.5	14.2	14.1	17.6	17.6	22.8	21.3	21.6	22.0	22.1	21.5
Ortalama Vade	1070.0	873.0	792.0	810.0	941.5	558.0	422.2	427.0	617.2	973.0	1088.1	550.0
2007												
Ortalama Bileşik Faiz	20.3	18.9	20.1	18.9	19.9	19.0	17.6	18.9	18.7	16.5	16.2	16.6
Ortalama Vade	495.0	645.0	1140.2	720.4	1781.0	958.0	392.0	836.0	856.0	854.0	637.0	719.0
2008												
Ortalama Bileşik Faiz	16.4	16.9	17.5	18.3	19.6	20.0	20.4	19.2	18.7	21.5	21.4	18.6
Ortalama Vade	546.0	711.0	540.0	781.0	616.0	1269.0	735.0	602.6	873.5	1591.0	999.0	484.8
2009												
Ortalama Bileşik Faiz	17.1	16.8	14.8	14.9	13.5	12.5	14.9	9.8	10.1	8.6	8.8	-
Ortalama Vade	705.0	812.8	1422.4	1541.0	1145.0	765.0	1541.0	661.0	1079.0	1385.0	923.0	-

Tablo 28: Döviz Kurları**(yıllık % değişim)**

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
2003												
ABD Doları	21.7	19.9	23.3	23.0	6.5	-6.9	-15.4	-14.3	-16.7	-13.3	-8.0	-10.3
Euro	46.2	48.7	51.8	50.5	34.4	13.4	-3.1	-2.3	-4.4	3.5	7.5	8.3
2004												
ABD Doları	-18.9	-18.7	-21.0	-15.9	1.7	4.7	3.6	5.5	9.2	3.6	-1.7	-2.6
Euro	-3.7	-4.4	-10.1	-7.1	5.5	8.9	11.7	15.3	18.6	10.7	9.0	6.1
2005												
ABD Doları	0.3	-1.2	-0.5	-0.2	-9.7	-9.1	-8.1	-9.0	-10.7	-8.8	-6.2	-2.9
Euro	4.5	1.6	6.8	7.6	-4.5	-9.0	-9.7	-8.3	-10.6	-12.4	-15.0	-14.2
2006												
ABD Doları	-1.5	1.0	1.7	-1.9	5.2	17.9	16.0	9.2	10.5	8.8	7.4	5.8
Euro	-9.1	-7.4	-7.3	-7.0	5.7	22.7	22.2	13.7	14.8	14.3	17.2	17.8
2007												
ABD Doları	6.9	5.4	5.4	1.7	-7.3	-17.6	-17.5	-10.5	-15.1	-18.9	-18.2	-17.4
Euro	14.7	15.5	16.2	12.1	-1.8	-12.6	-10.8	-4.8	-7.1	-8.5	-6.8	-9.0
2008												
ABD Doları	-17.5	-14.4	-11.3	-4.2	-6.5	-6.2	-5.3	-10.1	-1.2	23.7	34.2	30.9
Euro	-6.7	-3.4	3.9	11.8	7.7	8.8	8.8	-1.3	2.0	15.2	16.3	21.7
2009												
ABD Doları	36.5	39.4	37.0	23.4	24.7	25.1	25.3	26.0	19.8	-0.6	-6.7	-2.5
Euro	23.2	20.8	15.2	3.3	9.5	12.5	11.9	20.2	21.5	11.1	9.5	5.0

Kaynak: TCMB, DPT, Hazine Müsteşarlığı

Tablo 29: İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

(milyon USD)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009 (1)
Genel Toplam	63,167	73,476	85,535	107,272	132,027	99,838
Sermaye malları	6,531	7,997	9,423	13,755	16,725	10,834
Ara malları	25,946	30,290	37,788	49,403	67,734	48,639
Tüketim malları	30,502	34,835	37,790	43,696	47,077	39,797
Diğer	189	354	533	418	491	567

Tablo 30: İhracatın Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı

(milyon USD)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009 (1)
İmalat Sanayi	59,579	68,813	80,246	101,082	125,188	93,504
Taşıt araçları ve karoseri im.	8,813	10,226	12,677	17,016	19,362	12,323
Ana metal sanayi	6,816	6,888	9,334	12,349	22,570	15,054
Giyim eşyası	9,340	9,925	10,175	11,795	11,504	9,459
Tekstil ürünleri im.	7,998	8,743	9,266	10,805	11,323	9,370
Makina ve teçhizat im.	3,913	4,865	6,006	8,032	9,763	7,917
Gıda ürünleri ve içecek	3,349	4,272	4,339	5,164	6,476	5,845
Kök köm., rafine petrol ür.im.	1,364	2,519	3,402	4,922	7,325	3,485
Metal eşya sanayi	2,200	2,685	3,350	4,251	5,531	4,374
Elektrikli makina teçhizat	1,576	1,933	2,822	4,106	4,975	4,025
Kimyasal madde ürünleri im.	2,556	2,818	3,481	4,057	4,995	4,139
Plastik ve kauçuk ürünleri	1,959	2,486	3,016	3,930	4,750	3,945
Metallik olmayan mineral ürünler	2,317	2,687	2,799	3,398	4,321	3,697
Mobilya imalatı	1,771	2,238	2,356	3,101	3,500	2,773
Radyo, TV haberleşme cihazları	2,883	3,150	3,088	2,766	2,277	1,880
Diğer ulaşım araçları	1,349	1,707	2,140	2,747	3,360	2,410

Tablo 31: İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

(milyon USD)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009 (1)
TOPLAM İHRACAT	63,167	73,476	85,535	107,272	132,027	99,838
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB 27)	36,581	41,365	47,935	60,399	63,390	45,688
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	2,564	2,973	2,967	2,943	3,008	1,934
C-DİĞER ÜLKELER	24,023	29,138	34,633	43,930	65,622	52,216
1-Diğer Avrupa (A.B Hariç)	4,507	5,855	7,962	10,843	15,678	11,357
2-Kuzey Afrika	2,203	2,544	3,097	4,030	5,850	7,320
3-Diğer Afrika	765	1,087	1,469	1,947	3,212	2,720
4-Kuzey Amerika	5,207	5,276	5,439	4,541	4,802	3,593
5-Orta Amerika ve Karayipler	334	411	548	549	829	564
6-Güney Amerika	193	274	341	514	901	616
7-Yakın ve Orta Doğu	7,921	10,184	11,316	15,081	25,430	18,820
8-Diğer Asya	2,544	3,029	3,942	5,227	7,074	6,292
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	264	271	327	343	435	333
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	84	208	192	857	1,410	602
Seçilmiş Ülkeler						
Almanya	8,745	9,455	9,686	11,993	12,952	9,675
Fransa	3,668	3,806	4,604	5,974	6,618	5,917
İtalya	4,648	5,617	6,752	7,480	7,819	5,704
İngiltere	5,544	5,917	6,814	8,627	8,159	5,659
Irak	1,821	2,750	2,589	2,845	3,917	5,073
İsviçre	446	553	901	935	2,857	3,993
Rusya	1,859	2,377	3,238	4,727	6,483	3,219
ABD	4,860	4,911	5,061	4,171	4,300	3,206
BAE	1,144	1,675	1,986	3,241	7,975	2,792
İspanya	2,620	3,011	3,720	4,580	4,047	2,750
Mısır	473	687	709	903	1,426	2,605
Romanya	1,235	1,785	2,350	3,644	3,987	2,143
Hollanda	2,138	2,470	2,539	3,019	3,144	2,107
İran	813	913	1,067	1,441	2,030	1,960
Cezayir	806	807	1,021	1,232	1,614	1,768
S. Arabistan	769	962	983	1,487	2,202	1,742

(1) Aralık 2008-Kasım 2009

Kaynak: TÜİK

Tablo 32: İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

(milyon USD)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009 (1)
Genel Toplam	97,540	116,773	139,576	170,063	201,964	137,014
Sermaye malları	17,397	20,363	23,348	27,054	28,021	20,979
Ara malları	67,549	81,867	99,605	123,640	151,747	96,834
Tüketim malları	12,100	13,975	16,116	18,694	21,489	18,500
Diğer	493	567	508	675	707	700

Tablo 33: İthalatın Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı

(milyon USD)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009 (1)
Ham petrol ve doğalgaz	9,366	14,140	19,220	21,784	31,109	16,701
İmalat Sanayi	80,447	94,208	110,379	133,938	150,252	107,273
Ana metal sanayi	11,084	13,683	17,083	23,087	26,506	12,821
Kimyasal madde ürünleri im.	15,134	17,477	19,599	23,625	26,994	20,551
Makina ve teçhizat im.	10,363	12,210	14,315	17,095	17,014	12,245
Taşıt araçları ve karoseri im.	11,796	12,332	13,294	15,096	15,514	10,359
Kok köm., rafine petrol ür.im.	3,797	5,507	7,631	9,492	13,829	10,102
Elektrikli makina teçhizat	3,175	4,207	4,984	6,325	7,358	6,394
Radio, TV haberleşme cihazları	4,530	4,605	4,899	5,849	5,346	4,396
Tekstil ürünleri im.	3,786	3,974	4,227	5,317	5,093	4,159
Tıbbi aletler	2,054	2,616	2,882	3,369	3,855	2,995
Plastik ve kauçuk ürünleri	1,941	2,140	2,578	3,114	3,451	2,577
Kağıt ve kağıt ürünleri	1,712	2,010	2,346	2,832	3,014	2,417
Büro ve bilgi işlem makineleri	1,767	2,465	2,813	2,937	2,833	2,438
Metal eşya sanayi	1,574	1,943	2,447	2,816	3,488	2,555
Gıda ürünleri ve içecek	1,904	2,114	2,453	2,661	3,763	2,907
Diğer ulaşım araçları	1,890	1,927	2,415	2,231	3,115	3,334

Tablo 34: İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

(milyon USD)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009 (1)
TOPLAM İTHALAT	97,540	116,774	139,576	170,063	201,964	137,014
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB 27)	48,103	52,696	59,401	68,612	74,802	54,574
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	811	760	944	1,224	1,334	912
C-DİĞER ÜLKELER	48,626	63,318	79,231	100,227	125,827	81,528
1-Diğer Avrupa (A.B Hariç)	15,757	20,386	25,695	34,254	44,196	25,899
2-Kuzey Afrika	3,231	4,212	4,878	3,616	5,267	3,469
3-Diğer Afrika	1,589	1,835	2,526	3,168	2,503	2,085
4-Kuzey Amerika	5,114	5,823	6,936	9,033	13,404	9,413
5-Orta Amerika ve Karayipler	209	287	335	448	560	457
6-Güney Amerika	1,271	1,747	2,131	2,671	3,260	2,235
7-Yakın ve Orta Doğu	5,585	7,967	10,568	12,641	17,628	9,483
8-Diğer Asya	15,500	20,581	25,658	33,658	38,087	27,716
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	302	321	399	672	876	659
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	67	158	105	66	45	113
Seçilmiş Ülkeler						
Rusya	9,033	12,906	17,806	23,508	31,364	19,708
Almanya	12,516	13,634	14,768	17,540	18,687	13,718
Çin	4,476	6,885	9,669	13,234	15,658	12,171
İtalya	6,866	7,566	8,663	9,968	11,012	7,394
Fransa	6,201	5,888	7,240	7,850	9,022	6,789
İspanya	3,254	3,555	3,833	4,343	4,548	3,635
İran	1,962	3,470	5,627	6,615	8,200	3,482
G. Kore	2,573	3,485	3,556	4,370	4,092	3,021
Japonya	2,684	3,109	3,217	3,703	4,027	2,727
Hollanda	1,908	2,152	2,160	2,655	3,056	2,466
Belçika	1,992	2,241	2,477	2,869	3,151	2,289
Romanya	1,700	2,286	2,669	3,113	3,548	2,136
Cezayir	1,256	1,695	1,865	2,108	3,262	2,039
İsviçre	3,405	4,054	4,015	5,269	5,588	1,955
İsveç	1,118	1,427	1,488	1,716	1,909	1,816
Hindistan	1,046	1,280	1,579	2,300	2,458	1,799
Polonya	996	1,244	1,437	1,646	1,978	1,708

(1) Aralık 2008 - Kasım 2009 dönemi

Kaynak: TÜİK

Tablo 35: Cari İşlemler Dengesi

(milyon USD)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009 (1)
İhracat (FOB)	63,167	73,476	85,535	107,272	132,028	99,838
İthalat (CİF)	-97,540	-116,774	-139,576	-170,063	-201,964	-137,014
Dış Ticaret Dengesi	-34,373	-43,298	-54,041	-62,791	-69,936	-37,176
Bavul Ticareti	3,880	3,473	6,408	6,002	6,200	5,156
Altın (net)	-3,407	-3,754	-3,345	-4,354	-1,365	3,022
Navlun ve Transit (net)	11,164	10,578	10,016	14,466	12,081	5,564
Dış Ticaret Dengesi	-22,736	-33,001	-40,962	-46,677	-53,020	-23,434
Turizm Gelirleri	15,888	18,152	16,853	18,487	21,951	21,115
İnşaat Gelirleri	724	874	879	759	974	1,004
Diğer Servis Gelirleri	6,329	7,731	7,675	9,369	11,889	10,189
Hizmet Gelirleri	22,941	26,757	25,407	28,615	34,814	32,308
Turizm Giderleri	-2,524	-2,872	-2,743	-3,260	-3,506	-3,955
Navlun Giderleri	-2,907	-3,548	-3,141	-5,214	-6,093	-4,097
Diğer Servis Giderleri	-4,713	-5,003	-5,829	-6,818	-8,006	-7,846
Hizmet Giderleri	-10,144	-11,423	-11,713	-15,292	-17,605	-15,898
Hizmet Dengesi	12,797	15,334	13,694	13,323	17,209	16,410
Yatırım Gelirleri	2,651	3,608	4,383	6,420	6,880	5,336
Yatırım Giderleri	-8,260	-9,483	-11,074	-13,528	-15,048	-13,250
Yatırım Dengesi	-5,609	-5,875	-6,691	-7,108	-8,168	-7,914
Transferler	1,117	1,454	1,908	2,243	2,113	1,942
Toplam Görünmeyen Gelirler	26,709	31,819	31,698	37,278	43,807	39,586
Toplam Görünmeyen Giderler	-18,404	-20,906	-22,787	-28,820	-32,653	-29,148
Görünmeyenler Dengesi	8,305	10,913	8,911	8,458	11,154	10,438
Cari İşlemler Dengesi	-14,431	-22,088	-32,051	-38,219	-41,866	-12,996

Tablo 36: Ödemeler Dengesi

(milyon USD)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009 (1)
Cari İşlemler Dengesi	-14,431	-22,088	-32,051	-38,219	-41,866	-12,996
Dış Ticaret Dengesi	-22,736	-33,001	-40,962	-46,677	-53,020	-23,434
Hizmetler Dengesi	12,797	15,334	13,694	13,323	17,209	16,410
Yatırım Geliri Dengesi	-5,609	-5,875	-6,691	-7,108	-8,168	-7,914
Cari Transferler	1,117	1,454	1,908	2,243	2,113	1,942
Sermaye ve Finans Hesabı	13,360	19,460	32,064	36,622	36,357	3,680
Doğrudan Yatırımlar	2,005	8,967	19,261	19,940	15,750	6,918
Portföy Yatırımları	8,023	13,437	7,373	717	-5,046	1,018
Diğer Yatırımlar	4,156	14,903	11,544	23,997	24,596	-8,814
Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri	6,165	13,302	26,612	32,213	23,934	-11,666
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	7,478	5,943	-3,292	2,146	4,290	-7,352
IMF Kredileri (net)	-3,518	-5,353	-4,511	-3,983	1,701	-885
Bankaların Döviz Varlıkları*	-5969	1011	-7,265	-6379	-5329	11,089
Resmi Rezervler*	-824	-17,847	-6,114	-8,032	1,057	4,558
Net Hata ve Noksan	1,071	2,628	-13	1,597	5,509	9,316

(1) Aralık 2008 - Kasım 2009 dönemi

* (-) işareti rezerv artışını göstermektedir.

Kaynak: TCMB

Tablo 37: Ödemeler Dengesi (Ayrıntılı)

(milyon USD)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 (1)
Cari İşlemler Hesabı	3,760	-626	-7,515	-14,431	-22,088	-32,051	-38,219	-41,866	-12,996
Mal, Hizmet ve Yatırım Geliri Dengesi	773	-3,059	-8,535	-15,548	-23,542	-33,959	-40,462	-43,979	-14,938
Mal ve Hizmet Dengesi	5,773	1,495	-2,978	-9,939	-17,667	-27,268	-33,354	-35,811	-7,024
Dış Ticaret Dengesi	-3,363	-6,390	-13,489	-22,736	-33,001	-40,962	-46,677	-53,020	-23,434
Toplam Mal İhracatı	34,729	40,719	52,394	68,535	78,365	93,611	115,364	140,801	107,591
Toplam Mal İthalatı	-38,092	-47,109	-65,883	-91,271	-111,366	-134,573	-162,041	-193,821	-131,025
Hizmetler Dengesi	9,136	7,885	10,511	12,797	15,334	13,694	13,323	17,209	16,410
Hizmet Gelirleri	15,203	14,031	17,952	22,941	26,757	25,407	28,615	34,814	32,308
Hizmet Giderleri	-6,067	-6,146	-7,441	-10,144	-11,423	-11,713	-15,292	-17,605	-15,898
Yatırım Geliri Dengesi	-5,000	-4,554	-5,557	-5,609	-5,875	-6,691	-7,108	-8,168	-7,914
Yatırım Gelirleri	2,753	2,486	2,246	2,651	3,608	4,383	6,420	6,880	5,336
Yatırım Giderleri	-7,753	-7,040	-7,803	-8,260	-9,483	-11,074	-13,528	-15,048	-13,250
Cari Transferler	2,987	2,433	1,020	1,117	1,454	1,908	2,243	2,113	1,942
Sermaye ve Finans Hesapları	-1,633	1,384	3,095	13,360	19,460	32,064	36,622	36,357	3,680
Doğrudan Yatırımlar	2,855	939	1,252	2,005	8,967	19,261	19,940	15,750	6,918
Yurtdışında Doğrudan Yatırımlar	-497	-143	-499	-780	-1,064	-924	-2,106	-2,549	-1,306
Yurtiçinde Doğrudan Yatırımlar	3,352	1,082	1,751	2,785	10,031	20,185	22,046	18,299	8,224
Portföy Yatırımları	-4,515	-593	2,465	8,023	13,437	7,373	717	-5,046	1,018
Portföy Varlıklar	-788	-2,096	-1,386	-1,388	-1,233	-4,029	-2,063	-1,276	-2,648
Portföy Yükümlülükler	-3,727	1,503	3,851	9,411	14,670	11,402	2,780	-3,770	3,666
Hisse Senetleri	-79	-16	905	1,427	5,669	1,939	5,138	716	2,444
Borç Senetleri	-3,648	1,519	2,946	7,984	9,001	9,463	-2,358	-4,486	1,222
Diğer Yatırımlar	-2,667	7,191	3,425	4,156	14,903	11,544	23,997	24,596	-8,814
Diğer Yatırımlar - Varlıklar	-601	-777	-986	-6,983	-578	-13,437	-4,858	-10,926	2,473
Ticari Krediler	-445	-921	-910	-1,635	-413	-2,419	-1,466	1,723	124
Krediler	-734	19	-404	617	177	-725	139	-97	-372
Bankaların Döviz Varlıkları	927	594	724	-5,965	-342	-10,293	-3,531	-9,056	2,617
Diğer Varlıklar	-349	-469	-396	0	0	0	0	-3,496	104
Diğer Yatırımlar - Yükümlülükler	-2,066	7,968	4,411	11,139	15,481	24,981	28,855	35,522	-11,287
Ticari Krediler	-1,930	2,483	2,181	4,201	3,074	674	4,231	1,565	-2,089
Krediler	614	5,040	754	6,133	11,605	19,403	27,595	30,151	-16,834
Mevduatlar	-832	348	1,368	647	489	4,622	-3,323	3,387	5,695
Diğer Yükümlülükler	82	97	108	158	313	282	352	419	1,941
Rezerv Varlıklar	2,694	-6,153	-4,047	-824	-17,847	-6,114	-8,032	1,057	4,558
Uluslar arası Para Fonu Nezdinde Varlıklar	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Resmi Rezervler	2,694	-6,153	-4,047	-824	-17,847	-6,114	-8,032	1,057	4,558
Döviz Varlıklar	404	1,763	-99	-1,267	-2,327	-91	-3,481	-889	-2,308
Menkul Kıymetler	2,290	-7,916	-3,948	443	-15,520	-6,023	-4,551	1,946	6,866
Diğer Döviz Varlıklar	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Net Hata ve Noksan	-2,127	-758	4,420	1,071	2,628	-13	1,597	5,509	9,316

(1) Aralık 2008 - Kasım 2009 dönemi

* (-) işareti rezerv artışını göstermektedir.

Kaynak: TCMB

Tablo 38: Ödemeler Dengesi

(milyon USD)

	2005	2006	2007	2008	2009 (1)
Cari İşlemler Dengesi	-22,088	-32,051	-38,219	-41,812	-12,996
Borç Yaratan İşlemler	18,898	28,315	29,778	36,081	-10,014
Özel Kesim	23,473	31,190	33,854	33,442	-13,214
Ticari Krediler	3,074	674	4,231	1,565	-2,089
Kısa Vade	3,014	618	4,112	1,392	-1,916
Uzun Vade	60	56	119	173	-173
Bankalar	9,248	5,814	5,608	3,047	-7,963
Kısa Vade	2,704	-3,952	-1,663	2,323	-4,883
Uzun Vade	6,544	9,766	7,271	724	-3,080
Diğer Sektörler	9,875	18,812	25,888	23,652	-9,837
Kısa Vade	367	495	214	934	-425
Uzun Vade	9,508	18,317	25,674	22,718	-9,412
Bankalar Mevduatı	1,276	5,890	-1,873	5,178	6,675
Genel Hükümet	-1,220	-1,889	-2,978	4,011	2,239
MB Bankası	-3,668	-1,268	-1,450	-1,791	-980
Diğer	313	282	352	419	1,941
Borç Yaratmayan İşlemler	21,379	20,143	20,004	13,740	15,835
Doğrudan Yatırımlar (net)	8,967	19,261	19,940	15,785	6,918
Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi (net)	10,031	20,185	22,046	18,334	8,224
Yabancıların Gayrimenkul Alımı (net)	1,841	2,922	2,926	2,937	1,795
Yabancıların Hisse Senedi Alımı	5,669	1,939	5,138	716	2,444
Yabancıların DİBS Alımı	5,934	6,129	-3,281	-5,073	-51
Net Hata ve Noksan	2,628	-13	1,597	5,418	9,316
Diğer	-1,819	-7,173	-3,390	-3,106	-2,792
Rezervler*	-18,189	-16,407	-11,563	-8,009	7,175
Resmi Rezervler	-17,847	-6,114	-8,032	1,057	4,558
Banka Rezervleri	-342	-10,293	-3,531	-9,066	2,617

(1) Ocak 2008-Ekim 2008 dönemi

* (-) işareti rezerv artışını göstermektedir.

Kaynak: TCMB

Tablo 39: Dış Borç Stoku

(milyon USD)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009		
						I.	II.	III.
Vadeye Göre	160,979	169,712	207,593	249,426	278,302	266,794	270,093	273,454
Kısa Vadeli	32,205	38,283	42,616	43,147	50,498	47,948	48,627	49,343
Uzun Vadeli	128,774	131,429	164,977	206,279	227,804	218,846	221,466	224,111
Borçluya göre	160,979	169,712	207,593	249,426	278,302	266,794	270,093	273,454
Uzun Vadeli	128,774	131,429	164,977	206,279	227,804	218,846	221,466	224,111
A. Kamu Sektörü	73,828	68,279	69,837	71,361	75,031	73,486	75,330	80,127
1.Genel Yönetim	70,114	65,922	67,854	68,812	72,348	71,089	72,898	77,583
a.Merkezi Yönetim	68,583	64,643	66,576	67,120	69,757	68,469	70,161	74,634
b.Mahalli İdareler	1,113	961	1,031	1,506	2,452	2,487	2,618	2,836
c.Fonlar	418	318	247	186	139	133	118	113
2.Finansal Kuruluşlar	656	318	487	620	591	622	806	927
a.Bankalar	656	318	487	620	591	622	806	927
b.Bankacılık Dışı	0	0	0	0	0	0	0	0
3.Finansal Olmayan Kuruluşlar	3,058	2,039	1,496	1,929	2,092	1,774	1,626	1,616
a.Kitler	2,840	1,894	1,390	1,812	1,898	1,587	1,439	1,427
b.Diğer	218	145	106	117	194	187	187	190
B. TCMB	18,123	12,662	13,115	13,519	12,192	11,284	11,786	11,818
1.TCMB Kredileri	2,995	0	0	0	0	0	0	0
2.Kredi Mektuplu DTH	15,119	12,654	13,106	13,510	12,183	11,275	11,777	11,809
Garantisiz Ticari Borçlar	9	8	9	9	9	9	9	9
C. Özel Sektör	36,823	50,488	82,026	121,399	140,581	134,077	134,350	132,166
1.Finansal Kuruluşlar	8,576	16,067	28,523	41,957	41,163	38,171	37,442	36,773
a.Bankalar	5,798	12,332	22,069	30,937	30,047	28,283	27,775	28,017
b.Bankacılık Dışı	2,778	3,735	6,454	11,020	11,116	9,888	9,667	8,756
2.Finansal Olmayan Kuruluşlar	28,247	34,421	53,503	79,442	99,418	95,906	96,908	95,393
Kısa Vadeli	32,205	38,283	42,616	43,147	50,498	47,948	48,627	49,343
A.Kamu	1,840	2,133	1,750	2,163	3,248	2,732	2,910	3,397
1.Genel Yönetim	0	0	0	0	0	0	0	0
2.Finansal Kuruluşlar	1,815	1,733	1,555	2,163	3,148	2,632	2,910	3,397
3.Finansal Olmayan Kuruluşlar	25	400	195	0	100	100	0	0
B.TCMB	3,287	2,763	2,563	2,282	1,874	1,723	1,801	1,816
1.Kredi Mektuplu DTH	3,286	2,762	2,562	2,281	1,873	1,722	1,800	1,815
2.Diğer	1	1	1	1	1	1	1	1
C.Özel	27,078	33,387	38,303	38,702	45,376	43,493	43,916	44,130
1. Finansal Kuruluşlar	13,118	17,209	20,702	16,606	21,836	21,472	22,347	22,539
a.Bankalar	12,714	16,562	19,993	16,167	21,613	21,213	22,089	22,214
b.Bankacılık Dışı	404	647	709	439	223	259	258	325
2.Finansal Olmayan Kuruluşlar	13,960	16,178	17,601	22,096	23,540	22,021	21,569	21,591
Alacaklılara Göre-Toplam	160,979	169,712	207,593	249,426	278,302	266,794	270,093	273,454
Borç	130,900	138,152	171,247	210,682	239,396	227,649	229,830	232,388
Uzun Vadeli	98,695	99,869	128,631	167,535	188,898	179,701	181,203	183,045
A.Özel Alacaklılar	57,176	67,418	98,907	138,121	155,172	147,308	147,129	145,160
1.Parasal Kuruluşlar	38,391	49,248	79,420	116,480	133,551	126,989	126,087	124,235
2.Parasal Olmayan Kuruluşlar	18,785	18,170	19,487	21,641	21,621	20,319	21,042	20,925
B.Resmi Alacaklılar	41,519	32,450	29,724	29,414	33,726	32,393	34,075	37,885
1.Hükümet Kuruluşları	8,927	7,208	6,747	6,591	7,201	6,928	7,109	7,441
a.Kamu Finansman Kuruluşları	1,424	1,177	1,256	1,322	1,682	1,707	1,938	2,125
b.Merkez Bankaları	0	0	0	0	0	0	0	0
c.Merkezi Hükümetler	1,831	1,370	1,138	812	634	584	562	560
d.Resmi Kalkınma Bankaları	5,672	4,662	4,353	4,456	4,885	4,636	4,609	4,756
2.Uluslararası Kuruluşlar	32,592	25,243	22,977	22,823	26,524	25,465	26,966	30,443
a.IMF-Uluslar arası Para Fonu	21,440	14,647	10,759	7,144	8,563	7,569	7,865	9,524
b.Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası	6,154	5,830	6,855	7,563	8,020	8,309	8,604	9,822
c.Diğer Uluslar arası Kuruluşlar	4,999	4,766	5,363	8,116	9,941	9,587	10,497	11,097
Kısa Vadeli	32,205	38,283	42,616	43,147	50,498	47,948	48,627	49,343
A.Özel Alacaklılar	32,205	38,283	42,616	43,147	50,498	47,948	48,627	49,343
1.Parasal Kuruluşlar	12,886	17,439	20,754	16,391	21,880	20,882	21,662	21,598
2.Parasal Olmayan Kuruluşlar	19,319	20,844	21,862	26,756	28,618	27,066	26,965	27,745
B.Resmi Alacaklılar	0	0	0	0	0	0	0	0
Tahvil	30,079	31,560	36,347	38,744	38,907	39,145	40,262	41,066

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TCMB

Tablo 40: İşgücü Piyasası

	2007			2008			2009		
	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek	I. Çeyrek	II. Çeyrek	III. Çeyrek	IV. Çeyrek	I. Çeyrek
Temel Göstergeler									
Türkiye Toplamı									
Nüfus (15 yaş üstü, bin)	49,690	49,889	50,095	50,305	50,500	50,700	50,916	51,143	51,360
İşgücü (bin)	22,291	23,490	23,832	22,861	22,541	24,045	24,570	24,036	23,582
İşgücüne katılma oranı (%)	44.9	47.1	47.6	45.4	44.6	47.4	48.3	47.0	45.9
İstihdam (bin)	19,688	21,321	21,525	20,466	19,864	21,842	22,068	20,999	19,779
İşsizlik (bin)	2,603	2,168	2,307	2,395	2,677	2,203	2,502	3,037	3,802
İşsizlik Oranı (%)	11.7	9.2	9.7	10.5	11.9	9.2	10.2	12.6	16.1
Tarım									
İşgücü (bin)	4,404	5,324	5,454	4,648	4,267	5,413	5,688	5,018	4,514
İstihdam (bin)	4,323	5,244	5,371	4,548	4,185	5,353	5,622	4,929	4,391
İşsizlik (bin)	81	80	83	100	82	60	66	89	123
Tarım Dışı									
İşgücü (bin)	17,887	18,166	18,378	18,213	18,274	18,632	18,882	19,018	19,068
İstihdam (bin)	15,365	16,077	16,154	15,918	15,679	16,489	16,446	16,070	15,388
İşsizlik (bin)	2,522	2,089	2,224	2,295	2,595	2,143	2,436	2,948	3,680
İşsizlik oranı (%)	14.1	11.5	12.1	12.6	14.2	11.5	12.9	15.5	19.3
Toplam İstihdam (bin)									
Tarım	4,323	5,244	5,371	4,548	4,185	5,353	5,622	4,929	4,391
Ücretli ve Yevmiyeli	262	473	524	366	259	451	522	496	253
Kendi hesabına ve İşveren	2,229	2,393	2,296	2,171	2,195	2,381	2,401	2,309	2,292
Ücretsiz aile işçisi	1,831	2,378	2,552	2,011	1,731	2,522	2,699	2,123	1,846
Tarım Dışı	15,365	16,077	16,154	15,918	15,679	16,488	16,446	16,070	15,389
Ücretli ve Yevmiyeli	11,587	12,314	12,353	12,304	12,130	12,779	12,668	12,399	11,656
Kendi hesabına ve İşveren	3,328	3,337	3,324	3,218	3,171	3,293	3,300	3,278	3,276
Ücretsiz aile işçisi	451	426	477	396	378	416	479	394	457
Ekonomik Faliyete Göre (bin)									
Tarım	4,323	5,244	5,371	4,548	4,185	5,353	5,622	4,929	4,391
Sanayi	4,194	4,313	4,342	4,415	4,406	4,463	4,532	4,351	4,052
İnşaat	962	1,307	1,417	1,252	1,031	1,355	1,337	1,237	976
Hizmetler	10,208	10,458	10,394	10,250	10,241	10,672	10,577	10,483	10,361
Kaynak: TÜİK									

KAYNAKÇA

Beklenti Anketi Tanımsal İstatistikleri, TCMB.

CBI, G20 business summit: A scoping paper, London, 18 Mart 2009.

Dominique Strauss-Kahn, *A Mandate for Action*, Address at National Press Club, Washington DC, 16 Nisan 2009.

DPT, 2008 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Program, Nisan 2009.

DPT, 2010 Yılı Programı, Kasım 2009.

DPT, Genel Ekonomik Hedefler ve Yatırımla 2010, Ekim 2009.

DPT, Orta Vadeli Program (2010-2012), Eylül 2009.

Emanuele Baldacci ve Sanjeev Gupta, "Fiscal Expansion: What Works", *Finance and Development*, IMF, Aralık 2009.

Eswar Prasad ve Isaac Sorkin, "Understanding the G-20 Economic Stimulus Plans," *The Brookings Institute*, Mart 2009.

G20, London Summit – Leaders' Statement, 2 Nisan 2009.

Hisse Senetleri Piyasası Günlük Bültenleri, İMKB.

IMF, *Dünya Ekonomik Görünüm Raporu*, Ekim 2008.

IMF, *Dünya Ekonomik Görünüm Raporu*, Ekim 2009.

IMF, *Dünya Ekonomik Görünüm Raporu*, Nisan 2008.

IMF, *Dünya Ekonomik Görünüm Raporu*, Nisan 2009.

IMF, *Mali İzleme Raporu*, 30 Temmuz 2009.

Lee Hudson Teslik, *G20 Priorities*, Council on Foreign Relations, 13 Mart 2009.

Maliye Bakanlığı, *Kasım Ayı Bütçe Gerçekleşme Raporu*, Kasım 2009.

Reuters, FACTBOX-Global Interest Rates in 2009

Şeref Saygılı ve Cengiz Cihan, Cihan Yalçın, Tüknur Hamsici, Türkiye İmalat Sanayiinin İthalat Yapısı, TCMB, 17 Kasım 2009, İstanbul.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, *Kamu Borç Yönetimi Raporu*, Aralık 2009.

Tahvil ve Bono Piyasası Günlük Bültenleri, İMKB.

TCMB, 2010 Yılında Para ve Kur Politikası, Aralık 2009.

TCMB, Enflasyon Raporu 2009-IV, Ekim 2009.

TCMB, Para Politikası Kararı, 17 Aralık 2009.

TCMB, Veri Tabanı.

The Brookings Institute, *The G-20 London Summit 2009: Recommendations for Global Policy Coordination*, 26 Mart 2009.

TÜİK , Veri Tabanı.

Tüketici Fiyatları Endeksi Haber Bülteni, TÜİK.

Türk Bankacılık Sektörü İnteraktif Aylık Bülten, BDDK.

Ümit İzmen ve Kamil Yılmaz, "Turkey's Recent Trade and Foreign Direct Investment Performance," EAF Çalışma Raporları Serisi, No 0902, 2009.

Ümit İzmen, "Orta Vadeli Program Üzerine Bir Değerlendirme," EAF Politika Notu, No: 0911, Ekim 2009.

Ümit İzmen, "Türkiye Ekonomisi 2009 Yılıının İlk Çeyreğinde Tarihi Düzeyde Küçüldü," EAF Politika Notu, No: 0904, Temmuz 2009.

Üretici Fiyatları Endeksi Haber Bülteni, TÜİK.

